

**ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
DIN CADRUL CONSORTIULUI NAȚIONAL ADMINISTRAT DE
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA**

Cu titlu de manuscris:
C.Z.U.: 342.533:342.531.4(478)(043.2)

MICU Victor

**RĂSPUNDEREA PARLAMENTARĂ
ÎN CONDIȚIILE STATULUI DE DREPT CONTEMPORAN**

Specialitatea:
552.01. – Drept constituțional

Teză de doctor în drept

Conducător științific:

Gheorghe Costachi
doctor habilitat în drept,
profesor universitar

Autor:

Chișinău, 2021

© MICU Victor, 2021

CUPRINS:

LISTA ABREVIERILOR ȘI ACRONIMELOR	5
ADNOTARE (în limba română, rusă și engleză)	6
INTRODUCERE	9
1. ANALIZA SITUAȚIEI ÎN DOMENIUL CERCETĂRII	
PROBLEMEI RĂSPUNDERII PARLAMENTARE	
1.1. Interesul doctrinar față de teoria responsabilizării puterii	16
1.2. Răspunderea parlamentară ca subiect de cercetare științifică	27
1.3. Concluzii la capitolul 1	32
2. TEORIA RĂSPUNDERII PUTERII PUBLICE –	
PREMIȘĂ IMANENTĂ A TEORIEI RĂSPUNDERII PARLAMENTARE	
2.1. Responsabilitatea puterii publice	35
2.1.1. Răspunderea și responsabilitatea: concept, conținut și valoare	35
2.1.2. Responsabilitatea în dreptul public	43
2.2. Răspunderea puterii publice	49
2.2.1. Conceptul de răspundere în dreptul public și premisele conturării acestuia	49
2.2.2. Teoria răspunderii statului	52
2.2.3. Principiul constituțional al responsabilității reciproce a statului și persoanei .	56
2.2.4. Răspunderea juridică a statului: forme și temeuri	60
2.3. Concluzii la capitolul 2	66
3. TEORIA REPREZENTĂRII –	
PREMIȘĂ SPECIFICĂ A TEORIEI RĂSPUNDERII PARLAMENTARE	
3.1. Teoria reprezentării și statutul Parlamentului în statul contemporan	69
3.1.1. Teoria reprezentării: de la idee la materializarea acesteia	69
3.1.2. Statutul Parlamentului ca autoritate reprezentativă și legislativă supremă	75
3.2. Mandatul parlamentar: noțiune, tipologie și particularități	83
3.2.1. Abordarea conceptuală a mandatului parlamentar	83
3.2.2. Mandatul în dreptul public și mandatul în dreptul privat	84
3.2.3. Tipologia mandatului parlamentar	87
3.2.4. Trăsăturile mandatului parlamentar ca demnitate publică	92
3.3. Concluzii la capitolul 3	96
4. RĂSPUNDEREA PARLAMENTULUI	
CA DIMENSIUNE A RĂSPUNDERII PARLAMENTARE	
4.1. Responsabilizarea Parlamentului în statul contemporan	98
4.2. Răspunderea politică a Parlamentului: esență și particularități	100
4.3. Răspunderea juridică a Parlamentului: forme și particularități de realizare	105
4.3.1. Răspunderea Parlamentului în cazul mandatului imperativ	106
4.3.2. Răspunderea Parlamentului în cazul mandatului reprezentativ	111
4.3.3. Alte tipuri de răspundere juridică a Parlamentului	112
4.4. Răspunderea constituțională – formă distinctă de răspundere a Parlamentului	114
4.5. Răspunderea penală a Parlamentului: premise și temeuri de exonerare	123

4.5.1. <i>Considerații generale cu privire la răspunderea penală a persoanei juridice ..</i>	123
4.5.2. <i>Imunitatea penală a statului</i>	125
4.5.3. <i>Imunitatea penală a autorităților publice</i>	127
4.6. <i>Concluzii la capitolul 4</i>	128
5. RĂSPUNDEREA DEPUTAȚILOR	
CA DIMENSIUNE A RĂSPUNDERII PARLAMENTARE	
5.1. Răspunderea ca element al statutului deputatului	130
5.1.1. <i>Preliminarii.....</i>	130
5.1.2. <i>Răspunderea disciplinară a deputaților</i>	132
5.1.3. <i>Răspunderea contravențională a deputaților</i>	142
5.1.4. <i>Răspunderea constituțională a deputaților</i>	148
5.2. Imunitatea parlamentară – factor de limitare a răspunderii deputatului	152
5.2.1. <i>Originea și justificarea imunității parlamentare</i>	152
5.2.2. <i>Imunitatea parlamentară versus iresponsabilitatea deputatului</i>	154
5.3. Inviolabilitatea în contextul răspunderii penale a deputaților	156
5.3.1. <i>Inviolabilitatea parlamentară în plan comparat</i>	156
5.3.2. <i>Inviolabilitatea parlamentară în Republica Moldova</i>	159
5.4. Concluzii la capitolul 5	166
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	169
BIBLIOGRAFIE	177
DECLARAȚIE PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	195
CV-ul AUTORULUI	196

LISTA ABREVIERILOR ȘI ACRONIMELOR

alin.	– aliniat
art.	– articol
CC	– Codul Contravențional
CPP	– Codul de Procedură Penală
e.n.	– evidențierea/explicația noastră
ex.	– exemplu
RM	– Republica Moldova
RSSM	– Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
p.	– pagina
par.	– paragraf
URSS	– Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
sec.	– secol
SUA	– Statele Unite ale Americii
vol.	– volum

ADNOTARE

Micu Victor. *Răspunderea parlamentară în condițiile statului de drept contemporan.*
Teză de doctor în drept; specialitatea 552.01 – Drept constituțional.
Chișinău, 2021

Structura tezei: introducere, cinci capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 344 de titluri, 175 de pagini text științific. Rezultatele științifice sunt publicate în 25 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: parlament, deputat, reprezentare, mandat, mandat reprezentativ, mandat imperativ, răspunderea puterii publice, răspunderea statului, răspunderea politică, răspunderea juridică, răspunderea constituțională, răspunderea parlamentară, dizolvare, ridicarea mandatului, încetarea mandatului, răspunderea penală a deputatului, imunitate parlamentară, inviolabilitate parlamentară.

Domeniul de studiu: drept constituțional, drept parlamentar.

Scopul lucrării rezidă în studierea formelor de răspundere a Parlamentului și a deputaților în vederea fundamentării teoriei răspunderii parlamentare, ținând cont de teoria răspunderii puterii publice și a teoriei reprezentării, precum și elucidarea problemelor teoretico-normative în domeniu și argumentarea de soluții corespunzătoare pentru optimizarea cadrului juridico-constituțional aferent.

Obiectivele cercetării: evaluarea și aprecierea gradului de cercetare teoretică a problemei răspunderii parlamentare în contextul răspunderii puterii publice și trasarea principalelor direcții de cercetare a acesteia; analiza teoriei răspunderii puterii publice în vederea elucidării formelor de răspundere de care sunt pasibili statul și autoritățile acestuia; analiza teoriei reprezentării în vederea conturării statutului constituțional al Parlamentului și esenței reprezentative a mandatului parlamentar, teorie ce reprezintă o determinantă a esenței instituției parlamentare și a măsurii/limitei răspunderii parlamentare; identificarea și analiza formelor de răspundere de care este pasibil Parlamentul în ansamblul său, ca subiect colectiv de drept; identificarea și analiza formelor de răspundere de care sunt pasibili deputații, inclusiv prin prisma imunității și inviolabilității parlamentare.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării constă în faptul că se propune o viziune distinctă asupra conceptului/concepției de *răspundere parlamentară* (abordată în doctrină în diferite accepțiuni), precum și asupra formelor de răspundere de care este pasibil Parlamentul și membrii săi. În mod special, se argumentează necesitatea recunoașterii răspunderii parlamentare ca instituție ramurală distinctă asemănătoare responsabilității ministeriale.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea problemei științifice importante rezidă în fundamentarea teoriei răspunderii parlamentare, fapt ce a permis clarificarea formelor de răspundere a Parlamentului și a deputaților, moment indispensabil creării bazei teoretice necesare pentru optimizarea legislației din domeniu și a mecanismului de aplicare a acesteia.

Semnificația teoretică. Rezultatele investigației realizate sunt benefice dezvoltării continue a teoriei dreptului constituțional și dreptului parlamentar în materie de responsabilizare a autorității legislative supreme a statului. Teza reprezintă o sursă monografică pentru cercetătorii din domeniile dreptului public, preocupați de problema răspunderii statului și a autorităților acestuia, mai ales a formelor concrete de răspundere juridică a Parlamentului și a deputaților.

Valoarea aplicativă a lucrării. Rezultatele obținute pot servi drept repere orientative în cercetarea ulterioară a problemei abordate, precum și în procesul didactic ca suport teoretic în cadrul cursurilor de specialitate.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele obținute pot fi utilizate la revizuirea legislației în domeniu, inclusiv la nivel constituțional, precum și la optimizarea mecanismului de atragere la răspundere a forului legislativ suprem și a membrilor acestuia.

ANNOTATION

Micu Victor. *Parliamentary responsibility under the conditions of the contemporary rule of law*. PhD thesis in law; Specialty 552.01 – Constitutional Law. Chisinau, 2021

Structure of the thesis: introduction, five chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 344 titles, 175 pages of scientific text. The scientific results are published in 25 scientific papers.

Keywords: parliament, deputy, representation, mandate, representative mandate, imperative mandate, the responsibility of the public power, the liability of the state, political responsibility, legal liability, constitutional liability, parliamentary responsibility, dissolution, lifting the mandate, termination of the mandate, the criminal liability of the deputy, parliamentary immunity, parliamentary inviolability.

Field of study: constitutional law, parliamentary law.

The purpose of the paper is to study the forms of liability of the Parliament and the deputy in order to substantiate the theory of parliamentary responsibility, starting from the theory of responsibility of the public power and of the theory of representation, as well as the elucidation of the theoretical-normative problems and the argumentation of appropriate solutions for optimizing the legislation in the field.

Objectives of the research: evaluating and assessing the degree of theoretical research of the issue of parliamentary responsibility in the context of public power responsibility and outlining its main directions of research; analyzing the theory of public power responsibility in order to elucidate the forms of liability of the state and its authorities; analysis of the representation theory in order to outline the constitutional status of the Parliament and the representative essence of the parliamentary mandate, a theory that represents a determinant of the essence of the parliamentary institution and of the limits of parliamentary responsibility; identifying and analyzing the forms of liability that Parliament is liable to as a collective subject of law; identifying and analyzing the forms of liability that parliamentarians are liable to, including in the light of parliamentary immunity and inviolability.

The scientific novelty and originality of the paper is reflected in the proposal of a distinct vision on the concept / conception of parliamentary responsibility (approached in doctrine in different acceptances), as well as on the forms of responsibility which Parliament and its members are liable to. In particular, it is argued the need to recognize parliamentary responsibility as a distinct branch institution similar to ministerial responsibility.

The obtained results that contribute to the solution of an important scientific problem reside in the foundation of the theory of parliamentary responsibility, which allowed to clarify the forms of liability of the Parliament and the deputies, as an indispensable moment for the creation of the theoretical base necessary to optimize the legislation in the field and the mechanism of its application.

Theoretical significance: The results of the investigations carried out are beneficial to the continuous development of the theory of constitutional law and parliamentary law regarding the accountability of the supreme legislative authority of the state. The thesis is a monographic source for researchers in the fields of public law, concerned about the issue of responsibility of the state and its authorities, especially of the concrete forms of legal liability of the Parliament and the deputies.

Application value of the paper. The obtained results can serve as indicative landmarks in the subsequent research of the problem approached, as well as in the didactic process as the theoretical support in the specialized courses.

Implementation of scientific results. The obtained results can be used to review the legislation in the field, including at the constitutional level, as well as to optimize the mechanism of liability of the supreme legislative forum and its members.

АННОТАЦИЯ

Мику Виктор. *Парламентская ответственность в условиях современного правового государства.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук; Специальность 552.01 - Конституционное право. Кишинёв, 2021

Структура диссертации: введение, пять глав, общие выводы и рекомендации, библиография 344 наименований, 175 страниц научного текста. Научные результаты опубликованы в 25 научных статьях.

Ключевые слова: парламент, депутат, представительство, мандат, представительский мандат, императивный мандат, ответственность государственной власти, ответственность государства, политическая ответственность, юридическая ответственность, конституционная ответственность, парламентская ответственность, роспуск, прекращение полномочий, уголовная ответственность депутата, парламентский иммунитет, неприкосновенность.

Предмет исследования: конституционное право, парламентское право.

Целью диссертации является исследование форм ответственности Парламента и депутатов с целью обоснования теории парламентской ответственности с учетом теории ответственности публичной власти и теории представительства, а также выяснения теоретически-нормативных проблем и выработки соответствующих решений для оптимизации законодательства в этой области.

Цели исследования: оценка степени теоретического исследования проблемы парламентской ответственности в контексте ответственности публичной власти и определение основных направлений ее исследования; анализ теории ответственности публичной власти с целью выяснения форм ответственности государства и его органов; анализ теории представительства с целью определения конституционного статуса парламента и репрезентативной сущности парламентского мандата, теория, которая представляет собой определяющий фактор сущности парламентского института и мера парламентской ответственности; выявление и анализ форм ответственности парламента как коллективного субъекта права; выявление и анализ форм ответственности депутатов, в том числе сквозь призму парламентского иммунитета и неприкосновенности.

Научная новизна и оригинальность диссертации заключаются в том, что предлагается четкое видение концепции парламентской ответственности (рассматриваемая в доктрине с разных точек зрения), а также конкретных форм ответственности Парламента и его членов. В частности, аргументируется необходимость признания парламентской ответственности в качестве отдельного отраслевого института, аналогичного министерской ответственности.

Полученные результаты, способствующие решению важной научной проблемы, лежат в обосновании теории парламентской ответственности, которая позволила уточнить формы ответственности Парламента и депутатов, необходимые для создания теоретической базы оптимизации законодательства в этой области, и механизма его применения.

Теоретическое значение. Результаты проведенных исследований полезны для развития теории конституционного права и парламентского права, в сфере ответственности высшей законодательной власти государства и ее представителей. Диссертация является монографическим источником для исследователей в области публичного права, занимающихся вопросом ответственности государства и его органов власти, особенно конкретных форм юридической ответственности Парламента и депутатов.

Прикладное значение. Полученные результаты могут служить ориентирами в последующем исследовании рассматриваемой проблемы, а также в дидактическом процессе в качестве теоретической поддержки на специализированных курсах.

Внедрение научных результатов. Полученные результаты могут быть использованы для пересмотра законодательства в данной области, в том числе на конституционном уровне, для оптимизации механизма привлечения к ответственности высшего законодательного органа и его представителей.

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei investigate. Odată cu afirmarea statului de drept, *răspunderea* a devenit un principiu fundamental pentru activitatea puterii publice. Mai mult, trăsătura esențială a statului de drept a devenit *responsabilitatea reciprocă a statului și persoanei* [127, p. 157; 129, p. 144].

Prezența răspunderii în raporturile dintre stat și persoană a determinat conturarea conceptului de *răspundere în dreptul public* [209, p. 37], care s-a dezvoltat sub forma răspunderii statului, răspunderii autorităților publice și a răspunderii funcționarilor publici, în mod individual (momente circumscrie noțiunii de *răspundere a puterii publice* sau celei de *răspundere a statului*).

În general, problema *răspunderii statului* poate fi considerată, dintr-un anumit punct de vedere, una deja consolidată și de necontestat, în timp ce din alt punct de vedere, ea este una destul de relativă, aflându-se în proces de conturare în ultimele decenii [164, p. 40]. În primul caz, avem în vedere răspunderea statului în plan extern (internațional, european), subiect pe larg vehiculat de doctrina dreptului european și internațional. O altă situație însă, poate fi atestată în plan intern, unde la nivel teoretic, deja de mult timp, pe larg a fost și este investigată multiaspectual doar problema răspunderii persoanei/cetățeanului față de stat, aceasta fiind actuală pentru orice perioadă istorică și regim politic [71, p. 213-214]. Abia în ultimul timp, în literatura de specialitate autohtonă, mai ales în contextul edificării statului de drept (care, după cum am precizat *supra*, din start se presupune a fi unul responsabil), tot mai mult doctrinarii au început să atragă atenția la importanța și necesitatea cercetării răspunderii statului, întrucât această instituție conturează un „principiu fundamental pentru activitatea puterii publice” în cadrul unui stat de drept [170, p. 9; 164, p. 41].

Ținând cont de faptul că este o idee nouă pentru societatea noastră, evident răspunderea statului necesită: o fundamentare științifică în cadrul unei teorii, elaborarea unui cadru juridic corespunzător și, respectiv, elaborarea și aplicarea unui mecanism juridic eficient, care să asigure o răspundere reală/efectivă a statului și a autorităților sale.

Referitor la actualitatea și oportunitatea studierii acestui subiect, acestea au fost recunoscute de mai mulți cercetători autohtoni, care vin cu următoarele argumente în acest sens, la care ne alăturăm [71, p. 214; 191, p. 56]:

În primul rând, este o necesitate dictată de perioada istorică în care ne aflăm, perioadă a reformelor profunde, a tranziției spre economia de piață, a democratizării sferei politice, sociale și economice a vieții societății, în care amplificarea rolului și semnificației răspunderii juridice a statului este determinată de scopul general de edificare a statului de drept.

În al doilea rând, este o exigență a timpului, deoarece concomitent cu recunoașterea valorilor general umane în societate atestăm o pronunțată creștere a numărului delictelor (abaterilor) admise (comise) de către stat, organele acestuia și funcționarii publici. Mai mult, în ultimii ani, asemenea fenomene negative ca nihilismul și idealismul juridic, lezarea gravă a drepturilor și libertăților omului, tergiversarea soluționării diferitor probleme, lipsa reacției prompte la apelul și sesizările cetățenilor, substituirea legalității cu oportunitatea politică, luarea de mită și corupția din aparatul de stat, lipsa de răspundere practic a tuturor structurilor de stat au înregistrat dimensiuni catastrofale. Destul de frecvente sunt și adoptarea sau emiterea de acte legislative și normative ce contravin Constituției.

Respectiv, un rol deosebit de important în aplanarea acestor fenomene negative poate fi atribuit instituției *răspunderii statului* (în accepțiunea sa largă) care este de natură să servească ca mijloc de protecție împotriva despotismului guvernanților și să garanteze realizarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului [71, p. 215; 307, p. 44].

Paralel cu dezvoltarea teoriei răspunderii puterii publice se impune tot mai mult abordarea doctrinară concretă și a răspunderii celor mai importante autorități publice în stat din categoria cărora face parte și Parlamentul. Or, altfel spus, dezvoltarea teoriei răspunderii puterii publice ar fi incompletă în condițiile în care ea nu ar cuprinde asemenea dimensiuni ca răspunderea Parlamentului și a membrilor acestuia.

În contextul dat, este important de precizat că dezvoltarea contemporană a dreptului constituțional a permis, în viziunea unor cercetători, conturarea *dreptului parlamentar* ca ramură distinctă de drept (subramură a dreptului constituțional [207, p. 44]). Respectiv, pentru a consolida acest statut se consideră necesară fundamentarea instituției *răspunderii parlamentare* ca formă de sine stătătoare de răspundere ramurală [331, p. 94].

În literatura de specialitate autohtonă până la moment puțin s-a vorbit despre dreptul parlamentar, și foarte puțin despre instituția *răspunderii parlamentare*. În viziunea noastră, acest fapt accentuează atât actualitatea subiectului, cât și oportunitatea fundamentării *teoriei răspunderii parlamentare*, mai ales ținând cont de eforturile tot mai consistente de consolidare a democrației în Republica Moldova [162, p. 112; 170, pp. 61-62; 171, p. 143].

Punctul de plecare pentru un asemenea demers științific îl constituie însăși conceptul de *răspundere parlamentară*, fără clarificarea căruia fiind practic imposibilă dezvoltarea ulterioară a teoriei. Interesant este că noțiunea propriu-zisă de *răspundere parlamentară* poate fi întâlnită în literatura de specialitate (în special, rusă și ucraineană) în diferite contexte cu o semantică neuniformă. Diferiți autori, utilizează sintagma la explicarea și dezvoltarea diferitor aspecte legate de răspunderea juridică, fără a argumenta necesitatea sau utilitatea folosirii anume a acestei expresii, momente ce accentuează și mai mult necesitatea studierii aprofundate a problematicii [169, p. 69].

Astfel, oportunitatea dezvoltării teoretice a problematicii în cauză este justificată din plin de lipsa unor studii fundamentale în materia *răspunderii parlamentare* care, trebuie să recunoaştem, în ultimul timp, tinde să devină o garanție importantă a realizării rolului decisiv al Parlamentului în edificarea statului de drept în Republica Moldova. Or, altfel spus, anume această instituție juridică (fiind bine conturată) este chemată să consolideze responsabilitatea Parlamentului pentru finalitatea procesului nominalizat [166, p. 85; 171, p. 183].

Din considerentele enunțate, reiterăm că actualitatea și importanța temei propuse spre cercetare în prezenta lucrare este determinată în principal de:

- necesitatea clarificării esenței *răspunderii parlamentare* în contextul răspunderii puterii publice și a dimensiunilor acesteia ce privesc răspunderea Parlamentului și răspunderea deputaților;

- oportunitatea lansării unor ample dezbateri teoretice la nivelul comunității științifice autohtone, pe marginea acestui subiect, deoarece practic nu este atestat ca temă de cercetare științifică;

- necesitatea conștientizării problemelor teoretico-juridice ale răspunderii Parlamentului și a deputaților și a necesității soluționării acestora, în vederea optimizării legislației în domeniu.

Scopul studiului. Pornind de la cele menționate, în prezenta lucrare de doctorat ne propunem studierea formelor de răspundere a Parlamentului și a deputaților în vederea fundamentării teoriei răspunderii parlamentare, ținând cont de teoria răspunderii puterii publice și a teoriei reprezentării, precum și elucidarea problemelor teoretico-normative în domeniu și argumentarea de soluții corespunzătoare pentru optimizarea cadrului juridico-constituțional aferent.

În vederea realizării acestui scop, au fost trasate următoarele **obiective de cercetare**:

- evaluarea și aprecierea gradului de cercetare teoretică a problemei răspunderii parlamentare în contextul răspunderii puterii publice și trasarea principalelor direcții de cercetare a acesteia;

- analiza teoriei răspunderii puterii publice în vederea elucidării formelor de răspundere de care sunt pasibili statul și autoritățile acestuia;

- analiza teoriei reprezentării în vederea conturării statutului constituțional al Parlamentului și esenței reprezentative a mandatului parlamentar, teorie ce reprezintă o determinantă a esenței instituției parlamentare și a măsurii/limitei răspunderii parlamentare;

- identificarea și analiza formelor de răspundere de care este pasibil Parlamentul în ansamblul său, ca subiect colectiv de drept;

- identificarea și analiza formelor de răspundere de care sunt pasibili deputații, inclusiv prin prisma imunității și inviolabilității parlamentare.

Ipoteza de cercetare. *Răspunderea parlamentară* reprezintă o instituție de drept parlamentar, care presupune răspunderea Parlamentului și a parlamentarilor pentru încălcarea diferitor norme de drept. Este o instituție similară *responsabilității ministeriale*, devenind tot mai actuală în prezent și necesară în contextul consolidării responsabilității și răspunderii statului și a autorităților acestuia în condițiile edificării statului de drept. Pornind de la această ipoteză, în prezenta lucrare ne propunem să conturăm teoria *răspunderii parlamentare*, prin elucidarea formelor de răspundere de care sunt pasibili Parlamentul și parlamentarii, pornind de la statutul acestora, teoria reprezentării și legislația în vigoare.

Suportul metodologic. În vederea realizării scopului și obiectivelor de cercetare s-a recurs la un spectru larg de metode de cercetare științifică. Drept principală metodă de cunoaștere a realității a fost selectată *metoda dialecticii*, a cărei aplicare a permis elucidarea legităților interacțiunii, interdependențelor și dezvoltării fenomenelor studiate. De rând cu aceasta, pe larg a fost aplicată *metoda logică* și procedeele acesteia *analiza* și *sinteza*. Metoda logică a permis formularea definițiilor noțiunilor cheie, iar folosirea analizei și sintezei a făcut posibilă cercetarea multilaterală a esenței instituției răspunderii parlamentare și a dimensiunilor acesteia.

Din categoria metodelor particulare pe larg au fost aplicate; *metoda sistemică* – la studierea actelor normative și interpretarea sistemică a dispozițiilor acestora; *metoda comparativă* – în contextul studierii și analizei legislației și experienței altor state în materie de răspundere a Parlamentului și a membrilor acestuia; *metoda istorică* – pentru elucidarea originii și evoluției răspunderii statului și a autorităților acestuia, inclusiv Parlament și deputați; *metoda juridico-formală* – care a permis elucidarea structurii răspunderii parlamentare și a elementelor acesteia în interconexiunea lor.

Suportul doctrinar al cercetării a cuprins în principal o serie de lucrări științifice semnate de renumiți autori *autohtoni* (precum: Gh. Costachi, I. Guceac, T. Cârnaț, Al. Arseni, D. Baltag, Gh. Avornic, I. Iacub, I. Muruianu, I. Bantuș, V. Rusu, E. Moraru, B. Negru, V. Popa, P. Railean etc.), *români* (precum: I. Deleanu, T. Drăganu, D.C. Dănișor, M. Constantinescu, I. Muraru, C. Călinoiu, V. Duculescu, M. Enache, Gh. Iancu, C. Ionescu, N. Popa, N. Prisca, C.G. Pupăzan, G. Vrabie, I. Vida, R.D. Popescu, M. Dogaru etc.), *ruși* (precum: С.А. Авакьян, М.П. Авдеевкова, В.А. Виноградов, Л.В. Забровская, Н.М. Колосова, А.А. Кондрашев, М.А. Краснов, В.О. Лучин, А.В. Малько, Т.В. Милушева, А.В. Филатова, В.В. Романова, В.Н. Савин, В.В. Серебрянников, О.А. Фомичева, Т.Я. Хабриева, А.В. Чепус, В.И. Чехарина etc.) *ucraineni* (precum: Р. Мартинюк, Р.М. Павленко, В.М. Мишин, С. Сорока etc.) și *străini* (precum: M. Prelot, J. Boulouis, D. Rousseau, E. Picard, P. Pactet, Y. Meni, M. Sadoun, L. Jaume, F. Hamon, M. Troper, J. Gicquel, J.E. Gicquel, L. Favoreu, A. Esmein, P. Avril etc.).

Paralel cu fundamentul teoretic, la realizarea cercetării a fost folosit și un larg suport normativ național (format din Constituțiile câtorva state, acte legislative și normative) și internațional (format din convenții, declarații, pacte și protocoale cu caracter internațional și european), un important suport jurisprudențial (constituit în mare parte din jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova), opiniile Comisiei de la Veneția, rapoarte și studii realizate de instituții internaționale și diferite asociații obștești specializate de nivel local.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Prezenta lucrare reprezintă prima investigație științifică complexă, monografică din arealul științific autohton, consacrată studierii instituției răspunderii parlamentare.

Noutatea științifică a studiului realizat constă în faptul că se propune o viziune distinctă asupra conceptului/concepției de *răspundere parlamentară* (care în doctrină este abordată în diferite accepțiuni), precum și asupra formelor de răspundere de care este pasibil Parlamentul și membrii săi. În mod special, se argumentează necesitatea recunoașterii răspunderii parlamentare ca instituție ramurală distinctă asemănătoare responsabilității ministeriale.

În baza cercetărilor efectuate:

- sunt puse bazele teoriei răspunderii parlamentare pornind de la cele două mari premise: teoria răspunderii puterii publice și teoria reprezentării;
- este argumentată existența de sine stătătoare a răspunderii constituționale a Parlamentului și a deputaților ca principală formă de răspundere a acestor subiecți;
- sunt identificate principalele curențe legislative, care afectează instituția răspunderii parlamentare pe cele două dimensiuni ale sale, și argumentate soluții corespunzătoare pentru optimizarea cadrului juridico-constituțional în domeniu.

Semnificația teoretică și valoarea aplicativă. Rezultatele investigațiilor sunt benefice dezvoltării continue a teoriei dreptului constituțional, dreptului parlamentar, precum și a dreptului public în ansamblu. Teza reprezintă o sursă monografică pentru cercetătorii din domeniile dreptului public, preocupați de problema responsabilității și răspunderii juridice a statului și a autorităților acestuia. Rezultatele studiului pot servi drept repere orientative în cercetarea ulterioară a problemei abordate.

Concluziile și recomandările referitoare fundamentarea teoriei răspunderii parlamentare și a optimizării unor segmente importante a răspunderii constituționale a Parlamentului și a deputaților vor putea fi utilizate pe larg atât de teoreticienii care vor continua investigațiile în acest domeniu, cât și de către practicieni pe parcursul soluționării problemelor concrete legate de aplicarea răspunderii parlamentare.

Totodată, rezultatele obținute pot fi folosite în procesul didactic, drept suport teoretic și practic în cadrul cursurilor de specialitate. Materialele pot constitui un suport important pentru elaborarea unor

lucrări științifice ulterioare (monografii, teze de doctorat), manuale, cursuri de prelegeri universitare necesare pentru diferite niveluri de instruire (gimnazial, liceal, universitar) la studierea dreptului constituțional și a dreptului parlamentar.

Aprobarea rezultatelor. Lucrarea a fost elaborată în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politicie și Sociologice, fiind examinată atât în ședința comisiei de îndrumare, cât și în ședința comisiei de evaluare extinsă.

Principalele rezultate științifice obținute au fost publicate în reviste științifice de profil și aprobate în cadrul unor importante forumuri științifice naționale și internaționale. Este vorba despre 12 articole, 11 comunicări la forumuri științifice, 1 culegere de studii științifice și 1 monografie.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza este structurată în funcție de scopul cercetării și obiectivele trasate și cuprinde:

Introducere – care înserează argumentarea alegerii și actualitatea temei investigate, stabilindu-se scopul și obiectivele cercetării, determinându-se suportul metodologic, teoretico-științific și baza normativ-juridică, argumentându-se noutatea științifică, semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, precizându-se tezele propuse spre susținere, aprobarea și structura lucrării.

Capitolul 1, intitulat *Analiza situației în domeniul cercetării răspunderii parlamentare*, cuprinde în principal o trecere în revistă a cercetătorilor care au fost preocupați nemijlocit sau tangențial de problema răspunderii parlamentare sau de diferite aspecte ale acesteia. În prima secțiune, atenția principală este axată nemijlocit pe studiile realizate în domeniul de preocupare, în timp ce secțiunea a doua a capitolului este consacrată însăși conceptului de răspundere parlamentară, în vederea concretizării esenței și conținutului acestuia.

Capitolul 2, cu genericul *Teoria răspunderii puterii publice – premisă imanentă teoriei răspunderii parlamentare*, reprezintă un capitol de debut în care s-a urmărit în principal argumentarea necesității conturării teoriei răspunderii parlamentare pornind de la teoria răspunderii puterii publice. Structural capitolul este constituit din două mari secțiuni (fiecare compartimentat în subsecțiuni) în funcție de cele două subiecte importante abordate: responsabilitatea puterii publice și răspunderea puterii publice. În contextul acestora sunt detaliate asemenea aspecte precum: răspunderea și responsabilitatea: concept, conținut și valoare; responsabilitatea în dreptul public; conceptul de răspundere în dreptul public și premisele conturării acestuia; teoria răspunderii statului; principiul constituțional al răspunderii reciproce a statului și persoanei; și răspunderea juridică a statului: forme și temeuri.

Capitolul 3, intitulat *Teoria reprezentării – premisă specifică a teoriei răspunderii parlamentare*, este consacrat cu precădere studierii a trei subiecte importante: teoria reprezentării, statutul Parlamentului în statul contemporan și mandatului parlamentar sub aspectul conceptului, tipologiei și a particularităților. Structural, capitolul este constituit din două secțiuni, fiecare având

câteva subsecțiuni, cele mai importante aspecte abordate fiind: teoria reprezentării de la idee la materializarea acesteia; statutul Parlamentului ca autoritate reprezentativă și legislativă supremă; abordarea conceptuală a mandatului parlamentar; mandatul în dreptul public și mandatul în dreptul privat; tipologia mandatului parlamentar; și trăsăturile mandatului parlamentar.

Capitolul 4, cu genericul *Răspunderea Parlamentului ca dimensiune a răspunderii parlamentare*, este consacrat nemijlocit problemei responsabilizării Parlamentului și formelor de răspundere de care este pasibil acesta. Sub aspect structural, capitolul este constituit din 5 secțiuni axate pe următoarele aspecte: reponsabilizarea parlamentului în statul contemporan; răspunderea politică a Parlamentului; răspunderea juridică a Parlamentului; răspunderea cosntituțională a Parlamentului; și posibilitatea răspunderii penale a Parlamentului.

Capitolul 5, intitulat *Răspunderea deputaților ca dimensiune răspunderii parlamentare*, cuprinde un studiu detaliat asupra unei alte dimensiuni a răspunderii parlamentare și anume cea individuală. Corespunzător complexității acestei problematice, capitolul este structurat în trei secțiuni axate pe așa aspecte precum: răspunderea ca element al statutului deputatului (în contextul căreia se abordează răspunderea disciplinară, contravențională și constituțională a deputaților); imunitatea parlamentară – factor de limitare a răspunderii deputatului și inviolabilitatea în contextul răspunderii penale a deputaților.

Compartimentul final *Concluzii generale și recomandări* înserează ideile generalizatoare formulate ca rezultat al investigațiilor desfășurate și propunerile de rigoare pentru soluționarea problemelor constatate și optimizarea cadrului juridic în domeniu.

Bibliografia cuprinde suportul documentar și doctrinar al tezei, fiind constituită din 344 de surse (acte normative naționale și internaționale, monografii, articole științifice, rapoarte, studii analitice, acte ale justiției constituționale etc.).

I. ANALIZA SITUAȚIEI ÎN DOMENIUL CERCETĂRII PROBLEMEI RĂSPUNDERII PARLAMENTARE

1.1. Interesul doctrinar față de teoria responsabilizării puterii

Democratizarea societății contemporane a implicat în mod necesar o profundă reflecție asupra necesității *responsabilizării puterii publice* în ansamblul său și a reprezentanților acesteia în particular. Pe cale de consecință, tot mai mult în literatura de specialitate sunt lansate idei, ipoteze, soluții de asigurare a acestei responsabilizări, conturându-se astfel o adevărată teorie în domeniu.

În opinia noastră, o dimensiune importantă a acestei teorii se referă la responsabilizarea Parlamentului și a membrilor acestuia, fapt ce dictează necesitatea conturării unei subteorii distincte axate nemijlocit pe *răspunderea parlamentară*. În vederea realizării acestui deziderat, propus în prezenta lucrare, am realizat o amplă inventariere a lucrărilor de specialitate, ca rezultat reușind o spicuire amplă a celor mai relevante idei de natură să servească ca fundament științific solid pentru noua teorie.

Evident punctul de plecare pentru prezenta investigație au servit în primul rând lucrările de teoria dreptului, semnate atât de cercetători români, cât și moldoveni, după cum urmează: Popa N. *Teoria generală a dreptului*. București, 1998 [205]; Popa N. *Teoria generală a dreptului*. București, 2002 [206]; Boboș Gh. *Teoria generală a dreptului*. Cluj-Napoca, 1994 [38]; Boboș Gh. *Teoria generală a statului și dreptului*. București, 1983 [39]; Dănișor D.C., Dogaru I., Dănișor GH. *Teoria generală a dreptului*. București, 2006 [90]; Vonica R.P. *Introducere generală în drept*. București, 2000 [234]; Nițoiu R., Șorop Al. *Teoria generală a dreptului*. București, 2008 [196]; Avornic Gh. și alții *Teoria generală a dreptului*. Chișinău, 2004 [23]; Baltag D., Guțu A. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău, 2003 [29]; Ceterchi I., Craiovan I. *Introducere în teoria generală a dreptului*. București, 1998 [46] etc.

Practic în toate aceste lucrări, autorii prezintă destul de succint esența și valoarea responsabilității și a răspunderii, inclusiv a responsabilității juridice și a răspunderii juridice.

Un nivel mai înalt de aprofundare a acestui subiect poate fi atestat într-o altă serie de lucrări, semnate la fel de autori autohtoni și români, și anume: Pătulea V., Șerban S., Marconescu G.I. *Răspundere și responsabilitate socială și juridică*. București, 1988 [200]; Florea M. *Responsabilitatea acțiunii sociale*. București, 1976 [109], Lorincz L., Străoanu M. *Răspunderea juridică, parte integrantă a răspunderii sociale*. În: Studii și cercetări juridice, 1970 [155]; Costin M. *Răspunderea juridică în dreptul R.S. România*. Cluj-Napoca, 1974 [80]; Barac L. *Răspunderea și sancțiunea juridică*. București, 1997 [34]; Mihai Gh.C., Motica R.I. *Fundamentele dreptului. Optima justitia*. București, 1999 [182]; Bădescu M. *Sancțiunea juridică în teoria, filosofia*

dreptului și în dreptul românesc. București, 2002 [36]; Bădescu M. *Sanctiunea juridică: teză de doctorat*. București, 2000 [37]; Bădescu M. *Concepte fundamentale în teoria și filosofia dreptului. Teoria răspunderii și sancțiunii juridice*. București, 2001 [35]; Marinescu C.Gh. *Responsabilitatea socială și răspunderea juridică*. În: Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării europene. Chișinău, 2006 [156]; Bantuș A., Pîrau I. *Responsabilitatea și răspunderea: asemănări, deosebiri, interferențe*. În: Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării europene. Chișinău, 2006 [30]; Negru B. *Responsabilitatea și răspunderea juridică într-un stat democratic de drept*. În: Revista Națională de Drept, 2006 [194]; Baltag D. *Teoria răspunderii și a responsabilității juridice*. Chișinău, 2007 [25]; Baltag D. *Unele considerații referitor la dimensiunea socială a responsabilității juridice*. În: Revista Națională de Drept, 2006 [28] etc.

După cum se poate observa, cercetătorii pun accentul pe diferite aspecte ale problemei, unii pe esența și specificul responsabilității în general, alții pe responsabilitatea juridică în special; unii pe instituția răspunderii sociale și a formelor acesteia, alții – nemijlocit pe problema răspunderii juridice, detaliind chiar și problema sancțiunii juridice și a particularităților acesteia.

Dincolo de aceste studii cu caracter general, în atenție s-au impus lucrările axate nemijlocit pe materia răspunderii în dreptul public, pe problema centrală a acesteia – răspunderea statului. În procesul selectării, am constatat că răspunderea statului este abordată de către cercetători atât din punct de vedere internațional, cât și național.

În primul caz, s-au remarcat cu diferite idei interesante: Anghel I.M., Anghel V.I. *Răspunderea în dreptul internațional*. București, 1998 [4]; Anghel M. *Răspunderea internațională a statelor*. București, 1997 [6]; Sabău-Pop O.A. *Probleme ale răspunderii penale ale statelor în dreptul internațional*. În: Curentul Juridic, 2004 [220]; Абдрашитов В.М. *Ответственность государств за международные преступления и защита прав человека*. В: Вестник ВолГУ, 2005 [266]; Шевченко А.В. *Международно-правовая ответственность государств*. În: Будущее Науки, 2016 [344]; Маров И.В. *К разработке проблемы международно-правовой ответственности государства перед личностью*. În: Вестник Московского государственного областного университета, 2010 [305]; Кембаев Ж.М. *Юридическая ответственность государств-членов Европейского союза за нарушение норм европейского права*. În: Современное право, 2010 [282]; Лучинин А.Л. *Ответственность государств-членов ЕС за нарушение норм европейского права*. În: Проблемы современной экономики, 2006 [300] etc.

În general, se poate constata că răspunderea statului la nivel internațional este destul de bine dezvoltată în literatura de specialitate, ceea ce nu poate fi spus despre abordarea acestei probleme la nivel național, mai ales în doctrina autohtonă.

Bazele **teoriei răspunderii statului** în arealul nostru științific, în opinia noastră au fost puse de către profesorul Gh. Costachi, care într-o serie de lucrări voluminoase prezintă acest subiect din diferite perspective. Printre cele mai valoroase lucrări în acest sens, vom cita: *Statul de drept: între teorie și realitate*. Chișinău, 2000 [73]; *Direcții prioritare ale edificării statutului de drept în Republica Moldova*. Chișinău, 2009 [71]; *Prin știință spre un stat de drept*. Chișinău, 2011 [72] etc. La fel de valoroase sunt și lucrările semnate de dl profesor în coautorat: Costachi Gh., Cușmir V. *Probleme ale statului de drept și administrării democratice*. Chișinău, 2001 [74]; Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Chișinău, 2010 [77]; Costachi Gh., Hlipcă P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Ediția a II-a. Chișinău, 2011 [76] etc.

O contribuție deosebită în acest sens au înregistrat și așa autori autohtoni, precum: Muruianu I. *Spre o teorie a răspunderii juridice a statului*. În: Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept. Chișinău, 2011 [192]; Muruianu I. *Răspunderea statului – condiție indispensabilă a democratizării societății noastre*. În: Esența, caracterul și impactul reformei (modificărilor) constituționale: perspective și mecanismul realizării. Chișinău, 2010 [191]; Moraru E. *Unele aspecte ale răspunderii juridice a statului în dreptul intern*. În: Legea și Viața, 2011 [186] etc.

Comparativ cu arealul științific autohton, doctrina rusească s-a remarcat în mod deosebit, mai ales prin faptul că abordarea răspunderii puterii publice este cu mult mai amplă, profundă și diversificată. Printre cei mai remarcabili autori în acest sens, vom exemplifica: Серебрянников В.В. *Ответственность власти*. В: Представительная власть: мониторинг, анализ, информация, 1996 [325]; Милушева Т.В., Филатова А.В. *Концепция ответственности публичной власти в России*. În: Современное право, 2008 [307]; Романова В.В. *Юридическая ответственность государства*: Автореферат диссертации. Казань, 2007 [319]; Савин В.Н. *Ответственность государственной власти перед обществом*. În: Государство и Право, 2000 [322]; Малько А.В., Кушхова Б.З. *Ответственность публичной власти в современной России: проблемы совершенствования*. În: Вестник СГАП, 2009 [302]; Виноградов В.А. *Ответственность в механизме охраны конституционного строя*. Москва, 2005 [276]; Краснов М.А. *Ответственность в системе народного представительства*. Автореферат диссертации. Москва, 1993 [294] etc. În majoritatea acestor lucrări, autorii argumentează atât necesitatea răspunderii puterii, cât și modalitățile de realizare a acesteia.

Pornind de la faptul că temeiul juridic al răspunderii statului este expres reflectat în Legea Fundamentală a Statului, prin consacrarea principiului responsabilității reciproce a statului și persoanei, în procesul de cercetare, o atenție distinctă am acordat și lucrărilor dedicate acestui principiu.

Evident, l-am găsit amplu cercetat în doctrina rusească, la așa autori precum: Поляков С.Б. *Принцип взаимной ответственности государства и личности: теоретико-правовые и прикладные аспекты*: автореферат диссертации. Нижний Новгород, 2011 [318]; Сивопляс А.В. *Идея взаимной ответственности государства и личности как способ ограничения политической власти*. În: Трансформация научных парадигм и коммуникативные практики в информационном социуме, Сборник. Томск, 2012 [326]; Бабаджанян К.А. *Взаимная ответственность личности и государства как основа гармонизации взаимоотношений между ними (теоретико-правовой аспект)*. Автореферат диссертации. Саратов, 2013 [270]; Вырлеева-Балаева О.С. *Взаимная ответственность государства и личности как один из способов ограничения публичной власти*. În: Вектор науки Тольяттинского государственного университета, 2011 [277]; Маров И.В. *К разработке проблемы международно-правовой ответственности государства перед личностью*. În: Вестник Московского государственного областного университета, 2010 [305] etc.

Cu mult mai puțină atenție acestui principiu i s-a acordat în arealul științific autohton, puținele studii tematice în acest sens fiind semnate de: Iacub I. *Responsabilitatea reciprocă a statului și a persoanei ca principiu constituțional*. În: Механизмы национальные и международные защиты прав человека. Кишинев, 2014 [127]; Iacub I., Chiper N. *Responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat: principiu constituțional indispensabil integrării Republicii Moldova în familia europeană*. În: Европа în derivă. De la unitate în diversitate, la diversitate fără unitate. Ефекте juridice, sociale, politice, economice și culturale. Пловдив, 2016 [129].

O direcție distinctă a teoriei răspunderii puterii publice ține de formele concrete de răspundere a statului. Pe marginea **răspunderii patrimoniale** a acestuia, s-au expus sub diferite aspecte: Trailescu A. *Рăспундереа патримоніалă pentru actele administrative de autoritate nelegale*. București, 2013 [229]; Cojocar E. *Statul și răspunderea juridică civilă*. În: Statul de drept și problemele minorităților naționale. Кишинев, 2002 [59]; Iacub I., Carp S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene. Кишинев, 2019 [128]; Iacub I. *Recursul administrativ potrivit Codului Administrativ al Republicii Moldova. Cererea prealabilă*. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare. Кишинев, 2018 [126]; Михайленко О.В. *Имущественная ответственность за вред, причиненный осуществлением власти: теоретические аспекты и проблемы ее реализации на практике*. Автореферат диссертации. Ростов-на-Дону, 2007 [309] etc.

O atenție distinctă în context a fost acordată **teoriei răspunderii constituționale** ca formă importantă de răspundere juridică a puterii publice. Cel mai amplu teoria dată este dezvoltată în doctrina rusească, studii inedite în acest sens semnând: Липинский Д.А. *Регулятивная функция*

конституционной ответственности. În: Конституционное и муниципальное право, 2003 [298]; Колосова Н.М. *Конституционная ответственность в Российской Федерации: Ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации*. Москва, 2000 [283]; Колосова Н.М. *Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура*. Диссертация. Москва, 2006 [284]; Авакьян С.А. *Санкции в советском государственном праве*. În: Советское государственное право, 1973 [267]; Авдеенкова М.П. *Конституционно-правовые санкции и конституционно-правовая ответственность*. În: Государство и Право, 2005 [268]; Боголейко А.М. *Соотношение конституционно-правовой и политической ответственности*. În: Теоретико-методологические и конституционные основы развития системы права Республики Беларусь. Минск, 2011 [271]; Кондрашев А.А. *Конституционно-правовая ответственность в Российской Федерации: теория и практика*. Москва, 2006 [287]; Кондрашев А.А. *Теория конституционно-правовой ответственности в Российской Федерации*. Автореферат диссертации. Москва, 2011 [288]; Виноградов В. *Конституционное правосудие: проблемы реализации мер конституционно-правовой ответственности*. În: Конституционное право: Восточноевропейское обозрение, 2002 [273]; Виноградов В.А. *Конституционная ответственность: вопросы теории и правовое регулирование*. Москва, 2000 [274]; Виноградов В.А. *Конституционно-правовая ответственность: системное исследование*. Автореферат диссертации. Москва, 2005 [275]; Забровская Л.В. *Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате*. În: Закон и Право, 2003 [279]; Зиновьев А.В. *Конституционная ответственность*. În: Правоведение, 2003 [280]; Сергеев А.Л. *Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть вторая)*. În: Конституционное и муниципальное право 2003 [323] etc.

În contextul studiului nostru, problema răspunderii constituționale este una foarte importantă, întrucât atât Parlamentul, cât și membrii acestuia sunt pasibili de o astfel de formă răspundere. Cu regret însă, acest subiect s-a bucurat foarte puțin de atenția doctinarilor autohtoni. Printre puținii care au studiat subiectul se înscriu: Muruianu I. *Argumente în favoarea unei teorii a constrângerii constituționale*. În: Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova. Bălți, 2010 [189]; Muruianu I. *Instanța răspunderii constituționale: determinări conceptuale*. În: Legea și Viața, 2011 [190]; Muruianu I. *Subiecții răspunderii constituționale: considerații generale*. În: Legea și Viața, 2013 [193]; Costachi Gh., Hlipca A. *Unele probleme privind răspunderea în dreptul constituțional*. În: Revista Națională de Drept, 2008 [75]; Baltag D. *Unele aspecte ale răspunderii juridice constituționale*.

În: Legea și Viața, 2007 [26]; Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: Legea și Viața, 2013 [79] etc.

La fel, modest este cercetată (în special în doctrina autohtonă) și problema răspunderii diferitor autorități publice și a funcționarilor/demnitarilor publici. În context, un interes deosebit prezintă lucrările semnate de: Коновалов П.В. *К вопросу о конституционно-правовой ответственности органов судебной власти в Российской Федерации*. În: Бизнес в законе, 2008 [289]; Манкевич И. *Конституционная ответственность судей в Российской Федерации: ее субъекты, основания и санкции*. În: Молодой учёный, 2014 [301]; Pupăzan C.G. *Răspunderea penală a aleșilor*. București, 2016 [213]; Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova*. Chișinău, 2019 [81]; Mocanu-Suciu A. *Răspunderea funcționarilor publici*. București, 2015 [183]; Costachi Gh., Iacub I. *Responsabilitatea ministerială – instituție indispensabilă Republicii Moldova ca stat de drept*. În: Legea și Viața, 2013 [78]; Iacub I. *Răspunderea politică și juridică a membrilor Guvernului: reglementări, viziuni și argumente*. În: Teoria și practica administrării publice. Chișinău, 2015 [125]; Iacub I., Costachi Gh. *Cultura juridico-morală a subiecților puterii în contextul respectării demnității umane*. În: Interferența dreptului intern și internațional în realizarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Chișinău, 2015 [131]; Iacub I., Costachi Gh. *Cultura juridică a funcționarului public – garanție a securității persoanei în statul de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2015 [130] etc.

În general, toate lucrările menționate au conturat destul de clar necesitatea responsabilizării puterii publice, ceea ce a servit ca un punct de reper foarte util și necesar pentru cercetarea noastră, ca o primă premisă importată pentru fundamentarea teoriei răspunderii parlamentare.

Dincolo de aceasta, desigur pentru conturarea teoriei date a fost deosebit de necesar de a face trimitere și la **teoria reprezentării**, care ține în mod direct de esența instituției parlamentare, conturându-i rolul major în cadrul statului și a societății. Idei importante despre esența reprezentativă a instituției parlamentare și, în general, despre teoria reprezentării, am spicuit în principal din manualele de drept constituțional semnate cu precădere de: Arseni Al. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol.I. Chișinău, 2014 [14]; Arseni Al. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol. II. Chișinău, 2014 [15]; Arseni Al., Ivanov V.M., Suholitco L. *Drept constituțional comparat*. Chișinău, 2003 [20]; Cârnaț T. *Drept constituțional*. Chișinău, 2010 [45]; Dănișor D.C. *Drept constituțional și instituții politice*. București, 1997 [88]; Dănișor D.C. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. București, 2007 [89]; Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. II. București, 1996 [92]; Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. I. București, 1996 [93]; Vrabie G. *Drept constituțional și instituții politice contemporane*. Iași, 1992 [235]; Vrabie G. *Organizarea politico-etatică a României*. Drept

constituțional și instituții politice. Vol. II. Iași, 1999 [236]; Drăganu T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol. II. Cluj-Napoca, 2000 [100]; Drăganu T. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. București, 1998 [101]; Drăganu T., Deleanu I. *Studii de drept constituțional*. Cluj-Napoca, 1975 [102]; Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. I. Chișinău, 2001 [111]; Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. II. Chișinău, 2004 [112]; Guceac I. *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*. Chișinău, 200-2001 [113]; Iancu Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. București, 2007 [132]; Iancu Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. București, 2005 [133]; Muraru I., Tănăsescu E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II. București, 2009 [188]; Gicquel J. *Droit constitutionnel et institutions politiques*. Paris, 2003 [245]; Gicquel J., Gicquel J.E. *Droit constitutionnel et institutions politiques*. Paris, 2008 [246]; Hamon F., Troper M. *Droit constitutionnel*. Paris, 2007 [247]; Prelot M., Boulouis J. *Institutions politiques et droit constitutionnel*. Paris, 1987 [260]; Pactet P. *Institutions politiques. Droit constitutionnel*. Paris, 1998 [255] etc.

La fel, reflecții importante în context, sunt conținute în comentariile făcute la textele constituționale, semnate de: Constantinescu M., Deleanu I., Iorgovan A., Muraru I., Vasilescu Fl., Vida I. *Constituția României comentată și adnotată*. București, 1992 [62]; Dănișor D.C. *Constituția României comentată. Titlul I. Principii generale*. București, 2009 [87]; Vida I. *Constituția României comentată și adnotată*. București, 1992 [233]; Duculescu V., Călinoiu C., Duculescu G. *Constituția României comentată și adnotată*. București, 1997 [103] etc.

O abordare mai detaliată a esenței reprezentative a Parlamentului și a mandatului membrilor săi am atestat în următoarele lucrări: Arseni Al. *Corpul electoral – exponentul juridico-statal al suveranității naționale*. În: Revista Națională de Drept, 2013 [13]; Arseni Al. *Legitimitatea puterii de stat – fenomen complex și indispensabil societății umane contemporane*. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2014 [16]; Arseni Al. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan. Argumentare științifică și confirmare practică*. Monografie. Chișinău, 2014 [17]; Arseni Al. *Suveranitatea națională de la construcție teoretică la realizare practică*. Chișinău, 2013 [18]; Mișin S. *Конституционная характеристика парламентаризма в Республике Молдова: сравнительно-правовой анализ*. Teză doctor în drept. Chișinău, 2013 [312]; Bordei L. *Principiile democrației pluraliste în organizarea și funcționarea Parlamentului Republicii Moldova*. Teză doctor în drept. Chișinău, 2010 [41]; Ionescu C. *Principiul suveranității poporului – factor structurant al democrației constituționale*. În: Revista de Drept Public, 1996 [136]; Ionescu C. *Rolul reprezentanței naționale în sistemul constituțional*. În: Dreptul, 1997 [137]; Prisca N. *Aspecte juridice ale raportului de reprezentare care se stabilește între deputat și alegătorii săi*. În: Analele Universității din București, 1964 [210];

Jaume L. *La représentation: un fiction malmenée*. In: Pouvoirs, 2006 [251]; Meni Y., Sadoun M. *Conceptions de la représentation et représentation proportionnelle*. In: Pouvoirs, 1985 [254] etc.

Totodată, elementele principale ale statutului constituțional al Parlamentului și parlamentarului le regăsim dezvoltate în manualele de drept parlamentar elaborate de: Călinoiu C., Duculescu V. *Drept parlamentar*. București, 2006 [44]; Muraru I., Constantinescu M. *Drept parlamentar românesc*. București, 2005 [187]; Constantinescu M., Amzulescu M. *Drept parlamentar. Sinteză*. București, 2001 [61]; Popa V. *Drept parlamentar al Republicii Moldova*. Chișinău, 1999 [207]; Constantinescu M., Muraru I. *Drept parlamentar*. București, 1994 [63] etc.

Mai detaliat despre activitatea Parlamentului, ca autoritate legislativă, s-au preocupat: Varga A. *Constituționalitatea procesului legislativ. Monografie*. București, 2007 [232], Pînzaru T. *Asigurarea juridică a implicării cetățeanului în procesul decizional al autorităților de guvernare și reprezentative*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2015 [203] și Arnăut V. *Procesul legislativ: reglementări naționale și aspecte de drept comparat*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2019 [12]. Semnificația acestor lucrări este una majoră, întrucât autorii invocă și analizează nu doar ceea ce trebuie să realizeze și să respecte legislativul în activitatea sa, dar și abaterile admise destul de frecvent de către Parlament, venind cu soluții de remediere corespunzătoare. Pentru noi asemenea momente au o importanță distinctă, deoarece ne determină să reflectăm asupra răspunderii pe care trebuie să o poarte Parlamentul, ca organ legislativ, pentru toate abaterile admise de la standardele din domeniul legiferării.

În același timp, studii complexe axate pe statutul deputaților, mandatul parlamentar și exercitarea acestuia au semnat: Criste M. *Statutul parlamentarilor*. În: Legea și Viața, 2005 [85]; Enache M. *Controlul parlamentar*. Iași, 1998 [105]; Enache M. *Statutul membrilor Parlamentului European*. În: Dreptul, 2012 [106]; Arseni Al., Costachi Gh. *Mandatul parlamentar – împuternicire politico-juridică întru realizarea suveranității naționale prin reprezentare*. În: Revista Națională de Drept, 2013 [19]; Bantuș I. *Protecția mandatului parlamentar – mecanism inherent în realizarea suveranității naționale*. Chișinău, 2002 [31]; Bantuș I. *Protecția mandatului parlamentar – mecanism inherent în realizarea suveranității naționale*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2002 [32]; Van Der Hulst M. *The parliamentary mandate, a global comparative study*. Geneva, 2000 [265]; Карасев А.Т. *Депутат в системе представительной власти (конституционно-правовое исследование)*. Автореферат диссертации. Екатеринбург, 2009 [281] etc.

Toate aceste lucrări au permis o fundamentare amplă a teoriei reprezentării, axată pe statutul Parlamentului și mandatul parlamentar, ca o premisă importantă și absolut necesară pentru conturarea *teoriei răspunderii parlamentare*, care la moment este foarte puțin dezvoltată mai ales în arealul nostru științific.

Sub aspect comparativ, considerăm binevenit a preciza că doctrina rusească este semnificativ mai dezvoltată, constatare făcută cu precădere în baza tezelor de doctorat susținute în materia dată. În acest sens, contribuții teoretico-doctorale deosebite au înregistrat: Маркунин Р.С. *Юридическая ответственность депутатов и органов представительной власти: общетеоретический аспект*: Автореферат диссертации. Саратов, 2013 [304]; Хачатрян А.С. *Конституционно-правовая ответственность парламентариев Федерального Собрания Российской Федерации*. Автореферат диссертации. Москва, 2011 [333]; Доронина О.М. *Иммуитет депутата законодательного (представительного) органа государственной власти субъекта Российской Федерации*. Автореферат диссертации. Москва, 2009 [278]; Карасев А.Т. *Депутат в системе представительной власти (конституционно-правовое исследование)*. Автореферат диссертации. Екатеринбург, 2009 [281]; Крысанов А.В. *Конституционно-правовая ответственность выборных и должностных лиц федеральных органов государственной власти*. Автореферат диссертации. Челябинск, 2014 [296]; Курманов М.М. *Проблемы конституционно-правовой ответственности, прекращения, продления полномочий законодательного органа субъекта Российской Федерации и депутатов: теоретико-прикладной анализ*. Автореферат диссертации. Москва, 2010 [297]; Маркунин Р.С. *Юридическая ответственность депутатов и органов представительной власти: общетеоретический аспект*. Автореферат диссертации. Саратов, 2013 [304]; Наконечный Д.В. *Конституционно-правовая ответственность органов законодательной (представительной) власти в Российской Федерации*. Автореферат диссертации. Екатеринбург, 2012 [315]; Окулич И.П. *Депутат законодательного (представительного) органа государственной власти субъекта Российской Федерации: Правовой статус. Природа мандата. Проблемы ответственности*. Автореферат диссертации. Челябинск, 2003 [316]; Сергеев А.Л. *Конституционная ответственность федеральных органов государственной власти Российской Федерации*. Автореферат диссертации. Москва, 2006 [324]; Сопельцева Н.С. *Иммуитеты в конституционном праве Российской Федерации*. Автореферат диссертации. Челябинск, 2003 [327]; Федюнин С.С. *Конституционно-правовая ответственность депутатов законодательных (представительных) органов государственной власти и высших должностных лиц субъектов Российской Федерации*. Автореферат диссертации. Ставрополь, 2011 [329]; Хачатрян А.С. *Конституционно-правовая ответственность парламентариев Федерального Собрания Российской Федерации*. Автореферат диссертации. Москва, 2011 [333]; Краснов М.А. *Парламентская ответственность депутата*. În: Конституционный строй России: вопросы парламентского права. Москва, 1995 [295]; Акопян Г., Акопян Р. *Парламент как субъект конституционно-правовой ответственности*. În: Justiția Constituțională în Republica

Moldova, 2006 [269] etc. Aceste ample studii au o valoare științifică deosebită, întrucât aprofundează substanțial problema formelor de răspundere a Parlamentului și a deputaților, servind drept modele veritabile de analiză ce pot fi utilizate cu succes în conturarea teoriei răspunderii Parlamentului și a deputaților din Republica Moldova.

Dacă e să ne referim la spațiul românesc, în cadrul acestuia atestăm atât abordări fragmentare a problemicii (bunăoară, Ciochină M. *Unele considerații privind răspunderea membrilor Parlamentului în lumina Legii nr. 96/2006 privind Statutul deputaților și al senatorilor*. În: *Răspunderea în dreptul constituțional*. București, 2007 [48]), cât și un studiu destul de amplu axat pe problema complexă a răspunderii Parlamentului, semnat de R.D. Popescu (*Răspunderea Parlamentului în dreptul constituțional*. București, 2011 [209]). La moment, este unica abordare monografică a problemei date (atestată de noi), în care sunt tratate atât unele aspecte generale (precum: rolul Parlamentului în organizarea statală, raporturile Parlamentului cu poporul ca titular al suveranității naționale, exercițiul suveranității naționale prin reprezentare, mandatul parlamentar, corpul electoral, distorsiunea raporturilor de reprezentare dintre reprezentanți și corpul electoral, legitimitatea democratică a reprezentanților), cât și aspecte concrete: formele răspunderii Parlamentului în dreptul constituțional, răspunderea Parlamentului față de corpul electoral (răspunderea politică și răspunderea juridică), răspunderea Parlamentului în raporturile cu celelalte autorități publice (autoritățile executive și autoritatea jurisdicțională). Mai mult, din perspectivă comparativă, autoarea cercetează și problema Parlamentului European sub aspectul rolului, esenței reprezentative, legitimității acestuia, a rolului cetățenilor în supravegherea activității sale și a răspunderii forului legislativ față de cetățenii europeni. La finele lucrării sunt expuse o serie de propuneri *de lege ferenda* pe marginea aspectelor elucidate, confirmându-se ideea de bază că răspunderea autorității legislative poate fi angajată în plan moral, politic și juridic.

În opinia noastră, valoarea științifică a acestei lucrări este inestimabilă, mai ales din considerentul că autoarea pune în discuție (pe alocuri poate chiar pentru prima dată) o seamă de aspecte legate de răspunderea Parlamentului, care ne-au servit ca repere importante și pentru direcționarea cercetării noastre.

Evident, și în arealul autohton pot fi atestate unele publicații în materie (bunăoară, Zaporozjan V., Stratan S. *Incidența unei hotărâri definitive și irevocabile de condamnare asupra mandatului parlamentar*. În: *Revista Națională de Drept*, 2015 [237]; Costachi Gh., Muruianu I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: *Legea și Viața*, 2013 [79] etc.), dar care, fiind reduse ca volum, abordează foarte îngust subiectul, ceea ce este mai mult decât insuficient pentru fundamentarea unei teorii în domeniu. Cu toate acestea, valoarea lor științifică este de necontestat, întrucât autorii, pe lângă prezentarea generală a subiec-

tului, punctează și anumite aspecte problematice, care pot servi ca variabile direcții distincte de cercetare în materia dată.

În general, ținem să precizăm că, la nivel de cercetări doctorale, subiectele precum Parlamentul, activitatea acestuia și statutul deputaților la noi sunt foarte puțin studiate. Potrivit, unui ghid bibliografic, elaborat și publicat recent (Antufiev S., Racu P. *Teze de doctorat în domeniul dreptului susținute în Republica Moldova. 1971-2018*. Chișinău, 2019 [8]), acestea au fost cercetate sub diferite aspecte doar în 7 teze de doctorat, după cum urmează:

- Smochină C. *Parlamentul European: evoluție și probleme juridice*. Chișinău, 2005 [223] (teză publicată cu titlul *Parlamentul European: de la primele construcții la instituirea Constituției pentru Europa*. Chișinău, 2006 [222]);

- Bordei L. *Principiile democrației pluraliste în organizarea și funcționarea Parlamentului Republicii Moldova*. Chișinău, 2010 [42] (teză publicată – *Principiile democrației pluraliste în activitate parlamentară*, Chișinău, 2010 [41]);

- Bantuș I. *Protecția mandatului parlamentar – mecanism inerent în realizarea suveranității naționale*. Chișinău, 2002 [32] (teză publicată cu același titlu [31]);

- Hlipcă P. *Aspecte ale modului de organizare a puterii de stat în România și Republica Moldova din perspectiva integrării europene (studiu comparativ)*. Chișinău, 2010 [115] (teză publicată în două ediții (editate succesiv la Brașov [77] și Chișinău [76]) în coautorat cu conducătorul științific prof. Gh. Costachi);

- Мишин С. *Конституционная характеристика парламентаризма в Республике Молдова: сравнительно-правовой анализ*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013 [312] (teză publicată cu același titlu [313]);

- Pînzaru T. *Asigurarea juridică a implicării cetățeanului în procesul decizional al autorităților de guvernare și reprezentative*. Chișinău, 2015 [203] și

- Rusu V. *Statutul și profesionalizarea activității deputatului în contextul parlamentarismului contemporan*. Teză doctor în drept. Chișinău, 2015 [219] (teză publicată cu titlul *Statutul deputatului în contextul parlamentarismului contemporan*. Chișinău, 2016 [218]).

Mai nou, activitatea legislativă a Parlamentului a fost amplu reflectată în teza de doctor în drept elaborată de V. Arnăut – *Procesul legislativ: reglementări naționale și aspecte de drept comparat* [12], teză susținută la începutul anului 2019.

La o simplă radiografiere a conținutului acestor lucrări, putem constata că doar P. Hlipcă abordează sumar instituția dizolvării Parlamentului (în plan comparat), fără însă a preciza că aceasta reprezintă o formă de răspundere a legislativului ca organ colectiv. În ceea ce privește răspunderea deputaților, acest aspect foarte sumar este expus doar de către I. Bantuș (mai mult prin prisma imunității și inviolabilității de care se bucură acești subiecți de drept). În același context,

chiar dacă nu invocă instituția răspunderii, autorii T. Pînzaru și V. Arnăuț, identifică carențele atestate în activitatea legislativului (iarăși ca subiect colectiv), care în mare parte ar reclama survenirea anumitor forme de răspundere juridică a acestuia.

În concluzie, pornind de la cele relatate, conchidem că numărul redus al studiilor în materia răspunderii Parlamentului și a deputaților denotă lipsa interesului doctrinar față de instituția *răspunderii parlamentare* și, respectiv, justifică necesitatea absolută de abordare a acesteia sub forma unei ample teorii științifice. Drept urmare, în prezenta lucrare de doctorat, ne propunem fundamentarea teoretică a unei astfel de teorii pornind de la două premise principale: teoria răspunderii puterii publice și teoria reprezentării.

1.2. Răspunderea parlamentară ca subiect de cercetare științifică

Dezvoltarea contemporană a dreptului constituțional a permis, în viziunea unor cercetători [332, pp. 20-27; 334, p. 10], conturarea *dreptului parlamentar* ca ramură distinctă de drept (subramură a dreptului constituțional [207, p. 44]). Respectiv, pentru a consolida acest statut se consideră necesară fundamentarea instituției *răspunderii parlamentare* ca formă de sine stătătoare de răspundere ramurală [331, p. 94].

În literatura de specialitate autohtonă până la moment puțin s-a vorbit despre dreptul parlamentar, și foarte puțin despre instituția *răspunderii parlamentare*. În viziunea noastră, acest fapt accentuează atât actualitatea subiectului, cât și oportunitatea fundamentării *teoriei răspunderii parlamentare*, mai ales ținând cont de eforturile tot mai consistente de consolidare a democrației în Republica Moldova [162, p. 112; 170, pp. 61-62; 171, p. 143].

Punctul de plecare pentru un asemenea demers științific îl constituie însăși conceptul de *răspundere parlamentară*, fără clarificarea căruia fiind practic imposibilă dezvoltarea ulterioară a teoriei. Interesant este că noțiunea propriu-zisă de *răspundere parlamentară* poate fi întâlnită în literatura de specialitate (în special, rusă și ucraineană) în diferite contexte cu o semantică neuniformă. Diferiți autori, utilizează sintagma la explicarea și dezvoltarea diferitor aspecte legate de răspunderea juridică, fără a argumenta necesitatea sau utilitatea folosirii anume a acestei expresii, momente ce accentuează și mai mult necesitatea studierii aprofundate a problematicii [169, p. 69].

Pornind de la cele menționate, în continuare ne propunem o abordare comparativă a opiniilor expuse în doctrina juridică contemporană în vederea determinării conținutului și accepțiunilor recunoscute noțiunii de *răspundere parlamentară*, pentru ca astfel să creăm premisele necesare dezvoltării ulterioare a teoriei în cauză.

Unele dintre cele mai valoroase idei expuse pe marginea problematicii abordate pot fi atestate în literatura de specialitate rusă. În special, este vorba despre poziția cercetătoarei O.A.

Фомичева (O.A. Fomiceva) [331, p. 94], care pornind de la premisa conturării recente a dreptului parlamentar ca ramură de drept distinctă (subramură a dreptului constituțional – e.n.) și a necesității dezvoltării în acest context a instituției răspunderii parlamentare ca formă de răspundere ramurală, subliniază că *răspunderea parlamentară* cuprinde în sine două tipuri de răspundere: *răspunderea parlamentului* și *răspunderea parlamentarului/deputatului* (altfel spus, *răspunderea colegială* și *răspunderea individuală* [330, p. 76]).

Din câte se poate observa, cercetătoarea subliniază caracterul instituțional al răspunderii parlamentare, subiectul acesteia fiind organul legislativ al statului, privit fie în ansamblu – ca autoritate publică (în acest caz răspunderea fiind una colectivă), fie individual – ca o răspundere individuală a membrilor legislativului – parlamentarii.

Prin urmare, putem constata chiar de la bun început că, din perspectiva enunțată, *instituția răspunderii parlamentare* este asemănătoare *instituției răspunderii /responsabilității ministeriale* (altfel spus, răspunderii Guvernului, teorie dezvoltată cu precădere în doctrina românească) care, cu regret, de asemenea, este puțin studiată în arealul științific autohton [171, p. 145].

Susținând o asemenea viziune asupra conceptului de *răspundere parlamentară*, la moment reiterăm că ea nu este una răspândită în literatura de specialitate, noțiunea în cauză fiind invocată de către cercetători cu o altă încărcătură semantică.

Cu un sens apropiat de cel enunțat, utilizarea sintagmei „răspundere parlamentară” poate fi atestată la cercetătorul M.A. Краснов (M.A. Krasnov) [295, pp. 94-108], care în studiul său vorbește despre *răspunderea parlamentară a deputatului* (ca membru al organului reprezentativ) în sistemul reprezentativ al statului (din care fac parte de asemenea și: răspunderea însăși a poporului, răspunderea organelor reprezentative în fața sursei puterii pentru corespunderea exercitării mandatului cu încrederea acordată, răspunderea acestora pentru respectarea Constituției și a legilor și răspunderea deputatului față de electorat).

În opinia noastră [169, p. 70], prezintă importanță faptul că cercetătorul accentuează în mod deosebit insuficiența dezvoltare teoretică a răspunderii parlamentare a deputatului ca instituție inherentă dreptului parlamentar.

Abordând natura juridică a răspunderii parlamentare a deputatului, M.A. Краснов (M.A. Krasnov) precizează că, pe de o parte, aceasta reprezintă o varietate a *răspunderii constituționale* iar, pe de altă parte, ea se aseamănă cu *răspunderea disciplinară* (cu toate că în literatură au fost aduse o serie de argumente împotriva unei astfel de asocieri [333, p. 9] – e.n.).

Răspunderea parlamentară a deputatului, adică răspunderea acestuia ca membru al unui organ colegial, este orientată astfel spre controlul și corectarea conduitei deputatului în baza unor temeiuri formale [295, p. 97] – conchide cercetătorul.

Dacă până aici, totul pare a fi clar, în continuare, autorul expune o idee ce rupe lanțul logic al teoriei sale. În viziunea sa, instanța *răspunderii parlamentare a deputatului* (altfel spus, subiectul față de care acesta răspunde – e.n.) este **statul**. În pofida fermității sale, ideea în cauză anulează, în viziunea noastră [162, p. 114], asimilarea (chiar dacă neargumentată suficient) a *răspunderii parlamentare a deputatului* cu răspunderea disciplinară a acestuia, întrucât în acest caz drept instanță a răspunderii urma să fie recunoscut **parlamentul**.

Dincolo de aceste subtilități, totuși este de apreciat faptul că deja la acea vreme (fiind vorba de anul 1995 în care a fost publicat studiul), noțiunea de „răspundere parlamentară” a fost utilizată în sensul cel mai apropiat de accepțiunea pentru care ne pronunțăm în prezent.

Importante reflecții în domeniu atestăm la cercetătoarea В.И. Чехарина (V.I. Ceharina) [343, pp. 104-120] care, recunoaște caracterul discutabil al *răspunderii parlamentare* a deputaților și trasează distincția dintre aceasta și *răspunderea constituțională* a subiecților în cauză. Respectiv, domnia sa precizează că răspunderea constituțională a deputatului este strâns legată de instituția imunității parlamentarului și de procedura ridicării acesteia (deci, implică o serie de proceduri parlamentare și de altă natură) [343, p. 109]. La rândul său, răspunderea parlamentară a deputatului, ca element important al statutului acestuia, reprezintă o formă distinctă de răspundere juridică legată de organizarea activității Parlamentului, conduita și disciplina deputaților în activitatea lor [343, p. 116]. Prin urmare, observăm că cercetătoarea reduce esența răspunderii parlamentare a deputatului la răspunderea disciplinară a acestuia. În opinia noastră [169, p. 71], o astfel de accepțiune este extrem de restrânsă, întrucât răspunderea disciplinară reprezintă doar un element al răspunderii parlamentare.

Un alt autor care invocă conceptul analizat este А.С. Хачатрян (A.S. Hacıatrean) [333, pp. 9-10], care și-a consacrat lucrarea sa de doctorat nemijlocit problemei *răspunderii juridico-constituționale a parlamentarilor*. În viziunea sa, dreptul parlamentar reprezintă o subramură a dreptului constituțional, fapt ce implică abordarea răspunderii parlamentarilor în limitele răspunderii constituționale. Respectiv, autorul susține că *răspunderea parlamentară* trebuie privită ca o varietate a răspunderii constituționale, care la moment se află în proces de constituire.

Venind cu unele idei pe marginea conceptului, autorul susține că în sens îngust, *răspunderea parlamentară* reprezintă răspunderea organelor și a reprezentanților instituțiilor de tipul parlamentelor, iar în sens larg – răspunderea organelor reprezentative, legislative și a membrilor acestora, a deputaților de toate nivelele, inclusiv a organelor reprezentative locale și a deputaților acestora [333, pp. 9-10].

Trebuie să recunoaștem că și acest autor, chiar dacă vorbește doar în linii generale despre *răspunderea parlamentară*, totuși, corect identifică subiectul acestei răspunderi – parlamentul și deputații. În același timp însă, alți cercetători [304, p. 8], vorbind nemijlocit despre răspunderea

juridică a parlamentului și a deputaților nu amintesc nici de răspunderea constituțională, nici de răspunderea parlamentară, fapt ce mărturisește o dată în plus de aplicarea neuniformă a acestei terminologii și, mai ales, de lipsa unei recunoașteri generale a acesteia [171, p. 148].

Pe de altă parte, atragem atenția că conceptul de *răspundere parlamentară* este utilizat de unii autori cu un sens practic diametral opus celui enunțat până acum. Din acest punct de vedere, în doctrina rusă se impune în atenție cercetătorul A.B. Чепус (A.V. Cepus) preocupat în special de problema răspunderii Guvernului („правительственная ответственность” [342, p. 228]), pe care o invocă fie sub denumirea de *răspundere parlamentară* (angajată în cadrul controlului parlamentar), fie sub cea de *răspunderea Guvernului față de Parlament* [339, p. 74].

În concret, A.B. Чепус (A.V. Cepus), dezvoltând instituția *răspunderii parlamentare a organelor puterii executive* [341, p. 52], face distincția dintre *răspunderea parlamentară a Guvernului* de alte forme de răspundere juridică a Guvernului, așa ca: răspunderea civilă, administrativă, politică, precum și de răspunderea penală și morală a membrilor executivului [336, p. 8]. Astfel, cercetătorul susține că *răspunderea parlamentară* survine atunci când Guvernul se ciocnește direct sau indirect cu anumite pretenții față de activitatea sa sau conduita unui oarecare subiect care are dreptul de a genera consecințele nefavorabile sub formă de sancțiuni [335, p. 228].

În viziunea sa, *răspunderea parlamentară* este o formă a răspunderii constituționale [335, p. 227] (de aceea pe alocuri folosește și expresia de *răspundere juridico-constituțională a Guvernului față de Parlament* [336, p. 9]) care, la rândul său, cuprinde asemenea forme de răspundere precum: răspunderea parlamentară, răspunderea prezidențială, răspunderea federativă sau instituția intervenției federative, răspunderea electorală, răspunderea municipală [337, p. 46].

Cu regret însă, autorul nu trasează nici o distincție concretă dintre *răspunderea parlamentară* și cea constituțională, precizând doar că elementul central din structura răspunderii parlamentare, care permite evidențierea sa ca o formă distinctă de răspundere constituțională, constă în subiectul și instanța, relațiile dintre care constituie și conținutul răspunderii ca proces instituționalizat [337, p. 47].

În cuprinsul unei monografii voluminoase publicate la acest subiect, A.B. Чепус (A.V. Cepus) propune o clasificare a tipurilor de sancțiuni aplicabile în contextul răspunderii parlamentare a Guvernului și anume [338, p. 74]: 1) aprecierea ca nesatisfăcătoare a activității organelor puterii executive sau a Guvernului din partea diferitor subiecți de drept constituțional; 2) demiterea prim-ministrului, demisia Guvernului în ansamblu sau a membrilor acestuia în parte la inițiativa Șefului de stat; 3) exprimarea neîncrederii față de Guvern de către Parlament; 4) retragerea încrederii acordate Guvernului de către Parlament; 5) anularea sau suspendarea acțiunii actelor normative ale Guvernului; 6) executarea silită a obligațiilor constituționale.

Ținând cont și de aceste momente, în context, pare a fi confuză ideea susținută de autor potrivit căreia „drept instanță pentru răspunderea parlamentară a Guvernului, poate fi un cerc larg de subiecte cu prerogative de putere”, după care imediat precizează că în cadrul acestei instituții Guvernul este subiect al răspunderii, fiind responsabil pentru activitățile sale față de o altă instanță – Parlamentul [340, pp. 41-42].

Din câte se poate observa, chiar dacă autorul citat folosește noțiunea de *răspundere parlamentară*, nu este clar de ce, întrucât o folosește paralel cu alte noțiuni care sunt cu mult mai clare și potrivite subiectului abordat. În viziunea noastră [162, p. 115; 171, p. 152], este o utilizare improprie sensului acestei expresii, cu atât mai mult că autorul nu reușește nici să argumenteze suficient distincția între răspunderea parlamentară a Guvernului față de alte forme de răspundere invocate.

Cu același sens, sintagma *răspundere parlamentară* poate fi întâlnită și în doctrina juridică a Ucrainei (Р. Мартинюк /R. Martiniuk/ [306, p. 19], С. Сорока /S. Soroka/ [328, p. 45], Р.М. Павленко /R.M. Pavlenko/ [317, p. 4] etc.). În ordinea dată de idei, cercetătoarea С. Сорока (S. Soroka) precizează că răspunderea parlamentară a Guvernului reprezintă o formă a răspunderii politice și constituționale a organului colegial suprem al puterii executive *față de societate* (e.n.) prin intermediul organului reprezentativ, ceea ce permite a constata existența sau lipsa încrederii Parlamentului față de Guvern [328, p. 45]. În concret, cercetătoarea precizează că *răspunderea parlamentară a Guvernului* presupune în esență *răspunderea Guvernului față de Parlament*.

La rândul său, autorul Р.М. Павленко (R.M. Pavlenko) susține că fenomenul răspunderii parlamentare a executivului în practică se concretizează ca răspunderea organului suprem din sistemul puterii executive – Cabinetul de miniștri, față de Parlament, sub forma retragerii încrederii acordate cabinetului și membrilor acestora de către majoritatea deputaților din Parlament, fapt soldat cu demisia întregului Cabinet sau a membrilor acestuia în parte. În concret, în opinia sa, mecanismul răspunderii parlamentare a Guvernului constă în votarea *pro* sau *contra* retragerii încrederii date Guvernului [317, p. 4].

Chiar dacă cercetătorul precizează conținutul așa-zisei *răspunderi parlamentare a Guvernului*, în viziunea noastră, este incorectă utilizarea conceptului în cauză. Mai mult, o asemenea întrebuintare îi reduce conținutul și exclude recunoașterea acesteia ca instituție juridică distinctă (după cum ar trebui să fie). În același timp, cel puțin pare stranie o asemenea utilizare, întrucât nici o formă de răspundere cunoscută de teoria dreptului nu a fost denumită în funcție de instanța competentă să o aplice. În majoritatea cazurilor, denumirea decurge din natura juridică a normelor juridice încălcate și doar ca excepție – denumirea reflectă subiectul răspunzător [162, p. 115; 171, p. 153; 169, p. 72] (cum ar fi cazul *răspunderii ministeriale* [78, pp. 4-11]).

În fine, ținând cont de cele analizate, suntem de părerea că prin sintagma *răspundere parlamentară* trebuie înțeles o instituție de drept parlamentar, care presupune răspunderea Parlamentului și a parlamentarilor pentru încălcarea diferitor norme de drept. Este o instituție similară *responsabilității ministeriale* care devine tot mai actuală în prezent și necesară în contextul consolidării responsabilității și răspunderii statului și a autorităților acestuia în condițiile edificării statului de drept.

Pornind de la această constatare/ipoteză, în prezenta lucrare ne propunem să conturăm teoria *răspunderii parlamentare*, prin elucidarea formelor de răspundere de care sunt pasibili Parlamentul și parlamentarii, pornind de la statutul acestora, teoria reprezentării și legislația în vigoare.

1.3. Concluzii la capitolul 1

În concluzie, subliniem că la moment problema răspunderii puterii publice, a statului și a autorităților a acestuia a devenit una extrem de actuală și importantă, mai ales în condițiile statului de drept, căruia îi este inherent principiul răspunderii puterii.

Evident că o atenție distinctă în context merită și problema răspunderii Parlamentului și a membrilor acestuia, pornind de la rolul distinct al acestor subiecți în funcționarea statului și a puterii acestuia.

În opinia noastră, prin sintagma *răspundere parlamentară* trebuie înțeles o instituție de drept parlamentar, care presupune răspunderea Parlamentului și a parlamentarilor pentru încălcarea diferitor norme de drept. Este o instituție similară *responsabilității ministeriale* care devine tot mai actuală în prezent și necesară în contextul consolidării responsabilității și răspunderii statului și a autorităților acestuia în condițiile edificării statului de drept.

Analiza literaturii de specialitate a reliefat faptul că acest subiect, în pofida semnificației sale distincte, nu a beneficiat de un interes pe măsură din partea doctrinei, ceea ce în opinia noastră denotă dificultăți majore în garantarea și asigurarea principiului răspunderii puterii enunțat mai sus.

Acest moment, ne-a motivat să ne propunem în prezenta lucrare de doctorat **scopul** de a fundamenta teoria răspunderii parlamentare, pe dimensiunile răspunderea Parlamentului și răspunderea deputaților, în baza teoriei răspunderii puterii publice și a teoriei reprezentării, precum și a elucida problemele teoretico-normative în domeniu și a argumenta soluții corespunzătoare pentru optimizarea cadrului juridico-constituțional aferent.

În vederea realizării acestui scop, au fost trasate următoarele **obiective de cercetare**:

- analiza teoriei răspunderii puterii publice în vederea elucidării formelor de răspundere de care sunt pasibili statul și autoritățile acestuia;

- analiza teoriei reprezentării în vederea conturării statutului constituțional al parlamentului și esenței reprezentative a mandatului parlamentar, teorie ce reprezintă o determinantă a esenței instituției parlamentare și a măsurii/limitei răspunderii parlamentare;

- identificarea și analiza formelor de răspundere de care este pasibil Parlamentul în ansamblul său, ca subiect colectiv de drept;

- identificarea și analiza formelor de răspundere de care sunt pasibili deputații, inclusiv prin prisma imunității și inviolabilității parlamentare.

Realizarea scopului și a obiectivelor prestabilite va permite soluționarea unei probleme științifice importante, ce constă în identificarea formelor de răspundere juridică concrete de care sunt pasibili deputații și Parlamentul în ansamblul său, reliefarea particularităților acestora și identificarea soluțiilor de consolidare a mecanismului de aplicare a acestora.

II. TEORIA RĂSPUNDERII PUTERII PUBLICE

– PREMISĂ IMANENTĂ TEORIEI RĂSPUNDERII PARLAMENTARE

„Teoria răspunderii puterii publice reprezintă fundamentul și temeiul răspunderii parlamentare, care justifică necesitatea și indispensabilitatea acesteia în statul de drept contemporan.”

În prezent, privind cu regret în trecut, se poate constata că, pe parcursul sec. al XX-lea, oamenii, popoarele, statele cel mai mult au avut de suferit de pe urma politicilor iraționale, a politicianilor nerealizați, imaturi, meschini și lipsiți de scrupule, a samovolniciei și iresponsabilității puterii publice și a funcționarilor acesteia. Cu părere de rău, în sec. al XXI-lea, chiar dacă multe din problemele trecutului au fost cu succes depășite, totuși, societatea continuă să aprecieze puterea publică ca fiind una iresponsabilă, minciunoasă și distrugătoare. Întrebarea care macină majoritatea oamenilor se referă la modul cum ar putea fi înfrântă puterea, impusă a se conforma legii și a promova interesele societății, a deveni responsabilă față de cetățean și societate [192, p. 131].

La nivel global, lupta popoarelor europene, din ultimele 3-4 secole și, în special, în sec. al XX-lea, a generat și catalizat o tendință generală pe plan mondial spre sporirea responsabilității puterii față de societate. Cu regret, scopul dat nu a fost atins nici chiar în cele mai dezvoltate state în măsura în care ar fi trebuit să fie. Aceasta deoarece și în cadrul acestor societăți prevalează răspunderea puterii numai față de o parte a populației – cea mai bogată și influentă, în timp ce majoritatea dispune de posibilități limitate în acest sens. Prin urmare, ideea responsabilității puterii urmează a fi realizată în sec. al XXI-lea, dacă se vor produce transformările necesare la nivelul organizării și al activismului social și civil al cetățenilor [325].

Pe fonul acestor realizări modeste, totuși trebuie să reiterăm că procesul inițiat de revoluțiile burgheze din Europa, preluat și de alte popoare, a dus la apariția și dezvoltarea unui așa fenomen ca *răspunderea politică, juridică și socio-morală* a puterii față de societate și cetățean [325]. Respectiv, în ultima perioadă, doctrina tot mai mult abundă în studii și cercetări care vin să fundamenteze teoria dată, în speranța că în viitorul apropiat, ea va fi implementată plenar în practica organizării și funcționării statului de drept contemporan.

Propunându-ne în prezenta lucrare cercetarea unui aspect îngust al acestei teorii, în concret răspunderea legislativului și a membrilor săi, considerăm binevenit și necesar ca inițial să reiterăm unele segmente din teoria generală a răspunderii și responsabilității ca fenomen social, care astfel să servească ca fundament util pentru explicarea particularităților răspunderii și responsabilității subiecților puterii ce ne interesează.

2.1. Responsabilitatea puterii publice

2.1.1. Răspunderea și responsabilitatea: concept, conținut și valoare. Preliminarii. După cum este bine știut, ființa umană, trăind în colectivitate, trebuie să-și desfășoare activitatea în conformitate cu anumite reguli de comportare cu un conținut social, diferite în funcție de natura și conținutul lor: religioase, morale, juridice, politice etc. Rațiunea unei astfel de conformări desigur rezidă în necesitatea asigurării unei ordini în cadrul societății de natură să determine dezvoltarea armonioasă a acesteia. Tot în acest scop, s-a impus și regula conform căreia nerespectarea normelor de comportare socială atrage inevitabil răspunderea celor vinovați, răspundere ce în funcție de natura și conținutul normelor încălcate poate fi diferită: religioasă, morală, juridică, politică etc. Indiferent însă de felul răspunderii, ea este în primul rând socială, fiind un fapt social complex [200, pp. 14-18; 109, pp. 49-55].

Pornind de la cele menționate, se poate susține că, în general, acțiunea umană se constituie, se desfășoară, se modifică și se termină sub semnul inevitabil al *responsabilității* individului [182, p. 110].

Vorbind despre *răspunderea socială*, reiterăm că aceasta se raportează la interesele generale ale societății, la cerințele obiective ale dezvoltării sociale. Dată fiind diversitatea intereselor sociale care pot fi încălcate sau omise prin acțiunea sau inacțiunea indivizilor, *răspunderea socială* poate îmbrăca, la rândul ei, multiple forme, în raport de natura relațiilor sociale lezate: răspundere politică, religioasă, morală, juridică etc. Aceste forme ale *răspunderii sociale* exercită fie o acțiune independentă unele de altele, fie, de cele mai multe ori, acționează cumulativ, deoarece la baza lor se află criterii identice, izvorâte din interesele generale ale societății [155, pp. 7-20].

Un moment important în context este că noțiunea de *răspundere* nu este specifică și exclusivă numai dreptului, ea fiind o instituție care depășește această sferă, o instituție proprie societății considerată în ansamblul său. *Răspunderea* este deci un fapt social și se rezumă la reacția organizată, instituționalizată, pe care o declanșează o faptă socotită condamnabilă [205, p. 321]. Sfera noțiunii de *răspundere* este astfel foarte largă, majoritatea acțiunilor umane fiind susceptibile să genereze o formă sau alta de *răspundere*, deoarece individul nu acționează într-un spațiu indiferent, pasiv, neutru, ci într-o ambianță socială, umană, în cadrul căreia parametrii acțiunii sale sunt evaluați, valorizați, prin norme sociale, în funcție de scopul propus, rezultatul atins și de semnificația ei socială [11, p. 52].

Dat fiind faptul că conceptul de *răspundere* are mai multe forme, analiza acesteia face obiectul de studiu al științelor politice, filosofice, religioase ori științelor sociale [229, p. 1]. Bunăoară, în domeniul politic, *răspunderea* are un înțeles clar, ea referindu-se la realizarea în bune condiții a unor activități ori acțiuni, sens în care se vorbește de răspunderea conducerii unei țări

pentru politica internă și externă [38, p. 256]. Din punct de vedere filosofic, se susține că *răspunderea* este o consecință a exercițiului libertății, omul trebuind să fie responsabil de tot ceea ce face [264, pp. 36-37; 206, p. 282]. O asemenea viziune asupra *răspunderii* este în consonanță și cu preceptele morale și religioase conform cărora orice om este răspunzător pentru faptele sale, fiind supus atât *răspunderii* reglementate de legile omenești, cât mai ales judecății divine, care este infailibilă și de la care nu se poate sustrage. În acest sens, teologia distinge între sancțiunea pozitivă sau recompensă, atunci când fapta este în consens cu ordinea morală, și sancțiunea negativă sau pedeapsa, atunci când fapta încalcă ordinea morală. Astfel că nicio faptă a omului nu rămâne indiferentă: dacă este bună, este răsplătită, dacă este rea, este pedepsită [221, pp. 167-172].

Față de aceste forme ale *răspunderii*, cea juridică se distinge prin faptul că este instituționalizată și vizează obligația tuturor de a da socoteală pentru încălcarea normelor de drept [5, p. 9]. În acest sens, *răspunderea juridică* a fost definită ca o instituție juridică ce cuprinde ansamblul normelor juridice care vizează raporturile juridice ce se nasc în sfera activității specifice, desfășurate de autoritățile publice, în temeiul legii, împotriva tuturor celor care încalcă sau ignoră ordinea de drept, în scopul asigurării respectării și promovării ordinii juridice și a binelui public [33, p. 155].

Cu toate că *răspunderea juridică* nu beneficiază în general de o definiție legală, în doctrină [80, p. 23] ea a fost apreciată ca reprezentând un complex de drepturi și obligații conexe, care potrivit legii se nasc ca urmare a săvârșirii unei fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat prin aplicarea sancțiunilor juridice în scopul asigurării stabilității raporturilor juridice și a îndrumării membrilor societății în spiritul respectării ordinii de drept.

Determinări conceptuale. În literatura juridică și sociologică se folosesc în mod curent, cu aceeași semnificație sau cu semnificații apropiate, doi termeni și anume *răspundere* și *responsabilitate*. Din punct de vedere semantic, termenul *răspundere* este folosit ca o categorie generală doar în limbile de origine latină, termenul derivând din verbul latin *respondere*, care înseamnă *a răspunde, a plăti* [241, p. 429]. Deci, orice subiect de drept, indiferent că e vorba de o persoană particulară în fața semenilor săi sau a statului, de stat în fața supușilor săi sau de stat în fața altor state, trebuie să răspundă de actele sale, asumându-și consecințele angajamentelor pe care și le ia sau a nesocotirii unor datorii juridice [209, p. 16].

Astfel, în sens comun, prin noțiunea de *răspundere* se înțelege obligația unei persoane de a da socoteală pentru faptele sale, ca urmare a reacției de reprimare venită din partea societății [229, p. 1]. În același timp, unele voci susțin că termenul *răspundere* mai poate semnifica și că persoana îndeplinește condițiile, de exemplu, psihologice, pentru a putea fi trasă la răspundere [248, pp. 145-148].

Dincolo de acest aspect, precizăm că în limba engleză, în context internațional și constituțional sunt utilizați termenii *responsability* și *accountability*, în timp ce în dreptul civil sunt utilizate expresiile *liability* sau *law of torts* (în limba germană termenul *Verantwortlichkeit* aparține limbajului moralei, limbajului juridic fiindu-i specifică noțiunea mult mai restrânsă de *Haftung*) [90, p. 458; 209, p. 17]. Din multitudinea explicațiilor date acestor noțiuni, cercetătorii observă că între primele două concepte (relevante pentru studiul nostru) există deosebiri de sens, *accountability* raportându-se la popor, în timp ce *responsability* se raportează la un subiect individualizat, respectiv cel care se află în starea de a avea o sarcină față de cineva sau chiar poate fi învinuit de o încălcare concretă [209, p. 19].

Revenind la noțiunile de *răspundere* și *responsabilitate*, notăm că *Dicționarul explicativ al limbii române* stabilește sinonimia acestora. Astfel, *răspunderea* este explicată ca fiind: (i) faptul de a răspunde; (ii) obligația de a răspunde de îndeplinirea unei acțiuni, sarcini etc.; (iii) responsabilitate. În același timp, *responsabilitatea* este definită ca: (i) obligația de a efectua un lucru, de a răspunde, de a da socoteală de ceva; (ii) de a accepta și suporta consecințele; (iii) răspundere [97, p. 1635].

Merită atenție în context faptul că în limba franceză termenul *răspundere* nu există, fiind utilizabilă doar o singură noțiune – *responsabilitate*, explicată în *Dicționarul Larousse* ca având câteva înțelesuri [252]: (i) obligația de a repara daunele cauzate altuia; (ii) obligația de a suporta pedeapsa prevăzută pentru infracțiunea spăvărsită; (iii) capacitatea de a lua o decizie.

Valoare și conținut. În pofida explicațiilor lingvistice enunțate, date noțiunilor de *răspundere* și *responsabilitate*, în teoria juridică și cea sociologică se face o netă deosebire între acestea. Una dintre cele mai relevante viziuni în sensul dat, este cea a sociologului D. Gusti [114, pp. 299-300], care susține că *responsabilitatea* este o atitudine sufletească și morală a omului față de acțiunile lui. Ea cuprinde un dublu aspect: primul – privește caracterul obiectiv care se referă la *responsabilitatea* pe care o avem față de sancțiunile organizate ale legilor sau față de sancțiunile difuze pe care le exercită asupra noastră constrângerile opiniei publice; cel de-al doilea – are caracter subiectiv și privește *responsabilitatea* pe care o simțim față de sancțiunile proprii noastre conștiințe, acelea care se manifestă sub forma nemulțumirii intime de a nu fi îndeplinit ceea ce trebuie sau sub forma unor muștrări aspre, dureroase și neliniștitoare ale „eu-lui” propriu.

Deosebit de semnificative pentru existența *responsabilității* se consideră a fi două condiții: libertatea personalității și capacitatea ei de a decide. Respectiv, conștient de sine, individul uman alege, decide, se angajează, ceea ce presupune *responsabilitate*. Aplicativ, omul liber, cunoscând valorile din normele sociale, le interiorizează și, astfel, aderă la ele, se angajează față de sine să le transpună; deci el devine un individ responsabil. Pe cale de consecință, *responsabilitatea* este un fenomen pe care omul și-l asumă; ea se instituie în raport cu o colectivitate sau cu întreaga societate

și „constă în aderarea individului în mod conștient și liber la interesele și idealurile colectivității” [204, p. 199]. Din perspectiva dată, *responsabilitatea* este descrisă în literatura de specialitate [182, p. 115], ca asumarea de către personalitatea exemplară umană a valorii acelor acte, proprii sau ale altora, ale căror consecințe le apreciază ca dezirabile pentru sine și pentru comunitatea sa și a căror înfăptuire o decide ori la care aderă în mod liber.

În context, prof. D. Baltag menționează că *responsabilitatea* reprezintă o modalitate activă de raportare a individului și colectivității la o anumită cauză, implică asumarea unor răspunderi și riscuri, acționând uneori dincolo de sistemul de norme care generează drepturile și obligațiile. *Responsabilitatea* se referă deci la autoangajarea liber consimțită, obligația izvorâtă din sistemul de norme devenind o datorie pe care și-o impune individul sau colectivitatea prin autoconstrângere [25, p. 104].

Responsabilității i se recunosc câteva nivele (individuală, familială, națională) și câteva specii (morală, politică, juridică, religioasă, culturală [30, p. 485]). În același timp, se vorbește de *sentimentul responsabilității* și de *conștiința responsabilității* [27, p. 224], gradul de *responsabilitate* depinzând de dezvoltarea conștiinței de sine a individului.

Potrivit cercetătorilor, *responsabilitatea* revine fiecăruia mai mult sau mai puțin, întrucât fiecare individ evoluează cu intensități și ritmuri proprii pe coordonata *responsabilității*. Pe de altă parte, *responsabilitatea* nu este un atribut propriu oricărui individ [204, p. 200]. Ea nu se distribuie egal între toți membrii societății, putând chiar să lipsească la o parte din ei, fiind condiționată obiectiv de dezvoltarea fizică și psihică normală a individului, de particularități de vârstă ale acestuia etc.

Pentru a condiționa dezvoltarea *responsabilității*, savanții susțin destul de justificat că sunt necesare în acest sens posibilități economice, un regim politic și juridic democratic, echitabil alcătuit, care să ofere indivizilor condiții egale de dezvoltare și afirmare. Astfel, pentru ca omul să poată fi responsabil pe măsura exigențelor sociale, societatea trebuie să-i asigure posibilități de instruire și educație, de informare. Anume societatea este răspunzătoare pentru modul în care asigură membrilor ei posibilitățile reale de a putea răspunde în mod conștient, liber și demn de faptele lor [34, p. 29].

În ceea ce privește noțiunea de *răspundere*, spre deosebire de cea de *responsabilitate*, aceasta desemnează, în primul rând, o reacție de dezaprobare a societății față de o acțiune umană imputabilă individului. Sensul frecvent al acestei noțiuni, indiferent de forma sub care se manifestă (inclusiv juridică), este acela de asumare a consecințelor ce survin ca rezultat al încălcării regulilor de conduită socială, obligația ce revine autorului faptei contrare acestor reguli, care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale [234, p. 514].

Important e de precizat în context că noțiunea de *răspundere* nu se identifică și nu se reduce la cea de *sanctiune*, întrucât răspunderea este un raport social de constrângere, iar sancțiunea reprezintă obiectul acestui raport. În literatura de specialitate, au fost identificate câteva criterii în baza cărora cele două noțiuni (*răspundere* și *responsabilitate*) se disting, și anume [194, p. 44]:

- *răspunderea* presupune o anumită supunere a individului, în timp ce *responsabilitatea* implică cunoaștere și apreciere, atitudine activă, convingere și angajare;

- *răspunderea* este de ordin normativ, iar *responsabilitatea* – de ordin valoric;

- *răspunderea* se manifestă, în principal, ca expresie a unor cerințe pe care societatea le impune individului, în timp ce *responsabilitatea* se manifestă ca prezență umană liberă, ca expresie a cerințelor pe care individul le formulează la adresa societății;

- *răspunderea* vizează în mod direct conservarea sistemului social dat, în timp ce *responsabilitatea* vizează, mai ales, ameliorarea sistemului social și dezvoltarea lui, prin perfecționarea ființei umane.

Prin urmare, spre deosebire de *responsabilitate*, *răspunderea* reprezintă un alt tip de raport între individ și colectivitatea din care acesta face parte; mai exact, este vorba despre „un raport între individ și autoritatea acestei colectivități” [71, p. 196].

O distincție clară între aceste două categorii conturează și cercetătorii M. Orlov și Șt. Belecciu, în viziunea cărora *responsabilitatea* înseamnă percepția conștientă a ceea ce se face, de ce se face și, care sunt consecințele posibile ale acestei acțiuni. Ea presupune înțelegerea necesității propriilor acțiuni, simțul de răspundere și poate fi privită ca un regulator intern al comportamentului ce se contopește cu ideea de îndatorire, ca responsabilitate pentru viitor. *Răspunderea*, la rândul său, nu este altceva decât o condamnare din partea statului, a organizației obștești sau a colectivului față de fapta comisă. Aceasta este o reacție a societății la încălcarea intereselor ei prin nerespectarea normelor stabilite și presupune aplicarea de sancțiuni pe care autorul faptei trebuie să le suporte [197, p. 117].

În consecință, se poate susține că conceptul de *responsabilitate* are o sferă mult mai largă decât conceptul de *răspundere*, indiferent de natura acesteia (politică, morală, juridică), raportându-se la activitatea desfășurată de individ, din proprie inițiativă, pe baza alegerii libere a obiectivelor, dintre mai multe posibile și a căilor de realizare a acestora, pe când *răspunderea* presupune îndeplinirea unor obligații sau observarea unor restricții, individului impunându-i-se doar respectarea strictă a acestora [36, pp. 43-71; 37, p. 57; 34, p. 17].

În aceeași ordine de idei, este de precizat că *responsabilitatea* este o dimensiune spirituală a omului și, respectiv, autoritatea de judecare este individul însuși, care își impune un comportament conform valorilor asumate nu pentru că i-o cere societatea, ci pentru că și-o cere sieși, se obligă față de sine. *Răspunderea*, în schimb, se datorează situării individului în sistemul social de relații

normate. El răspunde în fața acestui sistem pentru asumarea conduitei incompatibile cu exigențele ordinii normate social [182, p. 117]. Astfel, *răspunderea* se deosebește de *responsabilitate* prin faptul că ea nu este o dimensiune internă a omului, nu derivă dintr-un raport pe care individul îl instituie între el și colectivitate în mod voit și interesat, ci este un fenomen pe care autoritatea colectivă, adesea instituționalizată îl atribuie persoanei care îl suportă ca pe ceva exterior, acceptat uneori, în mod neliber, nedorit, ca pe o obligație [35, p. 115].

O distincție importantă dintre *răspundere* și *responsabilitate* rezidă în natura celei dintâi de a fi exclusiv retrospectivă, adică *răspunderea* survine în mod obligatoriu ca urmare a comiterii unei fapte. În schimb, *responsabilitatea* este atât retrospectivă, cât, mai ales prospectivă, ceea ce presupune o atitudine și intenție față de faptele ce vor urma.

Astfel, *răspunderea* și *responsabilitatea* sunt, prin esență, două fenomene simultane și unitare. Când ele nu coincid, ca sens și ca obiective, apare un conflict, individul fiind nevoit să aleagă între acțiunile ce-i sunt prescrise de normă și de *răspundere* și cele adoptate pe calea liberei alegeri și a *responsabilității*. În același timp, deși distincte prin natură și conținut, *răspunderea* și *responsabilitatea* sunt legate între ele, ambele fenomene vizând raportul dintre individ și colectivitate, fiind forme de integrare a individului în societate [71, p. 200].

Dincolo de cele expuse, trebuie precizat faptul că dacă inițial, *responsabilitatea* a fost plasată în mod absolut pe terenul moralei, în prezent, este evidențiată tot mai mult necesitatea conturării acestui concept și în planul dreptului. Astfel, printr-o gândire reduționistă, mult timp s-a considerat că dreptului nu i-ar fi caracteristică decât categoria de *răspundere*, care intervine în cazul săvârșirii unei fapte periculoase. La momentul actual, pentru ca funcționarea *răspunderii juridice*, ca instituție a dreptului, să poată fi legată de scopurile generale ale sistemului juridic este nevoie să existe credința că legea poate crea, în conștiința destinatarilor săi, sentimentul *responsabilității*. Dobândind dimensiunea *responsabilității*, individul nu se mai află în situația de subordonare oarbă și de supunere neînțeleasă față de norma de drept, ci în situația de factor care se raportează la normele și valorile societății în mod activ și conștient [209, pp. 21-22].

Așadar, momentele expuse anterior caracterizează și esența *răspunderii* și *responsabilității juridice* [71, p. 200]. Desigur, și aceste două categorii sunt distincte, dar în același timp, au și multe trăsături comune, interacționând și determinându-se reciproc [28, p. 21]. Pentru a releva câteva momente importante în acest sens, considerăm necesar a dezvălui succint sensul și conținutul noțiunilor de *responsabilitate juridică* și *răspundere juridică*.

În doctrină, *responsabilitatea juridică* este apreciată în mod diferit:

- „o atitudine conștientă și deliberată de asumare a grijii față de modul de realizare a normelor de drept, față de integritatea ordinii juridice, ca și față de acțiunile pe care le întreprinde individul în vederea asigurării unui climat de legalitate” [156, p. 215; 204, p. 209];

- „o autoangajare benevolă (pozitivă) a individului în sistemul de drept ce reprezintă obligația juridică a subiectului de drept de a acționa în conformitate cu prescripțiile normei juridice, obligație ce se realizează în conduita licită” [25, p. 119];

- „o formă a *responsabilității* sociale, care cuprinde complexul de atitudini ale omului în raport cu sistemul normativ juridic cristalizat în societatea în care trăiește, în vederea însușirii, conservării și promovării acestui sistem și valorilor pe care le exprimă, în scopul menținerii și promovării ordinii juridice și binelui comun” [34, p. 21].

Ținând cont de această diversitate de opinii, *responsabilitatea juridică* ar putea fi înțeleasă ca o „atitudine culturală a individului față de legislație, o atitudine întreprinsă din proprie inițiativă și nu impusă, ca o obligație, din afară” [204, p. 209].

În ceea ce privește *răspunderea juridică*, reiterăm că sensul tradițional al acesteia sugerează o obligație impusă din afară, o atitudine angajată din exterior [209, p. 22]. *Răspunderea juridică* ca formă a *răspunderii sociale*, este prezentă, în diferite forme specifice, practic în toate ramurile de drept. Ea survine pentru încălcarea unor obligații prescrise de normele de drept. Deci, specificul acestei forme de *răspundere socială* constă în faptul că ea reprezintă în esență sa o obligație de a răspunde pentru încălcarea unei norme juridice. În același timp, *răspunderea juridică* este strâns legată de activitatea unor autorități ale statului, stabilirea concretă a acesteia având la bază nu numai o apreciere socială (opinie publică, colectiv, societate), ci și o constatare oficială, realizată de autorități ale statului cu atribuții determinate în materie [39, p. 261].

Spre deosebire de înțelesul *responsabilității juridice*, *răspunderea juridică* este un raport între o autoritate și individ, din care decurg anumite rigori obligatorii pentru individ. Din perspectiva dată, *răspunderea juridică* este de ordin normativ, ține de domeniul autorității publice și vizează, în fapt, respectarea sau nerespectarea unor prescripții conținute de normele juridice, fiindu-i indiferentă poziția individului în raport cu aceste prescripții, căci ea nu presupune din partea individului nici opțiune, nici interes, nici convingere ori inițiativă. Ea rămâne invariabilă față de toți factorii externi și, în consecință ea dobândește un statut obiectiv, ce poate fi ușor prevăzut. Deci, într-un anumit fel, *responsabilitatea* reprezintă dimensiunea interioară a *răspunderii juridice*, de natură a inspira și fundamenta însăși principiile *răspunderii juridice*, deoarece calificarea acestor principii implică neapărat *responsabilitate* [209, p. 22].

În același timp, trebuie precizat că *răspunderea juridică*, spre deosebire de *responsabilitatea juridică*, posedă cu totul alte trăsături [25, pp. 120-121]:

- este un raport de constrângere în urma încălcării normelor juridice;
- reprezintă segmentul final al actului complex de înfăptuire a justiției în care regăsim drepturi și obligații ce se nasc în urma săvârșirii unei fapte ilicite prin încălcarea dispozițiilor legii;

- obiectul *răspunderii juridice* este sancțiunea negativă ce se aplică de organul specializat al statului;

- este expresia specifică a *responsabilității juridice*, potrivit căreia fiecare individ trebuie să-și asume și să suporte consecințele faptelor sale;

- întotdeauna survine numai în baza legii, nimeni nu poate să-și facă dreptate singur;

- atragerea la *răspundere juridică* și stabilirea formei concrete a acesteia reprezintă prerogativa unor organe special abilitate ale statului;

- scopul *răspunderii juridice* este de a anula consecințele prejudiciabile pentru patrimoniul persoanei, de a obliga autorul faptei ilicite să suporte consecințele punitive ale conduitei sale generatoare de pericol social.

Ținând cont de cele expuse, menționăm că în doctrină s-a arătat că chiar dacă noțiunea de *răspundere* nu are același sens cu cea de *responsabilitate*, ele nu pot fi privite nici separat întrucât *răspunderea* se leagă de un sentiment de responsabilitate și, în același timp, este expresia unei măsuri a conduitei cerute de lege [33, p. 154]. Astfel, între cele două noțiuni există o legătură, în sensul că pe baza *responsabilității* se constituie *răspunderea* sau, altfel spus, *răspunderea* intervine când încetează *responsabilitatea*, adică pe „tărâmul răului înfăptuit” [47, p. 153].

Astfel, cât timp un subiect de drept are o conduită conformă sistemului de valori al societății, el este *responsabil*, iar când subiectul de drept deviază de la sistemul de valori instituit de societate, acesta devine *răspunzător* [47, p. 153]. Prin urmare, spre deosebire de *răspundere*, *responsabilitatea* se definește prin „înțelegerea necesității respectării legii”, adică prin adoptarea unui comportament social conform exigențelor normelor juridice. Din acest punct de vedere, *responsabilitatea* reprezintă un principiu fundamental al dreptului [196, p. 237; 229, p. 7], deoarece realizarea ordinii de drept are loc, de regulă, prin conformare, adică prin adoptarea de bună voie a conduitei prescrise de normele juridice.

Generalizând, ne raliem opiniei savanților autohtoni [71, p. 204], care susțin destul de justificat necesitatea evitării substituirii noțiunilor de *răspundere* și *responsabilitate* (respectiv, *răspundere juridică* și *responsabilitate juridică*), deoarece fiecare categorie își are rolul său în ordonarea și armonizarea relațiilor din cadrul societății. Ținând cont de ordinea în care aceste fenomene se manifestă/succed, considerăm că o atenție deosebită merită *responsabilitatea juridică* (în calitatea sa de factor de prevenire/evitare a *răspunderii juridice*) [171, pp. 87-88], pentru asigurarea și dezvoltarea reală a căreia este absolut necesară existența unui sistem democratic și a unui stat de drept [71, p. 205], care să contribuie eficient la dezvoltarea *responsabilității* individului.

În același timp, trebuie să fim conștienți că *responsabilitatea* este strâns legată de calitatea normei juridice, de însușirile calității subiectului de drept, de calitățile părților diverselor raporturi

juridice generate de instituția *răspunderii* [209, p. 22]. Sub acest aspect, considerăm [175, p. 40; 171, p. 88] că *responsabilitatea* (inclusiv juridică) trebuie să fie inherentă, în special, legiuitorului, căruia îi revine competența exclusivă de conturare a cadrului juridic din domeniu, dar și celorlalte autorități ale statului implicate în raporturile de realizare a *răspunderii juridice* (și nu numai).

2.1.2. Responsabilitatea în dreptul public. O abordare destul de complexă și relevantă a acestui subiect regăsim în studiile semnate de savantul jurist autohton, prof. Gh. Costachi, ideile căruia ne-au servit drept reper științific inestimabil. Iată de ce, în prezenta cercetare ne vom prevala frecvent de teoria conturată de domnia sa în materia *răspunderii* și *responsabilității* puterii publice.

Pentru început, este important a reitera faptul că angajarea activă a statului în realizarea și promovarea valorilor democratice și intereselor societății recunoscute la nivel constituțional se manifestă sub diferite forme, la diferite nivele, cu diferit grad de intensitate. Aceasta are loc prin intermediul funcționării organelor statului și nemijlocit, a activității funcționarilor publici, care trebuie să-și asume o *responsabilitate* corespunzătoare competențelor și sarcinilor cu care au fost investiți [171, pp. 89; 170, p. 99].

În general, trebuie recunoscut că esențială pentru democrație este responsabilitatea proprie tuturor celor care dispun de autoritate publică, indiferent dacă sunt sau nu aleși, și tuturor organelor autorităților publice, fără excepție [163, p. 162; 178, p. 72]. Anume aceasta determină existența unui drept de acces liber la informația privind activitățile conducerii, dreptul de a înainta cereri conducerii și de a încerca redresarea prin intermediul unor mecanisme administrative și judiciare imparțiale.

În teoria dreptului administrativ, un accent deosebit a fost pus pe necesitatea unei *responsabilități sociale* a funcționarilor publici, care să conștientizeze în raportarea conștiință a acestora la nevoile sociale, la sarcinile pe care le au și pe care le consideră îndatoriri de prim ordin. Astfel, în comportamentul funcționarului public trebuie să primeze *responsabilitatea*, acesta trebuie să fie convins că slujirea cu credință a interesului public este baza comportamentului său profesional și moral [138, pp. 331-332]. De aici, se poate deduce că pentru *funcționarii responsabili social*, realizarea sarcinilor de serviciu, rezolvarea cu promptitudine și seriozitate a problemelor cetățenilor reprezintă felul de a fi și scopul existenței lor sociale [1, p. 452].

Responsabilitatea în cazul funcționarilor publici/demnitarilor publici înseamnă existența unei atitudini pline de solitudine față de problemele cetățenilor, implicarea lor cu obiectivitate și profesionalism în realizarea sarcinilor funcțiilor lor, funcții înțelese ca adevărate misiuni sociale. Pentru un funcționar public cu un înalt spirit de *responsabilitate* nu există o valoare mai importantă decât îndeplinirea, cu o convingere reieșită din înțelegerea rațională a fenomenelor, a sarcinilor funcției sale. Un asemenea tip de funcționar este stăpânit de un sentiment de vinovăție când ceva nu a fost în ordine în munca sa, chiar dacă e vorba de un aspect mai puțin important, care pentru

un ochi nevizat nu este sesizabil. Desigur, un asemenea tip de funcționari trebuie „creat”, atât prin intermediul valorilor sociale recunoscute la nivel de societate, cât și prin recunoașterea responsabilității ca o calitate indispensabilă unui funcționar public și un criteriu important pentru recrutarea acestora.

Formarea unor astfel de funcționari/demnitari în condițiile societății moderne trebuie să constituie o preocupare permanentă nu numai a teoreticienilor, dar și a legiuitorului și a guvernanților [71, p. 212], deosebit de utilă fiind conturarea unui adevărat cult pentru funcția publică și funcționarul public [170, p. 101], inclusiv, prin intermediul dezvoltării culturii juridice în rândul funcționarilor statului [131, pp. 44-45; 130, pp. 22-23; 70, pp. 193].

Un moment semnificativ la acest capitol, rezidă în consacrarea legală a *responsabilității* ca principiu de conduită a funcționarului public. Importante în sensul dat sunt dispozițiile *Constituției Republicii Moldova*, în care este prevăzută expres atât responsabilitatea autorităților publice (art. 107 alin. (1) – „responsabilitatea administrației publice centrale de specialitate pentru activitatea desfășurată”), cât și a funcționarilor publici (potrivit art. 56: „[c]etățenii cărora le sunt încredințate funcții publice, precum și militarii, răspund de îndeplinirea cu credință a obligațiilor ce le revin ...”).

Relevantă în context este și *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public* nr. 158/2008 [144], care stipulează:

- în art. 5 – „Serviciul public se bazează pe principiile legalității, profesionalismului, transparenței imparțialității, independenței, *responsabilității*, stabilității și loialității”,
- în art. 22 alin. (1) – obligațiile generale ale funcționarului public de a îndeplini cu *responsabilitate*, obiectivitate și promptitudine toate atribuțiile de serviciu [1].

Un alt act normativ ce dezvoltă subiectul este *Codul de conduită a funcționarului public* [52], care în capitolul II, fixează următoarele principii de conduită a funcționarului public:

- *Legalitatea*, adică obligația de a respecta Constituția, legislația în vigoare și tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte;
- *Imparțialitatea* – obligația să ia decizii și să întreprindă acțiuni în mod imparțial, nediscriminatoriu și echitabil, fără a acorda prioritate unor persoane sau grupuri în funcție de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine

¹ Potrivit art. 22 alin. (1) din *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public* nr. 158/2008, funcționarul public este obligat: a) să respecte Constituția, legislația în vigoare, precum și tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte; b) să respecte cu strictețe drepturile și libertățile cetățenilor; c) să fie loial autorității publice în care activează; d) să îndeplinească cu responsabilitate, obiectivitate și promptitudine, în spirit de inițiativă și colegialitate toate atribuțiile de serviciu; e) să păstreze, în conformitate cu legea, secretul de stat, precum și confidențialitatea în legătură cu faptele, informațiile sau documentele de care ia cunoștință în exercițiul funcției publice, cu excepția informațiilor considerate de interes public; f) să respecte normele de conduită profesională prevăzute de lege; f¹) să respecte prevederile art. 6 alin. (2) din *Legea* nr. 325 din 23 decembrie 2013 privind evaluarea integrității instituționale; g) să respecte regulamentul intern.

socială; obligativitatea unui comportament bazat pe respect, exigență, corectitudine și amabilitate în relațiile sale cu publicul, precum și în relațiile cu conducătorii, colegii și subordonații;

- *Profesionalismul* – obligația să-și îndeplinească atribuțiile de serviciu cu responsabilitate, competență, eficiență, promptitudine și corectitudine;

- *Loialitatea* – obligația de a servi cu bună-credință autoritatea publică în care activează, precum și interesele legitime ale cetățenilor etc.

După cum se poate observa *Codul de conduită a funcționarului public* diminuează semnificația responsabilității în activitatea acestuia, înglobându-l în conceptul de *profesionalism*, fapt ce este nu doar incorect, dar și în contradicție cu Legea-cadru în domeniul administrației publice (citată) și chiar Constituția. Or, lipsa profesionalismului (mai ales în cazul tinerilor specialiști, în ipoteza în care profesionalismul este condiționat de experiența în domeniu) ar justifica lipsa responsabilității, ceea ce este practic inacceptabil [171, p. 93; 178, p. 74; 163, p. 164].

Potrivit cercetărilor, un moment decisiv în asumarea de către funcționarul public a responsabilității îl constituie depunerea jurământului de credință în momentul învestirii în funcție [71, p. 210]. Este important de remarcat în context că depunerea jurământului nu trebuie să marcheze însuși momentul nașterii responsabilității funcționarului public/demnitarului, ci recunoașterea acceptării acestor valori ca fiind fundamentale, exteriorizarea convingerii și atitudinii respectuoase față de acestea, angajarea activă a funcționarului, în baza propriei convingeri și nu a unei obligații externe, în promovarea și protecția acestora [71, p. 211].

În conformitate cu art. 32 alin. (1) din *Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public* nr. 158/2008, funcționarul public depune jurământ de credință cu următorul cuprins: „Jur solemn să respect Constituția Republicii Moldova, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, să apăr suveranitatea, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, să execut în mod obiectiv și imparțial legile țării, să îndeplinesc conștiincios obligațiile ce îmi revin în exercitarea funcției publice și să respect normele de conduită profesională”.

După cum se poate observa, un asemenea jurământ este comun pentru toți funcționarii publici. În același timp însă, nu trebuie uitată existența unei categorii distincte de funcționari publici, și anume *demnitarii publici*, adică persoanele care dețin funcții de demnitate publică (din categoria cărora fac parte și parlamentarii). Potrivit art. 2 din *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică* nr. 199/2010 [148]: „Funcția de demnitate publică este o funcție publică ce se ocupă prin mandat obținut direct, în urma alegerilor, sau indirect, prin numire în condițiile legii. Demnitarii sînt persoane care exercită funcții de demnitate publică în temeiul Constituției, al prezentei legi și al altor acte legislative”.

În literatura de specialitate [183, p. 26], funcția de demnitate publică este văzută ca o funcție publică ce se exercită fie ca urmare a dobândirii unui mandat în mod direct, în urma alegerilor,

prin exercitarea dreptului de vot al cetățenilor, fie indirect, prin numire de către cei dintâi. În același timp, sunt reținute următoarele caracteristici ale funcției de demnitate publică [183, pp. 26-27]:

- se dobândește prin alegeri libere sau numire, și nu prin concurs, ca în cazul funcției publice *stricto sensu*;

- se exercită pe o perioadă limitată în timp; de regulă, durata exercitării funcției de demnitate publică este egală cu durata unui mandat sau, precum în cazul membrilor Guvernului, poate să depindă și de durata mandatului persoanei care a emis actul de numire;

- puterea discreționară a autorității care a emis actul de numire este mai largă decât în cazul funcțiilor publice *stricto sensu* datorită relațiilor de încredere care trebuie să existe între demnitarul public și autorul numirii în funcție; cu toate acestea, nu este vorba de o putere discreționară absolută, însă oportunitatea emiterii actului de eliberare din funcție poate avea o pondere mai ridicată decât legalitatea, prevalând caracterul politic al actului.

La fel ca și toți funcționarii publici, demnitarii trebuie să-și exercite funcția respectând câteva principii importante, care conform art. 4 din *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică* nr. 199/2010 sunt: principiile legalității, liberului consimțământ, transparenței, exemplului personal, *responsabilității* și al loialității.

În ceea ce privește jurământul (ca formă de asumare a responsabilității), potrivit aceleiași Legi (art. 6 alin. (6)): „Demnitarul depune jurământ în cazul în care această obligație este prevăzută de legea specială ce reglementează activitatea acestui demnitar”. În acest sens, exemplificăm următoarele situații particulare:

- *judcătorii Curții Constituționale*, potrivit art. 12 alin. (1) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317/1994 [143], depun următorul jurământ: „Jur să îndeplinesc cinstit și conștiincios obligațiile de judecător al Curții Constituționale, să apăr orânduirea constituțională a Republicii Moldova, să mă supun în exercitarea funcției numai și numai Constituției”;

- *judcătorii* – potrivit art. 12 alin. (1) din *Legea cu privire la statutul judecătorului* nr. 544/1995 [147]: „Jur să respect Constituția și legile țării, drepturile și libertățile omului, să-mi îndeplinesc cu onoare, conștiință și fără părtinire atribuțiile ce-mi revin”;

- *procurorii* – potrivit art. 27 alin. (1) din *Legea cu privire la Procuratură* nr. 3/2016 [146]: „Jur să respect cu strictețe Constituția, legile Republicii Moldova, drepturile și libertățile omului și să îndeplinesc conștiincios obligațiile ce îmi revin” etc.

Ca excepție, pentru *Președintele Republicii Moldova* însăși *Constituția Republicii Moldova* stabilește, la art. 79 alin. (2), următorul jurământ: „Jur să-mi dăruiesc toată puterea și priceperea propășirii Republicii Moldova, să respect Constituția și legile țării, să apăr democrația, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, suveranitatea, independența, unitatea și integritatea teritorială a Moldovei”. În același timp, potrivit art. 8 alin. (5) din *Legea cu privire la Guvern* nr.

136/2017 [145] stipulează: „În termen de cel mult 3 zile calendaristice de la data emiterii decretului privind numirea Guvernului, membrii Guvernului depun individual, în fața Președintelui Republicii Moldova, jurământul al cărui text este prevăzut la art. 79 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova”.

Cât n-ar fi de straniu însă, pe fonul celor expuse, unica categorie de demnitari publici care nu sunt obligați la depunerea jurământului, potrivit legislației Republicii Moldova, sunt deputații/parlamentarii [178, p. 76; 163, p. 166].

Sub aspect comparativ, menționăm că potrivit art. 70 alin. (1) din *Constituția României* revizuită [66]: „(1) Deputații și senatorii intră în exercițiul mandatului la data întrunirii legale a Camerei din care fac parte, sub condiția validării alegerii și a depunerii jurământului. Jurământul se stabilește prin lege organică”. În același timp, *Legea nr. 96 din 21 aprilie 2006 privind Statutul deputaților și al senatorilor* [151] stabilește în art. 3 următoarele: „(1) După constituirea legală a Camerei Deputaților și a Senatului, fiecare deputat și fiecare senator depune în fața plenului Camerei din care face parte, întrunită în ședință solemnă, jurământul de credință față de țară și popor: "Jur credință patriei mele România; Jur să respect Constituția și legile țării; Jur să apăr democrația, drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, suveranitatea, independența, unitatea și integritatea teritorială a României; Jur să-mi îndeplinesc cu onoare și fidelitate mandatul încredințat de popor; Așa să mă ajute Dumnezeu." (2) Jurământul de credință se poate depune și fără formula religioasă, care se înlocuiește cu formula: "Jur pe onoare și conștiință" și aceasta prefațează jurământul. (3) Jurământul scris se rostește solemn, se semnează de fiecare deputat sau senator și se încredințează spre păstrare președintelui Camerei. (4) Refuzul de a depune jurământul de credință atrage de drept invalidarea mandatului, de care plenul Camerei ia act. (5) Deputații și senatorii aleși ca urmare a organizării unor alegeri parțiale pentru ocuparea locurilor vacante pe parcursul unei legislaturi vor depune jurământul de credință după validarea mandatelor, potrivit aceleiași proceduri și cu aceleași consecințe juridice”.

Dispoziția dată a fost consacrată în textul *Constituției României* cu ocazia revizuirii acesteia în anul 2003. Constituționaliștii au interpretat acest moment ca fiind o soluție dictată de împrejurări în care era nefiresc ca Președintele României, membrii Guvernului, magistrații și toți funcționarii publici să fie obligați să depună jurământul de credință, iar parlamentarii, care sunt aleși direct de cetățeni, nu. Prin modificarea Constituției s-a realizat astfel și corespondența logică între operațiunea de intrare în exercițiul mandatului, pe de o parte, și operațiunea de depunere a jurământului, pe de altă parte, în sensul că intrarea în exercițiul mandatului de parlamentar este condiționată și de depunerea jurământului [67, p. 6].

După cum se poate observa, legiuitorul român a consacrat constituțional rolul jurământului ca formă de asumare a responsabilității de către deputați și senatori la investirea în funcție,

stabilind chiar și răspunderea pentru refuzul de a-l depune – *invalidarea mandatului*. În viziunea noastră, un asemenea moment este unul esențial în activitatea unor astfel de funcționari publici (cum sunt demnitarii parlamentari), mai ales că anume ei sunt cei care decid în mare parte soarta țării, a societății și a fiecăruia dintre noi. Mai mult, ținând cont de faptul că ei își obțin mandatul direct de la popor, prin intermediul alegerilor, considerăm (la fel ca și alți cercetători [218, p. 199; 219, p. 151]) că este absolut necesară depunerea unui jurământ în fața poporului, prin care să-și asume responsabilitatea pentru misiunea importantă asumată – reprezentarea și realizarea intereselor generale ale societății (mai ales că mandatul parlamentar este unul reprezentativ, deputații nefiind obligați „să dea seama” în fața electoratului pentru activitatea desfășurată) [171, p. 99].

Data fiind obligativitatea jurământului de credință pentru funcționarul public, responsabilitatea constituie un principiu, o obligație și o condiție indispensabilă funcționării administrației publice, a autorităților statului, deci și a statului în ansamblu. În acest context, considerăm că demnitarii parlamentari nu trebuie să constituie o excepție, dar la fel ca și toți funcționarii publici și ceilalți demnitari publici să-și asume responsabilitatea în calitate de principiu, obligație și condiție indispensabilă funcționării legislativului în condițiile unui stat de drept democratic [170, p. 108; 163, p. 167].

Un alt subiect important al responsabilității, care merită o atenție distinctă la acest final de compartiment, este *statul* (idee valabilă doar în condițiile în care personificăm statul – e.n.). În legătură cu acesta, în doctrină s-a opinat că, privită în general, responsabilitatea statului implică și decurge din rațiunea existenței sale, din scopul său general, din obligațiile asumate față de individ și societatea pe care o organizează și o conduce [72, p. 307].

Responsabilitatea poate fi atribuită statului în virtutea faptului că statul, prin esență, sunt guvernanții, adică persoane cărora le este inherentă responsabilitatea. Mai mult, activitatea pe care o desfășoară aceste persoane implică o responsabilitate deosebită, complexă, cu pronunțate conotații sociale, morale, politice și juridice. Sub acest aspect, este relevant faptul că responsabilitatea statului față de cetățean este recunoscută la nivel constituțional, fiind garantată, potrivit art. 134 alin. (3) din *Constituția Republicii Moldova*, de către Curtea Constituțională (subiect la care vom reveni mai jos).

Astfel, fiind o entitate, uneori considerată abstractă, statul comportă o responsabilitate distinctă față de cea a individului, semnificația căreia determină coeziunea dintre stat și societate. În viziunea prof. Gh. Costachi, anume responsabilitatea statului constituie acea legătură necesară între acesta și societate, menită să le apropie și integreze într-un sistem socio-statal unic și armonios. Este o situație ideală în care statul funcționează pentru societate, realizând interesele acesteia, iar societatea, la rândul său, creându-l ca instrument pentru atingerea obiectivelor sale, contribuie la funcționarea eficientă a statului [71, p. 206; 72, p. 308].

În ceea ce privește conținutul responsabilității statului, domnia sa consideră că aceasta se poate manifesta în special prin: recunoașterea și aderarea statului la interesele și idealurile cetățenilor și a societății; manifestarea unei preocupări permanente pentru bunăstarea membrilor societății; acțiuni concrete în vederea dezvoltării multilaterale a societății și persoanei; promovarea progresului social; protejarea, garantarea, asigurarea, realizarea valorilor sociale fundamentale etc.

Rezultatul nemijlocit al responsabilității statului astfel, s-ar materializa în nivelul înalt de dezvoltare economică a societății (ce presupune un trai decent și bunăstarea tuturor cetățenilor etc.), ordinea socială și juridică din cadrul ei, nivelul înalt de cultură generală, juridică și politică a membrilor societății, și într-un final – consolidarea unui real stat de drept [72, p. 308].

Pe fonul acestor raționamente perfect logice, apar inevitabil o serie de întrebări legate de aprecierea responsabilității statului în condițiile în care societatea „geme” practic sub greutatea problemelor sociale, economice, politice și de altă natură, care nu doar îi împiedică dezvoltarea, ci atentează grav la însăși existența acesteia și viața membrilor ei. În asemenea condiții, s-ar putea oare vorbi în general despre o responsabilitate a statului sau, mai curând, de o manifestare evidentă a iresponsabilității? Pe cale de consecință, ne întrebăm: merită oare iresponsabilitatea statului de a fi tolerată în speranța că „crizele vor fi depășite cu timpul”, or stringența problemei impune luarea de măsuri concrete și eficiente la moment? Sunt întrebări la care societatea și membrii ei trebuie nu doar să dea răspuns, dar și să acționeze, chibzuit și echilibrat [164, p. 42; 170, p. 12].

Unul din remediile propuse pentru asemenea probleme cu caracter general (și nu doar) este *instituția răspunderii statului*, care mai mult ca oricând a devenit necesară și actuală pentru societatea noastră. Desigur, a vorbi la general despre necesitatea și importanța acesteia este oarecum ușor. În schimb, cu mult mai dificil e să-i pătrunzi în esență, să-i identifice temeiurile concrete, să-i schițezi structura și mecanismul de funcționare [164, p. 42], momente ce ne vor preocupa cu precădere în compartimentul următor.

2.2. Răspunderea puterii publice

2.2.1. Conceptul de răspundere în dreptul public și premisele conturării acestuia. De la începuturi, în istoria gândirii juridice a fost destul de răspândită teza potrivit căreia *răspunderea statului* prezintă o amenințare la adresa păcii și a ordinii ca valori supreme, asigurate anume de către stat și nu de popor. Altfel spus, ideea răspunderii statului era de neconceput. Cu timpul au apărut și idei opuse. În acest sens, J. Locke afirma la vremea sa că a depăși limitele puterii nu au dreptul nici persoanele cu funcții înalte, nici cei subordonați acestora, fapt ce în egală măsură este de neiertat atât împăratului, cât și supușilor acestuia. Din descrierea regelui absolut pe care o face filosoful, pot fi deduse câteva trăsături ale organului sau funcționarului de stat neresponsabil, precum [318, p. 21]:

- 1) acesta poate să-și stabilească singur drepturile sale;
- 2) el de sine stătător și după propria voință le realizează;
- 3) deasupra sa nu există nici un judecător;
- 4) cei aflați în subordinea acestuia sunt lipsiți de libertatea de a exercita anumite drepturi și de a le apăra, întrucât se află pe poziții de inegalitate sub toate aspectele.

În evoluția sa ulterioară, se consideră că punctul de cotitură cardinală a acestei probleme l-a constituit procesul inițiat de revoluțiile burgheze din Europa, preluat și de alte popoare, care a dus la apariția și dezvoltarea unui așa fenomen ca *răspunderea politică, juridică și socio-morală a puterii* față de societate și persoană.

Chiar dacă sub aspect teoretic, unele idei în acest sens au fost expuse și dezvoltate în timp de numeroși gânditori (Ch.-L. Montesquieu, J.-J. Rousseau, G.W.F. Hegel etc.), totuși, se consideră că ideea *răspunderii statului* a fost fundamentată considerabil de marele filozof german Im. Kant, potrivit căruia aceasta este un mijloc de limitare a puterii politice. Mai mult, dânsul considera că orice cetățean trebuie să aibă aceeași posibilitate de constrângere în raport cu guvernantul, vizând îndeplinirea strictă și necondiționată a legii ca și guvernantul în raport cu cetățeanul [40, p. 154].

Sub influența acestei idei, în secolul al XX-lea, în teoria relațiilor dintre putere și persoană a devenit dominantă concepția necesității [318, p. 21]: subordonării față de lege a tuturor funcționarilor de stat; separației puterilor în vederea prevenirii și combaterii abuzurilor de putere, a concentrării acestora în mâinile unei persoane; protecției judiciare a cetățenilor față de abuzurile puterii. Aceste idei valoroase (împreună cu altele) au fost concentrate sintetic în *teoria statului de drept* [127, p. 157; 129, p. 144], doctrina germană folosind în acest sens termenul de „Rechtsstaat” pentru a arăta că și guvernanții se supun regulilor juridice. Astfel, a fost conturată teoria autolimitării statului, care se bazează pe ideea generoasă potrivit căreia voința statului nu poate fi transformată într-o normă juridică deplină, dacă impune obligații numai subiecților de drept – cetățenii și persoanele juridice, deoarece aceste obligații trebuie impuse însuși sursei acestor norme, și anume statului.

Așadar, rezumând, se poate spune că până în sec. al XIX-lea, puterea publică a fost considerată, în principiu, iresponsabilă juridic, concepție fundamentată pe ideea suveranității statului, care astfel nu putea fi răspunzător pentru actele agenților săi [172, p. 297].

Treptat s-a conturat ideea de *răspundere a puterii publice*, atât pe baza dezvoltării teoriei enunțate anterior, cât și pe baza principiilor generale ale răspunderii civile formulate în Codul civil francez din 1804 – Codul lui Napoleon (dar care prezintă anumite particularități, în sensul că nu este o răspundere generală și absolută, ci implică reguli speciale care variază de la o autoritate la alta).

În asemenea circumstanțe, răspunderea autorităților publice a evoluat în mod progresiv, statul la rândul său fiind etichetat cu asemenea sintagme ca stat polițienesc, stat legal și, în final, stat de drept. Astfel, statul guvernat de regulile statului de drept este un nou tip de stat, în care răspunderea se aplică nu numai indivizilor din interiorul frontierelor sale, dar și raporturilor dintre stat și cetățenii săi [209, p. 37]. Mai mult, în practica statului de drept răspunderea constituie un principiu fundamental pentru activitatea puterii publice, care cuprinde [307, p. 44]:

- un complex de norme juridice și cerințe, care stabilesc răspunderea subiecților puterii pentru calitatea politicii promovate, deciziilor luate, activitate și comportament;
- instituții de stat și civile care prin intermediul unui control să fie apte de a obține respectarea de către putere a cerințelor date;
- un sistem de dezvoltare a motivelor morale, stimulenților necesari pentru îndeplinirea cu bună credință a obligațiilor funcționale de către subiecții puterii;
- posibilitatea societății de a preveni și contracara lipsa de răspundere și responsabilitate, a arbitrarului și fărâdelegii din comportamentul și activitatea puterii;
- activitate responsabilă a subiecților puterii care să asigure o eficiență sporită întru beneficiul cetățenilor și societății.

Din perspectiva dată, în doctrină se opinează că, în condițiile statului de drept, omul și persoana oficială (ca reprezentant al statului) trebuie să se prezinte ca parteneri egali în drepturi [311, p. 17], care au „încheiat” un acord specific de cooperare și răspundere reciprocă [76, p. 316]. Or, sintetic vorbind, trăsătura esențială a statului de drept este responsabilitatea reciprocă a statului și persoanei [127, p. 157; 129, p. 144] (moment asupra căruia vom reveni pe parcurs).

Potrivit cercetărilor, anume prezența răspunderii în cadrul acestor raporturi, se află la baza conceptului de *răspundere în dreptul public* [209, p. 37], care s-a dezvoltat sub forma răspunderii autorităților publice și a răspunderii funcționarilor publici, în mod individual etc. De aici se poate deduce că instituția răspunderii în dreptul public înglobează în sine trei elemente principale: *răspunderea statului, răspunderea autorităților publice și răspunderea funcționarilor publici*. Legătura strânsă dintre acestea (mai ales dintre primele două) a determinat cercetătorii să privească ca sinonime asemenea sintagme precum: „răspunderea autorităților publice”, „răspunderea puterii publice”, „răspunderea publică”, „răspundere a statului” etc. [209, p. 42].

Desigur, privind *răspunderea statului* ca instituție complexă, e de la sine clar că sintagmele în cauză trebuie privite ca sinonime. În schimb, când intervin cazurile concrete de atragere la răspundere, survine necesitatea de a distinge între subiecții concreți pasibili de răspundere (expres prevăzuți de lege), ceea ce implică în mod inevitabil unele diferențieri la nivel semantic între expresiile enunțate *supra* [164, p. 43]. Pe de altă parte însă, considerăm că chiar dacă se operează cu expresia „răspunderea statului”, în realitate subiect al răspunderii este totuși organul/autoritatea

publică concretă, care urmează astfel să răspundă în numele statului. Iată de ce, sintagma cea mai relevantă și integrativă în context este *răspunderea puterii publice* [171, p. 108].

Dincolo de cele expuse, atragem atenția că în literatura de specialitate [307, pp. 44-45], răspunderea statului este înțeleasă în două sensuri: *restrictiv* și *extensiv*. În virtutea faptului că funcționarea statului se realizează prin activitatea organelor sale și a funcționarilor publici, sensul *restrictiv* presupune răspunderea unui funcționar public sau a unei autorități publice. În accepțiune *extensivă*, răspunderea juridică a statului presupune un raport juridic între stat, pe de o parte, și cetățean (persoană), ale cărui drepturi au fost lezate, pe de altă parte. Analizând aceste accepțiuni, prof. Gh. Costachi [71, p. 216] conchide că răspunderea puterii publice se poate manifesta la trei nivele: *la nivelul statului, la nivelul autorităților publice și la nivelul funcționarilor publici*.

Respectiv, în viziunea sa, răspunderea statului poate fi antrenată atât nemijlocit, cât și mijlocit, prin intermediul răspunderii organelor de stat și a funcționarilor publici. Această diferențiere este deosebit de importantă atât teoretic, cât și practic, deoarece fiecare caz în parte presupune trăsături și particularități specifice, precum și un mecanism distinct de realizare [71, p. 216].

Ținând cont de cele menționate, în continuare ne propunem să abordăm detaliat problema răspunderii statului, considerând această instituție drept o premisă indispensabilă răspunderii autorităților acestuia, printre care și Parlamentul.

2.2.2. Teoria răspunderii statului. Problema răspunderii statului poate fi considerată, dintr-un anumit punct de vedere, una deja consolidată și de necontestat, în timp ce din alt punct de vedere, ea este una destul de relativă, aflându-se în proces de conturare în ultimele decenii [164, p. 40]. În primul caz, avem în vedere răspunderea statului în plan extern (internațional [4; 6; 220, pp. 18-19; 266, pp. 58-60; 344, pp. 297-301; 305, pp. 91-97], european [282, pp. 123-126; 300, pp. 280-281]), subiect pe larg vehiculat de doctrina dreptului european și internațional. Deci, este vorba de *instituția răspunderii statelor în dreptul internațional*, în limitele căruia există regula: un stat care săvârșește un act ilicit își angajează prin aceasta răspunderea internațională. Astfel, statele sunt ținute să răspundă în acest caz pentru comiterea de crime și delicta internaționale, pentru nerespectarea angajamentelor juridice asumate și pentru nesocotirea oricărei norme de drept internațional.

Desigur, răspunderea internațională nu este echivalentă cu răspunderea statului, ci are o aplicațiune generală. Toate subiectele de drept internațional își pot angaja răspunderea, chiar dacă statul, considerat principal actor al relațiilor internaționale, apare cel mai frecvent în această postură. În concret, în dreptul internațional pot răspunde statele, organizațiile internaționale și persoanele fizice.

În ordinea dată de idei mai trebuie subliniat că instituția răspunderii internaționale este diferită de cea din dreptul intern. Trăsătura de originalitate a acesteia este dată de perceperea sa ca

un corolar al principiului egalității statelor, finalitatea sa constând în evitarea războiului și a folosirii forței sau a amenințării cu forța [257, p. 249].

O altă situație însă, poate fi atestată în plan intern, unde la nivel teoretic, deja de mult timp, pe larg a fost și este investigată multiaspectual doar problema răspunderii persoanei/cetățeanului față de stat, aceasta fiind actuală pentru orice perioadă istorică și regim politic [71, pp. 213-214]. Abia în ultimul timp, în literatura de specialitate autohtonă, mai ales în contextul edificării statului de drept (care, după cum am precizat *supra*, din start se presupune a fi unul responsabil), tot mai mult doctrinarii au început să atragă atenția la importanța și necesitatea cercetării răspunderii statului, întrucât această instituție conturează un „principiu fundamental pentru activitatea puterii publice” în cadrul unui stat de drept [170, p. 9; 164, p. 41].

În context, merită reiterat că unele reflecții pe marginea răspunderii statului în spațiul românesc pot fi atestate chiar la începutul secolului trecut, mai cu seamă în lucrările semnate de distinsul Nicolae Titulescu. Preocupat în special de problema despăgubirilor datorate proprietarilor păgubiți în rezultatul răscoalei țărănești de la acea vreme (*Problema responsabilității juridice a statului și a comunelor cu privire la ultimele răscoale țărănești*. București, 1907 [228, pp. 275-294]), N. Titulescu analizează posibilitatea imputării obligației de despăgubire fie statului, fie miniștrilor, fie comunelor (în baza legii românești și a doctrinei franceze de la acea vreme), argumentând în special temeiurile juridice de atragere la *răspundere civilă* (folosind noțiunea de *responsabilitate civilă*) a acestor subiecți. Interesant este că în cazul statului abordează două variante: responsabilitatea civilă a statului pentru fapta proprie și responsabilitatea civilă a statului pentru fapta prepușilor săi. În pofida faptului că marele jurist și diplomat a reușit să demonstreze în ce măsură dreptul civil și principiile acestuia pot fi aplicate în raporturile de drept public, totuși în vremea ce a urmat, cu regret, doctrina nu a ținut să dezvolte și să aprofundeze acest aspect. Acest fapt, dar și evenimentele politice, economice, sociale și de altă natură desfășurate în acest răstimp în țară, ne-au determinat să concepem problema răspunderii statului ca fiind una nouă pentru societatea noastră, ceea ce evident implică necesitatea unei fundamentări științifice în cadrul unei teorii distincte, necesitatea elaborării unui cadru juridic corespunzător și, respectiv, a conturării unui mecanism juridic eficient [76, p. 317], care să asigure o răspundere reală/efectivă a statului și a autorităților sale.

Referitor la actualitatea și oportunitatea studierii acestui subiect, acestea au fost recunoscute de mai mulți cercetători autohtoni, care vin cu următoarele argumente în acest sens [71, p. 214; 191, p. 56]:

În primul rând, este o necesitate dictată de perioada istorică în care ne aflăm, perioadă a reformelor profunde, a tranziției spre economia de piață, a democratizării sferei politice, sociale și

economice a vieții societății, în care amplificarea rolului și semnificației răspunderii juridice a statului este determinată de scopul general de edificare a statului de drept.

În al doilea rând, este o exigență a timpului, deoarece concomitent cu recunoașterea valorilor general umane în societate atestăm o pronunțată creștere a numărului delictelor (abaterilor) admise (comise) de către stat, organele acestuia și funcționarii publici. Mai mult, în ultimii ani, asemenea fenomene negative ca nihilismul și idealismul juridic, lezarea gravă a drepturilor și libertăților omului, tergiversarea soluționării diferitor probleme, lipsa reacției prompte la apelul și sesizările cetățenilor, substituirea legalității cu oportunitatea politică, luarea de mită și corupția din aparatul de stat, lipsa de răspundere practic a tuturor structurilor de stat au înregistrat dimensiuni catastrofale. Destul de frecvente sunt și adoptarea sau emiterea de acte legislative și normative ce contravin Constituției.

Respectiv, un rol deosebit de important în aplanarea acestor fenomene negative poate fi atribuit, în viziunea cercetătorilor, instituției *răspunderii statului* care este de natură să servească ca mijloc de protecție împotriva despotismului guvernanților și să garanteze realizarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului [71, p. 215; 307, p. 44].

Referitor la formele răspunderii statului, în doctrină se susține că acesta poartă o *răspundere publică*, care cuprinde în sine măsuri de *răspundere morală, politică și juridică*, iar subiecții sunt răspunzători față de cetățean, popor și populație de la care emană puterea publică [322, p. 64].

Referindu-ne succint la aceste forme de răspundere, precizăm că *răspunderea politică* este definită ca: „răspunderea puterii față de societate pentru îndeplinirea obligațiilor, promisiunilor și programelor asumate”. Se are în vedere conducerea eficientă a statului, realizarea practică a acestor promisiuni și obligații asumate, precum și prezentarea periodică a dărilor de seamă, reacționarea promptă la problemele cetățenilor, comunicarea cu ei, recunoașterea greșelilor admise, corijarea lor activă și multe altele [283, p. 16].

Potrivit altor viziuni, *răspunderea politică* este privită ca o răspundere survenită pentru realizarea inadecvată de către subiecții puterii a competențelor cu care au fost învestiți de către popor [191, p. 58]; or, o răspundere a organelor de stat și a demnitarilor față de popor, populație pentru necorespunderea activității încrederii acordate [322, p. 64]. Drept măsură a răspunderii politice poate fi demiterea persoanelor care nu și-au îndeplinit în modul corespunzător obligațiile funcționale, acțiunile cărora nu conțin semne ale ilicitului [191, p. 58].

Deci, *răspunderea politică* s-a cristalizat ca o totalitate de măsuri ce asigură conformarea prin lege a puterii la condițiile „contractului” încheiat între stat și societate, constrângerea puterii la îndeplinirea obligațiilor, promisiunilor și a programelor asumate și acceptate de către societate. Prin asemenea mijloace de influență asupra subiecților puterii și politicii acestora, se consideră că e posibilă obținerea unei corectări sau chiar schimbări a cursului politicii, înlăturarea de la putere

a celor care nu sunt demni de asemenea posturi în virtutea incapacității lor. Totodată, categoria acestor mijloace cuprinde și dreptul de a critica liber, a reacționa la ilegalitățile comise de subiecții puterii, a exprima dezacordul, aprecierea negativă, neîncrederea, de a nu executa indicațiile și ordinele „criminale” ale puterii [325].

În baza celor expuse, se poate susține că *răspunderea politică* este mai mult proprie elitei politice, nemijlocit forțelor politice aflate la guvernare și instituționalizate. Deci, chiar dacă nu are un impact și un efect asemănător răspunderii juridice, totuși, ținând cont de subiecții pasibili, *răspunderea politică* este una deosebit de importantă într-o societate ce se vrea a fi democratică [170, p. 17].

Strâns legată de aceasta este și *răspunderea morală*, apreciată fiind ca o răspundere a puterii pentru exercitarea competențelor respectând cerințele moralei, eticii și a justeței. În acest sens, demult este cunoscut că imoralitatea persoanelor din structurile puterii inevitabil generează mari necazuri și colapsuri. De aceea, tot mai insistent s-a luptat și se luptă pentru promovarea principiilor morale în sistemul de organizare și funcționare a puterii, pentru neadmiterea și înlăturarea de la putere a persoanelor fără onoare și bună-credință, libertini, cruzi, lipsiți de sentimentul datoriei și a obligației, dreptății, bunătății și încrederii în cuvânt [284, pp. 58-59]. În acest sens, în unele state europene au fost inițiate adevărate mișcări pentru „asanarea morală a politicii și a puterii”, atestându-se astfel o tendință fermă de consolidare a cerinței societății în ceea ce privește respectarea de către putere a principiilor morale [325].

Trebuie să recunoaștem că și această formă de răspundere este una esențială, mai ales în interiorul însăși al elitei/clasei politice, care ar putea servi ca un filtru pentru selectarea candidaților la funcții înalte, candidați demni de încrederea poporului și a cetățenilor [164, p. 43]. Astfel, importanța acestei forme de răspundere nu trebuie neglijată, întrucât asanarea morală a politicii și a sistemului de autorități publice poate constitui una din condițiile principale și decisive pentru consolidarea efectivă a răspunderii juridice a puterii.

Alături de aceste forme de răspundere, în ultimul timp, tot mai mult se reliefează *răspunderea juridică*, chemată să asigure și să garanteze legalitatea organizării și funcționării statului și a autorităților acestuia. Dat fiind faptul că această formă de răspundere este cu mult mai complexă în raport cu celelalte, s-au înregistrat o serie de dificultăți în procesul realizării sale practice, ceea ce a determinat și o atenție deosebită din partea doctrinarilor [170, p. 17; 171, p. 117]. Or, în cazul dat este important să ținem cont de o particularitate deosebită a răspunderii statului, care constă în faptul că el însuși își stabilește măsurile de răspundere atât prin activitatea legislativă proprie, cât și prin aderarea la diferite convenții, tratate, acorduri internaționale [302, p. 9]. Acest fapt implică necesitatea existenței unui control strict din partea societății civile asupra structurilor de stat, a activității acestora, moment ce nu poate fi atestat în practică.

Prin urmare, reglementarea normativă și existența *de facto* a răspunderii statului, a subiecților puterii publice, asigurată de un mecanism concret de realizare, în mod substanțial depinde de faptul cât de mult el s-a apropiat de idealul statului de drept, depinde de nivelul democratizării proceselor sociale și statale, de gradul de dezvoltare a instituțiilor societății civile, care reprezintă o importantă pârgie ce pune în acțiune mecanismul răspunderii juridice a statului [302, p. 9].

Dincolo de această realitate, suntem de părerea [171, p. 118] că necesitatea studierii profunde a problemei răspunderii statului (atât *stricto sensu*, cât și *lato sensu*) este determinată de însăși Legea Fundamentală, care stipulează (în art. 134 alin. (3)) obligativitatea garantării *responsabilității statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat*, competența revenindu-i în acest sens Curții Constituționale (atribuție prevăzută inclusiv în art. 1 alin. (3) din *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317/1994 [143] și art. 2 alin. (2) din *Codul jurisdicției constituționale al Republicii Moldova* [55]). Prin urmare, fundamentul constituțional al răspunderii statului îl reprezintă principiul responsabilității reciproce a statului și persoanei, asupra căruia ne vom reține succint în cele ce urmează.

2.2.3. Principiul constituțional al responsabilității reciproce a statului și persoanei. Un moment important la care au atras atenția cercetătorii [129, p. 143; 127, p. 157] ține de recunoașterea responsabilității reciproce a statului și a persoanei ca fiind *un principiu constituțional*, întrucât, în primul rând, aceasta este consacrată de către constituent împreună cu garantarea supremației Constituției și cu realizarea principiului separației puterilor în stat (care sunt prin esența lor principii constituționale), iar, în al doilea rând, garantarea ei este dată în competența exclusivă a Curții Constituționale a Republicii Moldova.

În pofida acestui fapt însă, atragem atenția că atât Constituția, cât și legile organice nu concretizează esența și conținutul principiului în cauză, ceea ce, cu regret, denotă într-o oarecare măsură, caracterul declarativ al acestuia (exceptând varianta deducerii acestuia prin interpretarea textului constituțional), chiar dacă este identificată și instanța responsabilă de garantarea și realizarea sa [164, p. 43].

Sub aspect comparativ, în unele constituții pot fi totuși constatate reglementări mai detaliate a acestui principiu. Bunăoară, *Constituția Republicii Belarus*, prevede în art. 2 [292]: „Statul este responsabil față de cetățean pentru crearea condițiilor necesare dezvoltării libere și demne a persoanei. Cetățeanul este responsabil față de stat pentru executarea strictă a obligațiilor care îi sunt prevăzute de Constituție”.

Dispoziții similare sunt cuprinse și în *Constituția Turkmenistanului*, care în art. 3 stabilește [293]: „Statul este responsabil față de fiecare cetățean și asigură crearea condițiilor pentru dezvoltarea persoanei, protejează viața, cinstea, demnitatea, libertatea, inviolabilitatea personală

și drepturile inalienabile ale cetățeanului. Fiecare cetățean este responsabil în fața statului pentru executarea obligațiilor ce-i sunt stabilite de Constituție și legi”.

La nivel doctrinar, constatăm, cu regret, că în arealul nostru științific, principiul în cauză este foarte puțin studiat, chiar dacă valoarea lui normativă este una inestimabilă pentru consolidarea statului de drept. Din acest motiv, în cele ce urmează ținem să expunem succint câteva idei atestate în literatura de specialitate care explică într-o oarecare măsură esența și conținutul acestui principiu.

Pentru început, este important de menționat că ideea responsabilității reciproce a statului și persoanei este dezvoltată atât în sens larg, cât și în sens îngust. Dintr-o perspectivă mai largă, autorul rus A.B. Сивопляс (A.V. Sivopleas) (citată de I. Iacub și N. Chiper [129, p. 144]) susține că ideea în cauză presupune că persoana și subiectul puterii (ca reprezentant al statului) trebuie să se manifeste ca parteneri egali, care au încheiat o anumită înțelegere referitoare la colaborarea și responsabilitatea reciprocă. Acest acord poate fi înțeles ca o modalitate de limitare a puterii politice ce exprimă esența principiilor juridico-morale ale relațiilor dintre stat ca purtător al puterii și cetățean ca participant la exercitarea acesteia [326, p. 306].

Deci, recunoscând normativ libertatea societății și a persoanei, statul își stabilește anumite limite pentru propriile decizii și acțiuni. În același timp, prin legi statul își asumă obligația de a asigura echitatea și egalitatea în cadrul relațiilor sale cu cetățeanul, organizațiile obștești, cât și cu alte state. Subordonându-se dreptului, autoritățile statului nu pot să încalce legea și poartă răspundere pentru încălcarea sau neexecutarea obligațiilor asumate. Obligatorietatea legii pentru puterea statului este asigurată printr-un sistem de garanții, care exclud samavolnicia administrației. La acestea sunt atribuite [326, p. 306]: a) răspunderea guvernului față de organele reprezentative; b) răspunderea disciplinară, civilă și penală a funcționarilor publici de orice nivel pentru încălcarea drepturilor și libertăților persoanelor concrete, pentru excesul de putere și abuzul de putere etc.; c) punerea sub acuzare a șefului statului etc.

Referitor la răspunderea persoanei față de stat, autorul citat susține că aceasta trebuie să se bazeze pe aceleași principii juridice. În lumina acestora, aplicarea constrângerii statale trebuie să aibă un caracter de drept, să nu încalce libertatea persoanei și să corespundă gravității faptei comise.

O interpretare largă a ideii responsabilității reciproce a statului propune și cercetătoarea K.A. Бабаджанян (C.A. Babadjanean) (citată de I. Iacub [127, p. 159]), care de asemenea susține că, concepția contemporană a relațiilor dintre stat și persoană presupune crearea de către stat a unor asemenea condiții, în care să fie posibil un echilibru între interesele subiecților dați; statul și persoana să se manifeste ca parteneri egali fiind responsabili reciproc unul față de altul. Asemenea

condiții ar fi: societatea civilă dezvoltată, statul de drept, un stat puternic (eficient) și un cetățean activ, parteneriat social, conștiință și cultură juridică dezvoltată etc. [270, p. 9].

În opinia cercetătoarei, responsabilitatea statului și a reprezentanților săi față de persoană presupune necesitatea executării cerințelor ce decurg din lege, crearea condițiilor pentru realizarea drepturilor și libertăților omului, precum și necesitatea de a fi supus măsurilor de influență juridică, de a suporta anumite consecințe negative pentru acțiunile sau inacțiunile ilegale ale autorităților publice sau ale funcționarilor publici. Sub acest aspect, în condițiile contemporane, a devenit necesară consacrarea exactă și clară la nivel de lege a noțiunii de răspundere juridică a statului, a autorităților și funcționarilor acestuia, reflectarea în această noțiune nu doar a răspunderii negative, ci și a celei pozitive; elaborarea la nivel teoretic și legislativ a unui mecanism eficient de realizare a răspunderii puterii în practică [270, p. 10].

În ceea ce privește responsabilitatea persoanei față de stat, aceasta este apreciată ca fiind un fenomen complex, care cuprinde atât o formă pozitivă, exprimată prin acțiuni social-active conștiente orientate spre exercitarea drepturilor și a obligațiilor, urmate de consecințe pozitive, precum și o formă negativă, adică necesitatea supunerii acesteia măsurilor de influență, suportarea anumitor consecințe negative. În același timp, cercetătoarea subliniază că sporirea răspunderii persoanei față de stat constituie o premisă pentru optimizarea relațiilor dintre stat și cetățean, cheia modernizării cu succes a sistemului politico-juridic și a dezvoltării democratice a statului.

În același context, K.A. Бабаджанян (C.A. Babadjanean) accentuează în mod deosebit ideea răspunderii pozitive reciproce a persoanei și a statului, care în viziunea sa presupune o formă de realizare a răspunderii juridice, ce se exprimă prin acțiuni social-active, volitive ale cetățenilor și funcționarilor de stat în vederea executării, exercitării drepturilor și obligațiilor lor, care generează și consecințe pozitive. Răspunderea juridică pozitivă constituie fundamentul principiului răspunderii reciproce a persoanei și statului, chemată să armonizeze relațiile dintre acestea. Fiind o modalitate de control social, aceasta are un rol important pentru instaurarea legalității și a ordinii de drept în societate, funcționarea eficientă a instituțiilor societății civile [270, p. 11].

Paralel cu accepțiunea largă a ideii responsabilității reciproce a statului și persoanei, în doctrină, poate fi atestată și o accepțiune îngustă [127, p. 144]. În acest sens, С.Б. Поляков (S.B. Poleakov) (citată de I. Iacub [127, p. 144]) consideră că soluționarea problemei răspunderii reciproce a statului și a persoanei presupune suplinirea insituției răspunderii juridice a persoanei prin stabilirea unor mijloace eficiente de protecție față de încălcarea legii de către organele statului și autoritățile locale, inclusiv a funcționarilor acestora sub formă de sancțiuni concrete și proceduri de aplicare. Principiul responsabilității reciproce a statului și a persoanei trebuie astfel înțeles ca unitatea cerințelor în stabilirea temeiurilor (componentelor), limitelor, principiilor, scopurilor, funcțiilor răspunderii juridice a persoanei, autorităților publice și a funcționarilor publici [318, p. 11].

Astfel, realizarea principiului răspunderii reciproce a statului și a persoanei constă în depășirea diferențelor în ceea ce privește temeiurile, principiile, scopurile, funcțiile răspunderii juridice a persoanei, a autorităților statului și a funcționarilor acestora, precum și în existența și eficiența sancțiunilor pentru încălcările de lege comise de către aceștia și în posibilitatea aplicării acestora [318, p. 12].

Expunându-ne asupra acestei idei, considerăm că în cazul dat „depășirea diferențelor” ar putea fi dificilă, dacă nu chiar imposibilă, dat fiind statutul distinct al autorităților și funcționarilor publici. Respectiv, cu mult mai decisivă (și reală) ar fi în acest caz consolidarea și respectarea strictă a principiului inevitabilității răspunderii juridice [171, p. 125].

O abordare similară a subiectului poate fi atestată și la O.C. Вырлеева-Балаева (O.S. Vîrleeva-Balaeva) (citată de I. Iacub [127, p. 162]), potrivit căreia, în condițiile statului de drept, cetățeanul și reprezentanții puterii trebuie să participe la raporturile juridice în condiții de egalitate și echitate. Responsabilitatea reciprocă a statului și a persoanei se manifestă ca un mijloc ce limitează puterea statului și o reține de la abuzuri, iar persoana de la comiterea faptelor ilegale [277, p. 18].

În viziunea sa, principiul se exprimă, prin abordarea juridică asemănătoare atât a răspunderii statului față de persoană, cât și a răspunderii persoanei față de stat. Respectiv, aplicarea măsurilor de constrângere în ambele cazuri trebuie să corespundă nu doar gravității faptelor comise, dar și normelor procesuale, care reprezintă garanții importante pentru realizarea drepturilor statului sau ale persoanei.

Principalul accent totuși autoarea îl pune pe răspunderea juridică a statului față de cetățean, considerând că aceasta constituie o garanție importantă pentru restrângerea puterii autorităților publice, care sunt chemate astfel să nu depășească limitele stabilite de lege. Măsurile de răspundere juridică a autorităților publice și a funcționarilor trebuie, în opinia sa, să ocupe un loc central în cadrul sistemului de asigurare a drepturilor și libertăților omului, întrucât recunoașterea și protecția juridică a acestora constituie o obligație constituțională a statului. Din acest punct de vedere, statutul funcționarilor necesită a fi transformat din unul „privilegiat” în unul de „deservire” a societății civile și a persoanei, pentru aceasta fiind indispensabilă stabilirea unei reale răspunderi atât pentru cei mai înalți demnitari de stat, cât și pentru cei mai de jos funcționari publici (după cum susține și A.B. Малько (A.V. Maliko) [301, p. 2]).

Asemenea măsuri sunt cu atât mai oportune și necesare la moment, dat fiind faptul că practic la toate nivelele de organizare și funcționare a puterii, sunt dezechilibrate principalele elemente – drepturile, obligațiile și răspunderea. Drepturile sunt concentrate la unele nivele (de obicei cele mai înalte), obligațiile sunt repartizate la alte nivele, iar răspunderea puterii, de regulă, nu este clar determinată [299, p. 285].

La fel și autoarea citată constată caracterul declarativ al dispozițiilor normative care stabilesc răspunderea pentru funcționarii statului, considerând că astfel este grav afectat principiul inevitabilității răspunderii juridice pentru încălcarea legii, care evident trebuie să se răsfrângă și asupra statului.

Ținând cont de faptul că și sistemul existent de imunități, recunoscut anumitor categorii de funcționari publici exclud, de asemenea, răspunderea juridică efectivă a acestora [319, pp. 6-7], O.C. Вырлеева-Балаева (O.S. Vîrleeva-Balaeva) se expune pentru ca autoritățile puterii și funcționarii acestora să fie atrași la răspundere juridică pentru comiterea a două tipuri de abateri: încălcarea directă a normelor constituției și a actelor legislative și în cazul aprecierii activității acestora ca fiind necalitativă (îndeplinirea necorespunzătoare a obligațiilor soldată cu consecințe nefavorabile), subliniind semnificația deosebită a răspunderii constituționale [277, pp. 18-19] în acest sens.

Dincolo de aceste explicații de conținut date ideii responsabilității reciproce a statului și a persoanei, în doctrină, tot mai mulți cercetători, abordând problematica în cauză, accentuează anume formele răspunderii juridice a statului (a autorităților și funcționarilor acestuia). Bunăoară, O.Ю. Рыбаков (O.Iu. Rîbakov), elucidând și apreciind rolul fiecărei forme de răspundere juridică în cadrul relațiilor dintre stat și persoană, consideră că cele mai importante sunt: răspunderea juridică constituțională și răspunderea politică, forme de răspundere ce în viziunea sa necesită o reglementare juridică concretă și un mecanism eficient de realizare [321, pp. 295-300].

Susținând în totalitate o asemenea poziție, cu titlu de generalizare subliniem necesitatea ca principiul constituțional al *responsabilității reciproce a statului și a persoanei* să fie interpretat *lato sensu*, ca implicând nu doar „responsabilitatea” acestor subiecți (concept destul de bine dezvoltat în literatura de specialitate), ci și „răspunderea” sub toate formele sale recunoscute (și posibile) [164, p. 43; 171, p. 128]. Evident, în acest caz cele mai multe semne de întrebare le ridică situațiile în care statul (autoritățile acestuia) urmează a fi subiect al răspunderii – aspect de care ne vom preocupa în cele ce urmează.

2.2.4. Răspunderea juridică a statului: forme și temeiuri. În studiile de specialitate, răspunderea juridică a statului (în dreptul intern) este definită ca fiind „realizarea obligației statului de reparare a daunelor (lichidarea consecințelor), restabilire a drepturilor și intereselor legitime ale victimelor ca urmare a faptelor ilicite ale organelor de stat și funcționarilor publici, obligație ce este reglementată expres de normele juridice ale dreptului intern” [186, p. 38].

Importante raționamente în context atestăm la prof. Gh. Costachi [76, p. 320], care susține că privită în accepțiunea sa *largă*, răspunderea juridică a statului poate lua forma unei răspunderi internaționale, constituționale, civile, administrative, penale și disciplinare (cu precizarea că subiecți ai răspunderii administrative, penale și disciplinare pot fi doar subiecții individuali, adică

funcționarii publici). În accepțiune *restrânsă*, răspunderea juridică a statului poate fi doar de natură internațională, constituțională și civilă (patrimonială). În aceeași ordine de idei, referitor la temeiurile răspunderii juridice a statului, doctrinarul susține că:

- *temeiurile formale* (normative) se conțin în actele normativ-juridice interne; în contractele civile la care statul este parte; în tratatele și convențiile internaționale; hotărârile obligatorii ale organizațiilor și instanțelor judecătorești internaționale etc.

- *temeiul de facto* îl constituie delictul, adică fapta antisocială (social-periculoasă) comisă de către stat, organele publice și demnitarii de stat (funcționari publici), sancționată de norma juridică.

Pornind de la accepțiunea restrânsă a răspunderii juridice a statului, *temeiul de facto* al răspunderii acestuia este constituit din delictele internaționale, constituționale și civile (în timp ce în cazul funcționarilor publici, drept temei al răspunderii servesc delictele disciplinare, administrative și infracțiunile) [76, p. 320].

Exceptând ideile expuse în literatura de specialitate (dar nicidecum ignorându-le), considerăm că formele concrete de răspundere juridică a statului (*stricto sensu*) sunt consacrate în *Constituția Republicii Moldova* (o altă variantă fiind practic exclusă), care în art. 53 expres stipulează *răspunderea statului pentru prejudicierea cetățenilor prin acte administrative și prin erori judiciare*. De aici se poate deduce că în funcție de modalitățile de cauzare a prejudiciilor cetățenilor, statul este pasibil de [164, p. 43; 171, p. 130]:

- *răspunderea civil-patrimonială și*
- *răspunderea administrativ-patrimonială.*

În condițiile actuale, importanța și necesitatea obiectivă a acestor forme de răspundere este deosebit de pronunțată, pornind de la faptul că pe parcursul anilor statul a manifestat o atitudine nihilistă față de ocrotirea drepturilor și intereselor legale ale persoanelor prejudiciate prin acte administrative sau erori judiciare. Până nu demult, statul a refuzat să-și asume și să-și onoreze obligația de compensare a prejudiciului cauzat persoanei prin acțiunile ilicite ale organelor sale, deși art. 33 din *Codul Civil* al fostei RSSM reglementa nemijlocit aceste relații. În condițiile fostului regim totalitar, instituirea regulii cu privire la răspunderea statului se considera a fi periculoasă, deoarece se atenta la autoritatea puterii de stat, căreia nu i se recunoștea posibilitatea comiterii de erori [59, p. 86].

Pe cale de consecință, odată cu transformările fundamentale din societate ce au marcat instaurarea unui regim politic democratic, un stat bazat pe drept, în care ocrotirea drepturilor persoanelor vătămate devine o prioritate, teoria dată a fost reconsiderată, fiind fundamentată ideea potrivit căreia statul trebuie să-și asume calitatea de debitor la repararea prejudiciilor cauzate prin acte administrative și erori judiciare [71, p. 220; 191, p. 57].

În context, trebuie să recunoaștem că ideea în cauză a fost transpusă în cadrul normativ național și ca rezultat al impactului dreptului internațional și comunitar asupra dreptului intern. Astfel, practic ambele forme de răspundere ale statului sunt consacrate în cele mai importante acte internaționale și europene. Bunăoară, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului* (în art. 3 al Protocolului nr. 7) [68] și *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* [198] (în art. 14 pct. 6) prevăd posibilitatea și necesitatea acordării de despăgubiri pentru prejudiciile aduse prin erorile din procesele penale, obligând statele să răspundă patrimonial pentru astfel de prejudicii [83, p. 291].

Totodată, protecția drepturilor și libertăților omului împotriva activității ilegale a autorităților publice își are suportul în:

- art. 8 din *Declarația Universală a Drepturilor Omului* [91];

- art. 13 din *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*;

- art. 2 alin. (3) lit. a) din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, în care este stipulat că orice persoană are dreptul să se adreseze în mod efectiv instanțelor judiciare competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale care îi sunt recunoscute prin Constituție și lege.

În legislația internă a Republicii Moldova *răspunderea civil-patrimonială* a fost dezvoltată în special în: *Constituție* (art. 53 alin. (2)), *Codul Civil* (art. 2006) și *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești* nr. 1545/1998 [154], în timp ce *răspunderea administrativ-patrimonială* se regăsește consacrată în art. 53 alin. (1) din *Constituție* și, mai nou, în *Codul administrativ* [49] (care a substituit *Legea contenciosului administrativ* nr. 57-58/2000 [140]).

Detaliind succint, precizăm că temeiul constituțional al contestării actelor autorităților publice și a răspunderii acestora pentru vătămările aduse prin nesocotirea sau încălcarea drepturilor și libertăților legitime ale persoanei rezultă nemijlocit din art. 53 alin. (1) din *Constituția Republicii Moldova*, care prevede: „Persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei”.

Acest drept este garantat prin instituirea unui control judecătoresc asupra actelor administrative, dar și a răspunderii patrimoniale a statului pentru vătămările aduse persoanelor prin fapte ilegale sau erori ale funcționarilor publici. Dreptul menționat, după cum susțin unele voci [83, pp. 286-287; 71, p. 235], este o garanție constituțională de asigurare a celorlalte drepturi și libertăți constituționale, un suport juridic pentru exercitarea diverselor forme de control asupra activității autorităților publice.

Apreciind în mod deosebit reglementările în domeniu, considerăm că cercetătorii autohtoni au dreptate când susțin că prin consacrarea acestor instituții juridice, statul urmărește scopul de a ocroti prestigiul său, de a echilibra și limita manifestările autocratice ale puterii de stat. Prin aceasta se manifestă devotamentul statului față de principiile fundamentale prevăzute în Constituție: principiul legalității, umanismului, respectării drepturilor și intereselor legale ale persoanei, încălcarea cărora ar însemna lipsa de respect față de lege, putere, autorități publice, cetățean etc. [59, p. 85].

Cu toate acestea, nu putem nega realitatea, care denotă grave deficiențe în aplicarea și realizarea formelor de răspundere menționate, fapt ce în esență reliefează caracterul declarativ (în mare parte) al reglementărilor juridice în materie și, corelativ acesteia, iresponsabilitatea statului pentru prejudiciile cauzate cetățenilor prin acte administrative și erori judiciare [171, p. 134; 168, p. 26]. Paralel, destul de gravă considerăm a fi problema nereglementării răspunderii patrimoniale a statului pentru erorile judiciare admise în procesele civile, contravenționale, de contencios administrativ etc. [128, p. 26], precum și confuzia normativă în materia exercitării dreptului persoanei de a obține despăgubiri pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative ilegale (atestată în doctrina de specialitate [126, p. 80]), carențe apreciate și ca limitări ilegale a accesului persoanei la justiția administrativă [231, p. 43]. Aceste momente vin încă o dată să confirme actualitatea și oportunitatea subiectului cercetat în prezentul demers științific și ne motivează la noi cercetări (mai aprofundate) în continuare.

Dincolo de cele menționate, nu putem trece cu vederea un aspect destul de important în materie ce ține de lipsa consacrării constituționale a obligației statului de a răspunde patrimonial pentru prejudicierea cetățenilor *prin acte legislative* (deci, pentru daunele cauzate cetățenilor prin actele Parlamentului) [171, pp. 134-135]. La acest capitol, doar *Codul jurisdicției constituționale* stabilește evaziv, la art. 75 alin. (2), următoarele: „Daunele pricinuite persoanelor fizice și juridice prin aplicarea unui act normativ recunoscut ca fiind neconstituțional se repară în condițiile legii”.

Interpretând această normă, constatăm prezența unei dileme destul de confuze: fie din categoria acestor acte normative nu fac parte legile Parlamentului (ceea ce practic este în conformitate cu Constituția), fie în acest caz se au în vedere implicit legile adoptate de Parlament, fapt ce practic contravine legislației în vigoare inclusiv, constituțională, întrucât ea prevede expres doar răspunderea patrimonială a statului pentru prejudiciile cauzate cetățenilor prin acte administrative și erori judiciare. Desigur, stabilirea sensului concret al normei analizate este de competența exclusivă a legiuitorului, fie ca excepție, Curtea Constituțională ar putea prin interpretare să ofere o soluție dilemei create. Cert însă este la moment caracterul declarativ al normei în cauză, cel puțin din considerentul inexistenței unui cadru juridic clar care să consacre mecanismul de realizare al acesteia [171, p. 135; 168, p. 27].

În continuare, dacă e să privim problema răspunderii statului în sensul său larg (care implică și răspunderea autorităților și funcționarilor publici), considerăm că prezintă o importanță deosebită pentru studiul nostru două subiecte distincte: instituția *responsabilității ministeriale* – o instituție asemănătoare răspunderii parlamentare și *răspunderea constituțională* – ca formă de răspundere distinctă de care considerăm că este pasibil atât Parlamentul, cât și membrii acestuia. Din aceste considerente, în cele ce urmează, ne propunem o scurtă prezentare a acestora, mai ales pentru finalizarea conturării teoriei răspunderii puterii publice.

În general, instituția *responsabilității ministeriale*, la fel ca și răspunderea statului pentru erorile judiciare și pentru abuzurile autorităților administrative, este apreciată ca fiind o condiție esențială a democrației și a statului de drept [73, p. 159].

În esența sa, *responsabilitatea ministerială* este o instituție complexă a dreptului public, care privește nemijlocit răspunderea politică și juridică a membrilor Guvernului [71, p. 257]. Desigur, răspunderea politică a miniștrilor este importantă în cadrul unui stat, însă, concomitent, ea este insuficientă pentru un stat de drept. Dat fiind faptul că aceștia au libertate deplină de decizie, se consideră că este just ca ei să fie răspunzători și pentru actele abuzive sau ilegale comise [75, p. 24], pentru care trebuie să survină o altă formă de răspundere. În asemenea cazuri s-a considerat că miniștrii trebuie să cadă sub incidența răspunderii penale și a răspunderii civile [74, p. 101].

La acest capitol, subliniem că dacă răspunderea politică a membrilor Guvernului și-a găsit reflectare, mai mult sau mai puțin, atât în Constituție, cât și în alte acte normative, atunci răspunderea juridică a miniștrilor lasă mult de dorit. În acest sens, în studiile de specialitate din arealul științific autohton [71, pp. 257-258; 125, pp. 230-236; 78, pp. 4-11] destul de frecvent se vehiculează și se argumentează ideea elaborării și adoptării *Legii privind responsabilitatea ministerială*, care să consacre formele de răspundere juridică a membrilor Guvernului, procedura și subiectele competente de a le aplica.

Considerăm că la momentul actual acest deziderat este nu numai oportun, dar și deosebit de necesar, dat fiind faptul că democratizarea societății noastre și edificarea statului de drept este imposibilă în condițiile în care o parte din elita politică a țării noastre rămâne în afara legii, nefiind responsabili de reformele nerațional promovate, de erorile admise, precum și de delictele comise în exercitarea funcției ce se răsfrâng destul de negativ asupra societății și cetățeanului [172, p. 308; 168, p. 28].

În lumina acestui adevăr, trebuie să recunoaștem că problema dată privește nemijlocit și demnitatea parlamentari. În viziunea noastră [171, p. 137], pentru sporirea responsabilității acestora și consolidarea inevitabilității răspunderii lor se impune la fel de indispensabilă o instituție similară răspunderii ministeriale – *răspunderea parlamentară* (la fundamentală teoretică a căreia intenționăm să contribuim modest prin această lucrare).

O ultimă formă de răspundere juridică a puterii, la care ne vom referi, tot mai mult accentuată și apreciată, în ultimul timp, în doctrină este *răspunderea constituțională*. Cu toate că nu s-a cristalizat o teorie concretă a acestei forme de răspundere, totuși este deosebit de important că obiectivul acesteia este văzut în ocrotirea și protecția Constituției și a raporturilor juridice constituționale, asigurarea respectării principiilor constituționale. Rolul său rezidă în crearea unui mecanism eficient, care să asigure realizarea de către stat a obligațiilor sale fundamentale ce țin de recunoașterea, respectarea și protejarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului, crearea condițiilor necesare pentru o viață decentă și dezvoltare armonioasă a persoanei [26, p. 5].

Într-o altă opinie [314, p. 26], această instituție juridică stabilește un sistem de garanții reale împotriva concentrării întregii puteri de stat în cadrul uneia din ramurile ei sau în mâinile unei persoane cu înalte funcții de răspundere din sistemul politic. Cu alte cuvinte, esența răspunderii constituționale constă în survenirea consecințelor juridice în cazurile de afectare a echilibrului puterii și respectiv, sancționarea celor vinovați.

În general, este semnificativ că răspunderea constituțională are menirea de a forma și consolida comportamentul legal al înalților funcționari publici, de a reglementa activitatea lor și a statului în ansamblu [298, p. 24].

În fine, în ceea ce privește modul de aplicare a diferitor forme de răspundere, se poate menționa că pot fi cumulate mai multe forme ale răspunderii juridice, de exemplu, răspunderea constituțională nu exclude răspunderea penală (revocarea mandatului și răspunderea penală pentru săvârșirea unei infracțiuni), precum și faptul că pot fi aplicate împreună diferite forme ale răspunderii sociale (de exemplu, răspunderea politică și răspunderea juridică sau răspunderea morală și răspunderea juridică) [172, p. 306].

Generalizând, reiterăm importanța deosebită a răspunderii statului în perioada contemporană, întrucât este de natură să servească ca mijloc de protecție împotriva despotismului guvernanților (ca o platformă concretă pe care să fie conturată o adevărată teorie și practică a răspunderii autorităților statului) și să garanteze realizarea drepturilor și libertăților omului. În acest context un loc și rol distinct îi revine răspunderii Parlamentului ca autoritate reprezentativă supremă a statului, care trebuie să reprezinte o întruchipare a principiului răspunderii reciproce a statului și cetățeanului [171, p. 139; 168, p. 30].

Data fiind poziția, „relativ” supremă a Parlamentului în sistemul autorităților publice, e de la sine înțeles că până acum răspunderea acestuia nici nu putea fi concepută. În schimb, odată cu demararea edificării democratice a statului și societății, o asemenea problemă devine din ce mai actuală și importantă, care necesită o amplă tratare și argumentare științifică. La fel, în contextul dat, și problema răspunderii parlamentarilor urmează a fi aprofundată, mai ales pe segmentul răspunderii juridice, întrucât doar astfel este posibilă o conturare completă a *teoriei răspunderii*

parlamentare, teorie absolut necesară pentru fundamentarea științifică a mecanismului răspunderii statului contemporan.

În vederea realizării unui astfel de deziderat științific, trebuie ținut cont de faptul că în dreptul constituțional abordarea problemei răspunderii unei autorități publice, implică necesitatea luării în considerație a locului și rolului acesteia în sistemul autorităților statului, precum și a modalității sale de desemnare/formare/instituire, mai ales pentru a stabili regimul răspunderii juridice a acesteia [157, p. 191]. Prin urmare, în compartimentul următor ne propunem să aprofundăm teoria reprezentării și statutul constituțional al Parlamentului în calitatea lor de premise politico-juridice fundamentale ale răspunderii parlamentare.

2.3. Concluzii la capitolul 2

Contextul general în care se înscrie necesitatea fundamentării *teoriei răspunderii parlamentare* ține nemijlocit de tendința înregistrată la nivel internațional din ultima perioadă de *responsabilizare a puterii față de societate și cetățean*. În acest context, la nivel național, s-a și proclamat un principiu constituțional fundamental *principiul responsabilității reciproce a statului și persoanei*.

În opinia noastră, *responsabilizarea puterii* necesită a fi dezvoltată în două mari direcții concomitent: direcția consolidării *responsabilității* (care presupune în esență „înțelegerea și asumarea necesității de a respecta legea”) și direcția asigurării *răspunderii* (ca o consecință a nerespectării/ încălcării legii). Sub acest aspect, devine absolut necesară evitarea substituirii noțiunilor de *răspundere* și *responsabilitate* (respectiv, *răspundere juridică* și *responsabilitate juridică*), deoarece fiecare categorie își are rolul său în ordonarea și armonizarea relațiilor din cadrul societății.

Ținând cont de ordinea în care aceste fenomene se manifestă/succed, considerăm că o primă atenție merită *responsabilitatea juridică* (în calitatea sa de factor de prevenire/evitare a *răspunderii juridice*) [171, pp. 87-88], pentru asigurarea și dezvoltarea reală a căreia este absolut necesară existența unui sistem democratic și a unui stat de drept, care să contribuie eficient la dezvoltarea *responsabilității* individului, în special, prin intermediul consolidării culturii juridice la nivel de societate.

Dat fiind faptul că *responsabilitatea* este strâns legată de calitatea normei juridice, de însușirile subiecților de drept, de calitățile părților diverselor raporturi juridice generate de instituția *răspunderii*, considerăm [175, p. 40; 171, p. 88] că *responsabilitatea* (inclusiv juridică) trebuie să fie inerentă, în special, legiuitorului, căruia îi revine competența exclusivă de conturare a cadrului juridic din domeniu, dar și celorlalte autorități ale statului implicate în raporturile de realizare a *răspunderii juridice* (și nu numai).

În concret, *asumarea responsabilității* de către legiuitor este posibilă prin intermediul jurământului depus la investire. Cu regret, în Republica Moldova unica categorie de demnitari publici care nu sunt obligați să depună jurământul sunt parlamentarii. În viziunea noastră, un asemenea moment este unul esențial în activitatea deputaților, mai ales că anume ei sunt cei care decid în mare parte soarta țării, a societății și a fiecăruia dintre noi. Mai mult, ținând cont de faptul că ei își obțin mandatul direct de la popor, prin intermediul alegerilor, considerăm că este absolut necesară depunerea unui jurământ în fața poporului, prin care să-și asume *responsabilitatea* pentru misiunea importantă asumată – reprezentarea și realizarea intereselor generale ale societății [171, p. 99].

Pornind de la obligativitatea jurământului de credință pentru demnitarii publici, *responsabilitatea* poate fi apreciată ca un principiu, o obligație și o condiție indispensabilă funcționării administrației publice, a autorităților statului, deci și a statului în ansamblu. În acest context, considerăm că demnitarii parlamentari nu trebuie să constituie o excepție, dar la fel ca și toți funcționarii publici și ceilalți demnitari publici să-și asume *responsabilitatea* în calitate sa de principiu, obligație și condiție indispensabilă funcționării legislativului în contextul unui stat de drept [170, p. 108; 163, p. 167]. Pe cale de consecință, propunem consacrarea constituțională expresă a obligației deputatului de a depune jurământul de credință în momentul investirii în funcție.

A doua direcție a *responsabilizării puterii* ține nemijlocit de asigurarea *răspunderii în dreptul public* sau, altfel spus, asigurarea *răspunderii puterii publice*, pe cele trei nivele ale acesteia: statul (răspunderea statului), autoritățile publice (răspunderea autorităților publice) și funcționarul/ demnitarul public (răspunderea funcționarilor/demnitarelor publici).

Fundamentul juridic al *răspunderii statului* este reprezentat de *principiul constituțional al responsabilității reciproce a statului și persoanei* [171, p. 118]. În pofida consacrării constituționale a acestuia și a autorității responsabile de garantarea lui (Curtea Constituțională), nici constituantul, nici legiuitorul nu concretizează nimic legat de esența și conținutul acestuia, mijloacele și procedura de realizare a sa, ceea ce denotă într-o oarecare măsură caracterul declarativ al normei care îl consacră expres [164, p. 43].

Legea fundamentală prevede *răspunderea patrimonială a statului*, care intervine în cazurile în care prin acte administrative ilegale sau erori judiciare sunt prejudiciați cetățenii (în primul caz fiind vorba de *răspunderea administrativ-patrimonială a statului*, iar în cel de-al doilea – de *răspunderea civil-patrimonială a statului*). În pofida reglementării constituționale exprese a acestor forme de răspundere a statului și a semnificației lor pentru realizarea principiului *responsabilității statului față de cetățean*, în realitate pot fi atestate grave deficiențe în procesul de aplicare și realizare a lor, fapt ce reliefează într-o anumită măsură caracterul declarativ al reglementărilor juridice în materie și, corelativ acesteia, *iresponsabilitatea statului* pentru

prejudiciile cauzate cetățenilor prin acte administrative și erori judiciare [171, p. 134; 168, p. 26]. În context, destul de gravă este problema nereglementării răspunderii patrimoniale a statului pentru erorile judiciare admise în procesele civile, contravenționale, de contencios administrativ, precum și reglementarea sumară și confuză a dreptului persoanei vătămate printr-un act administrativ ilegal la obținerea de despăgubiri pentru prejudiciile cauzate etc.

Dincolo de aceste momente, este gravă și lipsa consacării constituționale a obligației statului de a răspunde patrimonial pentru prejudicierea cetățenilor *prin acte legislative* (deci, pentru daunele cauzate cetățenilor prin actele Parlamentului) [171, pp. 134-135]. Chiar dacă la acest capitol, legea organică stabilește că: „Daunele pricinuite persoanelor fizice și juridice prin aplicarea unui act normativ recunoscut ca fiind neconstituțional se repară în condițiile legii”, constatăm că această norma nu este dezvoltată, nefiind reglementată procedura și mecanismul de realizare a acesteia, la moment se poate constata caracterul său declarativ, ceea ce reliefează iresponsabilitatea statului pentru prejudiciile cauzate prin acte normative neconstituționale.

Important este că în cazul dat statul intervine ca subiect al răspunderii pentru activitatea legislativă a Parlamentului, la fel cum intervine ca subiect al răspunderii pentru activitatea executivului (în cazul răspunderii administrativ-patrimoniale pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative ilegale) și ca subiect al răspunderii pentru activitatea puterii judecătorești (în cazul răspunderii civil-patrimoniale pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare).

Aceste momente confirmă o dată în plus importanța deosebită a răspunderii statului în perioada contemporană, întrucât este de natură să servească ca mijloc de protecție împotriva despotismului guvernanților (o platformă concretă pe care să fie conturată o adevărată teorie și practică a răspunderii autorităților statului) și să garanteze realizarea drepturilor și libertăților omului. În acest context un loc și rol distinct îi revine răspunderii Parlamentului ca autoritate reprezentativă supremă a statului, care trebuie să reprezinte o întruchipare a principiului răspunderii reciproce a statului și cetățeanului [171, p. 139; 168, p. 30].

III. TEORIA REPREZENTĂRII – PREMISĂ SPECIFICĂ A TEORIEI RĂSPUNDERII PARLAMENTARE

*„Teoria reprezentării este
o determinantă a esenței instituției parlamentare
și a măsurii/limitei răspunderii parlamentare.”*

3.1. Teoria reprezentării și statutul Parlamentului în statul contemporan

3.1.1. Teoria reprezentării: de la idee la materializarea acesteia

Preliminarii. Privind în ansamblu filosofia organizării formațiunilor statale, se poate lesne observa că unul dintre elementele constitutive ale acestora (care sunt trei la număr – e.n.) este **puterea** (suveranitatea) [77, p. 310], care este decisivă pentru menținerea echilibrului și a coeziunii interne din cadrul comunității [235, p. 39]. În același timp, se impune în atenție faptul că puterea se raportează, atât la un anumit **teritoriu** strict determinat, cât și la un anumit titular cărui îi sunt recunoscute anumite prerogative. Acesta nu poate fi decât **poporul**, ori, după caz, **națiunea**, titular care deține în mod natural puterea [95, p. 103].

În context, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a reținut că: „în condițiile statului de drept, puterea politică aparține poporului. Dacă primele două elemente definitorii ale statului – *teritoriul* și *populația* – au un caracter obiectiv-material, cel de-al treilea element esențial – *suveranitatea națională* – are un caracter subiectiv volițional și înseamnă că dreptul de comandă aparține poporului” [123, §17].

Potrivit art. 2 alin. (1) din *Constituția Republicii Moldova* [64]: „[s]uveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție”. Interpretând această normă, Curtea Constituțională a precizat că: „[d]acă în cazul referendumului suntem în prezența unei forme de guvernare directă de către popor, în cazul exercitării suveranității naționale prin organele reprezentative putem vorbi de o guvernare indirectă, sau reprezentativă, a poporului, ceea ce înseamnă că poporul transmite dreptul de comandament unor puteri delegate, care sunt puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească” [123, §19].

Așadar, în calitate de titular suveran al puterii, poporul o poate exercita în forme mai mult sau mai puțin directe, una dintre acestea fiind *democrația*, ce semnifică „guvernarea poporului de către popor și pentru popor” [95, p. 103].

Este știut faptul că pentru a fi exercitată, puterea politică trebuie să aibă un caracter organizat și instituționalizat. Instituții ale puterii sunt, în primul rând, organele reprezentative desemnate de popor, cărora acesta le-a delegat dreptul de a exercita suveranitatea națională în numele lui și care,

în ansamblul lor, constituie *regimul reprezentativ* [207, pp. 19-20] (noțiune sinonimă cu cea de *democrație reprezentativă* sau *sistem reprezentativ* [31, p. 26]). În sens larg, *regimul reprezentativ* presupune forma de exercitare indirectă a suveranității naționale de către popor prin intermediul reprezentanților săi aleși, iar în sens restrâns, este înțeleasă ca un ansamblu de autorități publice, desemnate de popor pentru a exercita suveranitatea (puterea politică) în numele lui [74, p. 4; 207, pp. 17-18].

Privită în ansamblu, atât sub aspect teoretic, cât și practic, se poate constata că instituția reprezentării este pe cât de importantă, pe atât de complicată/complexă, fapt ce implică necesitatea unei conștientizări profunde a acesteia pentru a reuși o aplicare eficientă în organizarea și funcționarea statelor contemporane [179, p. 15].

Ideea de reprezentare. Ca rezultat al preocupării umane permanente față de modalitățile de exercitare a puterii în cadrul statului a apărut *ideea de reprezentare* (înțeleasă ca o delegare a puterii de către titularul său unor organe desemnate de către acesta [209, p. 60]). Mai mult, delegarea puterii de către popor unor reprezentanți aleși de el a apărut ca o necesitate inevitabilă [207, p. 23].

Necesitatea unei teorii a reprezentării s-a simțit odată cu apariția timpurie a instituției parlamentului, în sec. al XIII-lea, când a devenit indispensabil a ști cine și de ce era reprezentat, care erau puterile reprezentanților, ținând seama de faptul că în teoria medievală principele suveran „reprezenta” totalitatea teritoriului și a poporului său [209, p. 61].

Problema a luat o nouă dimensiune când a apărut poporul ca titular al suveranității, deoarece acesta nu putea să guverneze și, în mod necesar, trebuia să o facă prin *reprezentare* și prin delegare (primul care a folosit cuvântul *reprezentare* în sensul său modern a fost Tertulian, atunci când a descris cele dintâi consilii creștine, care reprezentau locuri în care se luau decizii asupra dogmei sau a guvernării bisericii [110, p. 23; 209, p. 61]).

Potrivit teoriei suveranității naționale, titularul suveranității este națiunea considerată ca indivizibilă și distinctă de indivizii ce o compun. Statul este considerat, în această optică, ca națiunea juridic organizată care, ca orice persoană juridică, are nevoie de reprezentanți pentru a exercita suveranitatea [95, p. 373; 87, p. 115]. În acest scop, poporul alege anumite persoane competente, pe care înțelepciunea, cultura și experiența le recomandă pentru conducerea afacerilor publice și care își asumă astfel responsabilitatea guvernării [246, p. 123].

În opinia cercetătorilor [232, p. 26; 95, p. 103], *ideea de reprezentare* este una modernă, apărută ca o reacție împotriva despotismului feudal, fundamentând conceptele de *democrație directă* și *democrație indirectă*. Prin *democrație directă* se înțelege o adunare a poporului care îndeplinește, ea însăși, actele vieții statale. În același timp, faptul că teritoriile întinse și populația numeroasă fac imposibilă exercitarea democrației directe și exprimarea în mod direct a voinței

generale, a dus la apariția *democrației indirecte*, ideii reprezentării și raporturilor de reprezentare. În esență, *democrația indirectă* sau *reprezentativă* presupune că poporul, singurul titular al suveranității, alege, în mod periodic și pentru o perioadă limitată de timp, un anumit număr de persoane care să exercite puterea în numele său. În optica dată, poporul desemnează puterea originară, iar organele constituite de el, pentru a-și exprima și realiza voința, sunt puteri derivate.

Titlul în baza căruia națiunea încredințează reprezentanților săi puterea de a guverna și de a decide din numele său poartă denumirea de *mandat*. Astfel, națiunea nu-și înstrăinează suveranitatea aleșilor ei, ci le dă numai o delegație de a o reprezenta, aceștia urmând a avea în vedere, atunci când exprimă o opinie sau un vot, interesele întregii națiuni [101, p. 238; 185, p. 20].

Deci, *reprezentarea* are la bază ideea că poporul nu poate exercita direct toate atributele puterii politice, ceea ce ar presupune diversificarea și specializarea actelor de guvernare. Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că în societatea actuală, compusă din milioane de indivizi, este imposibil de realizat o participare directă, permanentă și personală a fiecărui cetățean la exercitarea puterii [246, p. 113].

Reprezentanții. Consecința logică a ideii de reprezentare a fost apariția *reprezentanților*, care au format instituția reprezentanței naționale, precum și sistemele electorale, în baza cărora reprezentanții poporului sunt desemnați [77, p. 406; 209, p. 60].

Potrivit cercetărilor, la origini, calitatea de *reprezentant* a avut drept scop de a justifica *a posteriori* exercițiul puterii legislative, motiv pentru care calitatea de reprezentant era independentă de modul de reprezentare. Astfel, în anul 1791, Robespierre susținea că doar corpul legislativ ales poate fi reprezentant. Din contră, Barnave susținea că reprezentant este cel care exprimă voința generală, fiind la acel moment cazul regelui când își exercită dreptul de *veto* [247, p. 191].

Potrivit Constituției franceze din 1791, calitatea de reprezentant o aveau regele și parlamentul, aceasta fiind dată de natura puterilor conferite acestora, putere care exprimă voința națională, și nu de modul lor de desemnare, pe cale ereditară sau alegeri. În general, în istoria constituțională franceză, republica a III-a a recunoscut calitatea de reprezentant parlamentului, dar nu ca organ ales, ci în calitatea de unică autoritate legiuitoare. Ulterior, calitatea de reprezentant se stabilea nu doar după criteriul exercitării funcției legislative, ci și după modul de desemnare, adică alegere [209, p. 64].

În același timp, odată cu sporirea rolului autorității executive, inclusiv prin alegerea sa, a fost recunoscută și acesteia calitatea de reprezentant [247, p. 185; 245, p. 114]. Astfel, în SUA, președintele Jakson susținea în sec. al XIX-lea că nu doar Congresul era reprezentantul legitim al poporului, ci și el însuși. Ulterior, Wilson a considerat că președintele nu numai că este un reprezentant, dar este un reprezentant chiar mai bun decât Congresul, întrucât reprezintă poporul întreg. Din perspectiva dată, calitatea de reprezentant o are orice individ sau ansamblu/adunare,

care din punct de vedere constituțional are „puterea de a vrea pentru națiune”, tinzând spre un sistem în care reprezentanții sunt expresia fidelă, oglinda corpului social care i-a desemnat [254, p. 5; 209, p. 64]. În consecință, în prezent, a fi reprezentativ înseamnă a reprezenta întreaga societate în diversitatea ei [251, pp. 5-16].

În pofida acestei opinii, constituționaliștii autohtoni [207, p. 19] susțin că caracterul reprezentativ se asigură prin alegeri, deci prin intermediul votului universal, momentul transmiterii sau delegării dreptului de a exercita suveranitatea, constituindu-l votul. Iată de ce o perioadă îndelungată, identitatea reprezentanților s-a confundat cu cea a parlamentarilor. În prezent însă, diapazonul acestor autorități este mai larg. Respectiv, organe reprezentative (care în baza art. 2 din *Constituția Republicii Moldova* exercită suveranitatea națională) sunt toate organele care acționează în baza unei investiții populare [207, p. 19].

În opinia prof. Al. Arseni, organele reprezentative sunt organele de stat alese și investite prin voința corpului electoral cu funcții care permit exercitarea suveranității naționale în condițiile democrației reprezentative [13, p. 12; 15, p. 179].

Într-o altă opinie exprimată în literatura de specialitate [232, p. 31], din coroborarea prevederilor art. 2 alin. (1) din Legea Fundamentală a Republicii Moldova, care prevede că: „Suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție” și art. 77 alin. (2), potrivit căruia: „Președintele Republicii Moldova reprezintă statul și este garantul suveranității, independenței naționale, al unității și integrității teritoriale a țării” (în condițiile în care acesta este ales de către Parlament), se susține că Parlamentul nu este singurul organ de reprezentare a suveranității naționale, întrucât în această categorie se încadrează și Președintele Republicii Moldova, a cărui calitate de garant al suveranității, independenței, unității și al integrității teritoriale a țării constituie un element, un atribut strict legat de suveranitate.

Din câte se poate observa, în cazul dat, calificarea reprezentativității este făcută nu în baza modalității de desemnare (care este „regula” în materie), ci în baza competențelor exercitate (ceea ce în viziunea noastră nu poate fi negat) [171, p. 17].

Pe cale de consecință, drept instituții care exercită suveranitatea națională în numele titularului și care constituie regimul reprezentativ, sunt recunoscute a fi [207, p. 18]: *parlamentul*, *șeful statului* (ales prin sufragiu universal, și nu doar, după cum am văzut – e.n.), *organele de administrare publică locală* (consiliile și primarii, aleși prin vot universal).

Importante în context sunt trăsăturile specifice autorităților care alcătuiesc regimul reprezentativ, dintre care în studiile de specialitate sunt menționate [207, pp. 22-23]:

- *caracterul național*. Dat fiind faptul că puterea este unică, inalienabilă și indivizibilă, autoritatea publică reprezentativă devine mandatară poporului (națiunii). Potrivit lui B.

Chautebout, organele reprezentative (în concret referindu-se la Parlament – e.n.), formând un ansamblu ales, nu poate funcționa decât ca un corp, un ansamblu, reprezentând întreaga națiune, fiecare deputat în parte nereprezentând nimic, calitatea de reprezentant fiind atribuită organului deliberant și nu individual membrilor săi. Rezultă deci că deputatul nu reprezintă direct alegătorii, el fiind doar unul din elementele constitutive ale autorității care, în ansamblul său, reprezintă națiunea [242, p. 95].

Caracterul național al autorităților publice reprezentative și al mandatului pe care îl dețin membrii acestuia este reglementat prin norma constituțională, cuprinsă în art. 68 din *Constituția Republicii Moldova*, care stabilește: „[î]n exercitarea mandatului, deputații sunt în serviciul poporului”. Deci, conținutul mandatului parlamentar exprimă relația autorității reprezentative cu întreg poporul (națiunea) și nu numai cu o parte a lui (circumscripție electorală, grup etnic etc.) [63, p. 61].

▪ *caracterul electiv*. Prin alegeri autoritățile investite cu dreptul de a guverna în numele poporului obțin calitatea de a fi reprezentative și publice. Caracterul electiv își are geneza în doctrina suveranității naționale a lui Ch. Montesquieu, potrivit căreia națiunea își desemnează ea însăși reprezentanții din imposibilitatea de a-și exercita nemijlocit voința. Această desemnare are loc prin alegeri, de preferință directe. Caracterul electiv este indispensabil legat de calitatea reprezentativă a autorității respective, deoarece [207, p. 21]:

- „o evidențiază de alte organe investite cu dreptul de a conduce, administra, conferindu-i putere absolută;

- creează o strânsă legătură politico-morală între electorat și autoritatea reprezentativă;

- oferă independență autorității reprezentative față de alte organe publice;

- asigură succesiunea guvernanților la conducerea societății în funcție de voința majorității corpului electoral, exprimată prin alegeri libere și periodice. Succesiunea, rotația sau reînnoirea cadrului electiv este o condiție constituțională, ce asigură participarea mai largă a reprezentanților la exercitarea puterii și, totodată, nu permite autorității reprezentative uzurparea și monopolizarea puterii”.

▪ Autoritățile publice reprezentative se mai evidențiază și printr-un *caracter perfect* sau, mai bine-zis, printr-o competență materială absolută. Acest caracter este și el indisolubil legat de noțiunea de suveranitate, căci pentru a realiza dreptul poporului de a dispune de el însuși, de a fi stăpân pe soarta sa autoritățile care-l reprezintă trebuie să dispună de plenitudinea atribuțiilor, fiind limitate doar de Constituție și de lege. Despre această limitare se poate vorbi numai într-un sens formal, deoarece organul ales de popor dictează legi și modifică constituții. În acest sens este de relevat competența materială desăvârșită a autorităților publice reprezentative, limitată doar de ele însele.

▪ *caracterul permanent* – derivă chiar din condițiile existenței și funcționării puterii publice. Aceasta din urmă, în virtutea rolului său, trebuie exercitată permanent, fără întrerupere, fiind inadmisibilă crearea unui vacuum de putere. În același timp însă, exercitarea permanentă a puterii este posibilă numai asigurându-se stabilitate autorităților reprezentative prin reglementare constituțională, legitimându-se astfel actul de exercitare a puterii politice prin organe reprezentative [207, p. 23].

Ținând cont de cele expuse, subliniem că unul dintre principiile fundamentale ale organizării politice statale a societății contemporane îl constituie *principiul reprezentării* voinței suverane a poporului [232, p. 26]. După cum s-a văzut, acest principiu presupune o delegare de putere sau de voință politică de la deținătorul legitim al acesteia, către un individ sau/și un grup de persoane, constituite în autorități reprezentative, desemnate prin proceduri prestabilite, repetate periodic, la care au acces cetățenii, în condiții de egalitate juridică, autorități ce au drept scop să exprime voința politică a corpului electoral [246, p. 113].

Într-o interpretare reducționistă, se consideră că, din punct de vedere *instituțional*, principiul reprezentării se realizează în mod special de către puterea legislativă întruchipată în instituția Parlamentului [77, pp. 406-407]. Caracterul reprezentativ al Parlamentului se exprimă în faptul că el este văzut ca *exponent al intereselor și al voinței poporului (națiunii)*, adică al tuturor cetățenilor statului respectiv [16, p. 179]. De aici rezultă și formula de *reprezentanță națională* sau *populară* [20, pp. 138-139] cu care este denumit Parlamentul.

În acest sens, se susține că apariția Parlamentului modern este legată, în special, de apariția și evoluția raporturilor juridice de reprezentare [232, p. 25; 133, p. 502], or, „anume în reprezentare Parlamentul își află geneza sa” [207, p. 23; 208, p. 328].

Paralel cu o astfel de abordare reducționistă, reamintim că Curtea Constituțională, în context, a expus cea mai largă accepțiune și anume: „în cazul exercitării suveranității naționale prin organele reprezentative putem vorbi de o guvernare indirectă, sau reprezentativă, a poporului, ceea ce înseamnă că poporul transmite dreptul de comandament unor puteri delegate, care sunt puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească” [123, §19]. După cum observăm, instanța constituțională recunoaște drept putere delegată nu doar puterea legislativă, dar și celelalte două puteri, executivă și judecătorească, toate împreună exercitând guvernarea reprezentativă. Probabil, doar într-o astfel de accepțiune capătă o semnificație distinctă calitatea Parlamentului de autoritate reprezentativă supremă în stat (calitate la care ne vom opri ceva mai jos).

Pornind de la cele menționate, se poate desprinde ideea că poporul/națiunea este titularul suveranității naționale, iar Parlamentul este organul care, în baza împuternicirii primite, exercită suveranitatea prin anumite competențe și funcții determinate de Constituție [209, p. 60], revindu-i astfel un rol deosebit în sistemul statal [120, §32].

Generalizând, reiterăm ideea expusă în literatura de specialitate [107, p. 185], potrivit căreia, în perioada contemporană, parlamentarismul este atestat ca fiind un fenomen politic și instituțional strâns legat de statul de drept, de democrația constituțională, de ideea de reprezentare politică și de căutare a celor mai eficiente metode de guvernare în cadrul democrației reprezentative.

3.1.2. Statutul Parlamentului ca autoritate reprezentativă și legislativă supremă

Considerații generale. În istoria constituțională a lumii Parlamentul s-a impus ca o realitate istorică și practică, fiind rezultatul raportului de reprezentare prin intermediul căruia poporul a delegat exercițiul suveranității (puterii) unor reprezentanți aleși. Apariția Parlamentului, ca instituție politico-juridică fundamentală într-o societate organizată în stat, a reprezentat exprimarea cerinței umane de participare la crearea legilor, participare care este de fapt prima dintre legile democrației [188, p. 151].

Mai mult, încă de la apariția lor, autoritățile legiuitoare au promovat ideea de democrație, au stăvilit tendințele totalitare, au contribuit la formarea unei conștiințe naționale puternice, devenind una dintre verigile esențiale în măsură a garanta drepturile și libertățile cetățenilor. În ordinea dată de idei, Parlamentul încarnează destinul democrației, legat, pe de o parte, de puterea de a legifera, exprimând voința națiunii, respectiv de puterea sa de a asigura stabilitatea și autoritatea guvernării [209, p. 7].

Acest moment, dar și altele, explică de ce instituția Parlamentului a constituit și constituie obiectul unor cercetări remarcabile din partea istoricilor, politologilor, sociologilor și, nu în ultimul rând, a juriștilor. Interesul față de Parlament și rolul pe care acesta îl îndeplinește în societate, evident este perfect întemeiat având în vedere că el constituie autoritatea reprezentativă supremă a oricărei națiuni [209, p. 7].

Origini și evoluție. În context, reiterăm că parlamentarismul actual are origini foarte îndepărtate. Încă din antichitate, când s-au pus treptat bazele instituțiilor societății și ale statului, s-au constituit consilii din sfetnicii celui ce conducea treburile comunității, dar și adunări ale poporului (în special, al luptătorilor) sau adunări ale bătrânilor, având misiunea de a sfătui, iar uneori de a tempera sau chiar de a stăvili acțiunile necorespunzătoare ale celui ce conducea, ajungând însă să ia și hotărâri, mai ales în cazul regimurilor republicane [184, p. 19].

Potrivit cercetărilor, originea parlamentelor ca adunări reprezentative se regăsește în adunările locale create pe criterii egalitare în anumite regiuni ale Europei – Scandinavia, Flandra, Olanda, Elveția, Marea Britanie, la a căror conducere puteau participa oameni liberi, aceste adunări având drept scop inițial colectarea taxelor, iar ulterior adoptarea legilor în general. Un exemplu de astfel de adunări sunt adunările vikingilor, denumite Ting. În Suedia, bunăoară, tradiția participării populare la adunările din perioada vikingilor a evoluat într-un precursor al parlamentului

reprezentativ modern, când regele a convocat întâlniri ale reprezentanților din diverse sectoare ale societății suedeze, devenit ulterior riksdag-ul suedez [86, pp. 24-25].

De la primele adunări consultative pe „stări”, convocate de monarhi pentru a stabili plata impozitelor, până la marile parlamente moderne, ale căror dezbateri și hotărâri stărnesc interesul lumii întregi, instituția parlamentară a cunoscut o îndelungată istorie. Au fost, desigur, „parlamente” obidiente, care s-au transformat în adevărate anexe ale puterii executive, dar și parlamente revoluționare, care au cerut socoteală regilor ori au impus adoptarea unor documente programatice, cum a fost bunăoară *Declarația drepturilor omului și cetățeanului* [16, p. 178].

Un moment important în istoria acestor organe, ce merită atenție, ține de însăși originile democrației parlamentare, care se regăsesc în Anglia sec. al XIII-lea, când Simon de Montfort, conte de Leicester, în anul 1265, a chemat în cadrul așa-zisului prim-parlament din istorie, câte doi cavaleri din fiecare comitat (schire) și câte doi reprezentanți (baroni) ai fiecărui oraș și târg. Chiar dacă această adunare, numită *Marele Consiliu*, nu a reprezentat un adevărat Parlament, deoarece reprezentanții care îl formau erau acolo doar „cu titlu consultativ”, din punct de vedere istoric, această adunare a fost recunoscută sub numele de *Parlamentul din 1265*. Abia, ulterior, când Consiliul dat s-a divizat în două camere, s-a format veritabilul Parlament britanic [14, p. 179].

O semnificație deosebită în context au avut și evenimentele produse la sfârșitul sec. al XVIII-lea, când instituțiile feudale au fost răsturnate în Franța și America de Nord în numele suveranității poporului. Ambele țări s-au confruntat cu problema întemeierii de noi instituții chemate să reprezinte întruparea acestei suveranități. Respectiv, *Houses of Assembly* (în America) și *Les Etats Generaux* (în Franța) au devenit sedii ale suveranității și organe ale reprezentării. În același timp, așa-numitele instituții ca *Dietele*, *Seimurile*, *Riksdag-urile* și *Cortes-urile*, care supraviețuiseră în multe țări din Europa, au dobândit cu timpul aceleași funcții [14, p. 179].

Așadar, prin evoluția permanentă a acestor adunări s-a ajuns în zilele noastre, aproape în toate țările lumii, la veritabile organe reprezentative supreme [76, p. 463].

Concept și valențe. În aceeași ordine de idei, reiterăm că noțiunea de *parlament* este strâns legată, fără excepție, de organizarea statală a puterii, sugerând, totodată, și un sens special, particular. Astfel, sub aspect etimologic, cuvântul *parlament* provine de la verbul francez „a pleda”, a susține oral o cauză într-un proces (*parler*– a vorbi). În limba engleză a pătruns prin influența normandă, unde este utilizat și astăzi sub forma „parley” = *a parlamenta, a duce tratative* ori, în raporturile juridice, sub cea de „parol”, atribut opus celui de „scris”.

Conform originii cuvântului, *parlamentul* nu ar fi altceva decât instituția unde se vorbește, afirmație apreciată a nu fi prea departe de realitate. În Anglia (unde noțiunea a fost utilizată pentru prima dată în anul 1239 [110, p. 75]), ca urmare a unor dezvoltări istorice specifice, s-a ajuns ca acest cuvânt să fie folosit pentru a desemna ansamblul alcătuit din Camera Lorzilor, Camera

Comunelor și Rege, care îndeplineau funcția legislativă. Întrucât rolul șefului statului în legiferare, treptat, a devenit tot mai șters s-a ajuns ca noțiunea de *parlament* să desemneze, în limbajul comun, numai ansamblul alcătuit din cele două camere: Camera Lorzilor și Camera Comunelor, considerându-se că numai cele două organe reprezentative, primul al aristocrației și celălalt al păturilor mai largi ale populației, sunt elemente constitutive ale noțiunii de *parlament*.

În cele din urmă, noțiunea de *parlament* a pătruns în limbajul curent pentru a desemna organul colegial de stat, alcătuit dintr-un număr destul de mare de membri aleși – cel puțin în una din camerele lui – prin vot popular în condiții care să-i asigure caracterul de reprezentanță națională, competentă să legifereze și să controleze executivul [209, pp. 8-9]. Or, într-o altă opinie, Parlamentul este organul colegial, desemnat într-o manieră democratică, cu caracter reprezentativ, având ca scop edictarea de norme generale și abstracte, precum și exercitarea controlului asupra altor organe [244, p. 589]. Sau, și mai reduționist: Parlamentul este un organ de stat reprezentativ, a cărui funcție principală în sistemul de separație a puterilor constă în exercitarea puterii legislative [45, p. 387]; Parlamentul este o instituție politico-juridică statală rezultată din libera expresie de voință a corpului electoral – exponent al suveranității naționale, menită să exercite puterea legislativă [16, p. 181].

În context, sunt incidente dispozițiile cuprinse în art. 60 din *Constituția Republicii Moldova*, care consacră, pe de o parte, că *Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului*, iar pe de altă parte, că este *unica autoritate legiuitoare*. Potrivit cercetătorilor, primul aspect se referă la locul Parlamentului în sistemul autorităților publice ale statului, cel de-al doilea aspect, la rolul organului legiuitor în acest sistem de organe ale statului [76, pp. 464-465].

Din perspectiva celor menționate, devine clar că Parlamentul este atât un organ reprezentativ, cât și o autoritate legislativă, ceea ce, în coroborare cu competențele ce-i sunt atribuite de Legea Fundamentală, îi conturează un statut juridico-constituțional distinct în sistemul autorităților de stat [209, p. 28].

Semnificativ este în context că importanța împuternicirilor ce-i sunt delegate, rostul său statal-juridic, funcția de legiferare au impus *autonomia* Parlamentului în sistemul autorităților statale, adică independența față de alte autorități publice [132, p. 465]. Autonomia garantează forumului legislativ plenitudinea de acțiune și decizie în orice domeniu, Parlamentul fiind, totodată, în cele mai multe state, singurul organism în măsură să tragă la răspundere pe membrii săi. Mai mult, puterea excepțională ce revine parlamentelor și calitatea cu totul aparte a celor care le alcătuiesc au determinat elaborarea unor **statute**, a unui regim propriu de imunități și inviolabilități [16, pp. 178-179], chemat tocmai să garanteze exercitarea mandatului parlamentar.

Parlamentul – organ reprezentativ suprem al poporului. Ținând cont de faptul că poporul, neputându-se guverna singur, este obligat să încredințeze unor reprezentanți ai săi

exercițiul suveranității naționale, în perioada contemporană, parlamentele sunt văzute ca o expresie a voinței suverane a corpului electoral (a poporului), exprimată periodic prin vot universal și au rolul de a transpune în decizii politice voința acestuia. Sub acest aspect, se poate spune că Parlamentele au corespuns încă de la început funcției de exprimare a intereselor fundamentale și a voinței politice a deținătorului puterii, ideea de reprezentativitate a acestora fiind legată de vocația electorală a alegătorilor și de participarea efectivă a întregului corp electoral la constituirea organismului reprezentativ.

În același timp însă, ca o consecință directă a apariției partidelor politice, reprezentanții națiunii au devenit și exponenții partidelor care i-au propus candidați, acționând în grupuri parlamentare pentru realizarea intereselor partidelor respective [209, p. 8]. Cu toate acestea, Parlamentul este un organ ce reprezintă anume poporul, întrucât doar acesta îi transmite un mandat de reprezentare prin intermediul alegerilor periodice. Astfel, însăși forța sistemului parlamentar se consideră că derivă din ideea că Parlamentul reprezintă însuși poporul, iar parlamentarii sunt delegații săi [16, p. 178].

Desigur, în context, trebuie să recunoaștem că, în prezent, Parlamentul nu mai este principalul factor de stabilire a politicilor de guvernare, întrucât programele de guvernare, inițiativele legislative sunt elaborate și fundamentate de către Guvern. De asemenea, sunt limitate și instrumentele controlului parlamentar, mai ales în cazul guvernelor care se bazează pe o majoritate parlamentară stabilă. Între Parlament și Guvern se interpune adesea partidul care deține majoritatea parlamentară și care dictează Guvernului adoptarea unor norme de gestiune a administrației, interferări explicate ca expresie a rolului politic al partidelor politice într-o societate democratică. La acestea se adaugă mijloacele democrației semi-directe, privite ca o modalitate de creștere a interesului cetățenilor pentru politicile de guvernare.

Cu toate acestea, instituția referendumului sau a celorlalte procedee de participare directă a alegătorilor în activitatea legislativă nu afectează și nu înlătură caracterul reprezentativ al Parlamentului. Poporul rămâne a fi titularul suveranității naționale, iar Parlamentul – organul care, în baza unei împuterniciri, exercită această suveranitate prin anumite competențe determinate în Constituție [209, p. 11]. Mai mult, Parlamentul este recunoscut, inclusiv la nivel constituțional, a fi un *organ reprezentativ suprem*.

O astfel de calificare a generat interpretări diferite din partea specialiștilor. Unii au susținut că Adunarea Constituantă ar fi consacrat Parlamentului „primul loc în rândul autorităților publice” [233, p. 133], în timp ce alții au contraargumentat că situarea principiului separației puterilor în stat la baza organizării politice a societății, nu poate permite subordonarea autorităților una față de alta [236, pp. 72-73]. De asemenea, s-a menționat că „regimul separației puterilor presupune

cooperarea autorităților publice și exclude subordonarea față de o anumită autoritate de stat a tuturor celorlalte, chiar dacă această autoritate ar fi de reprezentanță națională” [105, p. 115].

Expunându-se pe marginea acestei probleme, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a subliniat [120, §34; 118, §19-20]: „[p]rincipiul echilibrului instituțional, cunoscut astăzi sub denumirea «checks and balances» (în traducere aproximativă din limba engleză însemnând „sistemul de frâne și contrabalante”), stă la baza democrației și presupune echilibrul puterilor și controlul lor reciproc, astfel încât puterile statale să aibă aproximativ aceeași pondere, adică să fie echilibrate, pentru a se putea limita reciproc, evitând astfel ca puterea statală să fie folosită în mod abuziv. Acest sistem de frâne și contrabalante reprezintă condiția *sine qua non* a democrației moderne, împiedicând omnipotența legislativului, pe cea a executivului sau a judiciarului.”

Pe cale de consecință, se poate deduce că Parlamentul nu reprezintă „puterea” în totalitatea sa, ci doar una dintre ramurile puterii statului, care realizează conducerea politică a societății. De aici rezultă două momente: pe de o parte, și Parlamentul este supus legilor, ca toate celelalte organe ale statului, este subordonat și obligat să se conformeze propriilor legi, pe care trebuie să le respecte, aceasta fiind o expresie a aplicării principiului statului de drept. Pe de altă parte, în virtutea principiului separației puterilor în stat, și Parlamentul se află într-un raport de colaborare și control reciproc cu celelalte puteri, respectiv autorități ale statului [77, pp. 409-410].

Ținând cont de aceste momente, prof. T. Drăganu afirmă că, din punctul de vedere al valorificării principiului reprezentării voinței suverane a poporului, Parlamentul are întâietate politică și juridică (fără a crea vreo relație de subordonare sau supraordonare instituțională) față de toate celelalte autorități ale statului [100, p. 94].

Calitatea de organ de reprezentare supremă a Parlamentului are multiple semnificații. Astfel, în primul rând, Parlamentul constituie o manifestare a suveranității naționale și dă expresie puterii poporului, unicului titular al puterii politice. Iată de ce, componența Parlamentului nu poate fi alta decât cea izvorâtă din voința manifestată de electorat la urne.

În al doilea rând, Parlamentul, odată constituit, trebuie să se manifeste ca un exponent al intereselor politice ale întregului popor, disociindu-se, prin mandatul încredințat, de orice înclinare spre protejarea unor interese personale, particulare, locale sau de grup, care ar intra în contradicție cu cele generale ale societății [101, p. 238; 185, p. 20].

În al treilea rând, consacrarea caracterului Parlamentului de organ reprezentativ suprem al poporului este de natură să justifice nu atât o preeminență a acestei instituții în raport cu celelalte autorități statale, cât și, mai ales, prerogativele de control care îi sunt puse la dispoziție, prin Constituție, în raport cu Șeful statului, Guvernul sau autoritățile publice, în vederea asigurării echilibrului puterilor, a înlăturării principiului statului de drept și a garantării funcționalității statului în general [77, pp. 410-411].

Dincolo de cele menționate, precizăm că esența și natura sa reprezentativă nu presupune că Parlamentul poate să acționeze în mod independent, fără să țină cont de voința celui care l-a desemnat ori de celelalte autorități publice. În cadrul raportului de reprezentare Parlamentul este obligat să acționeze în cadrul și în limitele instituite de puterea constituantă, fiind ținut, uneori, să cedeze temporar o parte din atribuțiile sale unei alte puteri (de exemplu, în cazul delegării legislative), pentru a asigura operativitate și eficiență activității de legiferare. De asemenea, la fel ca toate celelalte autorități publice, el trebuie să se conformeze propriilor legi [209, p. 10].

În consecință, Parlamentul trebuie să dea seama de modul în care îndeplinește mandatul primit în fața celui care l-a ales, iar uneori și față de celelalte autorități publice, în limitele constituționale. Se naște astfel ideea de răspundere a Parlamentului prin prisma formelor de răspundere socială [171, p. 33; 176, p. 69].

Parlamentul – unica autoritate legislativă în stat. Create la origine cu misiunea unică de a consimți asupra stabilirii unor impozite, parlamentele au ajuns, odată cu apariția și evoluția principiului separației puterilor, să-și asume atribuții tot mai importante legate de alegerea unor demnitari, a judecătorilor, iar în unele țări chiar a șefului de stat (moment caracteristic până nu demult și Republicii Moldova). În prezent, în constituțiile lumii Parlamentelor le sunt date atribuții diferențiate, în funcție de regimul politic al statului în cauză, de balanța puterilor în stat, de modul în care într-o țară sau alta acționează echilibrul forțelor politice care sunt angajate în acțiunea de guvernare.

Bunăoară, Parlamentul Republicii Moldova, în afară de funcția legislativă, prin Constituție (art. 66) este abilitat și cu alte atribuții: de control asupra puterii executive; de alegere și numire a unor persoane oficiale ale statului; de suspendare a activității autorităților publice locale; de inițiere de cercetări și audieri ale oricăror chestiuni ce se referă la interesele societății etc. Anume din aceste considerente Constituția califică Parlamentul ca organ reprezentativ suprem al poporului [207, p. 23].

În pofida acestei diversități, parlamentele constituie astăzi cele mai largi forumuri democratice naționale și îndeplinesc în principal rolul de laboratoare de elaborare a legilor, factori de răspundere ai vieții publice, veritabile elemente de contrapondere față de orice tentativă de a diminua drepturile omului și valoarea instituțiilor statului de drept [209, p. 1].

Așadar, Parlamentul contemporan îndeplinește în principal una dintre cele mai importante funcții ale statului – stabilirea cadrului legislativ. Însă, trebuie să recunoaștem că pentru a exercita puterea politică (de stat) nu este suficientă numai funcția legislativă. Tot atât de importante sunt și puterea executivă și puterea judecătorească. Nu există un criteriu după care s-ar putea aprecia care funcție este mai importantă [207, p. 23]. Semnificativ este că echilibrarea lor se asigură prin

intermediul principiului separației puterilor care are menirea de a stabili mecanismele de influență reciprocă în scopul unei funcționări eficiente în ansamblu.

Dat fiind faptul că Parlamentul reglementează prin norme de drept raporturile dintre toți subiecții, se consideră că se află pe o treaptă superioară față de celelalte autorități publice din stat, întrucât s-ar părea că, deoarece el este cel care comandă, toți ar trebui să se supună. În realitate însă, toți trebuie să se supună nu voinței Parlamentului, ci voinței legii care reprezintă expresia voinței generale a poporului [207, p. 23].

Pe de altă parte, cât privește calitatea de unică autoritate legislativă a statului, se consideră că legiuitorul are dreptate când se referă la o autoritate concretă ca un organ investit cu dreptul de a adopta legi. Însă dacă ne referim la funcția legislativă a statului, potrivit Constituției, nu numai Parlamentul o exercită [207, p. 24] (în acest proces fiind antrenate și alte autorități, inclusiv cetățenii), acestuia revenindu-i doar anumite competențe legislative limitate [12, pp. 34-38].

Dincolo de aceste particularități, se consideră că în cadrul separației puterilor, Parlamentele ocupă un rol dintre cele mai importante [133, p. 38], rol accentuat și diversificat în decursul timpului, pe măsura evoluției societăților democratice.

Abordând statutul Parlamentului ca unică autoritate legislativă în stat din perspectiva principiului separației puterilor, considerăm necesar a puncta câteva momente de esență. Astfel, chiar dacă aspru și pe bună dreptate criticată [96, pp. 38-39], dispozițiile constituționale impun principiul separației puterilor ca principiu general de organizare a statului, cu toate că la moment, această teorie, tributară concepțiilor și realităților sec. al XVIII-lea, este depășită și transformată într-o ficțiune juridică de realitatea contemporană, mai ales datorită cumulului funcțiilor legislative și executive de la nivelul partidelor politice, dar și de apariția unor autorități de care ea nu poate da seama, cum ar fi Curtea Constituțională. Cu toate acestea, principiul este introdus ca un principiu general. El trebuie să creeze unele efecte juridice, indiferent cât de discutabilă este consistența lui [87, p. 93].

O primă consecință a acestui principiu este cantonarea unui organ sau sistem de organe în exercițiul unei singure funcții dintre cele trei: legislativă, executivă și judecătorească. Pe de altă parte, principiul impune necesitatea existenței unei autorități independente și a unei proceduri de soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice.

Conform acestei specializări funcționale rezultată din separația puterilor, Parlamentul poate doar să legifereze, fără a putea pune în aplicare legile prin acte administrative și fără să poată el însuși să tranșeze conflictele juridice, intervenind în contenciosul jurisdicțional. Parlamentul nu poate deci adopta decât acte care reglementează primar un domeniu sau acte care modifică o astfel de reglementare primară. Principiul separației puterilor impune deci o înțelegere precisă a legii: nu orice act emis de Parlament după procedurile prestabilite reprezintă o lege; trebuie, în plus, ca

acea reglementare să nu încalce competența normativă a Guvernului. În același timp, legiuitorul nu se poate substitui nici Președintelui Republicii în exercitarea atribuțiilor proprii acestuia.

Pe de altă parte, prevederea expresă a principiului separației puterilor impune și un principiu de non-intervenție a legiuitorului în activitatea jurisdicțională. Astfel, legiuitorul nu poate interveni în desfășurarea contenciosului jurisdicțional, nici prin crearea de instanțe extrajudiciare, nici prin adoptarea de legi retroactive, sub nicio formă, nici prin împiedicarea efectelor unei decizii, ori prin orice alt mod [88, p. 45]. Față de interzicerea instanțelor extraordinare și a neretroactivității legilor, principiul separației puterilor mai introduce o interdicție suplimentară Parlamentului: cea de a împiedica efectele unei decizii judiciare [87, p. 93].

Totodată, principiul presupune că nici un organ nu scapă controlului. Cele trei „puteri” sunt deci pe poziție de egalitate juridică. Nu există o ierarhizare a funcțiilor statului. În cazul în care un organ devine necontrolabil, principiul separației și colaborării puterilor este încălcat [87, p. 99].

Astfel, din perspectiva teoriei separației puterilor, rolul Parlamentului poate fi privit ca o contraputere la puterea executivă, el răspunzând forței de contrabalansare a executivului. Se apreciază, în acest sens, că este imposibil de imaginat să nu existe nimic între micul grup de guvernanți și imensa masă de supuși [255, p. 18]. Parlamentul își exercită acest rol prin dreptul său de control asupra activității puterii executive. Totodată, nu este mai puțin adevărat că, potrivit aceluiași principiu al separației și echilibrului puterilor în stat și executivul are vocația și capacitatea de a fi o frână sau contraputere la puterea legislativă, de exemplu, prin dreptul de a sesiza instanța de contencios constituțional sau prin posibilitatea de a dizolva Parlamentul la îndeplinirea anumitor condiții. Mai mult, membrii adunării parlamentare pot fi trași la răspundere penală de către instanțele judecătorești, după îndeplinirea procedurilor ce determină pierderea imunității parlamentare [209, pp. 11-12].

Generalizând, reiterăm aprecierile expuse în doctrină [77, pp. 406-407; 209, p. 12], care conturează destul de sugestiv, locul și rolul acestei instituții în sistemul autorităților statului.

Din punct de vedere *politic*, Parlamentul, ca reprezentant al suveranității naționale, decide soarta guvernelor, aprobând cabinetele și programele de guvernare, sau dimpotrivă, demiterea acestora, controlează executivul prin diferite modalități și mijloace constituționale și regulamentare, și stabilește liniile directoare ale politicii interne și externe prin crearea legislației primare pentru reglementarea celor mai importante relații sociale.

Din punct de vedere *juridic și constituțional*, calitatea Parlamentului de întruchipare a suveranității naționale realizează, într-o formă instituțională, una dintre cele mai importante funcții ale statului – funcția legislativă, constituind puterea legislativă a statului. Această calitate juridică a Parlamentului îi conferă un statut aparte în cadrul sistemului autorităților statului, care rezultă din modul de formare (procesul electoral) a corpului legiuitor, din proceduri speciale de luare a

deciziilor și de desfășurare a întregii activități, precum și din prerogativele conferite membrilor Parlamentului pentru garantarea exercițiului mandatului în condiții optime.

În fine, toate determinantele importante ale statutului constituțional al Parlamentului, expuse mai sus, au alimentat în timp ideea tot mai răspândită potrivit căreia această autoritate publică **nu este pasibilă de răspundere**. În opinia noastră, realitatea perioadei contemporane denotă contrariul, dovedește că și reprezentanța națională se abate destul de frecvent de la standardele stabilite chiar de ea (prin propriile legi și hotărâri). Ba mai mult, și mai grav este că ea poate chiar uzurpa puterea în stat (prin intermediul unei majorități parlamentare corupte), ceea ce nu poate fi lăsat în afara răspunderii, întrucât anulează practic esența de drept a statului nostru și prejudiciază interesul general al societății.

În sens juridic, o astfel de idee este total eronată, întrucât statutul constituțional al Parlamentului implică nu lipsa răspunderii acestuia (deoarece nimeni nu este mai presus de lege), ci o responsabilitate sporită, forme diferite de răspundere socială a acestuia, precum și particularități procedurale deosebite, momente pe care urmează să le dezvoltăm în contextul fundamentării în lucrarea de față a teoriei răspunderii parlamentare.

3.2. Mandatul parlamentar: noțiune, tipologie și particularități

După cum am stabilit în cele expuse anterior, titlul în baza căruia națiunea încredințează reprezentanților săi puterea de a guverna și de a decide din numele său poartă denumirea de *mandat* [101, p. 238; 185, p. 20] (în cazul nostru – *mandat parlamentar*). Din punct de vedere politic și juridic, această categorie prezintă o importanță deosebită, inclusiv sub aspectul problematicii investigate – *răspunderea parlamentară*, ceea ce ne-a determinat la o analiză profundă a acesteia pentru a-i releva tipologia, trăsăturile și particularitățile.

3.2.1. Abordarea conceptuală a mandatului parlamentar. Termenul *mandat* derivă din limba latină, în care *mandatum* are semnificația de „ceea ce este încredințat, indicat, ordonat” [92, p. 229]. În doctrină, prin noțiunea de „mandat” se subînțelege:

- „o împuternicire dată unei persoane de către alta (sau o colectivitate [208, p. 300]) pentru a-i reprezenta sau apăra interesele” [17, p. 194; 16, p. 182];
- „împuternicire dată de cetățeni unei persoane, aleasă de ei pentru a vorbi și a acționa în numele lor” [45, p. 375].

Conceptul în cauză este frecvent utilizat atât în dreptul constituțional (inclusiv parlamentar), cât și în dreptul civil, el exprimând categorii juridice fondate pe elemente comune, de tradiție, și anume de împuternicire, procură, reprezentare [67, p. 662].

Înainte de a trasa o paralelă între folosirea noțiunii date în dreptul public și cel privat, atragem atenția la faptul că *Constituția Republicii Moldova* utilizează în textul său asemenea expresii

precum: *mandatul de deputat* (art. 62), *mandatul Parlamentului* (art. 63, art. 64), *mandatul reprezentativ*, *mandatul imperativ* (art. 68). Deci, termenul *mandat* este folosit atât în legătură cu parlamentarul, cât și în legătură cu Parlamentul (sau Camerele acestuia, bunăoară cum este prevăzut în *Constituția României* [66]).

În context, cercetătorii precizează că *mandatul Parlamentului* și *mandatul deputatului* (și al senatorului după caz), se implică unul pe celălalt, se realizează unul prin celălalt. Aceasta rezultă din faptul că, deși se exercită individual, ca expresie a voinței generale, *mandatul parlamentarilor* se realizează la nivelul adunării din care parlamentarul face parte. Nici nu ar putea fi altfel, întrucât parlamentarii exprimând, prin exercitarea *mandatului lor*, voința generală, ar însemna că dacă sunt în minoritate să nu o mai poată exprima. Dar, întrucât voința generală se realizează la nivelul Parlamentului, acesta, în ansamblul său, are un *mandat* ce rezultă din modul de exercitare și realizare a *mandatului* fiecărui parlamentar, așa cum voința națională, ca expresie a suveranității, rezultă din voința majoritară a poporului [67, p. 664].

Dincolo de această particularitate importantă, se impune în atenție și faptul că deși este menționat în câteva articole din Constituție, *mandatul parlamentar* nu este definit de aceasta (nici de alte acte legislative relevante în domeniu, precum *Regulamentul Parlamentului* [152] sau *Legea cu privire la statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994 [150]), așa cum este definit, de exemplu, *mandatul* în dreptul civil. Respectiv, misiunea în acest sens revine pe bună dreptate doctrinei dreptului constituțional [17, p. 195].

Evident, în esență, *mandatul parlamentar* este și el o împuternicire de a reprezenta. Specificul acestuia constă însă în faptul că el nu intervine în sfera raporturilor juridice civile (private), ci semnifică o împuternicire cu care titularul său este investit prin alegeri, al cărei conținut este predeterminat de lege [93, p. 230]. Desigur, diferențele în acest sens sunt cu mult mai multe, asupra cărora ne vom reține în cele ce urmează.

3.2.2. Mandatul în dreptul public și mandatul în dreptul privat. În dreptul privat se admite, că o persoană o reprezintă pe alta dacă acționează în locul și pe seama sa, cele două părți fiind *reprezentantul* și *reprezentatul* [43, p. 216]. În concret, în dreptul civil reprezentarea este definită ca un procedeu de tehnică-juridică prin care o persoană, numită *reprezentant*, încheie acte juridice cu terții în numele și din contul unei alte persoane, numită *reprezentat*, având drept consecință producerea directă în persoana reprezentatului a efectului actelor juridice [24, p. 211].

Reprezentarea poate rezulta fie din voința reprezentatului care acordă un *mandat* reprezentantului (este vorba de *contractul de mandat*, prin care, potrivit art. 1472 alin. (1) din *Codul civil al Republicii Moldova (modernizat)* [50]: mandantul, împuternicește cealaltă parte (mandatarul), de a-l reprezenta la încheierea de acte juridice sau în alt mod de a afecta direct poziția juridică a mandantului în raport cu un terț, iar mandatarul, prin acceptarea *mandatului*, se obligă

să acționeze în numele și pe contul mandantului), fie din lege, cum este, de exemplu, cazul reprezentării minorilor, fie din hotărâre judecătorească.

Evident, reprezentarea din dreptul public se deosebește net față de cea din dreptul privat [171, p. 43; 170, p. 114]. În acest sens, doctrina operează cu o serie de criterii distinctive.

Un prim criteriu ține de *părțile raportului de reprezentare*. Astfel, în dreptul privat, raportul de reprezentare se naște între două persoane, fie ele fizice, fie juridice. În dreptul public, raportul de reprezentare se stabilește între națiune prin intermediul corpului electoral (parte a acestuia care participă la scrutin – e.n.) și membrii adunării reprezentative. În dreptul privat nu există reprezentare decât dacă reprezentatul are o voință căreia reprezentantul trebuie să i se conformeze și căreia trebuie să îi dea socoteală. În dreptul public însă, pe de o parte, reprezentantul (cel care exercită suveranitatea – autoritatea legislativă) nu este o persoană, întrucât se compune din indivizi care se schimbă la intervale mai mult sau mai puțin regulate. Pe de altă parte, nici reprezentatul (suveranul – poporul) nu este o persoană, el nu are o altă voință decât cea exprimată de reprezentanți. Astfel, reprezentatul – poporul sau națiunea, există numai din momentul în care o voință este exprimată în numele său adică din momentul în care el este reprezentat [247, p. 185; 108, p. 76]. În consecință, mandatul din dreptul public este unul *colectiv*. Altfel spus, atunci când reprezentanții sunt desemnați prin alegeri, mandatul de care ei beneficiază nu este individual, ci este un mandat dat de națiune, ca ființă colectivă, ansamblului în totalitatea sa. În ceea ce privește dreptul privat, mandatul în raporturile civile poate fi atât colectiv, cât și privat.

Un alt criteriu de distincție în context servește *izvorul reprezentării*. În dreptul privat acesta, după cum am precizat *supra*, poate fi contractul dintre părți (numit de lege – contract de mandat), legea sau hotărârea judecătorească. În schimb, dreptul constituțional nu operează cu categoria juridică de contract, reprezentarea luând naștere ca urmare a alegerilor, parlamentare sau prezidențiale ori, în cazuri speciale, ca urmare a desemnării (de exemplu, reprezentarea minorităților naționale în România [209, p. 77]).

Constituționaliștii accentuează în acest sens că mandatul parlamentar nu rezultă dintr-un contract, ci *politicește* reprezintă „o convenție între alegători și cei care aspiră la dobândirea mandatului, având la bază o platformă electorală” [93, p. 230]. Deci, fiind determinat de interesele poporului pe care îl reprezintă, mandatul nu este un contract, iar alegătorii, prin faptul alegerii, nu stabilesc Parlamentului drepturi și obligații [63, p. 61]. Altfel spus, mandatul parlamentar nu presupune nici o relație subiectivă între alegător și ales, între care nu există nici raport de subordonare, nici acord de voință [137, pp. 6-15; 260, p. 85; 67, p. 664]. Alegerea este un act colectiv în care voințele orientate în același sens se unesc în vederea producerii unui efect de drept. Totodată, în calitatea sa de act juridic – condiție, alegerea declanșează aplicarea unui statut

prestabilit [209, p. 77] sau, în alți termeni, alegerea este o nominalizare comparabilă cu cea a unui funcționar, Constituția fiind cea care determină statutul membrului Parlamentului [67, p. 664].

Deci, reprezentarea în dreptul public și, în speță, mandatul de drept public se deosebește de mandatul din dreptul privat și în ceea ce privește *conținutul*. În dreptul privat drepturile și obligațiile sunt stabilite de către părți, în dreptul public – de Constituție, legile electorale sau regulamentele parlamentare.

Spre deosebire de reprezentarea din dreptul privat, care poate fi expresă sau tacită (potrivit art. 1473 din *Codul civil modernizat*), reprezentarea în dreptul public este întotdeauna *expresă*, alegătorii votând pentru o listă sau pentru un candidat, în funcție de tipul scrutinului folosit, de listă sau uninominal [67, p. 663]. De aici poate fi dedus și un alt moment important: mandatarul din dreptul civil îl reprezintă pe cel de la care a primit însărcinarea, deputații însă, deși au fost desemnați de către alegătorii dintr-o circumscripție electorală, prin actul alegerii reprezintă poporul și sunt în slujba acestuia, mandatul parlamentar fiind astfel unul *reprezentativ*.

În același timp, dacă potrivit dispozițiilor *Codului civil* (art. 1481), mandatarul poate fi substituit printr-o altă persoană, parlamentarii nu pot fi înlocuiți, mandatul primit din partea poporului fiind acordat *intuitu personae*. În esență, mandatul de drept public este dat unei anumite persoane, din cauza încrederii pe care aceasta o inspiră în corpul electoral, dreptul public fiind dominat de principiul *delegata potestas non delegatur* [2, p. 204; 209, p. 79]. Sub aspectul dat, precizăm că Parlamentul reprezintă însuși poporul, iar parlamentarii sunt delegații săi, care nu pot delega, în niciun caz prerogativele lor unor funcționari ai statului [16, p. 178].

În ceea ce privește *crearea obligațiilor*, în dreptul privat, reprezentantul, prin actul juridic încheiat, îl obligă doar pe reprezentat, actul neavând efecte în ceea ce îl privește, el lucrează doar pe seama reprezentatului. În dreptul public, în schimb, reprezentanții, mandatarii poporului se obligă, prin actele normative pe care le adoptă, și pe ei înșiși. Deci, ei obligă întreaga colectivitate din care fac parte și ei înșiși [89, p. 96].

Dacă în dreptul privat reprezentantul încheie în numele și pe seama reprezentatului un act juridic, în lipsa ori cu depășirea împuternicirii de a reprezenta, acesta din urmă poate ratifica actul juridic, înlăturând ineficacitatea actului încheiat de reprezentant. În dreptul public, alegătorii nu au posibilitatea de a ratifica actele îndeplinite de aleși, dacă aceștia și-au depășit mandatul primit, întregul mandat fiind evaluat cu prilejul următoarelor alegeri sau depășirea limitelor mandatului este sancționată cu invalidarea actului normativ emis, de către justiția constituțională [209, p. 78].

Totodată merită atenție și deosebirile privind *încetarea mandatului*. Dacă încetarea mandatului civil se produce prin revocarea de către mandant a împuternicirii date mandatarului, renunțarea mandatarului la mandat sau moartea acestuia (potrivit art. 1499-1501 din *Codul civil modernizat*), încetarea mandatului parlamentar nu se poate realiza prin revocare, fiind unul

reprezentativ, el cunoscând alte moduri specifice, cum ar fi demisia [67, p. 663], pierderea drepturilor electorale sau existența unui caz de incompatibilitate, iar în cazul mandatului Parlamentului în ansamblu acesta poate înceta la expirarea termenului sau prin dizolvare [209, p. 80].

O ultimă distincție ce merită a fi relevată în context privește faptul că *mandatul* în dreptul civil este unul *imperativ*, dat fiind că mandantul ordonează o acțiune, pe care mandatarul este obligat să o îndeplinească (potrivit art. 1485 alin. (1) din *Codul civil modernizat*), să raporteze îndeplinirea ei fără să depășească limitele împuternicirilor date, sub riscul că mandantul poate oricând să întrerupă mandatul, cu toate consecințele respective [18, p. 31]. Deci, caracterul imperativ al mandatului din dreptul civil desemnează o situație în care mandatarul este strict legat de porunca primită de la mandant, pe care n-o poate modifica, fiind obligat să o îndeplinească întocmai. În caz contrar, el poartă răspundere juridică, având obligația de a prezenta mandantului o dare de seamă (art. 1490 din *Codul civil modernizat*), iar ultimul, în funcție de rezultatele misiunii îndeplinite, poate prelungi termenul mandatului sau îl poate retrage [16, p. 182].

Destul de succint problema în discuție o regăsim reflectată în jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova, în opinia căreia: „mandatul civil este de drept privat, cu un conținut rezultat din acordul de voință expres sau prezumat al părților și cu caracter imperativ, raportat numai la voința mandantului. Spre deosebire de acesta, mandatul parlamentar este de drept public, care este rezultatul alegerilor parlamentare (baza electivă), cu un conținut prestabilit și cu caracter reprezentativ al întreg corpului electoral (popor)” [123, §46].

În lumina acestor particularități ale mandatului din dreptul privat, precizăm că, în vederea explicării raportului dintre națiune și aleșii ei, inițial, s-a avut în vedere teoria reprezentării din dreptul civil, reflectată în dreptul public în instituția *mandatului imperativ* care, datorită neajunsurilor a fost ulterior înlocuită cu teoria *mandatului reprezentativ* [209, p. 62]. Ținând cont de aceste momente, în cele ce urmează ne propunem să elucidăm esența și particularitățile celor două tipuri de mandat, pentru ca într-un final să stabilim și să argumentăm caracterul mandatului parlamentar actual, reglementat de Legea fundamentală, de care direct depinde răspunderea subiecților care îl exercită.

3.2.3. Tipologia mandatului parlamentar. Dincolo de cele menționate *supra*, se impune în atenție ideea că mandatul parlamentar prezintă importante trăsături specifice, care diferențiază prestația parlamentarilor de cea a altor persoane care efectuează activități în serviciul general. Important este în context că mandatul parlamentar, ca un mandat de drept public (mai precis de drept constituțional), poate fi fie *imperativ*, fie *reprezentativ* [209, p. 64], distincția dintre acestea fiind una substanțială.

În general, natura mandatului parlamentar, instituție cu trăsături adânc înrădăcinate în istoria și tradițiile mai mult sau mai puțin democratice ale statelor, a provocat de-a lungul timpului dezbateri aprinse. În esență, pot fi desprinse două mari curenți, diametral opuse, în funcție de adeziunea la teoria suveranității populare sau la cea a suveranității naționale [123, §39], și anume: *teoria mandatului imperativ* [62, p. 155; 103, p. 255] și *teoria mandatului reprezentativ* [244, p. 613; 102, pp. 7-47].

a) *Teoria mandatului imperativ* își găsește sorginea în concepția cu privire la suveranitatea populară. Potrivit acesteia „fiecare cetățean deține individual o fracțiune din suveranitate, suveranitatea populară fiind suma a diferite fracțiuni ale suveranității pe care fiecare individ în parte le deține. Această teorie se află în strânsă conexiune cu procedeele democrației directe și are drept corolar că mandatul alesului este particular și imperativ: particular – pentru că exprimă voința unui grup de cetățeni (alegătorii dintr-o anumită circumscripție electorală) și imperativ – deoarece este limitat de instrucțiunile obligatorii ale electoratului. Aceste trăsături duc în mod inevitabil la dependența totală a parlamentarului față de partid sau alegătorii săi” [123, §40].

Astfel, în virtutea concepției suveranității populare, care stă la baza mandatului imperativ, alegătorii dintr-o anumită circumscripție electorală încredințează un mandat unor persoane chemate să-i reprezinte și care urmează să se conformeze întrutotul voinței alegătorilor. În cazul în care parlamentarii nu-și îndeplinesc mandatul, în mod culpabil, pot fi revocați de către alegători. Astfel, rațiunea *mandatului imperativ* constă în faptul că parlamentarii exercită o funcție socială, pun în aplicare voința generală a poporului și sunt responsabili pentru respectarea acesteia [136, p. 24].

Din perspectiva teoriei în cauză, aleșii, care trebuie să exprime voința electorilor, sunt ținuti a se supune ordinelor imperative ale acestora, transformându-se astfel în prepuși, adică în funcționari supuși ordinelor celor în numele cărora acționează. Aleșii sunt astfel ținuti a respecta în mod riguros programul pentru promovarea și apărarea căruia au fost desemnați: ei elaborează sau modifică programul pe care îl propun electorilor conform voinței acestora. Deci, alesul trebuie întotdeauna să acționeze prin opiniile și voturile sale în cadrul adunării, conform dorinței comitenților săi [209, p. 114]. Altfel spus, potrivit teoriei *mandatului imperativ*, în temeiul împuternicirii, parlamentarul acționează numai potrivit instrucțiunilor obligatorii date de către alegătorii săi, el neputând acționa nici împotriva, nici în afara sau lipsa acestora [187, pp. 291-292].

Dacă el ignoră sau epuizează instrucțiunile imperative primite, trebuie să revină în fața alegătorilor pentru a solicita altele noi. În consecință, alegătorii din circumscripția electorală pot retrage împuternicirile fără nici o motivare. Deci, alesul este revocabil, electorii putând să-l demită din funcție, prin intermediul procedurii revocării, la inițiativa unui anumit număr de cetățeni [209, p. 114].

În alți termeni, în temeiul *mandatului imperativ*, mandatul parlamentar poate fi revocat. Revocarea este indisolubil legată de mandatul imperativ întrucât presupune, în mod necesar, culpa reprezentantului în exercitarea mandatului său [187, pp. 291-292], culpă ce practic reflectă nerealizarea instrucțiunilor primite din partea electorilor.

În același timp, se impune în atenție momentul că mandatul imperativ presupune că alesul este reprezentantul numai al electorilor din circumscripția electorală și nu al întregii națiuni, plata acestuia făcându-se de către electorii care l-au ales [209, p. 114] și revocarea la fel.

Așadar, din teoria mandatului imperativ rezultă mai multe consecințe [95, pp. 106-108]:

- mandatarul parlamentar, de regulă, nu exprimă propria voință, ci voința celor care l-au mandatat (corpul electoral dintr-o anumită circumscripție);

- conduita lui în adunarea reprezentativă nu poate fi alta decât cea prescrisă expres de către mandanți;

- parlamentarul trebuie să raporteze periodic alegătorilor săi asupra modului cum își îndeplinește mandatul;

- mandatul acesta poate fi revocat, în sensul că fie alegătorii care l-au ales îl revocă, fie poporul, pe calea unui referendum poate modifica sau anula orice decizie a adunării reprezentative dacă aceasta nu corespunde voinței sale.

Într-o altă opinie, mandatul imperativ posedă următoarele trăsături [18, p. 38]:

- alegătorii ar trebui să dicteze soluții pe care parlamentarii să le voteze, iar în cazul în care nu le-ar da aceste directive, parlamentarii ar trebui să țină cont doar de interesele particulare numai ale celor care i-au ales;

- în cazul neexecutării sau al exercitării defectuoase a obligațiilor mandatului, parlamentarii pot fi revocați și atrași la răspundere patrimonială;

- alegătorii, ca și mandanții, ar trebui să suporte toate cheltuielile cu indemnizațiile și alte avantaje ale parlamentarilor mandatați [239, p. 14];

- în cazul în care mandatul imperativ ar fi în favoarea partidului ce a susținut candidatura parlamentarului, acesta ar putea avea aceleași drepturi, amintite mai sus, asupra parlamentarului. În acest sens, nerealizarea programului politic ar antrena atât răspunderea politică, cât și materială, excluderea din partid și revocarea parlamentarului [44, p. 71].

Dincolo de cele enunțate, cercetătorii susțin [95, pp. 106-108; 209, p. 115] că teoria mandatului imperativ este iluzorie întrucât, pe de o parte, poate duce la abuzuri grave, în sensul că adunările parlamentare ar fi complet paralizate dacă aleșii ar trebui de fiecare dată să se întoarcă la electori în vederea obținerii de instrucțiuni pentru fiecare problemă în parte, fiind imposibil de a prevedea modul lor de acțiune pentru fiecare problemă. Pe de altă parte, această teorie poate duce la rezultate total opuse față de cele urmărite de partizanii teoriei suveranității populare: alesul supus

în teorie voinței circumscripției sale electorale este, în realitate, subordonat voinței unei minorități politice din circumscripția respectivă care vrea să domine viața politică. În plus, revocarea mandatului său ar fi realizată la solicitarea aceleiași minorități politice.

Ținând cont de aceste dezavantaje, dar și de altele, pe fonul respingerii utilității mandatului imperativ, s-a dezvoltat teoria *mandatului reprezentativ*, ca o teorie opusă celei dintâi.

b) Teoria mandatului reprezentativ își are originea în concepția referitoare la suveranitatea națională (ce dă prioritate reprezentării în raport cu exercitarea directă a suveranității de către popor [95, p. 373]), care „consacră ideea că puterea suverană emană de la națiune (popor) ca o entitate abstractă, indiviză și distinctă de persoanele fizice. Această teorie are la bază ideea că mandatul alesului este general și reprezentativ: *general* – pentru că parlamentarii reprezintă întreaga națiune, nu un grup de alegători, și *reprezentativ* – deoarece aceștia nu au obligația de a îndeplini nici o instrucțiune din partea alegătorilor, dispunând, din punct de vedere juridic, de independență absolută în raport cu alegătorii” [123, §41].

În conformitate cu teoria suveranității naționale, întreaga putere emană de la națiune, mandatul reprezentând o împuternicire pe care persoanele alese o primesc de la întreaga națiune și, în consecință, ea se exercită în mod independent față de alegători, care nu mai pot da ordine, instrucțiuni și directive celor aleși de ei și nu-i pot revoca. Deci, potrivit acestei teorii, Parlamentul primește un mandat colectiv, dat de către întreaga națiune, fiind astfel autorizat de națiune să o exprime și reprezinte [67, p. 665]. De aici pot fi deduse două momente:

- parlamentarul nu este reprezentantul circumscripției sale, ci împreună cu colegii săi, este reprezentantul poporului în întregul său [209, p. 116];

- caracterul colectiv al mandatului parlamentar derivă din faptul că calitatea de reprezentant nu este dată parlamentarului, ci Adunării reprezentative [87, p. 115].

În esență, obiectul *mandatului reprezentativ* este de a conferi celor investiți dreptul de a vorbi în numele națiunii, de a lua decizii ce au aceeași forță juridică la fel cum ar emana de la corpul electoral și care, în consecință, nu au nevoie de a fi ratificate popular [209, p. 66].

Pe cale de consecință, mandatul acordat nu mai poate fi cenzurat de membrii națiunii, care neavând dreptul de decizie finală, trebuie să se supună deciziilor luate de națiune ca o voință superioară și distinctă de suma individualităților [209, p. 62]. Sub acest aspect, se susține că votul, în cadrul concepției suveranității naționale, rezumă și epuizează misiunea alegătorilor [95, p. 373], iar *mandatul reprezentativ* constituie o garanție a capacității de lucru a adunărilor parlamentare [103, p. 256].

Pe de altă parte, nu trebuie negat faptul că odată delegată puterea reprezentanților, trebuie stabilite limite în care aceștia urmează să acționeze, fie prin instituirea unor mecanisme de răspundere față de cei care i-au desemnat, fie prin controlul reciproc al puterilor [209, p. 62]. Or,

existența unui *mandat reprezentativ* nu înseamnă o ruptură între alegători și aleșii lor, fie și numai din motive electorale [85, p. 14].

Important este că chiar dacă aleșii trebuie să respecte voința celor care i-au ales, totuși, din momentul alegerii, ei beneficiază de un anumit grad de autonomie față de aceștia. Mai mult, „ei nu pot fi revocați pe durata mandatului [95, p. 373], or, după cum susține prof. I. Deleanu, mandatul ar înceta să mai fie reprezentativ dacă un corp politic l-ar putea retrage [92, p. 230]. Deci, parlamentarii sunt iresponsabili juridic față de alegători, promisiunile lor electorale fiind lipsite de valoare juridică, iar demisia în alb – lovită de nulitate absolută [209, p. 116].

În aceeași ordine de idei, atragem atenția la faptul că, din momentul alegerii, parlamentarii beneficiază de un anumit grad de autonomie, care se manifestă și în raporturile cu partidele sau formațiunile politice pe listele cărora au candidat. În literatura de specialitate, referitor la raporturile alesului cu partidele politice, s-a pus problema existenței unei compatibilități între disciplina de partid, pe care deputații aleși pe listele sau la propunerea unor formațiuni politice ar trebui să o respecte și libertatea exprimării opiniilor lor în exercițiul mandatului de parlamentar, fără a fi supuși vreunei influențe, opinii care să exprime faptul că în exercitarea mandatului ei sunt în serviciul poporului [103, p. 256].

Astfel, s-a argumentat că disciplina de partid dă expresie adeziunii politice la un anumit program de guvernare al unui anumit partid. Calitatea de parlamentar conferă însă o deplină libertate de expresie, pe care acesta o exercită în cadrul orientării sale politice. Apartenența la un anumit partid nu-l poate obliga pe parlamentar să adere în mod automat la punctul de vedere al acestuia. El are dreptul să-și exprime în mod liber opiniile sau voturile politice, să accepte sau nu anumite inițiative ale guvernului, să propună amendamente, să exercite controlul asupra executivului. Pe cale de consecință, partidele care au deputați aleși în Parlament nu pot cere demisia sau revocarea acestora pe motiv că au încălcat disciplina de partid sau că în activitatea lor parlamentară nu au respectat directivele încredințate de către partid [103, p. 256].

Din cele menționate, se poate conchide că în contextul *mandatului reprezentativ*, relația dintre parlamentar și alegător este garantată moral, politic, dar nu și juridic (întrucât nu există subordonare între cel ales și alegătorii săi [237, p. 31]). Pe plan politic, nerespectarea promisiunilor și angajamentelor de către parlamentar poate determina excluderea acestuia din partid, iar față de electorat, răspunderea se concretizează cu prilejul următoarelor alegeri, prin nealegerea acestuia pentru un nou mandat [209, p. 120].

În context, Curtea Constituțională consideră că [123, §37]:

- „mandatul reprezentativ semnifică dreptul delegat de poporul Republicii Moldova, ca titular al suveranității naționale, deputaților în Parlament pentru exercitarea puterii legislative ca parte componentă a puterii de stat, în baza și în conformitate cu prevederile constituționale și legale;

- deputații în Parlament își exercită mandatul în mod direct, liber și efectiv, potrivit intimei lor convingeri, în interesele întregului popor.”

Rezultă deci că „mandatul parlamentar are un conținut de mare generalitate și exprimă relația Parlamentului cu toată națiunea, dar nu numai cu o circumscripție electorală” [260, p. 86] (cu alegătorii majoritari, dat fiind că întreaga țară este o singură circumscripție electorală [17, p. 196]). Pornind de la aceasta, multe constituții din lume consacră caracterul reprezentativ al mandatului parlamentar, precum și nulitatea mandatului imperativ [244, p. 44], momente de natură să asigure atât stabilitatea forului, cât și protecția mandatului membrilor acestuia.

Generalizând, constatăm în baza dispozițiilor constituționale și a poziției expuse de Curtea Constituțională că raporturile dintre alegători și parlamentari nu sunt un contract, că ele sunt lipsite de consecințele juridice specifice unor asemenea relații, fapt ce confirmă natura juridică *reprezentativă* a mandatului parlamentar, care implică o serie de particularități ce-i conturează esența de *funcție publică* [170, p. 125].

3.2.4. Trăsăturile mandatului parlamentar ca demnitate publică. După cum s-a constatat în cele de mai sus, mandatul parlamentar rezultă „dintr-o manifestare de voință colectivă a unui subiect determinat (corpul electoral) făcută în scopul de a produce un efect de drept constituțional” [94, p. 240]. De aici se susține pe bună dreptate că mandatul parlamentar este o categorie a dreptului public, deoarece însăși Constituția este cea care-i stabilește conținutul, îi determină consecințele și limitele sale [67, p. 665].

Din aceste considerente, suntem de părerea [160, p. 314] că mandatul parlamentar nu trebuie redus doar la sensul dat de *Dicționarul politic*, care îl explică ca reprezentând [227, p. 153]: „a) un suport popular pentru un program politic, exprimat prin votul dat în alegeri; b) împuternicire dată unui deputat să exprime doleanțele și voința cetățenilor ce l-au ales în organele reprezentative ale statului”.

În calitatea sa de categorie a dreptului public, mandatul parlamentar desigur, presupune cu mult mai mult. În literatura de specialitate, în acest sens, pot fi atestate câteva definiții date mandatului parlamentar:

- „un mijloc intermediar între popor ca deținător al suveranității naționale și reprezentanții acestuia în organul legislativ al statului, rezultând din alegeri, al cărui conținut este determinat de normele de drept constituțional” [132, p. 305];

- „o împuternicire politico-juridică acordată de către corpul electoral prin alegerea unor reprezentanți în scopul exercitării suveranității naționale, mandat protejat constituțional, atrăgând răspunderea morală și politică a deținătorului mandatului” [19, p. 20];

- „o împuternicire dată de către popor unor persoane în scopul de a-l reprezenta în procesul exercitării puterii de stat, împuternicire care se transformă într-o *funcție* sau *demnitate publică*

electivă, nominativă, înzestrată cu anumite competențe și garanții pentru participarea efectivă la libera exercitare a funcțiilor Parlamentului, ca autoritate reprezentativă a poporului” [207, pp. 57-58; 65, p. 265];

- „demnitate publică rezultată din alegerea de către electorat în vederea exercitării prin reprezentare a suveranității naționale (puterii poporului) și care conține împuterniciri stabilite prin Constituție și legi” [63, p. 289; 112, p. 204];

- „o demnitate publică rezultată din manifestarea de voință a corpului electoral în scopul exercitării prin reprezentare a suveranității naționale în baza împuternicirilor stabilite prin Constituție și legi în spiritul democrației și statului de drept” [19, p. 16; 17, p. 195; 67, p. 664];

- „o funcție publică cu care membrii adunărilor (Camerelor) parlamentare sunt investiți prin alegere, funcție al cărei conținut este determinat prin Constituție și în virtutea căreia fiecare parlamentar, reprezentând națiunea, concură la exercițiul suveranității naționale” [238, p. 23; 237, p. 31].

După cum se poate observa, sub aspect juridic, mandatul parlamentar reprezintă o *funcție publică*, întrucât cuprinde împuternicirile date de către electorat, prin actul democratic al alegerilor, după proceduri care să pună în valoare exercitarea puterii poporului prin organele sale reprezentative [67, p. 665]. Desigur, acesta se deosebește de o simplă funcție publică atât prin trăsături speciale, cât și prin modalitățile de încetare, fiind în esența sa o *demnitate publică* [161, p. 43; 170, p. 127].

În plus, însăși prevederile Constituției exprimă ideea de a se diferenția totuși mandatul parlamentar de funcția publică, pentru că expresia demnitate publică reflectă mai bine dimensiunile politico-juridice, relațiile și interrelațiile mandatului [67, p. 664]. La fel, Curtea Constituțională reține că „mandatul parlamentar definește o demnitate publică obținută prin alegerea deputatului de către electorat, în vederea reprezentării acestuia în realizarea competențelor Parlamentului” [123, §21].

Sub aspect istoric, trebuie reiterat că concepția mandatului ca funcție publică rezultă chiar din transformarea reprezentării asigurată de către adunările medievale pe lângă suveran. Membrii acestor adunări erau deputați, altfel spus trimiși de către comunitățile lor pentru a fi purtătorii lor de cuvânt și a exprima dorințele lor în schimbul consimțământului la subsidiile cerute de către suveran. Puterile lor țineau de cei care i-au trimis și nu se puteau angaja decât în limitele mandatului pe care l-au primit; pentru această rațiune, acest mandat era imperativ, ceea ce înseamnă că deputații erau legați prin instrucțiunile lor de cei care i-au delegat [238, p. 24].

În timp, după cum s-a relatat anterior, sub influența teoriei suveranității naționale, mandatul parlamentar a căpătat noi trăsături, diametral opuse, care i-au conferit un caracter reprezentativ pronunțat, dar care nu i-au afectat esența de demnitate publică [161, p. 44; 170, p. 128; 171, p. 61].

În considerarea faptului „că fiecare parlamentar reprezintă națiunea în întregul ei, mandatul parlamentar are o natură juridică specifică, din care rezultă și caracteristicile lui” [94, p. 240]. În doctrină, au fost identificate următoarele trăsături caracteristice mandatului parlamentar:

- generalitatea, independența (libertatea) și irevocabilitatea [111, p. 305; 45, pp. 376-377];
- generalitatea, independența, irevocabilitatea și protecția constituțională [63, p. 89; 17, p. 198; 67, p. 665]

Caracterul general rezultă, din faptul că parlamentarul este „... reprezentantul întregii națiuni și pentru toate interesele ei” [92, p. 230]. Deci, pornind de la faptul că Parlamentul este autoritatea care reprezintă poporul ca un întreg și fiecare parte a acestui întreg, fiecare element constitutiv, se consideră că el deține calitatea de „reprezentant cu mandat general” [207, pp. 57-59], iar deputații sunt reprezentanți generali ai națiunii, cunoscută ca o entitate colectivă și abstractă” [260, p. 86].

Prin urmare, nu modalitatea de obținere a mandatului (scrutin uninominal sau de listă), determină caracterul general al mandatului parlamentar, ci „statutul juridic” pe care îl invocă, el fiind egal pentru fiecare deținător în parte: de aici și egalitatea votului între demnitarii parlamentari [17, p. 198].

Independența, se exprimă prin aceea că „parlamentarul, se manifestă în exercițiul mandatului său fără a fi legat juridic de angajamentele sale față de corpul electoral sau de manifestările de voință ale acestuia, pe durata mandatului” [92, p. 230]. Relevant în acest caz este statutul deputaților din Parlamentul European, care potrivit art. 3 din *Regulamentul de procedură al Parlamentului* [217]: „... își exercită mandatul în mod liber și independent, nu pot fi obligați prin instrucțiuni și nu pot primi mandat imperativ.”

La nivel național, Din însăși prevederile art. 68 alin. (2) din *Constituția Republicii Moldova* rezultă că „parlamentarul nu este ținut, din punct de vedere juridic, să respecte angajamentele pe care și le-a luat în campania electorală și nici pe cele care ar rezulta din manifestările de voință ale alegătorilor din timpul mandatului. Altfel spus, parlamentarul este independent în exercitarea mandatului său, supunându-se numai Constituției și legilor” [63, p. 90]. Mai mult, „după alegeri, în raportul partid-candidat ales se produce o transformare de natură juridică. Din acest moment candidatul propus de partid și ales de către corpul electoral nu mai este alesul partidului, ci al întregului popor care i-a încredințat puterea de stat, iar partidul, practic, poate să nu mai exercite nicio influență asupra lui” [207, p. 61].

În același timp, este important de precizat că *un program politic nu este sinonim cu o lege* (s.n.), semnificația lui nefiind juridică, ci politică, îndeplinirea lui fiind o problemă de demnitate morală și politică, sancționată la viitoarele alegeri, care reprezintă posibilitatea pentru popor, de a aprecia prin corpul electoral, modul în care reprezentanții săi și-au îndeplinit mandatul acordat.

Deci, independența parlamentarului înseamnă faptul că partidul de care aparține nu-i poate impune, sub aspect juridic, nici cum să-și exercite dreptul la cuvânt, și nici cum să voteze, după cum nici cetățenii circumscripției electorale în care a fost ales nu-i pot impune respectarea angajamentelor luate ori pledarea pentru o anumită cauză sau alta care ar prezenta interes pentru ei, aceasta având semnificația unui mandat imperativ, interzis expres prin Constituție [18, p. 37].

În general, această trăsătură asigură „libertatea juridică și politică de exercitare a mandatului parlamentar în conformitate cu interesul națiunii și cu conștiința parlamentarului” [44, p. 71].

Irevocabilitatea. Potrivit art. 68 alin. (2) din *Constituția Republicii Moldova*, orice mandat imperativ este nul. Pe această dispoziție constituțională se fundamentează și *irevocabilitatea mandatului parlamentar*, prelungirea firească a independenței acestuia. În general, după cum s-a enunțat anterior, prin mandat imperativ se înțelege un act care stabilește un raport de drept între mandatar și mandanți, în virtutea căruia primul se află în dependență de aceștia. Starea de dependență implică revocabilitatea alesului care nu se conformează angajamentelor pe care le-a contractat [67, pp. 664-665].

Irevocabilitatea mandatului parlamentar este o protecție a independenței parlamentarului în exercitarea mandatului său. Această trăsătură nu înseamnă că parlamentarul nu-și poate lua angajamente, că odată ales nu le respectă, că, deci, nu respectă voința alegătorilor și disciplina votului. Irevocabilitatea privește răspunderea juridică. Deci, parlamentarul nu poate fi tras la răspundere juridică dacă nu-și respectă asemenea angajamente sau promisiuni [67, p. 665].

Desigur, pe plan politic, nerespectarea promisiunilor și angajamentelor poate avea consecințe, cum ar fi, de exemplu, excluderea alesului din partidul politic. Mai mult, în ultimă instanță, o anumită răspundere se manifestă și în raporturile cu electoratul care la alegerile următoare poate să nu-l mai aleagă. Cu alte cuvinte, Parlamentul își desfășoară activitatea sub control electiv [44, p. 72].

Cât privește protecția parlamentarului față de propriul partid, aceasta este evident o problemă complexă, delicată și chiar spinoasă. Partidul care-l propulsează pe ales în sferele parlamentare emite justificat pretenții legate de promovarea platformei sale politice. Din punct de vedere juridic însă, mandatul reprezentativ – așa cum s-a arătat – nu dă nici un efect acestor legături și pretenții. Mandatul reprezentativ fundamentează până și nulitatea demisiei în alb pe care, uneori, partidele politice încearcă să o utilizeze ca un remediu [67, p. 666].

Interdicția mandatului imperativ este un mijloc de protecție a libertății și independenței parlamentarilor. După cum s-a arătat, programul politic pe baza căruia parlamentarul a fost ales nu are semnificația unui mandat imperativ. El privește conținutul politic al mandatului reprezentativ și, în acest sens, libertatea de opinie și independența parlamentarului este o condiție *sine qua non* pentru realizarea și adecvarea lui la evoluțiile, câteodată imprevizibile ale vieții sociale. De

aceea, realizarea programului politic antrenează răspunderea politică a parlamentarului față de partidul ce îl reprezintă, care îl poate exclude sau îi poate retrage sprijinul acordat, cât și în fața electoratului, sub acest aspect alegerile constituind un mijloc de verificare a modului în care parlamentarii (mai bine zis Parlamentul – e.n.) au dus la îndeplinire mandatul [67, p. 667]. În acest sens se susține că excluderea unui parlamentar dintr-un partid politic nu are ca efect pierderea mandatului, întrucât astfel mandatul ar deveni imperativ, ceea ce Constituția expres interzice [67, p. 663].

Așadar, consacrarea principiului nulității mandatului imperativ constituie o garanție a capacității lucrative a autorităților reprezentative, a independenței acestora față de orice subiect, cât și contra presiunilor exercitate de grupurile parlamentare care încearcă să impună un anumit mod de vot membrilor săi. Valoarea acestui principiu sporește considerabil în condițiile în care garantează libertatea de opinie și exprimare a parlamentarilor în calitatea lor de reprezentanți ai poporului și subiecți ce exercită suveranitatea națională.

3.3. Concluzii la capitolul 3

În concluzie subliniem că unul dintre principiile fundamentale ale organizării politice statale a societății contemporane îl constituie *principiul reprezentării* voinței suverane a poporului, care presupune o delegare de putere sau de voință politică de la deținătorul legitim al acesteia, către un individ sau/și un grup de persoane, constituite în autorități reprezentative, desemnate prin proceduri prestabilite, repetate periodic, la care au acces cetățenii, în condiții de egalitate juridică, autorități ce au drept scop să exprime voința politică a corpului electoral.

Din punct de vedere *instituțional*, principiul reprezentării se realizează în mod special de către puterea legislativă întruchipată în instituția Parlamentului. Caracterul reprezentativ al acestuia se exprimă în faptul că el este văzut ca *exponent al intereselor și al voinței poporului (națiunii)*, adică al tuturor cetățenilor statului respectiv. De aici rezultă și formula de *reprezentanță națională* sau *populară* cu care este denumit Parlamentul.

Din perspectiva calității sale de *organ reprezentativ suprem în stat*, Parlamentul este obligat să reprezinte interesele subiectului care l-a investit – poporul. Totodată, el nu poate să acționeze absolut în mod independent, fără să țină cont de voința celui care l-a investit, dar și de celelalte autorități publice (întrucât el nu reprezintă puterea în totalitatea sa, ci doar una dintre puterile statului). Astfel, în cadrul raportului de reprezentare Parlamentul este obligat să acționeze în cadrul și în limitele instituite de puterea constituantă. Mai mult, Parlamentul trebuie să se conformeze în egală măsură propriilor legi, ca și toate celelalte autorități, aceasta fiind o expresie a aplicării principiului statului de drept. Paralel, în virtutea principiului separației puterilor în stat, Parlamentul trebuie să agreeze raporturile de colaborare și control reciproc cu celelalte puteri ale statului.

În calitatea sa de unică *autoritate legislativă în stat*, Parlamentul constituie astăzi cel mai larg forum democratic național și îndeplinește în principal rolul de laborator de elaborare a legilor, factor de răspundere a vieții publice, veritabil element de contrapondere față de orice tentativă de a diminua drepturile omului și valoarea instituțiilor statului de drept.

Din punct de vedere *politic*, Parlamentul, ca reprezentant al suveranității naționale, decide soarta guvernelor, aprobând cabinetele și programele de guvernare, sau dimpotrivă, demiterea acestora, controlează executivul prin diferite modalități și mijloace constituționale și regulamentare, și stabilește liniile directoare ale politicii interne și externe prin crearea legislației primare pentru reglementarea celor mai importante relații sociale.

Din punct de vedere *juridico-constituțional*, calitatea Parlamentului de întruchipare a suveranității naționale realizează, într-o formă instituțională, una dintre cele mai importante funcții ale statului – funcția legislativă, constituind puterea legislativă a statului. Această calitate juridică a Parlamentului îi conferă un statut aparte în cadrul sistemului autorităților statului, care rezultă din modul de formare (procesul electoral) a corpului legiuitor, din proceduri speciale de luare a deciziilor și de desfășurare a întregii activități, precum și din prerogativele conferite membrilor Parlamentului pentru garantarea exercițiului mandatului în condiții optime.

Toate aceste determinante importante ale statutului constituțional al Parlamentului, au alimentat în timp ideea tot mai răspândită potrivit căreia această autoritate publică nu este pasibilă de răspundere. În realitate însă, perioada contemporană denotă contrariul, dovedește că și reprezentanța națională poate uzurpa puterea în stat (prin intermediul unei majorități parlamentare corupte). Prin urmare, ideea dată se dovedește a fi eronată, întrucât statutul constituțional al Parlamentului implică nu lipsa răspunderii acestuia (deoarece nimeni nu este mai presus de lege), ci o responsabilitate sporită, forme diferite de răspundere socială a acestuia, precum și particularități procedurale deosebite.

La moment în Republica Moldova, mandatul parlamentar este unul reprezentativ, de natură să garanteze libertatea și independența deputatului în exercitarea acestuia. În baza acestui caracter, mandatul parlamentar este irevocabil, ceea ce presupune că parlamentarul nu poate fi tras la răspundere pentru modul în care îl exercită, răspundere materializată în ridicarea mandatului. Ca o garanție importantă a acestui fapt, Constituția expres interzice mandatul imperativ (antipodul mandatului reprezentativ), aliniind astfel Republica Moldova la standardele europene democratice.

IV. RĂSPUNDEREA PARLAMENTULUI CA DIMENSIUNE A RĂSPUNDERII PARLAMENTARE

4.1. Responsabilizarea Parlamentului în statul contemporan

Pentru început, considerăm binevenit a reitiera că un stat poate fi un stat de drept real numai cu condiția respectării exacte și executării stricte a legii de către toți subiecții de drept fără excepție, fapt ce presupune că pentru încălcarea acesteia trebuie să răspundă toți în egală măsură [71, p. 213]. De aici practic poate fi dedusă rațiunea existenței unei răspunderi și în sarcina Parlamentului, mai ales ținând cont de locul și rolul acestuia în sistemul organelor de stat.

Propunându-ne în cele ce urmează să abordăm problema formelor de răspundere a Parlamentului, reiterăm că, dată fiind poziția relativ supremă a Parlamentului în sistemul autorităților publice, e de la sine înțeles că până acum răspunderea acestuia nici nu putea fi concepută. În schimb, odată cu demersul edificării democratice a statului și societății, o asemenea problemă devine din ce mai actuală și importantă, care necesită o amplă tratare științifică [172, p. 298; 171, p. 155].

În context, cercetătorii constată, în prezent, cristalizarea unei tendințe tot mai pronunțate spre responsabilizarea Parlamentului pe parcursul întregului mandat, întrucât prin deciziile sale acesta se află permanent sub controlul reprezentăților [209, p. 3]. Mai mult, în condițiile actuale (marcate de valorile și principiile statului de drept) evaluarea mandatului Parlamentului (cu sensul de *răspundere* în cazul dat – e.n.) se realizează atât pe parcursul derulării sale, cât și la final, prin compararea cu standarde juridice, politice și morale, a căror nerespectare poate atrage diferite tipuri de sancțiuni.

Potrivit unei cercetări teoretice recente, semnată de R.D. Popescu [209, p. 3] (de altfel, una din cele mai ample la moment), răspunderea Parlamentului îmbracă forme specifice, de drept public, ce rezultă în special din statutul său politico-juridic și din raporturile sale stabilite cu poporul și, respectiv, cu celelalte autorități publice. Abordând problema destul de complex și amplu, cercetătoarea identifică mai multe forme de răspundere a Parlamentului, în funcție de diferite criterii, după cum urmează [209, pp. 39-41]:

I. Fiind o autoritate publică, Parlamentul este pasibil de:

- o *răspundere în calitate de autoritate reprezentativă*, aleasă prin vot de corpul electoral, care este o *răspundere politico-juridică* (calificată insuficient de argumentat ca fiind o răspundere de drept constituțional – e.n.) și

- o *răspundere în calitate de persoană juridică*, ce poate fi o *răspundere civilă*, fie o *răspundere administrativă* (idee pe care autorul citat nu o dezvoltă – e.n.).

II. În funcție de statutul său de autoritate reprezentativă, însărcinată cu îndeplinirea unui mandat colectiv, se face distincție între:

- *răspunderea Parlamentului față de corpul electoral și*
- *răspunderea Parlamentului în raporturile cu celelalte autorități publice.*

III. În cadrul răspunderii față de corpul electoral, în funcție de tipul normelor încălcate, se distinge:

- *răspunderea politico-morală a Parlamentului și*
- *răspunderea juridică a acestuia (ambele decurgând din existența și nerespectarea unor standarde de comportament, cum ar fi morale, juridice etc.).*

IV. Răspunderea politico-morală, la rândul ei, poate fi:

- *o răspundere a Parlamentului în ansamblu ca autoritate reprezentativă și*
- *o răspundere a membrilor săi.*

V. În ceea ce privește *răspunderea juridică a Parlamentului*, aceasta se clasifică în funcție de două criterii: tipul de mandat și competențele atribuite acestuia de dispozițiile constituționale.

1) În funcție de tipul de mandat, răspunderea Parlamentului poate fi privită ca:

- *o consecință a mandatului imperativ* (revocarea membrilor Parlamentului sub forma *recall-ului*, cazul constituțiilor socialiste și revocarea ca urmare a schimbării afilierii politice, fără posibilitatea revocării Parlamentului în ansamblul său, datorită existenței posibilității de revocare individuală a membrilor acestuia);

- *o consecință a mandatului reprezentativ* (se distinge între revocarea Parlamentului și dizolvarea acestuia, consecințe ale mandatului reprezentativ și imposibilitatea revocării membrilor adunării reprezentative datorită caracterului general, reprezentativ și colectiv al mandatului primit).

2) În funcție de tipul de competențe ale Parlamentului se face distincție între:

- *răspunderea juridică pentru activitatea legislativă,*
- *răspunderea juridică pentru activitatea de control și*
- *răspunderea juridică pentru celelalte funcții ale acestuia.*

VI. În cazul răspunderii Parlamentului în raporturile cu celelalte autorități publice, se poate vorbi despre:

- *răspunderea în raporturile cu puterea executivă* (cuprinde răspunderea în raporturile cu Șeful statului și răspunderea în raporturile cu Guvernul) și

- *răspunderea în raporturile cu autoritatea jurisdicțională* (cuprinde controlul constituționalității legii).

Fără a neglija importanța teoretică și practică a acestei clasificări, suntem de părerea că principalele forme de răspundere a Parlamentului în calitate sa de autoritate publică

reprezentativă supremă în stat sunt [157, p. 194]: *răspunderea politică* (care în mare parte este una convențională) și *răspunderea juridică*.

În opinia noastră [177, p. 19], cunoașterea detaliată a acestor forme de răspundere este principială pentru întregul proces de responsabilizare a organului reprezentativ suprem din stat și a membrilor săi, mai ales în contextul dezvoltării democrației și consolidării statului de drept în Republica Moldova. În pofida acestui fapt, trebuie să recunoaștem că în doctrină prea puțin s-a vorbit despre aceste forme de răspundere. Mai mult, pe alocuri cercetătorii le confundă fără a încerca o delimitare clară între ele, chiar dacă la o primă vedere este evident că acestea sunt două forme de răspundere distincte.

În vederea dezvoltării și argumentării acestei poziții, în cele ce urmează, ne vom axa în special pe analiza celor mai relevante forme de răspundere a Parlamentului (inclusiv din cele enunțate în clasificare), pornind atât de la semnificația lor, cât și de la insuficiența cercetare a acestora în literatura de specialitate.

4.2. Răspunderea politică a Parlamentului: esență și particularități

Inițial, merită reiterată ideea conform căreia, în general, *răspunderea politică* a reprezentanților stă la baza democrației reprezentative, existând o legătură foarte strânsă între răspundere și reprezentare. Astfel, dacă un guvernant reprezintă poporul, el trebuie să fie responsabil în fața acestuia, ceea ce implică pentru reprezentant nu numai obligația furnizării de explicații regulate ori de câte ori acestea îi sunt cerute în timpul mandatului, ci și posibilitatea de a fi înlăturat de la putere ca urmare a reînnoirii mandatului la următoarele alegeri [209, p. 39].

În legătură cu însăși conceptul de *răspundere politică*, în doctrină au fost formulate trei teorii distincte [209, p. 258]:

- prima teorie privește conceptul ca fiind unul *sui generis*, fără nicio legătură cu conceptul de răspundere în general,
- a doua teorie înțelege *răspunderea politică* ca o formă specială a răspunderii juridice (fiind denumită și *răspundere politico-juridică*);
- a treia teorie comasează *răspunderea politică* cu cea *morală* într-o formă distinctă de *răspundere politico-morală*.

În general, este bine știut că intervenirea *răspunderii* în general este determinată de îndeplinirea mai multor condiții, precum: săvârșirea unei fapte ilicite (prin care să se încalce o normă de drept), existența unei proceduri reglementate strict de lege pentru angajarea acesteia și aplicarea unei sancțiuni persoanei vinovate (de către autorități în limita competențelor prevăzute de lege). În raport cu aceasta, *răspunderea politică* dispune de cu totul alte trăsături. În acest sens, este unanim admis că aceasta intervine indiferent de săvârșirea unei fapte culpabile în sens juridic.

În consecință, *răspunderea politică* nu poate fi caracterizată prin tandemul culpă-sanctiune, așa cum se întâmplă în cazul *răspunderii* în general [209, p. 258]. Mai mult, nici instanțele care aplică o asemenea răspundere nu coincid cu cele proprii răspunderii juridice.

Din perspectiva dată, *răspunderea politică* este văzută ca o răspundere a organelor de stat și a demnitarilor față de popor (populație) pentru necorespunderea activității desfășurate încrederii acordate [322, p. 64]. În mod special, *răspunderea politică* are la bază ideea că guvernanții sunt în serviciul guvernaților, răspunzând în fața corpului electoral în mod direct atunci când acesta se pronunță cu prilejul noilor alegeri [209, p. 259].

Pornind de la aceste momente, în doctrină se susține că *răspunderea politică a Parlamentului* se angajează, pentru motive politice, în fața unui organ politic, care este corpul electoral [209, p. 258]. Ea decurge din fapte prin care sunt încălcate reguli politice extrajuridice (atât de către Parlament, cât și de parlamentari și partidele politice reprezentate în Parlament) și conduce la suportarea unor sancțiuni extrajuridice precum [182, p. 186]:

- ostilitatea populației manifestată prin mitinguri, demonstrații, marșuri de protest; ostilitatea presei, scăderea credibilității dovedită de sondajele de opinie (sancțiuni politice aplicate în timpul exercitării mandatului – e.n.);

- pierderea alegerilor (sancțiune politică aplicată după expirarea mandatului – e.n.) etc.

Astfel, sancțiunea impusă politic de către autorități politice și pentru motive politice va fi o *sancțiune politică*, manifestându-se, în special, printr-un dezacord politic (vot de neîncredere) ce duce la pierderea puterii. Totodată, aceasta are un regim juridic special, ce presupune proceduri specifice, diferite de formele răspunderii juridice (civile, penale sau administrative), reglementate, de regulă, de constituții și se referă, în special, la procedura votului [209, p. 258].

Analizând *răspunderea politică* din punctul de vedere al interacțiunii politicii cu dreptul, cercetătorii ruși [271, pp. 197-198] susțin că pentru răspunderea politică nu există temeiuri ca atare, aceasta fiind, mai întâi de toate, o constrângere nejuridică, determinată de necorespunderea viziunilor ce țin de realizarea politicii de stat. Respectiv, forma dată de răspundere poate fi aplicată ca mijloc de soluționare a conflictelor politice sau de atingere a consensului între adepții diferitor forțe politice.

În pofida trasării unei astfel de distincții clare între răspunderea juridică și cea politică (pe care o susținem), totuși, în prezent (în condițiile în care teoria răspunderii a evoluat foarte mult) unii cercetători români susțin că tradiționala răspundere politică este de fapt tot o formă a răspunderii juridice, o instituție a dreptului constituțional (în cazul parlamentarilor), respectiv, a dreptului administrativ (în cazul Șefului de stat și al miniștrilor) [10, p. 138; 138, p. 328].

În ce privește răspunderea Parlamentului în ansamblu, în doctrina aceluiași spațiu, se consideră că răspunderea juridică este cuprinsă în cadrul răspunderii politice, putându-se chiar

vorbi în acest caz de *răspunderea politico-juridică a Parlamentului*, răspunderea politică având o sferă mai cuprinzătoare decât cea juridică [209, p. 391].

Mai mult, o asemenea poziție poate fi atestată și în doctrina rusă. În acest sens, unii autori [267, pp. 30-31] sunt de părere că răspunderea subiecților raporturilor juridico-statale este o răspundere politică, deoarece are loc în sfera exercitării puterii politice și realizării intereselor politice. Pe de altă parte însă, această răspundere este juridică, întrucât este reglementată de actele normativ-juridice. Pe cale de consecință, subiecții dreptului statal (dreptului constituțional – e.n.) poartă *răspundere politico-juridică* (identificată de mai mulți cercetători cu *răspunderea constituțională* [308, p. 37; 280, p. 5; 320, p. 338]). În opinia noastră, răspunderea politică nu poate fi concomitent și o răspundere juridică, întrucât răspunderea politică și cea juridică sunt două forme distincte de răspundere socială. Pe cale de consecință, apreciem că nici răspunderea constituțională nu poate fi identificată cu răspunderea politică, deoarece aceasta reprezintă o veritabilă formă juridică ramurală de răspundere juridică (subiect la care vom reveni ceva mai jos).

În același context, suscită interes și o altă opinie expusă în literatura de specialitate rusă [310, p. 36] (citată de I. Muruianu [192, p. 134]), prin care se propune instituirea unei răspunderi care să survină pentru rezultatul activității desfășurate pe parcursul mandatului, pentru realizarea obiectivelor și sarcinilor propuse. În concret, se descrie un mecanism de răspundere politică care de fapt reprezintă un control (instituit prin lege adoptată pe calea referendumului) din partea poporului asupra înalților demnitari de stat, care ar putea lua forma unui referendum la finele expirării mandatului deputaților (ori a șefului statului) pentru a decide: „merită promovare”, „fără consecințe” sau „merită pedeapsă”. În primul caz, reprezentanții puterii sunt declarați eroi și sunt tratați corespunzător, în cel de-al doilea, față de ei nu se ia nici o măsură, în al treilea – reprezentanții execută o pedeapsă cu închisoarea pe o perioadă echivalentă mandatului exercitat.

Sfidând pe alocuri anumite principii de drept (în special, în ultimul caz), totuși trebuie să recunoaștem că propunerea e una îndrăzneță și practic inacceptabilă pentru guvernanți, chiar și sub forma unei răspunderi politice. Cu toate acestea însă, considerăm că în pofida faptului că autorul enunță caracterul politic al răspunderii în cauză, sunt întrunite o serie de elemente și trăsături ce denotă natura juridică a acesteia. Pornind de la aceste momente, apreciem acest caz ca fiind un exemplu ce destul de clar și elocvent reflectă cât de ușor se poate confunda răspunderea politică cu cea juridică și vice versa [177, pp. 20-21].

Referitor la teoria *răspunderii politico-morale a Parlamentului* (atestată în doctrină), mai întâi vom preciza unele momente cu caracter general ce țin nemijlocit de *răspunderea morală* care, după cum se știe, reprezintă în esență asumarea datoriei omului ca ființă morală, liber consimțită, față de sine și față de altul/ceilalți privind însușirea și îndeplinirea demnă a unor sarcini, cerințe, nevoi, precum și a urmărilor îndeplinirii acestora [209, p. 260].

Evident, normele morale sunt dotate cu sancțiuni de aceeași natură. Acestea pot fi exterioare subiectului și anume o reacție a mediului social (a colectivității) față de fapta imorală și în acest caz avem de a face cu forme diferite de manifestare a oprobiului public sau pot fi interioare, din sfera conștiinței subiectului, acestea fiind cele mai puternice și eficiente sub formă de regrete, păreri de rău, muștrări de cuget sau scrupule de conștiință [46, pp. 40-41].

Spre deosebire de normele juridice, care pot fi aduse la îndeplinire cu ajutorul forței de constrângere a statului, normele morale au ca sancțiune oprobiul public, marginalizarea, desconsiderarea, regretul, muștrarea. Eficiența sancțiunilor morale depinde de profilul moral al persoanei, care resimte mai profund sau mai puțin profund această sancțiune. Toate aceste aspecte, în viziunea cercetătorilor [209, pp. 260-261], pot fi transpuse de la nivelul răspunderii morale individuale a fiecărui parlamentar la nivelul răspunderii Parlamentului, adică a întregii adunări reprezentative în ansamblul său.

În ceea ce ne privește însă (pornind de la esența răspunderii morale) considerăm că este greu de imaginat ca Parlamentul, în ansamblul său, să respecte normele morale sau etice. Obligația respectării acestor norme revine nemijlocit parlamentarilor, relevante în acest sens fiind și dispozițiile *Legii despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994 [150] care, în art. 15, prevede: „[d]eputatul este obligat să respecte cu strictețe Constituția, legile, *normele etice și morale*” (e.n.). De asemenea, „deputatul este dator să fie demn de încrederea alegătorilor, să contribuie prin exemplul personal la întărirea disciplinei de stat, la îndeplinirea obligațiilor civice, la asigurarea drepturilor omului și la respectarea legislației”. Pe cale de consecință, am putea conchide că, sub acest aspect, strict vorbind, parlamentarii sunt pasibili de *răspundere politico-morală*, în timp ce Parlamentul – doar de *răspundere politică* [177, p. 21; 171, p. 165].

Cu toate acestea însă, cercetătorii privesc problema cu mult mai extins. Pornind de la faptul că acțiunile politice ale Parlamentului, întreprinse în cursul mandatului, sunt analizate de către electorat cu prilejul alegerilor (când este evaluat întregul comportament al reprezentanților din perspectiva respectării atât a normelor politice, cât și a normelor morale), în vederea reînnoirii sau nu a mandatului, ei susțin că între răspunderea politică și răspunderea morală a Parlamentului există o strânsă legătură [209, p. 261]. În acest context, în doctrină chiar s-a opinat că însăși noțiunea de *răspundere politică* se află la intersecția a două categorii: „politică” și „etică”, fiind astfel o răspundere pentru deciziile luate, o răspundere pentru „imaginea însăși a puterii”, sfera sa de aplicare fiind activitatea politică [271, p. 197].

Așadar, acțiunea politică a Parlamentului poate atrage și pe parcursul mandatului oprobiul corpului electoral, manifestat sub forma acțiunilor de protest, demonstrațiilor, întrucât, prin aceasta este posibil să fi fost încălcate și norme morale. Prin urmare, oportunitatea luării unor decizii care afectează un grup social reprezentativ, poate fi sancționată atât politic, cât și moral [209, p. 261].

În opinia cercetătoarei R.D. Popescu [209, p. 261], adevărata sancțiune pentru modul de acțiune a Parlamentului, din perspectiva normelor morale și politice, este însă *sancțiunea electorală*, care intervine la finalul mandatului și care constă în nealegerea pentru un nou mandat.

În viziunea noastră [177, p. 22], utilizarea expresiei *sancțiune electorală* în contextul dat este incorectă, întrucât, strict vorbind, *sancțiunea electorală* ține de răspunderea juridică și intervine pentru încălcarea normelor dreptului electoral. Deci, pentru a nu crea confuzii se impune ca această expresie să fie interpretată și pe parcursul lucrării din perspectiva subiectului care o aplică și nu a normelor care o reglementează – sens avut în vedere și de autorul citat.

Cele două tipuri de răspundere a Parlamentului – morală și politică – sunt analizate de către R.D. Popescu în strânsă legătură, domnia sa vorbind de o veritabilă *răspundere politico-morală*, care presupune un mecanism de evaluare a acțiunii Parlamentului și a consecințelor practice ale acestei acțiuni, atât pe parcursul mandatului, cât și la finalul acestuia.

Aprofundând subiectul, autoarea precizează că în esență, *răspunderea politico-morală* presupune integrarea în structura personalității umane a unui sistem de valori, principii, norme etice și politice necesare în acțiunile pe care le întreprinde individul în domeniul său de activitate. Din acest punct de vedere, participarea responsabilă a fiecărui parlamentar la conducerea societății nu s-ar putea realiza în afara conștientizării și integrării organice a sistemului de valori politico-morale propriu unei societăți la un moment dat. Pe cale de consecință, în elaborarea, aplicarea și controlul deciziilor pe plan economic, politic, social-cultural etc., reprezentanții poporului trebuie să se manifeste prin comportamente care să exprime un înalt simț al răspunderii, ca urmare a integrării sistemului de valori, principii și norme politico-morale existente la un moment dat în societate [209, p. 261].

Pe de altă parte, *răspunderea politico-morală* a Parlamentului în ansamblul său, ca autoritate reprezentativă, este o răspundere colectivă ce intervine la expirarea mandatului parlamentar în fața electorilor; ea intervine astfel pentru motive politice, morale și are ca sancțiune nealegerea pentru un nou mandat, legislativul desfășurându-și mandatul sub control electoral. Sancțiunea ce intervine pentru încălcarea sistemului de valori și principii politice și morale se materializează la finalul mandatului, prin nealegerea reprezentantului pentru un nou mandat sau chiar prin nealegerea membrilor partidului politic care s-au abătut de la normele de conduită politico-morală existente în societate, pe perioada mandatului cât s-au aflat la guvernare [209, pp. 268-269].

Generalizând asupra problemei *răspunderii politice a Parlamentului* (argumentată în doctrină), reiterăm că aceasta este o răspundere convențională cel puțin din câteva considerente importante:

- în primul rând, așa-zisele „sancțiuni politice” (apreciate ca fiind extrajuridice) aplicate în timpul exercitării mandatului (blamarea de către electorat, ostilitatea populației manifestată prin

mitinguri, demonstrații, marșuri de protest; ostilitatea presei, scăderea credibilității dovedită de sondajele de opinie etc.), practic nu au nici un impact direct asupra Parlamentului.

- în al doilea rând, sancțiunea politică aplicată după expirarea mandatului – pierderea alegerilor sau nealegerea pentru un nou mandat (care în esență rezidă în pierderea puterii), chiar dacă presupune un impact negativ (consecință negativă), totuși este una improprie Parlamentului, ca organ colegial reprezentativ suprem, întrucât practic consecința se răsfrânge asupra partidelor politice (formațiunilor social-politice) care l-au format, fiind imposibil ca în lipsa acestei sancțiuni să fie ales și investit Parlamentul în aceeași componență.

Așadar, din perspectiva sancțiunii politice principale aplicate (nealegerea pentru un nou mandat), răspunderea politică a Parlamentului, dar și a parlamentarilor, este *iluzorie*. Aceasta se explică prin faptul că parlamentarii nu sunt aleși individual, ci pe listele propuse de partidele politice (în condițiile sistemului electoral proporțional). Respectiv, și efectul sancțiunii politice date se răsfrânge direct asupra partidelor care participă la alegeri și nu asupra parlamentarilor nemijlocit care, cât nu ar fi de paradoxal, ar putea să obțină și mai multe mandate consecutiv în pofida blamului expus de popor la alegeri față de activitatea/conduita Parlamentului în timpul exercitării mandatului său [177, p. 22; 171, p. 169].

În opinia noastră, doar în cazul în care se reușește ca prin presiunea electoratului (exercitată prin intermediul mitingurilor, demonstrațiilor, marșurilor de protest etc.) Parlamentul să-și modifice sau să-și anuleze deciziile sale, am putea vorbi despre o veritabilă răspundere politică a acestuia.

Referitor la *răspunderea politico-morală a Parlamentului* considerăm că, strict vorbind doar parlamentarii sunt pasibili de o astfel de răspundere (putând fi sancționați cu excluderea din partid), care poate interveni atât pe parcursul exercitării mandatului, cât și la finele acestuia. Important este, așa cum a precizat și Curtea Constituțională [123, §43], că o astfel de excludere nu antrenează pierderea mandatului parlamentar.

În concluzie, precizăm că, în sens strict, de *răspundere politică* poate fi pasibil doar parlamentarul, sancțiunea politică fiindu-i aplicată fie de partidul care l-a înaintat în calitate de candidat (prin excluderea din partid), fie de alegătorii care l-au ales nemijlocit (prin revocare, în cazul mandatului imperativ).

4.3. Răspunderea juridică a Parlamentului: forme și particularități de realizare

Pornind de la rolul și importanța Parlamentului în cadrul unui stat de drept, trebuie reiterat că reprezentanții poporului, odată ce primesc exercițiul puterii, trebuie să exercite competențele ce le-au fost delegate în condițiile și limitele stabilite de puterea constituantă. Depășirea acestor limite

echivalează cu încălcarea prevederilor constituționale și legale și atrage *răspunderea juridică a Parlamentului* [209, p. 3].

După cum s-a precizat anterior, în doctrină, *răspunderea juridică a Parlamentului* este clasificată în funcție de două criterii: *tipul de mandat* și *competențele acestuia*. În funcție de tipul de mandat, *răspunderea juridică a Parlamentului* poate fi privită:

- fie ca o *consecință a mandatului imperativ*,
- fie ca o *consecință a mandatului reprezentativ*.

Înainte de dezvolta aceste aspecte, vom preciza un aspect important: *răspunderea juridică a Parlamentului* implică nu doar *răspunderea acestuia în ansamblul său*, ca autoritate publică, ci și *răspunderea membrilor săi*, aceste două momente fiind strâns legate între ele.

4.3.1. Răspunderea Parlamentului în cazul mandatului imperativ. După cum s-a arătat în literatura de specialitate și în unul din compartimentele anterioare ale prezentei lucrări, specific teoriei mandatului imperativ este faptul că parlamentarul acționează numai potrivit instrucțiilor obligatorii date de alegătorii săi, el neputând acționa nici în afara, nici împotriva acestora, depunând toate eforturile pentru îndeplinirea acestor instrucțiuni. O consecință directă a acestei condiții, rezidă în faptul că alegătorii din circumscripția electorală pot retrage parlamentarului împuternicirile fără nicio motivare.

În acest caz, întrucât este posibilă revocarea individuală a mandatului fiecărui parlamentar, care nu îndeplinește instrucțiunile primite de la alegători din circumscripția în care a fost ales, nu se mai justifică revocarea Parlamentului în ansamblul său, specific mandatului imperativ fiind deci *revocarea individuală a membrilor adunării parlamentare* [209, p. 294]. Altfel spus, revocarea individuală a membrilor Parlamentului este consecința mandatului imperativ pe care aceștia îl dețin, alegătorii putând retrage parlamentarului împuternicirile fără nicio motivare atunci când consideră că acesta nu le mai reprezintă interesele.

Exemplificativ, revocarea parlamentarilor se poate realiza de către electorat prin completarea unei petiții de către un anumit număr de electori, care trebuie aprobată de adunarea din care face parte alesul. În esență, exercitarea dreptului de revocare reprezintă sancțiunea pe care alegătorii o pot aplica deputatului lor, în cazul în care acesta nu își îndeplinește, fără o justificare temeinică, obligațiile ce-i revin ca deputat. Astfel, existența dreptului de revocare face ca activitatea celor aleși, care sunt controlați de către alegătorii lor, cât și activitatea organelor reprezentative să se desfășoare pe linia imprimată de alegători, iar conținutul activității acestor organe să fie corespunzător intereselor alegătorilor [210, pp. 27-38].

După cum s-a enunțat în unul din capitolele anterioare, în democrațiile occidentale, majoritatea constituțiilor interzic în mod expres mandatul imperativ, nici un stat european neprevăzând un astfel de mandat [265, pp. 8-9]. Totuși, o formă a mandatului imperativ se

regăsește în modelul Bundesrat-ului german, ai cărui membri pot fi revocați de către guvernele landurilor care i-au și numit, Constituția Germaniei interzicând acest tip de mandat cât privește Bundestag-ul.

În practica internațională, potrivit cercetărilor, instituțiile care au legătură cu noțiunea de mandat imperativ sunt [209, p. 295]:

- *recall-ul* american (utilizat în 11 state federate din SUA) și

- *revocarea mandatului* ca urmare a schimbării afilierii politice, la care se adaugă cazurile constituțiilor socialiste și regimurile comuniste contemporane.

Vorbind despre *recall-ul* american, precizăm că acesta este explicat ca implicând un control exercitat de către popor asupra celor aleși, care poate consta în posibilitatea dată alegătorilor ca, în anumite condiții, să ceară organizarea de noi alegeri pentru confirmarea sau infirmarea mandatului acestora. Deci, procedura *recall-ului* presupune organizarea de noi alegeri, la cererea unui număr determinat de cetățeni, la care poate participa și alesul care ar trebui revocat. Dacă el este reales, electorii care au provocat alegerile trebuie să suporte costurile acestora [209, p. 296].

În trecut, un drept de revocare a membrilor Parlamentului de către alegători a fost consacrat în constituțiile socialiste și anume: Constituțiile din 1948, 1952, 1965 din România, Constituția URSS din 1977, Constituția RSS Moldovenești din 1978, Constituția Cehoslovaciei din 1974. Aceste constituții conțineau două tipuri de prevederi [209, p. 296]:

- în primul rând, dispoziții potrivit căror alegătorul era obligat să raporteze periodic electoratului cu privire la activitatea sa și adunării în ansamblu și,

- în a doilea rând, dispoziții care prevedeau revocarea parlamentarului în momentul în care trăda încrederea acordată de alegători sau comitea fapte incompatibile cu funcția deținută.

Bunăoară, *Constituția URSS* din 1977 [290] prevedea (traducere preluată de la prof. I. Guceac [113, pp. 284-286]):

- în art. 102 (Alegătorii dau porunci deputaților lor): „Sovetele respective de deputați ai norodului examinează poruncile alegătorilor, le iau în considerație la elaborarea planurilor de dezvoltare economică și socială și la întocmirea bugetului, organizează îndeplinirea poruncilor și îi informează pe cetățeni despre realizarea lor.”;

- în art. 103 alin. (2): „În activitatea sa deputatul se călăuzește de interesele generale ale statului, ține seama de cerințele populației ocrugului electoral, depune toate forțele pentru traducerea în viață a poruncilor alegătorilor.”;

- în art. 107: „Deputatul este obligat să prezinte dări de seamă cu privire la activitatea sa și la activitatea Sovietului în fața alegătorilor, precum și în fața colectivelor și a organizațiilor obștești, care l-au propus candidat pentru alegerile de deputați. Deputatul care nu-a îndreptățit

încrederea alegătorilor poate fi oricând rechemat pe baza unei hotărâri a majorității alegătorilor în modul stabilit prin lege.”

Aceste prevederi constituționale au fost preluate și în textul *Constituției RSS Moldovenești* din 1978, fiind incluse în mod corespunzător în art. 91, art. 92 alin. (3) și art. 96 ale acesteia [113, pp. 284-286].

Sub aspectul cauzelor care puteau determina astfel revocarea deputaților, potrivit cercetărilor, au existat două sisteme [209, p. 297]:

- unul în care revocarea intervenea prin simplul fapt al pierderii încrederii în deputat, fără să fie necesară invocarea unei abateri de la îndeplinirea obligațiilor ce-i revin deputatului și,
- altul în care exercitarea dreptului de revocare era condiționată de faptul că deputatul a avut o anumită comportare, fie comisivă, fie omisivă, simpla pierdere a încrederii alegătorilor nefiind suficientă.

În prezent, o situație similară poate fi atestată în regimurile comuniste contemporane (din Coreea de Nord, Vietnam, China, Cuba), care rețin în constituțiile lor mandatul imperativ și chiar dacă se prevede că poporul este arbitru final în procesul de revocare, tot mai mult se face simțit în cadrul acestuia intervenția partidelor sau a altor organe de stat. Exemplificativ în context este art. 77 din *Constituția Republicii Populare Chineze*, potrivit căruia: „[d]eputații Adunării Generale a Reprezentanților Poporului sunt responsabili față de organizațiile care i-au ales. Organizațiile care i-au ales au dreptul, prin intermediul procedurilor prevăzute de lege, să revoce deputații aleși” [291].

După cum se poate observa, în procedurile de revocare individuală a parlamentarilor, instanța competentă să aplice măsura de răspundere este fie electoratul, fie partidul politic. În acest ultim caz, doctrina identifică și un temei distinct de revocare a mandatului membrilor Parlamentului, și anume *schimbarea afilierii politice* a reprezentanților după ce au obținut mandatul. Într-o asemenea situație mandatul expiră de îndată ce parlamentarul încetează a mai fi membru al partidului sau al coaliției din partea căruia/căreia a obținut respectivul mandat [209, p. 301].

O asemenea practică a existat în Serbia. În afara Europei, câteva constituții prevăd revocarea parlamentarului din funcție ca urmare a schimbării partidului politic pe listele căruia a obținut mandatul: Indonezia, Nepal, Nigeria, India, Africa de Sud etc. Astfel, parlamentarii pot fi revocați de către partidul din care fac parte ca urmare a încălcării disciplinei de partid, a principiilor și regulilor politice [209, p. 301].

În ceea ce privește Republica Moldova, Curtea Constituțională a statuat destul de clar că: „[a]leșii nu au obligația legală să-și susțină partidul sau deciziile grupului lor în cadrul Parlamentului. Mai mult, în cazul în care deputatul, prin comportamentul său, provoacă daune

acestui, partidul sau grupul din care face parte poate să-l excludă, însă această excludere nu antrenează pierderea mandatului parlamentar.” [123, §43].

Dincolo de cele expuse, raportându-ne la situația actuală din Republica Moldova, reiterăm că relativ recent, în contextul reformei electorale (care a marcat trecerea la sistemul electoral mixt), s-a încercat introducerea instituției *revocării deputaților*. Astfel, prin art. 94¹ din proiectul de lege nr. 60 s-a propus să se permită alegătorilor să revoce deputații printr-un referendum local în circumscripția lor electorală. Pentru a organiza un astfel de referendum, art. 182 alin. (4) din proiect cere colectarea semnăturilor a cel puțin 1/3 din alegătorii eligibili din circumscripția uninominală sau unitatea administrativ-teritorială respectivă și o verificare ulterioară de către o instanță judecătorească, în conformitate cu art. 186 alin. (3). Pentru revocarea unui mandat ar fi necesar votul a cel puțin jumătate din alegătorii din circumscripția electorală respectivă, dar nu mai puțin de numărul alegătorilor care au votat în cazul alegerii deputatului respectiv (art. 198 alin. (1)). Motivele pentru revocarea mandatului sunt prevăzute la art. 177 alin. (3): „Revocarea deputatului prin referendum poate fi inițiată în cazul în care acesta nu respectă interesele comunității din circumscripție, nu exercită în mod adecvat atribuțiile de deputat prevăzute de lege, încalcă normele morale și etice, fapte confirmate în modul stabilit”. Așadar, proiectul de lege nr. 60 a prevăzut stabilirea efectivă a un sistem de revocare generală a reprezentanților, care, într-un anumit context politic, ar putea funcționa ca un mandat imperativ.

Chiar dacă ulterior, acest proiect de lege a fost scos de pe ordinea de zi, totuși, problema instituției *revocării deputaților* a fost atât în atenția specialiștilor naționali, cât și a Comisiei de la Veneția (a cărei opinie asupra proiectelor de lege privind modificarea sistemului electoral a fost solicitată). În concret, Comisia de la Veneția a atras atenția că *revocarea candidaților aleși* contravine prevederilor Constituției (întrucât art. 68 alin. (2) din *Constituția Republicii Moldova* interzice expres mandatul imperativ) și nu sunt conforme cu standardele internaționale. În același timp, procedura de revocare contravine standardelor internaționale și constituie un motiv de îngrijorare pentru OSCE și Consiliul Europei. Mai mult, în opinia Comisiei „principiul constituțional de bază care interzice mandatul imperativ sau orice altă formă de retragere politică a mandatelor reprezentanților trebuie să prevaleze ca piatră de temelie a constituționalismului democratic european” [60, §60-67].

La rândul lor, experții naționali, bazându-se pe opinia Comisiei de la Veneția și a jurisprudenței Curții Constituționale a Republicii Moldova (care, după cum am văzut și în capitolul anterior, a reținut că mandatele parlamentare sunt irevocabile și sunt exercitate în interesul întregii națiuni [123, §53, §57, §67-68]), suplimentar au atras atenția că, din punct de vedere tehnic, în condițiile actualului sistem electoral mixt, nu este clar cum ar putea fi aplicată procedura de revocare pentru deputații din lista națională, or aceștia devin avantajați față de cei din

circumscripțiile uninominale. În concluzie, experții au subliniat că propunerea de revocare a deputaților pe lângă faptul că este neconstituțională și contrară practicilor/standardelor internaționale, mai este și imposibil tehnic de implementat în condițiile sistemului actual de alegere a deputaților [3, p. 10] (se are în vedere sistemul electoral mixt – e.n.).

Dincolo de aceste poziții clare pe marginea instituției *revocării deputaților*, constatăm la moment că la data de 25 iunie 2019, la Biroul permanent al Parlamentului Republicii Moldova a fost înregistrat cu titlu de inițiativă legislativă proiectul de hotărâre a Parlamentului pentru elaborarea proiectului de lege cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova privind revocarea deputaților [211]. În *nota informativă* a acestei inițiative legislative se menționează că în rezultatul referendumului republican consultativ din 24 februarie 2019 (confirmat și validat prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 5 din 14 martie 2019), mai mult de 808 mii de cetățeni și-au exprimat opțiunea că doresc un Parlament în care deputații să fie direct responsabili față de cetățeni și să aibă posibilitatea de a-i revoca dacă nu-și îndeplinesc corespunzător obligațiile. Ca urmare, autorii inițiativei legislative invocă că au o obligație juridică și morală de a pune în aplicare rezultatele referendumului, adică voința Suveranului. Aceasta chiar dacă Curtea Constituțională, în hotărârea sa de confirmare și validare a rezultatelor referendumului, expres a reiterat că tipul dat de referendum este unul consultativ, ceea ce presupune că acesta nu produce efecte juridice obligatorii. În concret, Curtea a menționat: „[C]a urmare a organizării referendumului consultativ, autoritățile pot lua cunoștință de opinia poporului cu privire la o problemă de interes național în care a fost consultat, fără a avea însă vreo obligație juridică. Totodată, chiar dacă hotărârile adoptate ca urmare a desfășurării referendumurilor consultative nu sunt obligatorii din punct de vedere juridic, rezultatele acestora pot servi ca bază pentru decizii politice ulterioare ale autorităților, fiind motivate de aceste rezultate” [121, §29].

În opinia noastră, este inutilă și inoportună o astfel de insistare pe introducerea instituției revocării deputaților, cel puțin din câteva considerente evidente:

- în primul rând, așa cum s-a expus și Comisia de la Veneția, instituția dată este contrară standardelor europene, pe care de atâta vreme Republica Moldova se străduie să le asimileze;
- în al doilea rând, prin introducerea acesteia ne-am alinia statelor totalitare contemporane care o promovează;
- în al treilea rând, după cum s-au expus experții, în condițiile sistemului electoral mixt, revocarea deputaților ar fi imposibilă tehnic de implementat;
- în al patrulea rând, sistemul de drept al Republicii Moldova cunoaște o instituție similară – *revocarea primarului* (reglementată de art. 175, art. 176 alin. (4), art. 177 alin. (2), art. 198 din *Codul electoral* [54]), care practic niciodată nu a fost aplicată, probabil tot din considerente de dificultate;

- în al cincilea rând, revocarea deputaților este o instituție de natură să diminueze esența reprezentativă a democrației în cadrul sistemului nostru politic și de drept;

- în fine, revocarea deputaților nu este o soluție optimă pentru responsabilizarea Parlamentului ca reprezentanță națională supremă, ea fiind de natură doar să genereze haos și alegeri parlamentare interminabile (mai ales ținând cont de cultura juridică și politică a societății noastre).

Generalizând asupra problemei, deducem că în condițiile mandatului imperativ, răspunderea privește doar *parlamentarii*, care pot fi revocați individual atât de către electorat (prin alegeri, pentru neonorarea angajamentelor asumate), cât și de către partidul din care fac/au făcut parte în cazul schimbării afilierii politice și nu numai (pentru încălcarea disciplinei de partid, a principiilor și regulilor politice). În ambele cazuri răspunderea este una juridică, întrucât temeiurile, subiecții și procedura sunt (trebuie să fie) reglementate expres de Constituție și legi.

4.3.2. Răspunderea Parlamentului în cazul mandatului reprezentativ. Privit în raport cu mandatul imperativ (care determină revocarea membrilor Parlamentului), mandatul reprezentativ nu poate avea ca efect acest tip de revocare, întrucât, odată aleși parlamentarii întruniți în adunarea parlamentară au un mandat general, colectiv, dat de întreaga națiune și nu doar de circumscripția electorală în care au fost aleși [209, pp. 301-302]. Caracteristic acestui tip de mandat sunt asemenea măsuri de răspundere, precum: *revocarea în ansamblu a Parlamentului*, sub forma procedurii *Abberufungsrecht* [243, p. 446] (drept de revocare colectivă a corpului legislativ) și *dizolvarea Parlamentului*.

Revocarea Parlamentului. Procedeul *Abberufungsrecht* sau, altfel spus, dreptul de dizolvare populară, presupune revocarea unei adunări electivă în totalitate și nu doar a membrilor săi, de către corpul electoral în întregime și nu doar de către anumite circumscripții electorale (așa cum se întâmplă în cazul mandatului imperativ). Astfel, la cererea unui anumit număr de cetățeni se organizează un vot popular (referendum), cetățenii fiind chemați să răspundă la întrebarea dacă doresc reînnoirea integrală a adunării legislative (or, dacă este necesară revocarea adunării). În cazul în care, majoritatea electoratului se pronunță în favoare, activitatea adunării încetează imediat și se organizează noi alegeri generale [209, p. 296].

Deci, după cum se poate observa, în acest caz este vorba despre o *dizolvare/revocare a Parlamentului de către popor* (procedeul fiind utilizat în anumite cantoane elvețiene, cum ar fi Berna, Lucerna, Bale, în care parlamentele cantonale pot fi dizolvate în urma unui scrutin provocat de un anumit număr de cetățeni ai acestor cantoane). Chiar dacă, după cum vom vedea și ceva mai târziu, o asemenea revocare lipsește în sistemul constituțional, atât al României, cât și al Republicii Moldova, totuși, în opinia unor cercetători, Parlamentul, ca autoritate reprezentativă, poate fi pasibil de răspundere doar în fața poporului, adică în fața celui care l-a ales și care i-a dat legitimitate [195, p. 383].

Dizolvarea Parlamentului. O altă modalitate de răspundere a Parlamentului în cazul mandatului reprezentativ este *dizolvarea*, care reprezintă o decizie prin care se pune capăt mandatului Parlamentului în ansamblul său sau a unei camere (în cazul în care Parlamentul este bicameral – e.n.), înainte de expirarea legală a acestuia [209, p. 301]. Deci, în general, dizolvarea Parlamentului poate fi *totală*, atunci când se pune capăt mandatului legislativului în ansamblul său și *parțială*, când operează doar cu privire la camera inferioară, adică cea aleasă în mod direct.

În esență sa, *dizolvarea Parlamentului* reprezintă un mijloc constituțional, pus la dispoziția puterii executive, prin care se poate încheia înainte de termen o legislatură, prin provocarea unei noi consultări populare în vederea desemnării unei noi adunări legislative.

În literatura de specialitate, s-a apreciat că *dreptul de dizolvare* ar asigura separația și colaborarea puterilor, fiind considerat a fi pur și simplu garanția unei suficiente separări a acestora, o armă care face din executiv egalul legislativului. Pe de altă parte, dizolvarea reprezintă o modalitate prin care puterea parlamentară dorește o recâștigare a încrederii cetățenilor și o prelungire a perioadei de guvernare [243, p. 175].

Referitor la titularii dreptului de a cere dizolvarea, aceștia variază de la un sistem constituțional la altul, iar condițiile în care poate interveni sunt reglementate mai mult sau mai puțin de către constituțiile statelor. Bunăoară, în forma republicană de guvernământ, *dizolvarea legislativului* poate fi dispusă [209, p. 305]: exclusiv de președinte; exclusiv de guvern; fie de președinte, fie de guvern, în funcție de motivele pentru care se dispune; în mod colectiv de președinte și de guvern; se produce de drept, la îndeplinirea anumitor condiții – autodizolvare.

În funcție de rolul care îi este atribuit, *dizolvarea* poate necesita îndeplinirea unor condiții dificil de întrunit, poate fi automată, poate fi realizată doar la îndeplinirea anumitor condiții strict reglementate de textul constituțional sau poate interveni doar într-un anumit termen [209, pp. 301-302].

În ceea ce privește particularitățile *dizolvării Parlamentului Republicii Moldova* (dată în competența exclusivă a Șefului de stat), la acestea vom reveni ceva mai jos, în contextul abordării unui alt aspect important al instituției răspunderii parlamentare și anume răspunderea constituțională a Parlamentului, întrucât considerăm că dizolvarea reprezintă o veritabilă sancțiune constituțională aplicabilă Parlamentului.

4.3.3. Alte tipuri de răspundere juridică a Parlamentului. Revenind la criteriile (enunțate mai sus), care stau la baza identificării diferitor tipuri de răspundere a Parlamentului, reiterăm că în funcție de criteriul competențelor Parlamentului se face distincție între [209, p. 40]:

- *răspunderea juridică pentru activitatea legislativă,*
- *răspunderea juridică pentru activitatea de control și*
- *răspunderea juridică pentru celelalte funcții ale acestuia.*

În viziunea noastră, este greu de apreciat ce fel de răspundere juridică ar putea purta Parlamentul (mai ales ca autoritate reprezentativă supremă în stat) pentru activitatea sa de control, dar și pentru exercitarea celorlalte funcții, ținând cont de faptul că legea nu reglementează nimic în acest sens. Pe cale de consecință, considerăm că Parlamentul nu este pasibil juridic pentru activitățile pe care le desfășoară în exercitarea funcțiilor sale, cu excepția activității legislative (care este privită ca o răspundere față de autoritatea jurisdicțională [209, p. 400].

În general, răspunderea Parlamentului pentru activitatea sa legislativă ține de esența sa, întrucât acesta este calificat *expresis verbis* la nivel constituțional, ca fiind unica autoritate legislativă în stat. Și totuși, chiar dacă Parlamentul ocupă o poziție privilegiată în rândul organelor statului, datorită modalității de desemnare și a competențelor stabilite prin Constituție, principiul statului de drept impune ca însăși puterea legiuitoare să fie supusă controlului, urmând ca în emiterea actelor sale să se conformeze dispozițiilor constituționale.

Astfel, pornind de la faptul că Parlamentul este obligat în activitatea sa (mai ales, legislativă) să se supună doar legii și Constituției, se poate deduce că orice abatere de la normele acestora ar implica pe cale de consecință răspunderea sa [171, p. 180]. În concret, cercetătorii [209, p. 400] consideră că încălcarea dispozițiilor constituționale în materia dată, atrage verificarea constituționalității legii și sancționarea Parlamentului. De aici, se poate susține că responsabilizarea Parlamentului pentru activitatea sa legislativă se realizează prin intermediul *controlului de constituționalitate*, care în esență, are o contribuție decisivă la realizarea echilibrului instituțional în cadrul statului, garantând conformitatea activităților fundamentale ale acestuia cu prevederile Constituției.

În context, e cazul să amintim că controlul de constituționalitate a legilor este exercitat de Curți specializate, și presupune că judecători special numiți apreciază dacă legile adoptate de către reprezentanții aleși, care exercită suveranitatea, sunt sau nu conforme cu Constituția. Finalitatea controlului de constituționalitate – de a face inaplicabilă orice lege care intră în conflict cu Legea Fundamentală, reprezintă sancțiunea încălcării de către Parlament a limitelor legiferării impuse de puterea constituantă [84, pp. 179-185].

În opinia noastră, răspunderea Parlamentului pentru activitatea legislativă (sub aspectul expus) reprezintă o formă distinctă de răspundere juridică – *răspunderea constituțională*, fapt ce ne motivează să revenim ceva mai jos la acest subiect pentru o abordare mai detaliată.

În ceea ce privește *răspunderea Parlamentului în raporturile cu celelalte autorități publice*, în funcție de acest criteriu, reamintim că cercetătorii disting între [209, p. 258]:

- *răspunderea Parlamentului în raporturile cu puterea executivă* (care cuprinde, la rândul său: *răspunderea în raporturile cu Șeful statului și răspunderea în raporturile cu Guvernul*) și
- *răspunderea Parlamentului în raporturile cu autoritatea jurisdicțională*.

Succint, precizăm că, în primul caz, este vorba de răspunderea juridică soldată cu dizolvarea Parlamentului, iar în cel de-al doilea – răspunderea juridică a Parlamentului antrenată în contextul controlului de constituționalitate. Dat fiind faptul că ambele cazuri se circumscriu răspunderii constituționale a Parlamentului, ne rezervăm dreptul de a le dezvolta în următorul compartiment.

4.4. Răspunderea constituțională – formă distinctă de răspundere a Parlamentului

În prezent, în pofida creșterii continue a interesului doctrinar față de *răspunderea constituțională* (ca o nouă formă de răspundere juridică), mai ales în doctrina rusă și cea autohtonă, problema răspunderii constituționale a Parlamentului rămâne a fi foarte puțin studiată (uneori doar simplu enunțată), fapt practic nejustificat în condițiile în care Parlamentul dispune de importante atribuții și obligații constituționale [166, p. 85; 171, p. 182].

În literatura de specialitate autohtonă, ideea răspunderii constituționale a Parlamentului a fost enunțată deja cu ceva timp în urmă, dar o abordare teoretică pe măsură nu a cunoscut. În acest sens, se impun în atenție asemenea cercetători precum:

- D. Baltag și A. Guțu, care atestă existența unei răspunderi juridice cu caracter politic, aducând drept exemplu răspunderea constituțională a Parlamentului [29, p. 280];

- Gh. Avornic nominalizează ca fiind răspundere constituțională răspunderea Guvernului față de Parlament, răspunderea Președintelui Republicii și a deputaților [23, p. 508] (chiar dacă nu vorbește despre răspunderea constituțională a Parlamentului, autorul citat invocă existența răspunderii constituționale a deputaților);

- B. Negru precizează în contextul dat că răspunderea constituțională se referă la răspunderea Șefului statului, răspunderea deținătorilor unui mandat politic (celor aleși în organele reprezentative ale statului, membrilor Guvernului pentru faptele comise în exercițiul funcțiunii lor etc.) [194, p. 45].

Cu mult mai aprofundat, problema răspunderii constituționale a Parlamentului o regăsim tratată la cercetătorii Gh. Costachi și I. Muruianu, mai ales în contextul dezvoltării, fără precedent, a teoriei răspunderii constituționale [71, pp. 274-294; 190, pp. 17-20; 79, pp. 4-7]. Cu toate acestea, o viziune de ansamblu a subiectului dat până ce nu poate fi atestată.

Dincolo de cele menționate, oportunitatea dezvoltării teoretice a problematicii în cauză mai este justificată și de lipsa unor studii fundamentale în materia instituției *răspunderii parlamentare* care, trebuie să recunoaștem, în ultimul timp, tinde să devină o garanție importantă a realizării rolului decisiv al Parlamentului în edificarea statului de drept în Republica Moldova. Or, altfel spus, anume această instituție juridică (fiind bine conturată) este chemată să consolideze responsabilitatea Parlamentului pentru finalitatea procesului nominalizat [166, p. 85; 171, p. 183].

Pornind de la necesitatea și oportunitatea menționată, în cele ce urmează ne propunem să abordăm succint instituția răspunderii constituționale a Parlamentului, în baza ideilor expuse în literatura de specialitate și a reglementărilor juridice în vigoare, în vederea precizării însăși a existenței unei astfel forme de răspundere juridică, a identificării temeiurilor juridice pentru care aceasta poate să survină și a sancțiunilor aplicate.

Pentru început, considerăm important a preciza că răspunderea constituțională poate fi proprie atât Parlamentului – ca subiect colectiv, cât și deputaților luați individual. Prin urmare, în continuare, anume pe acest criteriu ne vom structura studiul (răspunderea constituțională a parlamentarilor urmând să fie studiată în ultimul compartiment al lucrării).

În general, în literatura de specialitate răspunderea constituțională a Parlamentului este interpretată *lato sensu* ca formă distinctă a răspunderii juridice ce survine în cazul neexecutării sau executării inadecvate a obligațiilor constituționale sau pentru abuzul de drepturile constituționale [269, p. 54].

Un moment important în context, ce merită o atenție distinctă, ține de faptul că numeroși cercetători califică răspunderea constituțională a Parlamentului ca fiind una politică, fapt ce implică necesitatea unei argumentări temeinice a naturii juridice a acesteia. În măsura posibilităților, pe parcurs, vom face unele precizări și în acest sens.

Idei inedite la acest capitol regăsim la cercetătorul rus B.A. Виноградов (V.A. Vinogradov) (autor ce a marcat în mod deosebit dezvoltarea teoriei răspunderii constituționale), care notează că Parlamentul ca organ colegial poartă răspundere pentru faptele ce contravin modelului prevăzut de normele juridice constituționale și, în special, pentru exercitarea inadecvată a atribuțiilor cu care a fost investit [274, p. 177]. Totodată, autorul consideră că temeiurile survenirii răspunderii sunt diferite însă, în toate cazurile măsura de răspundere aplicată este *dizolvarea* (deci, ca sancțiune constituțională – e.n.).

Analizând legislația constituțională a mai multor state din lume, domnia sa identifică următoarele temeiuri faptice pentru survenirea răspunderii constituționale a Parlamentului [274, p. 182]:

- încălcarea Constituției (atentarea la bazele regimului constituțional);
- incapacitatea de a forma Guvernul (de a asigura stabilitatea guvernării);
- imposibilitatea de a adopta bugetul public la termenul stabilit;
- incapacitatea de a alege Șeful statului;
- imposibilitatea de a-și exercita atribuțiile;
- crearea unor condiții de criză ce împiedică funcționarea normală a puterii de stat.

În cazul Republicii Moldova, unele din temeiurile răspunderii constituționale a Parlamentului pot fi atestate în Legea Fundamentală a statului. În concret, este vorba de art. 85 din *Constituția Republicii Moldova*, în care se stipulează că dizolvarea Parlamentului este posibilă:

- în cazul imposibilității formării Guvernului și
- în cazul blocării procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni (prin blocare se înțelege o criză parlamentară în care se confirmă că fracțiunile, neposedând nici una o majoritate de voturi, nu sunt în stare să adopte acte legislative [207, p. 92]).

Suplimentar, un alt temei pentru dizolvare este stipulat în art. 78 alin. (5) din Constituție, și anume imposibilitatea alegerii șefului statului (temei ce *de jure*, la moment, a decăzut ca efect al Hotărârii Curții Constituționale [122]). Deci, la moment, temeiurile răspunderii constituționale a Parlamentului Republicii Moldova sunt: imposibilitatea formării Guvernului; blocarea procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni. În toate aceste cazuri, urmează să survină *dizolvarea* ca sancțiune a răspunderii constituționale [166, p. 87; 171, p. 186].

O serie de cercetători consideră ca în baza acestor temeiuri survine răspunderea politică a Parlamentului. Privind răspunderea constituțională în sens *restrictiv*, ei apreciază că în cazul dat *de facto* nu se încalcă normele Constituției. În viziunea noastră însă, dat fiind faptul că vorbim de un subiect colectiv, este necesar să privim problema din alt punct de vedere.

Astfel, pornind de la ideea că, în principiu, reprezentanții poporului (deci deputații ca membri ai forului legislativ) sunt obligați să asigure realizarea, în primul rând, a intereselor statului, societății și cetățeanului, am putea presupune că asemenea cazuri pot interveni în momentele în care aceștia fac abuz de drepturile și competențele funcționale, promovându-și astfel interesele de partid. Prin urmare, temeiurile reglementate de Constituție nu sunt altceva decât consecințele activității necorespunzătoare desfășurate de Parlament, în care nu se exclude și abuzul de drepturile constituționale [166, pp. 87-88]. Chiar dacă uneori, este dificilă demonstrarea caracterului ilicit al acestor acțiuni (în lipsa reglementării juridice exprese corespunzătoare), totuși nu se poate nega faptul că *dizolvarea* intervine în cazul dat ca o măsură de constrângere juridico-constituțională (subiect dezvoltat cu precădere de I. Muruianu [189, p. 68]).

Caracterul politic al acestei măsuri se diminuează și mai mult datorită faptului că Constituția stabilește și unele limite pentru aplicarea măsurii în cauză. Respectiv, potrivit art. 85, Parlamentul nu poate fi dizolvat în timpul stării de urgență, de asediu sau de război. De asemenea, el nu poate fi dizolvat în ultimele 6 luni ale mandatului Președintelui Republicii Moldova (cu excepția cazului în care după alegerile repetate Președintele nu este ales, moment în care intervine dizolvarea Parlamentului de către Președintele în exercițiu – normă care, după cum am enunțat, *de jure* a fost declarată nulă). În cele din urmă, Parlamentul poate fi dizolvat doar o singură dată, în decursul unui an.

În același timp, este relevant și rolul Curții Constituționale, care potrivit art. 135 alin. (1) lit. f) din *Constituția Republicii Moldova* și art. 38 alin. (2) lit. b) din *Codul jurisdicției constituționale*

este competentă să constate circumstanțele ce justifică dizolvarea Parlamentului, în baza sesizării făcute de Președintele Republicii Moldova.

Un exemplu elocvent în acest sens, servește Avizul Curții Constituționale din 21.09.2010 [22], în care drept circumstanțe ce au justificat dizolvarea Parlamentului au fost indicate: nealegerea Președintelui Republicii Moldova în cadrul alegerilor ordinare din 10 noiembrie 2009 și al alegerilor repetate din 7 decembrie 2009. Ținând cont de faptul că în acest aviz Curtea precizează că: „Președintele emite decretul cu privire la dizolvarea Parlamentului și stabilește data alegerilor în noul Parlament în temeiul avizului Curții Constituționale privind constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului”, putem conchide că dizolvarea este o veritabilă măsură de constrângere juridico-constituțională și nicidecum o măsură de răspundere politică [166, p. 88].

Argumentele ce pot fi aduse în acest sens, pot fi rezumate la următoarele [171, p. 189]:

- temeiurile, condițiile și procedura dizolvării ca sancțiune, sunt reglementate expres de Constituție (ceea ce accentuează natura juridică a răspunderii în cauză, în detrimentul celei politice);

- instanța competentă să aplice răspunderea este de asemenea una specială (caracteristică instituției răspunderii constituționale [190, pp. 17-20]), implicând subiecți de drept constituțional – Șeful statului și Curtea Constituțională.

Deci, pornind de la cele enunțate, putem conchide asupra existenței unei veritabile răspunderi constituționale a Parlamentului. O precizare importantă ce se impune a fi făcută în context, ține de faptul că această răspundere nicidecum nu poate fi privită ca o răspundere în raport cu Șeful statului (după cum susține autorul citat mai sus [209, p. 258]), la fel cum răspunderea penală nu este o răspundere în raport cu instanța de judecată, ci o răspundere penală în virtutea faptului că intervine pentru încălcarea normelor legii penale (fiind deci o răspundere ramurală).

Din această perspectivă, considerăm că răspunderea constituțională a Parlamentului poate interveni și în baza unor alte temeiuri și poate îmbrăca forma altor măsuri de constrângere juridico-constituționale (analizate în literatura de specialitate [272, p. 72; 268, p. 88; 294, p. 18; 299, p. 215]).

Relevantă în context este sancțiunea ce intervine în cazul încălcării de către Parlament a limitelor legiferării impuse de puterea constituantă. O astfel de răspundere a Parlamentului se întemeiază pe constatarea încălcării normelor constituționale privind competența sau procedura de adoptare a legii (sau a altor acte supuse acestui tip de control) – *neconstituționalitatea extrinsecă*, sau pe *neconstituționalitatea intrinsecă*, în sensul că prin conținutul său legea supusă controlului încalcă dispoziții sau principii constituționale [99, pp. 125-131].

În context, reiterăm că activitatea legislativă a Parlamentului este verificată prin intermediul a două tipuri de control: *formal* și *material*. Controlul *formal* al realizării procedurii legislative vizează pe de o parte, necompetența legiuitorului, iar pe de altă parte, viciile de procedură. Necompetența legiuitorului poate fi *pozitivă* și *negativă*. În caz de *necompetență pozitivă*, se sancționează intervenția Parlamentului într-un domeniu care nu-i aparține. De exemplu, în cazul în care legiuitorul încalcă domeniul legilor organice, reglementând prin lege ordinară sau în cazul în care legiuitorul obișnuit intervine în domeniul legilor constituționale [209, p. 412]. La acest capitol, pot fi exemplificate dispozițiile art. 72 (și altele) din *Constituția Republicii Moldova* și art. 10 din *Legea cu privire la actele normative* nr. 100/2017 [141], care stabilesc exhaustiv domeniile relațiilor sociale ce urmează a fi reglementate exclusiv prin legi organice.

În ceea ce privește *necompetența negativă*, relevant este Consiliul Constituțional francez, care controlează și sancționează delegarea către alte autorități, administrative sau de altă natură, a puterii de a edicta reguli, care, în virtutea Constituției, sunt de competența legiuitorului. Interesul față de jurisprudența de acest fel rezidă în apelul făcut către Parlament de a-și asuma și exercita responsabilitățile sale politice, Consiliul impunând totodată legiuitorului adoptarea de legi clare, accesibile, cu dispoziții neechivoce și suficient de precise [263, p. 141].

În același timp, ca exemplu poate fi invocată și situația din România, unde pe fonul unei inflații legislative fără precedent, tot mai mult competența legiferării este exercitată de către Guvern prin adoptarea ordonanțelor de urgență, fenomen ce într-un final este apreciat ca o criză a parlamentarismului, o criză a reprezentativității [104, p. VII].

Al doilea caz de neconstituționalitate formală îl reprezintă viciile de procedură (condițiile, forma și procedura de adoptare a actelor normative), prin controlul cărora instanța de contencios constituțional verifică dacă legea a fost elaborată în conformitate cu regulile constituționale. În acest sens, pot fi constatate asemenea abateri cum ar fi: adoptarea legilor cu o altă majoritate decât era necesară; nerespectarea cvorumului de ședință la adoptarea legii etc.

Cu titlu exemplificativ, în context, se impune în atenție un caz de rezonanță din jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova, în care aceasta a declarat neconstituționale unele prevederi din *Legea din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui)*, anume în baza nerespectării de către Parlament a normelor de procedură. În acest sens, Curtea a motivat prin faptul că autonomia regulamentară nu poate fi exercitată în mod discreționar, abuziv, cu încălcarea atribuțiilor constituționale ale Parlamentului sau a normelor imperative privind procedura parlamentară [122, §145].

Dincolo de acest moment (care își are subtilitățile sale), cercetătorii susțin că în toate cazurile în care Curtea Constituțională constată că nu a fost respectată constituționalitatea extrinsecă, ea declară legea neconstituțională, fără să mai treacă la analiza pe fond a dispoziției invocate,

Parlamentul urmând, după publicarea deciziei Curții, să adopte actul conform procedurii constituționale pentru a-i da calitatea de lege actului respectiv [209, p. 415].

La rândul său, controlul material (intrinsec de constituționalitate) vizează verificarea de către justiția constituțională a conformității de conținut, în substanță a normelor emise de Parlament cu Constituția. În situația în care, ca urmare a controlului, Curtea constată neconstituționalitatea actului verificat, sancțiunea finală este încetarea efectelor acesteia, altfel spus, chiar dacă aceasta continuă să existe în continuare ea nu mai produce efecte juridice. Parlamentul urmează a interveni să abroge dispoziția respectivă. Dacă acesta nu o abrogă, ea continuă să existe, dar nu își mai produce efectele juridice (ca sancțiune juridică).

Faptul că Parlamentul nu își îndeplinește ori își îndeplinește cu întârziere această obligație nu afectează obligativitatea deciziilor și inaplicabilitatea textelor declarate neconstituționale, cu efecte *erga omnes*. O astfel de întârziere în reexaminarea legii declarate neconstituționale angajează, potrivit cercetărilor, exclusiv răspunderea pe plan politic a Parlamentului [209, p. 419].

Prin urmare, declarând o lege ca fiind neconstituțională, Curtea Constituțională (ca instanță a răspunderii constituționale în cazul dat) constată un dezechilibru între acțiunile Parlamentului și dispozițiile Constituției. Misiunea acestei instanțe este una dublă: constatarea încălcării Constituției și, totodată, sancționarea Parlamentului prin obligarea acestuia să renunțe la o lege neconstituțională sau să o modifice, refăcând echilibrul constituțional inițial [135, p. 55]. Din această perspectivă, judecătorul constituțional devine – așa cum s-a exprimat D. Rousseau – o frână, un obstacol și o limitare a voinței legislative exprimate de cei aleși [263, p. 11].

Deci, doctrina recunoaște că curțile constituționale exercită (pe lângă altele) și o veritabilă funcție de sancționare (Bulgaria, Armenia, Georgia, Moldova, Slovacia etc.) [214, p. 205; 215, p. 511], prin care asigură acțiunea normelor constituționale și sporesc eficiența protecției acestora, precum și asigură respectul față de Constituție a subiecților raporturilor juridice de drept constituțional [273, p. 89].

Toate aceste momente confirmă o dată în plus poziția pe care o susținem – pentru încălcarea normelor constituționale intervine răspunderea constituțională, iar Parlamentul este un veritabil subiect al acestei răspunderi (putând fi sancționat în acest sens indiferent de existența sau forma vinovăției [279, p. 33; 299, p. 293; 286, p. 22]) în cazul în care adoptă legi, declarate ulterior neconstituționale, se află în imposibilitatea de a forma Guvernul sau blochează procedura de adoptare a legilor. Nu este exclus faptul că la o analiză atentă și profundă a textului constituțional să poată fi identificate și alte temeiuri în baza cărora să intervină răspunderea constituțională a Parlamentului, însă pentru aceasta avem nevoie de o teorie a răspunderii constituționale bine fundamentată și dezvoltată suficient [171, p. 195].

Un ultim aspect la care ne propunem să ne referim la acest final de compartiment, ține de răspunderea Parlamentului în raporturile cu Șeful statului. De fapt, intenționăm să facem unele precizări, inclusiv legate de răspunderea constituțională a Parlamentului.

Citând nemijlocit poziția autorului expresiei „răspunderea Parlamentului în raporturile cu Șeful de stat”, constatăm că de esența acesteia R.D. Popescu leagă instituția *veto-ului legislativ*, prezentând următoarele explicații de rigoare: *dreptul de veto* legislativ și dreptul de a cere o nouă deliberare reprezintă două modalități puse la dispoziția celeilalte autorități reprezentative a statului de a exercita un oarecare control cu privire la procesul de legiferare. Formele dreptului *de veto* sunt [209, p. 361]: *veto-ul absolut*, *veto-ul calificat*, *veto-ul suspensiv* și *veto-ul translativ*.

Prin aceste forme de *veto*, șeful statului se poate opune, în anumite condiții, intrării în vigoare a legilor adoptate de către Parlament. Desigur, între aceste forme de *veto* există deosebiri esențiale. Astfel că [209, pp. 362-365]:

Veto-ul absolut este acel mijloc constituțional pus la dispoziția șefului de stat prin care poate opri total și definitiv legile votate de către organul legislativ, acesta din urmă neavând nicio posibilitate de a trece peste refuzul opus de șeful statului. Acest tip de *veto* face din organul executiv un participant de fapt la actul de legiferare, chiar dacă de drept nu este parte a puterii legiuitoare. Dat fiind faptul că reprezintă o armă foarte puternică la îndemâna șefului de stat, de natură a împiedica, în mod nelimitat exprimarea voinței autorității reprezentative, constituțiile moderne ezită să-l instituie, preferând alte tipuri de *veto*, cum ar fi cel suspensiv sau calificat.

Veto-ul suspensiv (întâlnit în Norvegia, Germania etc.) reprezintă dreptul acordat puterii executive de a refuza temporar un proiect de lege, în așa fel încât dacă două sau trei legislaturi succesive persistă în a-i prezenta același proiect de lege, acesta devine lege fără sancțiunea puterii legislative.

Veto-ul calificat reprezintă mijlocul constituțional pus la dispoziția șefului statului prin care acesta se poate opune unei legi, care nu poate intra în vigoare decât dacă este revotată de către Parlament cu o majoritate calificată. În acest caz sunt parcurse două faze: opoziția șefului de stat față de o lege votată de către organul legislativ, ce are ca efect împiedicarea legii de a produce efecte și reîntoarcerea legii în Parlament, care poate fie să renunțe la ea, fie să considere poziția Președintelui ca neîntemeiată, votând din nou legea cu o majoritate calificată. Dacă se întrunește majoritatea cerută, promulgarea legii devine obligatorie. Acest sistem este consacrat de Constituția SUA.

Veto-ul translativ nu reprezintă în esența sa un drept de *veto*, căci autoritatea care-l pronunță nu opune voința sa celei a legiutorului. Este vorba despre o transferare a deciziei către corpul electoral provocată de șeful statului. În acest caz doar corpul electoral poate împiedica legea să aibă efecte. Așadar, *veto-ul translativ* semnifică dreptul acordat șefului de stat de a provoca un

referendum pe marginea unei măsuri adoptate de Parlament. În acest caz referendumul poartă asupra unei legi de către Parlament, poporul fiind chemat să se pronunțe dacă dorește sau nu ca legea să-și producă efectele.

Dreptul de a cere o nouă deliberare constă în posibilitatea acordată șefului de stat de a retrimite legea organului legislativ pentru ca acesta să o revadă și să delibereze încă o dată asupra ei. Organul legislativ nu poate refuza această deliberare. Dacă însă legea va fi votată cu aceeași majoritate, promulgarea devine obligatorie. Acest sistem este o variantă atenuată a *veto-ului suspensiv* cu deosebirea că reexaminarea legii se face de către aceeași adunare care a votat prima dată legea și nu de o a doua adunare rezultată din alegeri.

Un astfel de sistem a fost preluat și în Republica Moldova, în acest sens, Constituția stipulând (în art. 93 alin. (2)): „[p]reședintele Republicii Moldova este în drept, în cazul în care are obiecții asupra unei legi, să o trimită, în termen de cel mult două săptămîni, spre reexaminare, Parlamentului. În cazul în care Parlamentul își menține hotărîrea adoptată anterior, Președintele promulgă legea”.

Important este de precizat în context că cererea Președintelui adresată Parlamentului de a reexamina o lege ce i s-a transmis spre promulgare nu presupune neconstituționalitatea legii respective. Obiecțiile Președintelui ar putea viza, de pildă, erori de conținut sau de redactare a legii. Președintele dispune de dreptul de a sesiza Curtea Constituțională, însă în cazul unei legi trimise spre promulgare el poate sesiza Curtea Constituțională doar după promulgare [65, p. 337].

Mai nou, în jurisprudența sa mai recentă Curtea Constituțională a statuat [124]: „62. Promulgarea legii reprezintă un element ce finalizează procesul legislativ și în același timp reprezintă un control prealabil al legii”. „63. Controlul legii exercitat de Președinte în cadrul procedurii de promulgare are la bază trei componente (direcții): de procedură, de oportunitate și de constituționalitate”. „66. Președintele Republicii Moldova în cazul trimiterii legii spre reexaminare Parlamentului pentru motive de neconstituționalitate, poate sesiza concomitent Curtea Constituțională, în calitate de unică autoritate de jurisdicție constituțională, în vederea controlului constituționalității legii adoptate”.

Așadar, în prezent, Președintele Republicii Moldova dispune de dreptul de a declanșa controlul de constituționalitate *a priori* asupra legilor ce urmează să le promulge [12, p. 123].

În același timp, Curtea consideră că „ține de esența principiului loialității constituționale ca, în cazul contestării legii trimise de către Președintele Republicii Moldova spre reexaminare Parlamentului pentru motive de neconstituționalitate, Parlamentul să revoteze legea numai după pronunțarea hotărârii Curții Constituționale a Republicii Moldova prin care s-a confirmat constituționalitatea” [124, §69].

Analizând instituția *veto-ului* legislativ pusă la dispoziția Șefului de stat prin prisma teoriei răspunderii constituționale, putem constata că doar în cazul *veto-ului absolut*, se poate eventual vorbi despre o sancționare efectivă a Parlamentului (în cazul în care legea ar prevedea temeiurile în baza căruia poate fi invocat). Celelalte forme de *veto*, ar putea fi privite, prin optica aceleiași teorii, ca măsuri de protecție și nu ca măsuri de răspundere juridică (care după cum susțin cercetătorii implică pentru subiectul delictului constituțional survenirea unor consecințe nefavorabile [299, p. 215]), dar care sunt tot elemente ale mecanismului de constrângere juridico-constituțională.

Pe cale de consecință, în viziunea noastră (ținând cont evident de nivelul de dezvoltare a teoriei răspunderii constituționale), o sancționare constituțională a Parlamentului ar putea interveni doar prin blocarea definitivă a efectelor juridice ale unei legi adoptate de către acesta (care poate fi realizată fie printr-un *veto* absolut al Șefului de stat, fie prin *veto*-ul popular, care presupune un referendum legislativ prin care corpul electoral are dreptul să respingă legile Parlamentului [209, p. 332]).

În fine, generalizând asupra problemei formelor de răspundere a Parlamentului (care recunoaștem că nici pe departe nu a fost epuizată), ținem să trasăm următoarele idei importante:

- *Răspunderea Parlamentului* urmează a fi percepută ca o condiție absolut necesară procesului de responsabilizare a puterii pentru modul în care își exercită funcțiile, fiind un indicator relevant al naturii de drept a statului [157, p. 194].

- Formele principale de răspundere a forului legislativ sunt: *răspunderea politică* (care în cea mai mare parte este convențională) și *răspunderea juridică*, care poate fi redusă la *răspunderea constituțională*.

- *Răspunderea juridică a Parlamentului* în ansamblul său este posibilă doar în condițiile mandatului reprezentativ, prin intermediul instituției *dizolvării* – ca sancțiune constituțională.

- Principalele măsuri de sancționare juridico-constituțională a Parlamentului Republicii Moldova sunt: *dizolvarea* (dată în competența comună a Șefului de stat și a Curții Constituționale) și *declarația neconstituționalității legilor* (competența exclusivă revenindu-i Curții Constituționale).

- În fine, dat fiind faptul că răspunderea Parlamentului este un subiect nou atât în peisajul democrației Republicii Moldova, cât și în arealul științific, considerăm că sunt necesare ample cercetări științifice de natură să contribuie la dezvoltarea unei teorii fundamentale a răspunderii organului legislativ suprem.

4.5. Răspunderea penală a Parlamentului: premise și temeuri de exonerare

4.5.1. Considerații generale cu privire la răspunderea penală a persoanei juridice. Așa cum s-a arătat în literatura de specialitate [224, p. 13], evoluțiile legislative din a doua jumătate a sec. al XX-lea marchează o tendință ireversibilă spre responsabilizarea penală a persoanelor juridice, tendință impulsionată în primul rând de realitățile vieții socio-economice și de necesitatea găsirii unor mijloace eficiente de reacție față de creșterea criminalității corporative și organizate.

După cum susțin cercetătorii [201], răspunderea penală a persoanei juridice a dobândit în Europa o nouă dimensiune mai ales după Congresul internațional de drept penal comparat care s-a desfășurat la Budapesta în anul 1978 [258, p. 351], precum și ca urmare a dezbaterilor consacrate în special criminalității economico-financiare sau concurențiale. Plecând de la *Recomandarea R(88) din 20 octombrie 1988 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei* [261], prin care statele au fost invitate să admită răspunderea penală a persoanelor morale, mai multe țări au reglementat această instituție și anume:

- *Franța* (prin art. 121-2 din noul Cod penal 1994) [259, p. 474; 202, p. 246],
- *Finlanda* (capitolul 9 din Codul penal din 1995),
- *Belgia* (art. 5 din Codul penal modificat prin Legea din 4 mai 1999),
- *Italia* (art.29-32 din Decretul-lege nr. 231/2001),
- *Portugalia* (art. 11 alin. 8 din Codul penal, în forma propusă de guvern în noiembrie 2006),
- *Spania* (art. 31 bis din Codul penal din 2005, modificat în 2010) și
- *România* (art. 19¹ din Codul Penal introdus prin Legea nr. 278/2006, art. 135 din Noul Cod Penal [58]).

Aceleași acte și evenimente internaționale (urmate de altele nu mai puțin importante [134, pp. 23-24]) au avut un impact direct și asupra legislației Republicii Moldova, calitatea de subiect al infracțiunii fiind recunoscută și persoanelor juridice în art. 21 din *Codul Penal* [56], după cum urmează:

„(3) O persoană juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă aceasta nu a îndeplinit sau a îndeplinit necorespunzător dispozițiile directe ale legii ce stabilesc îndatoriri sau interdicții privind efectuarea unei anumite activități și se constată cel puțin una din următoarele circumstanțe: a) fapta a fost săvârșită în interesul persoanei juridice respective de către o persoană fizică împuternicită cu funcții de conducere, care a acționat independent sau ca parte a unui organ al persoanei juridice; b) fapta a fost admisă sau autorizată, sau aprobată, sau utilizată de către persoana împuternicită cu funcții de conducere; c) fapta a fost săvârșită datorită lipsei de supraveghere și control din partea persoanei împuternicite cu funcții de conducere.

(3¹) *O persoană fizică se consideră imputernicită cu funcții de conducere dacă are cel puțin una din următoarele funcții: a) de reprezentare a persoanei juridice; b) de luare a deciziilor în numele persoanei juridice; c) de exercitare a controlului în cadrul persoanei juridice.*

(4) *Persoanele juridice, cu excepția autorităților publice, răspund penal pentru infracțiunile pentru săvârșirea cărora este prevăzută sancțiune pentru persoanele juridice în partea specială din prezentul cod.*

(5) *Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice pentru infracțiunea săvârșită.”*

După cum se poate observa, de la răspunderea penală a persoanelor juridice de drept privat nu se admite nicio excepție, toate absolut fiind pasibile de această formă de răspundere juridică în condițiile prevăzute de lege. În schimb, în cazul persoanelor juridice de drept public situația este una diferită, întrucât există excepții absolute, referitoare în special la autoritățile publice, vorbindu-se în acest sens despre *imunitatea penală a autorităților publice* [174, p. 205; 180, p. 5].

Sub aspect comparativ însă, constatăm că în cazul legislației penale românești, o asemenea excepție se extinde asupra mai multor entități. Astfel, potrivit art. 19¹ din *Codul penal* al României (Legea nr. 301/2004 [57]): *„Persoanele juridice, cu excepția statului, a autorităților publice și a instituțiilor publice care desfășoară o activitate ce nu poate face obiectul domeniului privat, răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice, dacă fapta a fost săvârșită cu forma de vinovăție prevăzută de legea penală.”*

Cu unele precizări, dispoziții similare au fost incluse și în Noul Cod Penal al României, în titlul VI, denumit sugestiv – „Răspunderea penală a persoanei juridice”. În concret, art. 135 (Condițiile răspunderii penale a persoanei juridice) prevede [58]: *(1) Persoana juridică, cu excepția statului și a autorităților publice, răspunde penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice. (2) Instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unei activități ce nu poate face obiectul domeniului privat. (3) Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit la săvârșirea aceleiași fapte.* Deci, în cazul României, imunitatea penală este proprie statului, autorităților publice și instituțiilor publice.

Pe marginea acestui subiect, opinia majoritară în literatura de specialitate este una favorabilă angajării răspunderii penale a persoanelor juridice de drept public [240, p. 374; 250, p. 27; 98, p. 112], deoarece potrivit principiului constituțional al egalității persoanelor în fața legii este inechitabil ca pentru aceeași faptă o persoană juridică să fie sancționată sau nu, după cum aparține dreptului public sau privat. Se apreciază că numai persoanele juridice de drept public ce implică exercițiul autorității de stat nu răspund penal, dar și în acest caz soluția trebuie să fie nuanțată,

deoarece majoritatea acestor persoane juridice au în obiectul de activitate numeroase activități cu caracter economic în domeniul serviciilor publice, astfel că nu se pot excepta *de plano* de la non-responsabilitatea penală. Unica excepție admisă de teoreticieni de la regula răspunderii penale a persoanelor juridice de drept public este imunitatea penală a statului (subiect la care ne vom referi în cele ce urmează).

4.5.2. Imunitatea penală a statului. Inițial, reiterăm că, privită în ansamblu, problema *răspunderii statului* în doctrina de specialitate este una controversată, oscilând între negarea totală a acesteia și recunoașterea statului ca subiect al anumitor forme de răspundere (de ex., *răspunderea patrimonială* (pentru erori judiciare și prejudiciile cauzate prin acte administrative ilegale), *responsabilitatea ministerială* și *răspunderea constituțională* [72, pp. 320-339; 192, p. 136]; *răspunderea civil-patrimonială* și *răspunderea administrativ-patrimonială* [164, p. 43]).

Referitor la imunitatea penală a statului, precizăm că aceasta constituie prima excepție de la răspunderea penală a persoanelor juridice [134, p. 83]. În prezent, statul ca persoană juridică este exceptat de la răspunderea penală în majoritatea sistemelor de drept din Europa (Franța, Belgia, Olanda, Finlanda, Marea Britanie etc.). În Spania, prin art. 31 bis pct. 5 din *Codul penal*, se prevede expres că „dispozițiile privind răspunderea penală a persoanelor morale nu sunt aplicabile statului” [201].

Pentru justificarea imunității penale a statului, în literatura de specialitate au fost aduse mai multe argumente. În primul rând, au fost invocate principiile suveranității statului și cel al separării puterilor în stat. Referitor la primul principiu, s-a arătat că în exercitarea atributelor sale de suveranitate, statul nu poate comite infracțiuni. O astfel de argumentare a fost folosită mult timp și pentru justificarea imunității civile a statului. Referitor la cel de-al doilea principiu, s-a afirmat că recunoașterea răspunderii penale a statului ar putea conduce la plasarea întregii activități a administrației (a executivului) sub controlul puterii judecătorești, ceea ce ar duce la încălcarea principiului separației puterilor în stat [249, p. 195].

Asemenea justificări au fost considerate însă puțin convingătoare, întrucât, după cum susțin cercetătorii, ele nu au împiedicat niciodată recunoașterea răspunderii civile a statului și condamnarea agenților săi în fața instanțelor penale [134, p. 84]. Mai mult, în doctrina franceză se precizează că, în prezent, statul nu mai este suveran în toate privințele, având în vedere că anumite organe și activități ale sale se găsesc supuse unei obligații generale de legalitate sau de răspundere (cel puțin) civilă care poate conduce la condamnarea acestuia. Chiar și pe plan internațional, suveranitatea statului poate fi limitată în mod constituțional, întrucât sunt protejate doar condițiile esențiale ale suveranității [256, pp. 261-262].

Un alt argument adus în acest sens, ține de faptul că statul este prezumat a acționa întotdeauna în interes public, în regim de drept, ceea ce înseamnă că acțiunile sale nu pot constitui

infracțiuni, iar publicul nu poate fi sancționat penal direct sau indirect. Acestui argument s-a replicat că prezumția nu poate fi decât relativă, existând situații în care statul, prin aparatul său, nu acționează în interesul public [134, p. 84]. Și în cazul dat s-a replicat că statul beneficiază de o imunitate de jurisdicție penală absolută, neputând fi angajată răspunderea acestuia nici în cazul faptelor comise în exercitarea autorității de stat, dar nici în cazul acelor fapte care s-ar săvârși în exercitarea unor activități ce țin de domeniul privat al statului [225, p. 368].

Dincolo de aceste argumente, în doctrină cel mai mult s-a insistat asupra ideii că răspunderea penală a statului ar fi o aberație juridică [199, p. 104], întrucât statul, deținând monopolul dreptului de a pedepsi (calificat drept o atribuție regală [134, p. 84]), nu se poate pedepsi pe sine însuși [259, p. 474]. În pofida acestui fapt, unele voci susțin că există situații în care statul se sancționează pe sine însuși, de exemplu atunci când Curtea Constituțională declară o lege neconstituțională, statul nu face altceva decât să sancționeze o acțiune de a sa [226, p. 160].

În încercarea de a da o apreciere acestui argument, trebuie să ținem cont de faptul că legiuitorul român destul de clar delimitează statul, autoritățile publice și instituțiile publice ca subiecți exceptați de la răspunderea penală. Deci, din acest punct de vedere, declararea neconstituționalității unei legi nu este o sancțiune aplicată statului nemijlocit, ci autorității legislative a acestuia (în contextul realizării răspunderii constituționale a acesteia [166, pp. 85-89]). Prin urmare, în sens strict, un asemenea argument nu are nimic comun cu răspunderea penală [174, pp. 204-210; 180, p. 6].

Argumentul considerat decisiv pentru admiterea imunității penale a statului, potrivit cercetătorilor, rezidă în diferența care există între funcțiile sancțiunilor penale și cele ale altor categorii de sancțiuni: dacă acestea din urmă sunt necesare pentru protecția drepturilor diferitor subiecte de drept, sancțiunile penale nu restabilesc nici un drept al acestora. Prin urmare, statul poate și trebuie să se sancționeze pe el însuși dacă o sancțiune pronunțată este necesară pentru restabilirea ori garantarea drepturilor altor subiecte de drept, dar o asemenea sancțiune ar fi lipsită de funcții dacă singurul său efect este angajarea răspunderii penale a statului [134, p. 85].

De altfel, după cum corect precizează cercetătorii, admiterea răspunderii penale a statului ar ridica probleme și în ceea ce privește sancțiunile exprese ce ar putea fi aplicate acestuia. În acest sens, desigur, nu ar putea fi aplicată *dizolvarea/lichidarea* și nici *suspendarea activității* statului (pedeapsă nereglementată în legislația Republicii Moldova – e.n.), întrucât aplicarea unor asemenea pedepse ar contraveni unor trăsături ale pedepsei penale (caracterul preventiv, educativ) și, mai ales, principiului proporționalității, consecințele acestora fiind disproporționat mai mari decât cele ale faptei generatoare (multitudinea de persoane afectate, prejudicii considerabil de mari etc.) [134, p. 86]. Practic, singura pedeapsă care ar putea fi pronunțată împotriva statului (din numărul celor expres reglementate de *Codul penal* la art. 63 alin. (1) [56]) este *amenda*. Problema

principală în acest sens rezidă însă în faptul că în condițiile în care amenzile se fac venituri la bugetul de stat, condamnarea statului la plata unei amenzi ar însemna practic că acesta își plătește sieși amenda, nefiind astfel realizate funcțiile tradiționale ale pedepsei penale.

Dincolo de aceste argumente și contraargumente, în doctrina românească pot fi atestate opinii (M. K. Guiu), care susțin tranșant că „toate persoanele juridice, inclusiv statul și autoritățile publice, pot fi trase la răspundere penală, propunându-se ca expresia „cu excepția statului și a autorităților publice” să fie înlăturată din Codul penal” [7, p. 380]. Ideea se bazează pe faptul că nu de puține ori statul desfășoară activități susceptibile să dea naștere săvârșirii de infracțiuni. La nivel normativ, un exemplu în acest sens servește *Codul penal* al Danemarccii, care prin art. 27 admite răspunderea statului pentru infracțiuni care nu au fost savârșite în exercitarea unor atribuții ce țin de puterea publică [240, p. 336].

Cu mult mai detaliat această idee o regăsim dezvoltată în Franța, unde destul de insistent se pledează pentru introducerea unei *răspunderi limitate a statului*, atunci când acesta acționează într-un domeniu în care persoanele juridice de drept privat pot acționa cu aceleași mijloace, ori când statul omite să-și exercite prerogativele, săvârșind astfel o infracțiune. Prin urmare, statul ar fi exonerat de răspundere atunci când exercită o activitate ce implică prerogativele sale de autoritate publică, dar va răspunde penal dacă va omite să exercite aceste prerogative, iar prin aceasta aduce atingere unei valori sociale aparținând altei persoane [226, pp. 161-162; 134, p. 87].

Generalizând asupra celor expuse, precizăm [174, p. 208; 180, p. 7; 171, p. 211] că statul ar trebui să fie pasibil doar de *răspundere civilă* pentru prejudiciile cauzate (în cadrul raporturilor juridice civile și administrative), corelată după caz cu *răspunderea penală a funcționarilor publici* implicați în comiterea faptelor prejudiciabile.

4.5.3. Imunitatea penală a autorităților publice. O altă excepție de la principiul răspunderii penale a persoanelor juridice este reprezentată de *autoritățile publice* care, de asemenea, se bucură de imunitate penală (reiterăm că aceasta este unica excepție stabilită de legea penală a Republicii Moldova).

Autoritățile publice care cad sub incidența acestei excepții sunt prevăzute de Constituția Republicii Moldova, în care sunt calificate ca atare: Parlamentul, Guvernul, autoritățile administrației publice centrale și locale, Autoritatea judecătorească și Curtea Constituțională (ca *autoritate* de jurisdicție constituțională – art. 134 alin. (1) din Constituție). Aceste și alte autorități publice recunoscute prin legi organice (de ex., Curtea de Conturi – art. 2 alin. (1) [149]), în măsura în care sunt persoane juridice, nu intră sub incidența legii penale.

Spre deosebire de sistemul nostru de drept, în alte state, legislația penală enumeră expres autoritățile publice care dispun de imunitate penală. Bunăoară, art. 5 alin. (4) din *Codul penal belgian* exceptează de la răspunderea penală regiunile, comunitățile, provinciile, comunitatea

Bruxelles-ului, comunele, organele teritoriale intracomunale, Comisia comunitară franceză, Comisia comunitară flamandă, Comisia comunitară comună și centrele publice de ajutor social.

La fel, potrivit art. 31 bis paragraful 5 din *Codul penal spaniol*, dispozițiile privind răspunderea penală a persoanelor morale nu sunt aplicabile administrațiilor publice teritoriale și instituțiilor, organelor de conducere, agențiilor și întreprinderilor publice, partidelor politice și sindicatelor, organizațiilor internaționale de drept public, nici celor care exercită politici publice sau furnizează servicii de interes economic general [201].

Dacă, autoritățile publice concrete cărora le este recunoscută imunitatea penală diferă de la stat la stat, atunci fundamentele acestei excepții sunt aceleași ca și pentru justificarea imunității penale a statului, întrucât însăși noțiunea de „stat” o înglobează pe cea de „autorități publice”. Din acest punct de vedere, pare a fi justificată formula utilizată de legiuitorul nostru când a stabilit categoriile de persoane juridice exceptate de la răspunderea penală (art. 21 alin. (3) din *Codul penal*), și anume expresia „autorități publice”, indicarea „statului” în acest caz fiind practic inutilă (în condițiile în care nu se optează pentru o răspundere penală limitată a acestuia) [174, p. 209].

Pe de altă parte, pornind de la faptul că *Codul penal* nu definește noțiunea de „autoritate publică”, iar mecanismul statal este constituit dintr-un sistem de diferite autorități și instituții publice, trebuie să recunoaștem că norma noastră penală este echivocă, putând fi interpretată în mod diferit [180, p. 7; 171, p. 213].

După cum s-a menționat *supra*, legiuitorul român include în categoria persoanelor juridice cu imunitate penală și *instituțiile publice* (în anumite condiții), din categoria cărora, potrivit specialiștilor [201], fac parte Banca Națională a României, penitenciarele, unitățile militare etc. Prin urmare, raportându-ne la legislația penală a Republicii Moldova, considerăm absolut necesară concretizarea autorităților publice care dispun de imunitate penală, moment ce inevitabil va condiționa și necesitatea includerii în această categorie și a unor instituții publice.

În final, subliniem o dată în plus că imunitatea penală este proprie și **Parlamentului**, atât în calitatea sa de autoritate publică reprezentativă (în această ipostază fiindu-i proprie răspunderea politică și juridică (constituțională) [166, pp. 85-89]), cât și de persoană juridică, acesta nefiind pasibil de răspundere penală potrivit dispozițiilor exprese ale legii penale.

4.6. Concluzii la capitolul 4

Generalizând asupra problemei *răspunderii Parlamentului ca dimensiune a teoriei răspunderii parlamentare* (care nu a fost epuizată complet), ținem să trasăm următoarele idei importante:

- *Răspunderea Parlamentului* urmează a fi percepută ca o condiție absolut necesară procesului de responsabilizare a puterii pentru modul în care își exercită funcțiile, fiind un indicator relevant al naturii de drept a statului [157, p. 194].

- Formele principale de răspundere a forului legislativ sunt: *răspunderea politică* (care în cea mai mare parte este convențională) și *răspunderea juridică*, care poate fi redusă la *răspunderea constituțională*.

- *Răspunderea juridică a Parlamentului* în ansamblul său este posibilă doar în condițiile mandatului reprezentativ, prin intermediul instituției *dizolvării* – ca sancțiune constituțională.

- În cazul mandatului imperativ răspunderea Parlamentului este imposibilă întrucât în condițiile acestuia este practică *revocarea deputaților*. Referitor la propunerea de a reveni la o astfel de instituție în sistemul nostru constituțional, considerăm că nu este nici oportună, nici necesară, întrucât însăși instituția mandatului imperativ este contrară standardelor democratice internaționale.

- Principalele măsuri de sancționare juridico-constituțională a Parlamentului Republicii Moldova sunt: *dizolvarea* (dată în competența comună a Șefului de stat și a Curții Constituționale) și *declarația neconstituționalității legilor* (competența exclusivă revenindu-i Curții Constituționale).

- De asemenea, o sancționare constituțională a Parlamentului ar mai putea interveni prin blocarea definitivă a efectelor juridice ale unei legi adoptate de către acesta (care poate fi realizată fie printr-un *veto* absolut al Șefului de stat, fie prin *veto*-ul popular, care presupune un referendum legislativ prin care corpul electoral are dreptul să respingă legile Parlamentului).

- În fine, dat fiind faptul că *răspunderea Parlamentului* este un subiect nou atât în peisajul democrației Republicii Moldova, cât și în arealul științific autohton, considerăm că sunt necesare ample cercetări științifice de natură să contribuie la dezvoltarea unei teorii fundamentale a răspunderii organului legislativ suprem.

V. RĂSPUNDEREA DEPUTAȚILOR CA DIMENSIUNE A RĂSPUNDERII PARLAMENTARE

5.1. Răspunderea ca element al statutului deputatului

5.1.1. Preliminarii. Potrivit doctrinei, *statutul deputatului* presupune totalitatea drepturilor, obligațiilor, garanțiilor și responsabilităților cu care este abilitat deputatul întru realizarea mandatului parlamentar obținut ca urmare a exprimării voinței corpului electoral în contextul exercitării suveranității naționale [17, p. 279].

Pe de altă parte, Curtea Constituțională a precizat în context că [123, §22]: „[c]onținutul mandatului parlamentar este prestabilit prin Constituție, lege, regulamentele parlamentare sau pe cale cutumiară, fiind dedus din exercitarea prerogativelor ce alcătuiesc competența Parlamentului, și reprezintă totalitatea drepturilor și obligațiilor deputatului, care pot fi de natură politică și juridică, precum și garanțiile libertății de exercitare a mandatului și independenței deputatului.” Constituția nu oferă o descriere expresă detaliată a activității deputatului, enunțând cadrul general al exercitării mandatului parlamentar – exercitarea prerogativelor ce alcătuiesc competența Parlamentului. Respectiv, Curtea reține că, în exercitarea mandatului lor, deputații îndeplinesc mai multe funcții: de *reprezentare*, de *legiferare* și de *monitorizare și control*” [§23]. Important este că exercitarea suveranității naționale sau a puterii de stat de către deputați are loc în principal prin activitatea legislativă [§24].

Din momentul validării mandatului aleșii sunt în serviciul colectivității care i-a desemnat, drept pentru care au ca principală sarcină rezolvarea tuturor problemelor de interes public ce apar și care țin de viața statului. Importanța unei asemenea activități l-a determinat pe legiuitor să instituie o protecție menită să le garanteze siguranța și deplina libertate a exercitării mandatului.

În concret, deputații se bucură de un sistem de protecție de natură a le asigura deplina libertate de acțiune în exercitarea mandatului cu care au fost investiți și, în același timp, de a-i feri de eventualele ingerințe, agresiuni, amenințări, intimidări din partea puterii executive și chiar din partea alegătorilor, partidelor politice ce i-au propus drept candidați, ori a altor organisme guvernamentale și neguvernamentale [157, pp. 191-192].

Însă protecția oferită de lege impune și o anumită conduită din partea alesului pe tot parcursul derulării mandatului său. El este obligat să respecte Constituția și legile țării, să se supună regulilor de curtuazie și disciplină și să nu folosească în cuvântul lui sau în relațiile cu cetățenii expresii injurioase, ofensatoare ori calomnioase. În același timp, alesul trebuie să-și îndeplinească atribuțiile cu bună-credință și fidelitate față de țară și colectivitatea care l-a ales, să dea dovadă de

probitate și discreție profesională, de cinste și corectitudine. Încălcarea cu vinovăție a unor asemenea obligații atrage în mod firesc răspunderea acestuia [213, p. 26].

În context, sunt relevante dispozițiile art. 15 din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994 [150], potrivit cărora deputatul este obligat să respecte cu strictețe Constituția, legile, normele etice și morale. De asemenea, deputatul este dator să fie demn de încrederea alegătorilor, să contribuie prin exemplul personal la întărirea disciplinei de stat, la îndeplinirea obligațiilor civice, la asigurarea drepților omului și la respectarea legislației.

În context, ținem să reamintim că parlamentarii, constituiți în adunare, nu pot fi trași la răspundere juridică pentru neîndeplinirea angajamentelor și promisiunilor luate cu prilejul campaniei electorale dinainte de alegerea lor ca reprezentanți [209, p. 265]. Or, consecința directă a interzicerii mandatului imperativ, prin norme constituționale, rezidă în faptul că parlamentarul, din punct de vedere juridic, nu mai are nicio răspundere juridică față de alegătorii din circumscripția pe care l-a ales și nici față de partidul pe lista căruia a candidat. Raporturile sale cu alegătorii și partidul sunt raporturi morale, politice, dar nu juridice. Bunăoară, parlamentarul este liber să adere la orice grup parlamentar în funcție de opțiunile sale, să se transfere de la un grup parlamentar la altul sau să se declare independent față de toate grupurile parlamentare. El nu mai este ținut să îndeplinească vreo obligație față de aceștia, fiind obligat numai față de popor.

Singura posibilitate pe care o are partidul sau alegătorii nemulțumiți de activitatea unui parlamentar este să nu-l realegă. Încetarea mandatului de parlamentar se poate produce numai la data întrunirii legale a Parlamentului nou ales sau în caz de demisie, de pierdere a drepturilor electorale, de incompatibilitate sau deces [209, p. 270]. Prin urmare, mandatul deputaților poate fi evaluat doar din punct de vedere politico-moral, atât pe tot timpul mandatului, cât și la finalul său.

În doctrina românească, în context, se menționează că protecția specială de care se bucură parlamentarii nu exclude ideea de răspundere a acestora. Astfel, în materia răspunderii juridice, parlamentarii se bucură de un regim special, care vizează pe de o parte, inexistența răspunderii deputaților pentru tot ceea ce privește activitatea legată de exercitarea mandatului lor („iresponsabilitate”), iar pe de altă parte, de instituirea unor reguli speciale privind reținerea, arestarea sau trimiterea în judecată penală, în cazul în care parlamentarii sunt învinuiți de crime sau delictе („inviolabilitate”) [48, p. 58-59].

În același timp, reținem că răspunderea juridică în general și a aleșilor în special nu poate fi privită într-o manieră rigidă. O multitudine de factori precum valorile sociale încălcate, tipul de normă juridică a cărei dispoziție a fost lezată, gradul de vinovăție a făptuitorului, pericolul social al faptei ilicite, precum și categoriile diferite de aleși conferă un dinamism aparte acestei instituții fundamentale, care se exprimă prin diverse tipuri sau forme de răspundere. Astfel, pentru faptele ilicite săvârșite de aleși în exercitarea atribuțiilor ce le revin, în conformitate cu dispozițiile legale,

pot interveni următoarele forme de răspundere juridică: *patrimonială*, *disciplinară* (pentru încălcarea regulamentelor parlamentare și a deontologiei parlamentare [48, pp. 58-59]), *contravențională* și, nu în ultimul rând, o *răspundere penală* [213, p. 26]. Susținând această idee [172, p. 299; 171, p. 219; 165, p. 36], în cele ce urmează, ne propunem să analizăm legislația în vigoare pentru a elucida aceste forme de răspundere juridică a deputaților, cu precizarea temeiurilor și sancțiunilor aplicabile.

5.1.2. Răspunderea disciplinară a deputaților. Inițial, considerăm necesar a preciza că spre deosebire de alte categorii de demnitari publici, legislația în domeniu (fiind vorba în concret despre *Regulamentul Parlamentului Republicii Moldova* [152] /în continuare *Regulament/* și *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/2005 [150]), nu prevede expres răspunderea disciplinară a deputaților. Cu toate acestea, *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică* nr. 199/2010 [148] stabilește în art. 23: „(1) Demnitarul își exercită mandatul cu bună-credință. În cazul încălcării acestei prevederi, demnitarul poartă răspundere personală. (2) Încălcările comise în exercițiul mandatului atrag răspunderea disciplinară, civilă, contravențională sau penală în condițiile legii.” Astfel, *Legea-cadru* prevede expres că demnitarii publici (din categoria cărora fac parte și deputații) sunt pasibili de răspundere disciplinară.

Pornind de la faptul că statutul fiecărei demnități publice este reglementat distinct prin legi speciale, evident că și disciplina deputaților, în calitatea lor de demnitari publici, își are cadrul său juridic special. În context, *Regulamentul Parlamentului* conține un capitol distinct (Capitolul 11) consacrat *interdicțiilor și sancțiunilor* aplicate deputaților. Specificul acestui cadru juridic rezidă în aceea că legiuitorul nu operează expres cu astfel de noțiuni ca „răspundere disciplinară”, „abatere disciplinară”, „sancțiune disciplinară”. În opinia noastră, acest fapt nu exclude răspunderea disciplinară a deputaților (întrucât disciplina este indispensabilă oricărei activități umane), ci doar accentuează specificul și caracterul distinct al acesteia. Deci, interdicțiile (inclusiv încălcarea altor prevederi ale *Regulamentului*) și sancțiunile prevăzute în cuprinsul *Regulamentului*, conturează indubitabil instituția *răspunderii disciplinare a deputaților* (moment atestat și de alți cercetători autohtoni [31, pp. 122-123]).

Existența unei astfel de instituții este confirmată și de faptul că, în general, atât doctrina, cât și legislația operează cu instituția răspunderii disciplinare a funcționarului public, care dispune de o serie de trăsături definitorii, precum urmează [9, p. 5]:

- 1) are un caracter strict personal, nefiind de conceput o răspundere disciplinară pentru fapta altuia sau o transmitere a ei asupra moștenitorilor;
- 2) este o formă de răspundere independentă de toate celelalte forme ale răspunderii juridice;
- 3) este o răspundere de drept public; intervine numai în cazul săvârșirii unei abateri disciplinare calificată ca atare prin norme legale, deci în cadrul unor raporturi de drept public;

4) subiectul activ este un funcționar public, iar subiectul pasiv este autoritatea publică la care acesta este încadrat;

5) procedura de cercetare, aplicare și constatare a sancțiunilor disciplinare sunt supuse unor norme speciale;

6) abaterile și sancțiunile disciplinare sunt prevăzute prin norme cu putere de lege.

Evident, în cazul *răspunderii disciplinare a deputaților* unele dintre aceste trăsături lipsesc (bunăoară, abaterile disciplinare nu sunt expres reglementate etc.), fapt determinat în mare parte de specificul statutului acestor demnitari publici și mandatul pe care îl exercită aceștia. În context, atragem atenția că în doctrina constituțională se consideră că răspunderea disciplinară a deputaților nu are nimic comun cu răspunderea disciplinară din dreptul muncii, parlamentarii neavând calitatea de subiect al abaterii disciplinare pe baza unui contract de muncă [94, p. 243].

Referindu-ne nemijlocit la interdicțiile impuse deputaților, precizăm că potrivit art. 132 din *Regulamentul Parlamentului*, deputaților li se interzice:

a) proferarea de insulte, amenințări sau calomnii atât de la tribuna Parlamentului, cât și din sala de ședințe;

b) dialogul între vorbitorul aflat la tribună și persoanele aflate în sală;

c) convorbiri la telefoane mobile în sala de ședințe a Parlamentului în timpul ședințelor în plen;

d) tulburarea dezbaterilor sau crearea agitației în sala de ședințe;

d¹) accesul în incinta Parlamentului și în încăperile în care se desfășoară ședințele în plen ale Parlamentului și ale organelor sale de lucru cu echipamente portabile de amplificare a sunetului și/sau cu oricare alte obiecte ce ar putea fi folosite pentru tulburarea ordinii și/sau întreruperea lucrărilor ședințelor Parlamentului;

d²) blocarea tribunelor, blocarea accesului în sala de ședințe, blocarea sau limitarea accesului la microfoane, sau crearea unor condiții de imposibilitate a continuării ședințelor plene ale Parlamentului;

e) orice acțiuni ce pot împiedica desfășurarea normală a lucrărilor Parlamentului.

Prin urmare, aceste interdicții conturează un sistem de abateri disciplinare pentru comiterea cărora deputații sunt sancționați disciplinar [181, p. 24]. În același timp însă, atragem atenția la prevederile art. 133 din *Regulament*, care stabilesc o serie de sancțiuni „pentru încălcarea de către deputați a prevederilor *Regulamentului*”. Deci, din interpretarea acestei norme se poate deduce că abaterile disciplinare ce pot fi comise/admise de către deputați nu se reduc doar la încălcarea interdicțiilor prevăzute în art. 132 din *Regulament*, ci cuprind orice încălcare a prevederilor *Regulamentului*. În linii generale, acestea pot fi identificate pornind de la sancțiunile prevăzute de *Regulament* (în art. 133) și a modului de aplicare a acestora, după cum urmează: a) avertismentul;

b) chemarea la ordine; c) retragerea cuvântului; d) lipsirea de cuvânt pe o durată de până la 5 ședințe; e) eliminarea din sala de ședințe; f) interzicerea participării la ședințele plenare pe o durată de până la 10 ședințe.

Detaliind, precizăm că la prima încălcare de către deputat a prevederilor Regulamentului, președintele ședinței îl **avertizează** și îl invită să respecte Regulamentul. Potrivit art. 135 din *Regulament* deputații sunt **chemați la ordine**, de către Președintele ședinței, în cazul în care: a) nu iau în considerare avertismentul președintelui ședinței și continuă să se abată de la Regulament; b) se ceartă cu alți deputați sau alți participanți la ședință; c) folosesc gesturi și un limbaj ofensator; d) se abat de la tema pusă în discuție; e) care tulbură ordinea ședinței în alt mod.

Cu toate acestea, în virtutea art. 136 din *Regulament*, Președintele ședinței poate, înainte de a chema la ordine un deputat, să-l invite să-și retragă sau să explice cuvintele care au generat incident și care pot conduce la aplicarea sancțiunii. În cazul în care cuvintele întrebuițate au fost retrase sau regretate ori explicațiile date sunt apreciate de președintele ședinței ca satisfăcătoare, sancțiunea nu se mai aplică.

O altă sancțiune aplicabilă deputaților este **retragerea cuvântului și lipsirea de cuvânt**. Astfel, în baza art. 137 din *Regulament*, Președintele ședinței poate **retrage cuvântul** deputatului:

- a) care, după chemare la ordine, continuă să tulbure ordinea ședinței;
- b) care își continuă comunicarea peste termenul stabilit și nu respectă indicațiile președintelui de a încheia comunicarea.

Dacă deputatul, după ce i s-a retras cuvântul, în cadrul aceleiași ședințe comite aceleași încălcări, Parlamentul îl poate **lipsi de cuvânt**.

O sancțiune mai aspră este **eliminarea din sala de ședințe** (art. 138 din *Regulament*), care poate fi aplicată deputatului dacă:

- a) în timpul ședinței, cheamă la folosirea forței sau o folosește el însuși;
- b) pe parcursul ședinței, proferează insulte, calomnii sau amenințări publice la adresa Președintelui Republicii Moldova, deputaților, membrilor Guvernului sau altor persoane;
- c) votează, prin mijloace electronice, în numele altui deputat;
- d) blochează, prin diferite modalități, tribuna sau microfoanele din sală și continuă să sfideze autoritatea președintelui ședinței.

Deputatul astfel sancționat este obligat să se conformeze imediat și nu poate reveni în ședința plenară până la încheierea acesteia, cu excepția cazului în care acesta comunică regretul său pentru faptele comise și se obligă să respecte Regulamentul și ordinea în ședință.

În cazul în care deputatul sancționat cu eliminarea din sală nu părăsește benevol sala de ședințe ori dacă acesta a fost sancționat repetat în aceeași sesiune cu eliminarea din sala de ședințe,

Parlamentul poate aplica sancțiunea **interzicerii de participare a acestuia la ședințele plenare** pe o durată de până la 10 ședințe (art. 139 alin. (1) din *Regulament*).

Dacă și după aplicarea sancțiunii de interzicere a participării la ședințele plenare deputatul nu părăsește benevol sala de ședințe, președintele ședinței va anunța o întrerupere.

O altă măsură ce poate fi cumulată cu această sancțiune este **anularea indemnizației** prevăzute de lege pe întreaga durată de aplicare a sancțiunii interzicerii participării la ședințele plenare. Totodată, el pierde și 10% din salariu pentru fiecare ședință, începând cu ziua următoare celei în care a fost aplicată sancțiunea, dar nu mai mult de 75% din salariu.

Sancțiunea interzicerii participării la ședințele plenare poate fi totuși ridicată de Parlament în orice moment, la propunerea Președintelui Parlamentului, a unei fracțiuni parlamentare, la adresarea scrisă sau publică a deputatului sancționat, prin care acesta comunică regretul său pentru faptele comise și se obligă să respecte Regulamentul și ordinea în ședință.

În cazul în care deputatul nu execută benevol sancțiunile aplicate de Parlament de eliminare din sala de ședințe sau de interzicere a participării la ședințele Parlamentului, executarea se asigură de serviciul special al Parlamentului, care îndeamnă deputatul să părăsească sala de ședințe, escortându-l din sală (art. 139¹ din *Regulament*).

Neexecutarea cerințelor președintelui ședinței și ale colaboratorului serviciului special al Parlamentului de părăsire a sălii de ședințe se sancționează cu pierderea a 25% din salariu și din alte indemnizații pentru luna următoare.

Opușterea de rezistență sau insultele aduse colaboratorului serviciului special al Parlamentului în legătură cu solicitarea de a părăsi sala de ședințe a Parlamentului de către deputatul vizat se sancționează cu pierderea a 50% din salariu și din alte indemnizații pentru luna următoare. Ultimele două sancțiuni se aplică de către Președintele Parlamentului.

După cum se poate observa, aplicarea sancțiunilor față de deputați este dată în competența diferitor subiecți, după cum urmează [165, p. 37]:

- sancțiunile prevăzute la art.133 alin. (1) lit. a)-d) – se aplică de către președintele ședinței,
- sancțiunile de la art. 133 alin. (1) lit. e) și f) – se aplică de Parlament, cu votul majorității deputaților prezenți, la propunerea președintelui ședinței sau a unei fracțiuni parlamentare,
- sancțiunile prevăzute la art.133 alin.(1) lit.a)-c) – pot fi aplicate și în scopul menținerii ordinii în ședințele comisiilor de către președinții acestora.

Totodată, importante momente la capitolul dat sunt prevăzute în art. 16 alin. (2) din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/2005 [150] în care este stabilit că participarea deputatului la ședințele Parlamentului și ale comisiei permanente din a cărei componență face parte este *obligatorie*. În cazul în care deputatul nu se poate prezenta din motive întemeiate la ședințele

Parlamentului sau ale comisiei permanente, este obligat să aducă la cunoștință Biroului permanent sau secretarului comisiei respective motivele absenței sale.

Orice absență a deputatului care nu ține de exercitarea atribuțiilor funcționale ale Parlamentului și ale comisiei permanente din care face parte se consideră absență fără motiv întemeiat. Absența deputatului de la ședința Parlamentului în semn de protest față de un proiect sau față de o altă chestiune inclusă pe ordinea de zi, anunțată de deputat personal sau în numele fracțiunii în ședința în plen a Parlamentului, se consideră, de asemenea, absență din motive întemeiate.

Articolul 131 din *Regulament* stabilește în acest sens că absența fără motiv întemeiat a deputatului pe parcursul unei luni la 3 ședințe ale Parlamentului sau ale comisiei permanente din care face parte se sancționează cu pierderea a 50% din salariu și din alte indemnizații pentru luna următoare. Absența fără motiv întemeiat a deputatului pe parcursul unei luni la 4 și mai multe ședințe ale Parlamentului sau ale comisiei permanente din care face parte se sancționează cu pierderea a 75% din salariu și din alte indemnizații pentru luna următoare.

Dincolo de aceste reglementări legale, în practică s-a lansat ipoteza că „lipsa de la ședințele în plen ale Parlamentului și de la ședințele comisiilor parlamentare permanente trebuie calificată ca o încălcare flagrantă a obligațiilor legale de a respecta Constituția și legile în vigoare, pasibilă sancționării sub forma pierderii mandatului de deputat” (Sesizarea Curții Constituționale nr. 8b/2012). Expunându-se pe marginea acestei sesizări Curtea Constituțională a opinat [123, §52-60]:

„52. Ridicarea mandatului este încetarea forțată, contrar voinței deputatului, a mandatului său. Această normă constituțională nu este dezvoltată în prezent prin norme legislative, care ar explica și detalia mecanismul aplicării.

53. ..., după cum rezultă din norma constituțională, reglementarea cazurilor de încetare forțată a mandatului deputatului este apanajul Parlamentului, inclusiv ridicarea mandatului deputatului în cazul eschivării acestuia de la exercitarea îndatoririlor inerente calității de deputat, ținând cont de principiile și spiritul Constituției, normele și standardele democratice și având în vedere practica altor state în domeniu.

54. ..., în ceea ce privește exercitarea mandatului de deputat, în majoritatea parlamentelor există o obligație formală de prezență, atât în plen, cât și în comisie.

55. De fapt, nu există decât câteva legislative (Senatul belgian și Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei), care nu prevăd o formă de participare obligatorie și nici o penalizare pentru absențe nemotivate repetate. În majoritatea parlamentelor care se confruntă cu o obligație de prezență, absența poate fi justificată.

56. În multe state, Parlamentul nu are dreptul de a exclude definitiv pe unul dintre membrii săi (Cipru, Franța, Gabon, Lesotho, Norvegia, Parlamentul European, România etc.). În schimb, este adesea utilizată în calitate de măsură disciplinară suspendarea temporară.

57. În țările în care excluderea definitivă este posibilă, motivele pentru care aceasta poate avea loc variază destul de puternic. În general, acestea sunt de trei tipuri: sancțiune disciplinară, pierderea condițiilor de eligibilitate, precum și exercitarea unei activități incompatibile cu mandatul de deputat. Există și alte motive pentru care un membru poate fi exclus din Parlament, precum ar fi cunoașterea insuficientă a limbii oficiale, fapt ce nu permite exercitarea mandatului de parlamentar, cum este cazul Letoniei.

58. În practica statelor pot fi distinse trei cazuri de pierdere forțată a mandatului de deputat:

1) În unele state, parlamentarul care nu își prezintă benevol demisia poate fi exclus de către Parlament în cazul în care nu mai corespunde cerințelor de eligibilitate sau a acceptat o funcție incompatibilă.

2) În anumite cazuri (de regulă, în țările anglo-saxone), excluderea din Parlament poate fi aplicată ca sancțiune disciplinară finală.

Motivele excluderii – absența nemotivată de la ședințe, dezvăluirea informațiilor confidențiale unor terțe persoane, perturbarea ordinii sau lezarea demnității Parlamentului – sunt în mod expres incluse în legea cu privire la statutul deputatului sau în regulamentul Parlamentului. Neglijarea îndatoririlor, în general, și absența de la ședințele Parlamentului, în special, sunt cele mai comune motive de excludere a deputatului din Parlament.

În Australia, de exemplu, un membru care nu a participat la nici o ședință a Parlamentului pe parcursul a două luni consecutive, fără autorizație, își pierde mandatul. Acesta este, de asemenea, cazul în Capul Verde (dacă numărul absențelor nemotivate depășește valoarea maximă stabilită în regulamentul Parlamentului), Letonia (absența nejustificată de la mai mult de jumătate din ședințele plenare ale Parlamentului pe parcursul unei perioade de trei luni) și Senegal (pentru lipsa la ședințele din cadrul a două sesiuni ordinare). Absența nejustificată de la toate ședințele în una din cele două sesiuni este, de asemenea, un motiv de excludere din Parlament în Niger, dar este nevoie de o decizie în acest sens, adoptată cu votul a două treimi din membrii Parlamentului, și de o decizie a Curții Supreme. Excluderea poate avea loc și pentru alte motive (disciplinare sau nu), la cererea Biroului permanent al Parlamentului.

În India, în cazul în care un membru este absent de la ședințele Parlamentului șaiszeci de zile sau mai mult, fără a fi autorizat de către Parlament, mandatul său poate fi declarat vacant. În Australia, Constituția prevede că deputatul este exclus din Parlament în cazul absenței de la 21 de ședințe plenare consecutive, iar în cazul absenței pe parcursul a două luni consecutive fără permisiunea Parlamentului, mandatul de parlamentar devine în mod automat vacant. În Sri

Lanka, perioada este de trei luni. În Seychelles, pedeapsa se aplică în cazul în care membrul titular este absent, fără permisiunea în scris a președintelui, pentru mai mult de 90 de zile sau în cazul în care un deputat părăsește țara pentru mai mult de 30 de zile, cu excepția cazului în care acesta dispune de autorizația în acest sens a președintelui Adunării Parlamentare.

Pierderea definitivă a mandatului în caz de absență repetată apare, de asemenea, în Armenia, Austria, Japonia, Thailanda și Turcia. În aceasta din urmă, de exemplu, membrii care au fost absenți, fără o scuză valabilă, de la cinci sesiuni într-o perioadă de o lună pot fi excluși printr-o decizie a Adunării Parlamentare.

Deși este adevărat că excluderea din Parlament este, în general, aplicată în cazul absenței repetate în plen, în unele state și absența repetată la ședințele comisiilor pot antrena sancțiuni (Côte d'Ivoire, Senatul francez și Portugalia). În Portugalia, membrul care, fără un motiv valabil, nu a participat la patru ședințe plenare își pierde mandatul, în timp ce, dacă lipsește de la mai mult de patru ședințe ale comisiilor, pierde mandatul în comisia în cauză. În Senatul Francez, senatorul care are trei absențe nejustificate consecutive în comisie este declarat demisionat de drept și nu poate fi înlocuit pe parcursul unui an.

Excluderea este, de asemenea, prevăzută într-un șir de state (de ex., India) în cazul oricărui membru recunoscut de Parlament vinovat de comportament neadecvat sau de alte fapte nedemne de un parlamentar. Constituția Boliviei dispune că fiecare cameră are dreptul de a exclude (temporar sau definitiv), cu o majoritate de două treimi din voturile exprimate, orice membru care a fost găsit vinovat de abateri grave în îndeplinirea funcțiilor sale. În Regatul Unit al Marii Britanii, un membru al Camerei Comunelor poate fi, de asemenea, exclus printr-o rezoluție a Camerei, anume pentru încălcarea codului de conduită sau a normelor disciplinare. O asemenea excludere este însă posibilă numai după o anchetă și o recomandare a Comisiei pentru standarde și privilegii ("Select Committee on Standards and Privileges").

3) Nu în ultimul rând, în unele state, parlamentarul își poate pierde mandatul în urma unei hotărâri judecătorești.

Pierderea mandatului de parlamentar în urma unei decizii judiciare – în general numită „decădere” – este un scenariu pe care îl găsim în aproape toate statele. Printre excepțiile de la această normă sunt Statele Unite ale Americii și Republica Arabă Siriană, constituțiile din aceste state dispunând că doar Camera Reprezentanților și Senatul sunt competente să examineze cazurile privind alegerea și calificarea membrilor lor.

Prin urmare, este necesar să se distingă nu atât între țări în care mandatul încetează sau nu în urma unei decizii judecătorești, ci mai degrabă între cele în care decizia instanței de judecată produce efecte "ipso jure" și cele în care trebuie să fie urmată de o decizie a Parlamentului.

59. *Procedurile de excludere a deputatului din Parlament variază, de asemenea, foarte mult. Adesea, decizia de excludere se ia de către Parlament cu o majoritate calificată sau mai mare (două treimi în Statele Unite ale Americii, Israel, Argentina, Iordania; trei sferturi în Thailanda; cinci șesimi în Finlanda). Procedura de excludere are, de cele mai multe ori, ca punct de pornire recomandarea unei comisii, însărcinate cu examinarea cazului și care raportează Parlamentului.*

60. *Practica altor state denotă faptul că numai lipsa repetată de la ședințele în plen ale Parlamentului sau de la ședințele comisiilor de specialitate se sancționează. Evident, este esențial ca o excludere definitivă să rămână o procedură excepțională, o sancțiune de ultim remediu, ce ar trebui să se limiteze strict la cazurile prevăzute de lege. În caz contrar, aceasta ar putea deveni o armă periculoasă în mâinile majorității parlamentare împotriva opoziției sau a grupurilor minoritare.”*

Expunându-ne pe marginea exemplelor invocate de Curtea Constituțională, ținem să remarcăm că, în general, pierderea mandatului parlamentar nu trebuie văzută ca o *sancționare disciplinară* a deputatului, ci ca o *sancționare constituțională* [181, p. 26] (ca măsură de răspundere constituțională). Importante argumente în acest sens pot fi atestate la D. Cozma [81, pp. 118-119], care se pronunță pentru același caracter (constituțional) al sancțiunii în cazul răspunderii judecătorilor. Ideea de la care pornește cercetătoarea privește gruparea măsurilor de constrângere aplicate față de judecători în două categorii: prima categorie cuprinde măsurile de *răspundere disciplinară* aplicate pentru a sancționa formele de încălcare clasică a disciplinei de muncă (absențele etc.), în timp ce a doua categorie – măsurile de *răspundere constituțională* „la baza cărora ar sta încălcarea unor reguli și norme speciale, de natură etico-morală sau nerespectarea cerințelor speciale impuse judecătorilor ca titulari ai puterii publice” [287, pp. 120-121]. În context, în doctrină, se susține că eliberarea din funcție a judecătorilor este o *măsură de răspundere constituțională* [289, p. 260; 303, p. 186]. Același lucru, în opinia noastră, este valabil și pentru deputați, întrucât, în esență, răspunderea disciplinară trebuie înțeleasă ca având un rol de disciplinare a deputatului (prin avertisment, muștrare etc.), în timp ce răspunderea constituțională – ca o măsură de încetare a mandatului acestuia [181, p. 27] (moment asupra căruia ne vom opri ceva mai jos).

Revenind la problema abordată – sancționarea absențelor deputaților cu pierderea mandatului – notăm că Curtea Constituțională a făcut unele precizări. Astfel [123]:

„61. ..., spre deosebire de absențele nemotivate, protestul parlamentar constituie, *eminamente, o absență motivată politic, fiind o metodă de luptă politică, o acțiune a unui deputat sau a unui grup de deputați, ca ripostă la o anumită acțiune a majorității, prin care se exprimă o manifestare, fără acte de violență, a opoziției împotriva unor acte sau decizii care sunt considerate ilegale sau contrare interesului comun, cu scopul de a obține cedări.*

62. Curtea consideră că sintagma „ridicarea mandatului” nu este aplicabilă acțiunilor de protest parlamentar în cadrul activității politice a deputatului care nu este legată nemijlocit de procesul de creație legislativă, dacă nu se recurge la violență fizică sau psihică.”

În același timp, Curtea atrage atenția la faptul că este necesară reglementarea legală exhaustivă a procedurilor de protest parlamentar, a condițiilor și temeiurilor când protestul parlamentar poate fi declarat, astfel încât să nu existe nici un dubiu sau confuzie între protest și lipsa nemotivată de la ședințele Parlamentului. În acest sens, Curtea propune ca protestul parlamentar să fie notificat public de către deputatul vizat sau de către președintele fracțiunii parlamentare, cu anunțarea situației care l-a determinat și a cerințelor pentru sistare.

În acest context și ținând cont de principiile democrației și pluralismului politic, Curtea consideră că ar fi contrar spiritului Constituției dacă ar fi instituită posibilitatea ridicării mandatului de deputat pentru recurgerea la anumite forme de protest parlamentar, instrument de luptă politică ce ține de esența parlamentarismului, deoarece în acest fel se exprimă diversitatea de opinii, chiar dacă aceste drepturi pot fi utilizate într-o manieră obstrucționistă, spre a împiedica sau întârzia luarea unei decizii [123, §64].

Totodată, Curtea observă că instrumentul protestului parlamentar este utilizat, în special, de grupurile parlamentare minoritare. În eventualitatea sancționării cu ridicarea mandatului, există riscul ca libertatea politică a opoziției să fie obstrucționată de majoritatea parlamentară, contrar standardelor democrației și pluralismului politic ce impun protejarea opoziției împotriva presiunilor majorității.

Pe de altă parte, lipsirea colectivă a unui grup de deputați de mandatul de deputat este inadmisibilă, fiind contrară semnificației mandatului reprezentativ, astfel încât urmează a fi luată o decizie individuală pentru fiecare deputat în parte [123, §66].

Dincolo de particularitățile invocate și explicate de Curte, în opinia noastră, pentru absențe nemotivate deputații nu ar trebui să fie sancționați cu pierderea mandatului (ca măsură de răspundere constituțională), întrucât aceasta reprezintă în esență o abatere disciplinară pentru comiterea căreia *Regulamentul Parlamentului* prevede măsuri de sancționare disciplinară, inclusiv pecuniară [181, p. 24].

Generalizând, în baza celor expuse, deducem că instituția răspunderii disciplinare a parlamentarilor este bine conturată și cu siguranță (dată fiind „confruntarea permanentă” dintre forțele politice parlamentare), este efectiv realizată [167, p. 56; 171, p. 224; 181, p. 29].

Dincolo de cele expuse, considerăm relevantă în context instituția răspunderii disciplinare a deputaților din Parlamentul European. Astfel, chiar dacă acest for se confruntă mai rar cu probleme de disciplină în privința membrilor săi (lucrările desfășurându-se, de regulă, într-o atmosferă calmă, schimburile spontane de replici și întreruperile discursurilor fiind mai puțin frecvente

datorită mai ales a varietății limbilor folosite și diversității tradițiilor parlamentelor naționale) [108, p. 217], totuși *Regulamentul de procedură al Parlamentului European* [217] prevede în caz de încălcare a prevederilor sale aplicarea de *măsuri imediate*: chemarea la ordine, chemarea la ordine cu consemnarea în procesul-verbal, retragerea dreptului la cuvânt, suspendare sau închiderea ședinței, întreruperea transmisiei în direct a ședinței, eliminarea de fragmente din înregistrarea audio a ședinței (art. 175), fie de *sanctiuni*: „(a) mustrare; (b) pierderea dreptului la indemnizația de ședere pentru o perioadă care poate să dureze între două și treizeci de zile; (c) ..., suspendarea temporară a participării la toate sau la o parte din activitățile Parlamentului pentru o perioadă care poate să dureze între două și treizeci de zile (...); (d) interdicție ca deputatul să reprezinte Parlamentul în cadrul unei delegații interparlamentare, al unei conferințe interparlamentare sau al oricărui forum interinstituțional, pentru o perioadă de până la un an; (e) în cazul unei încălcări a obligațiilor de confidențialitate, o limitare a drepturilor de acces la informații confidențiale sau clasificate pentru o perioadă de până la un an”. Pe lângă aceasta, potrivit art. 176 alin. (6), „Președintele poate să prezinte o propunere Conferinței președinților în vederea suspendării sau a retragerii unui mandat sau a mai multor mandate interne deținute de deputat în Parlamentul European, în conformitate cu procedura prevăzută la articolul 21”.

Important în opinia noastră [181, p. 29] este că pe lângă particularitățile procedurale de aplicare a acestor măsuri imediate și sancțiuni (de către Președintele Parlamentului sau de președinții comisiilor), *Regulamentul* prevede posibilitatea exercitării de către deputați a unei *căi de atac interne* în fața Biroului în termen de două săptămâni de la notificarea sancțiunii, cale de atac ce suspendă aplicarea sancțiunii (art. 177). Biroul poate, în cel mult patru săptămâni de la introducerea căii de atac sau, dacă Biroul nu se întrunește în perioada respectivă, în cadrul următoarei sale reuniuni, să anuleze, să confirme sau să modifice sancțiunea impusă, fără a aduce atingere căilor de atac externe aflate la dispoziția celui interesat. În cazul în care Biroul nu decide în termenul prevăzut, sancțiunea este considerată nulă și neavenită. În ceea ce privește calea de atac externă (pe care *Regulamentul* nu o precizează), potrivit doctrinei [108, p. 222], aceasta constă în posibilitatea deputatului nemulțumit de soluția Biroului să exercite o acțiune în anulare împotriva sancțiunii dispuse în privința sa în fața Curții de Justiție a Comunităților Europene.

În rezultatul analizei prevederilor citate și a comparării cu situația deputaților din Parlamentul Republicii Moldova, constatăm că dincolo de abateri, sancțiuni și procedura aplicării, cadrul nostru normativ nu oferă deputaților atrași la răspundere disciplinară posibilitatea de a contesta (nici în ordine internă, nici externă) măsurile și sancțiunile ce le sunt aplicate în vederea apărării drepturilor lor, fapt ce ne duce la ideea că pe acest segment deputații sunt privați de accesul liber la justiție (în sens larg) [181, p. 30].

Pe cale de consecință, în condițiile în care, realitatea din ultimele decenii a demonstrat cât de acerbă poate fi „confruntarea” dintre majoritatea parlamentară și opoziție, suntem de părerea că garantarea independenței deputatului necesită a fi consolidată și prin recunoașterea dreptului de acces liber la justiție în procesul disciplinar, altfel spus, a posibilității deputatului de a contesta în ordine internă și externă a actelor procedurale de atragere la răspundere disciplinară [181, p. 30]. O astfel de posibilitate ar consolida nu doar independența deputatului, poziția per ansamblu a opoziției, dar și ordinea și legalitatea în cadrul forului legislativ.

5.1.3. Răspunderea contravențională a deputaților. Referitor la răspunderea contravențională a deputatului, de la bun început este necesar de a distinge răspunderea acestuia în calitate de persoană fizică și răspunderea în calitate de demnitar.

În primul caz – ipostaza de persoană fizică – deputații sunt pasibili de răspundere contravențională la fel ca și toți membrii societății, în virtutea principiului constituțional al egalității în fața legii. Unica deosebire care se impune ține doar de procedura de atragere la o astfel de formă de răspundere, dat fiind faptul că deputatul se bucură de imunitate parlamentară. Ținând cont de faptul că aceleași reguli sunt aplicabile și procedurii de atragere la răspundere penală, ne rezervăm dreptul să dezvoltăm acest subiect ceva mai jos, în contextul abordării problemei imunității penale a deputaților.

În cel de-al doilea caz – ipostaza de demnitar public – considerăm că deputații sunt pasibili de răspundere contravențională doar pentru unele fapte și în condiții strict prevăzute de lege.

La acest capitol, Legea-cadru ce reglementează statutul deputatului (*Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994), nu stabilește expres posibilitatea atragerii acestuia la o astfel de formă de răspundere juridică, în timp ce *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcție de demnitate publică* nr. 199/2010, în art. 23 alin. (2), prevede că demnitarii publici sunt pasibili de răspunderea contravențională (de rând cu cea disciplinară, civilă și penală).

Așadar, atât timp cât legea specială (*Legea* nr. 39/1994) nu reglementează o excepție expresă de la legea generală (*Legea* nr. 199/2010), putem constata că deputații ca și oricare demnitar public este pasibil în această calitate de răspundere contravențională în condițiile legii (moment ce poate fi dedus și din prevederile art. 10 din *Legea-cadru* nr. 39/1994, în care se admite aplicarea față de deputat a măsurilor de constrângere contravențională [167, p. 56; 171, p. 225]).

În acest sens, sunt relevante prevederile art. 16 din *Codul contravențional al Republicii Moldova* [51] (în continuare CC al RM), care prevăd: „(6) Persoana cu funcție de răspundere (persoană căreia, într-o întreprindere, instituție, organizație, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare, într-o autoritate publică centrală sau locală, i se acordă, permanent sau provizoriu, prin lege, prin numire, alegere sau în virtutea unei însărcinări, anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor autorității publice sau a acțiunilor administrative de

dispoziție, organizatorice ori economice) este pasibilă de răspundere contravențională pentru săvârșirea unei fapte prevăzute de prezentul cod în cazul:

- a) folosirii intenționate a atribuțiilor sale contrar obligațiilor de serviciu;
- b) depășirii vădite a drepturilor și atribuțiilor acordate prin lege;
- c) neîndeplinirii sau îndeplinirii necorespunzătoare a obligațiilor de serviciu.

(6¹) În cazul în care fapta contravențională este comisă prin adoptarea sau neadoptarea unui act de către un organ colegial, răspunde fiecare dintre membrii organului colegial.

(6²) Membrul organului colegial nu este pasibil de răspundere pentru adoptarea unui act dacă există probe care demonstrează că: a) nu a fost prezent la ședință și nu și-a exercitat votul în contumacie; sau b) nu a participat la vot; sau c) a votat împotriva.

(6³) Membrul organului colegial nu este pasibil de răspundere pentru neadoptarea unui act dacă există probe care demonstrează că:

1) nu a știut și nici nu trebuia să știe că este necesară adoptarea actului; sau

2) în cazul în care are dreptul legal, contractual sau statutar, a făcut demersurile necesare pentru a convoca ședința sau de a include pe agenda organului colegial chestiunea adoptării actului respectiv, precum și a exercitat corect obligațiile sale privind organizarea, desfășurarea ședinței organului colegial sau, după caz, semnarea, avizarea, contrasemnarea, raportarea cererilor, demersurilor, dosarelor și documentației necesare pentru pregătirea ordinei de zi și examinarea proiectelor deciziilor; sau

3) a lipsit de la ședința pe a cărei ordine de zi era sau la care s-a examinat problema respectivă din următoarele motive: a) nu a știut și nici nu putea să cunoască despre convocarea ședinței; b) a participat într-o cauză în instanța de judecată, instituția arbitrală sau într-o ședință de mediere; c) s-a aflat într-o deplasare în interes de serviciu într-o altă localitate decât cea în care s-a convocat ședința; d) s-a aflat în concediu; e) ședința a avut loc anterior expirării termenului de 9 zile de la decesul soțului/soției, concubinului/concubinei sau al unei rude apropiate; f) accidentul, calamitatea naturală sau altă cauză a făcut imposibilă participarea la ședință; sau 4) a votat anterior pentru adoptarea actului.

(7) În lipsa condițiilor enunțate la alin. (6), persoana cu funcție de răspundere vinovată de săvârșirea unei contravenții răspunde conform dispozițiilor generale.”

Paralel cu aceste condiții speciale de atragere la răspundere contravențională a persoanelor cu funcție de răspundere (în categoria căror se includ și demnitarii parlamentari), *Codul contravențional*, în Capitolul contravențiilor ce afectează activitatea autorităților publice, stabilește următoarele contravenții de care sunt pasibili și demnitarii publici:

– *Abuzul de putere sau abuzul de serviciu* (art. 312) /se sancționează cu amendă de la 30 la 90 de unități convenționale cu privarea de dreptul de a deține o anumită funcție sau de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an/;

– *Excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu* (art. 313) /se sancționează cu amendă de la 30 la 90 de unități convenționale cu privarea de dreptul de a deține o anumită funcție sau de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an/;

– *Protecționismul* (art. 313¹) /se sancționează cu amendă de la 60 la 90 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 72 la 150 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere/;

– *Nedecларarea sau nesoluționarea conflictului de interese* (art. 313²) /nedecларarea conflictului de interese ... se sancționează cu amendă de la 45 la 60 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 120 la 180 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere cu privarea, în ambele cazuri, de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an; nesoluționarea conflictului ... se sancționează cu amendă de la 60 la 90 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 180 la 240 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere cu privarea, în ambele cazuri, de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an/;

– *Încălcarea regimului juridic al incompatibilităților și limitărilor aplicabile funcției publice sau funcției de demnitate publică* (art. 313⁴) /se sancționează cu amendă de la 50 la 60 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 120 la 200 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu sau fără privarea de dreptul de a desfășura o anumită activitate, inclusiv de a ocupa funcții publice și funcții de demnitate publică, pe un termen de la 6 luni la un an, sau cu amendă de la 200 la 250 de unități convenționale aplicată persoanei juridice/;

– *Neluarea măsurilor privind executarea prevederilor Legii privind declararea averii și a intereselor personale* (art. 313⁵) /se sancționează cu amendă de la 120 la 200 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu sau fără privarea de dreptul de a desfășura o anumită activitate, inclusiv de a ocupa funcții publice și funcții de demnitate publică, pe un termen de la 6 luni pînă la un an/;

– *Tăinuirea unui act de corupție ori a unui act conex acestuia sau neluarea măsurilor de rigoare* (art. 314) /se sancționează cu amendă de la 30 la 90 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere /;

– *Primirea de recompensă nelegitimă sau de folos material* (art. 315) /se sancționează cu amendă de la 60 la 300 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere cu privarea de dreptul de a ocupa funcții în serviciul public pe un termen de la 3 luni la un an/;

–*Manifestarea lipsei de respect față de instanța de judecată sau față de Curtea Constituțională* (art. 317) /manifestarea lipsei de respect ... se sancționează cu amendă de la 6 la 30 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 30 la 60 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere; imixtiunea sub diferite forme ... se sancționează cu amendă de la 24 la 45 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 48 la 90 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere/;

–*Împiedicarea activității Autorității Naționale de Integritate* (art. 319¹) /neprezentarea, prezentarea tardivă a datelor ... se sancționează cu amendă de la 60 la 90 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 150 la 180 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 180 la 240 de unități convenționale aplicată persoanei juridice; neexecutarea actului de constatare ... se sancționează cu amendă de la 60 la 90 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 180 la 270 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 210 la 300 de unități convenționale aplicată persoanei juridice/;

–*Imixtiunea în activitatea Avocatului Poporului și Avocatului Poporului pentru drepturile copilului* (art. 320) / se sancționează cu amendă de la 12 la 18 unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 45 la 60 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere/;

–*Încălcarea regulilor de folosire a pașapoartelor diplomatice și de serviciu ale Republicii Moldova* (art. 321)/ se sancționează cu amendă de la 24 la 60 de unități convenționale/;

–*Încălcarea regulilor de declarare a averii și intereselor personale* (art. 330²) /depunerea tardivă a declarației se sancționează cu amendă de la 30 la 60 de unități convenționale; neprezentarea sau refuzul prezentării informației - se sancționează cu amendă de la 60 la 90 de unități convenționale/.

Dacă e să vorbim despre competența constatării și examinării acestor contravenții, precizăm că *Codul Contravențional* prevede în acest sens:

–competența *Centrului Național Anticorupție* (art. 401 din CC al RM) de a examina contravențiile prevăzute la art. 313¹, 313³, 314, 314¹ din CC al RM și de a constata contravențiile prevăzute la art. 312, 313, 315 și 315¹, în aceste cazuri competența de examinare în fond revenindu-i instanței de judecată.

–competența *Autorității Naționale de Integritate* (art. 423¹ din CC al RM) de a examina contravențiile prevăzute la art. 319¹ și 330² din CC al RM și de a constata contravențiile prevăzute la art. 313², 313⁴-313⁶, în aceste cazuri competența de examinare în fond revenindu-i instanței de judecată.

–competența *angajaților subdiviziunilor subordonate Ministerului Afacerilor Interne care exercită atribuțiile poliției* (art. 400 alin. (4) din CC al RM) de a constata contravențiile prevăzute la art. 317 și 320, competența de examinare în fond revenindu-i instanței de judecată.

–competența *poliției* (art. 400 alin. (1) din CC al RM) de a constata și examina contravențiile prevăzute la art. 321.

În baza normelor legale invocate, putem constata că deputații, în calitatea lor de persoane cu funcții de răspundere, pot fi atrași la răspundere contravențională:

–de către *Centrul Național Anticorupție*, pentru comiterea de fapte precum: *Protecționismul* (art. 313¹) și *Tăinuirea unui act de corupție ori a unui act conex acestuia sau neluarea măsurilor de rigoare* (art. 314);

–de către *Autoritatea Națională de Integritate*, pentru: *Împiedicarea activității Autorității Naționale de Integritate* (art. 319¹) și *Încălcarea regulilor de declarare a averii și intereselor personale* (art. 330²);

–de către *poliție și subiecții ce exercită atribuțiile poliției*, pentru: *Încălcarea regulilor de folosire a pașapoartelor diplomatice și de serviciu ale Republicii Moldova* (art. 321), *Manifestarea lipsei de respect față de instanța de judecată sau față de Curtea Constituțională* (art. 317) și *Imixtiunea în activitatea Avocatului Poporului și Avocatului Poporului pentru drepturile copilului* (art. 320);

–de către *instanțele de judecată*, pentru: *Abuzul de putere sau abuzul de serviciu* (art. 312), *Excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu* (art. 313), *Nedeclararea sau nesoluționarea conflictului de interese* (art. 313²), *Încălcarea regimului juridic al incompatibilităților și limitărilor aplicabile funcției publice sau funcției de demnitate publică* (art. 313⁴), *Neluarea măsurilor privind executarea prevederilor Legii privind declararea averii și a intereselor personale* (art. 313⁵), *Primirea de recompensă nelegitimă sau de folos material* (art. 315).

O atenție distinctă în context, considerăm că merită contravențiile prevăzute la articolele:

–art. 313² CC: *Nedeclararea sau nesoluționarea conflictului de interese*;

–art. 313⁴ CC: *Încălcarea regimului juridic al incompatibilităților și limitărilor aplicabile funcției publice sau funcției de demnitate publică*;

–art. 330² CC: *Încălcarea regulilor de declarare a averii și intereselor personale*.

Interesul față de aceste contravenții este determinat de prevederile art. 2 din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994, care consacră temeiurile juridice pentru ridicarea mandatului de deputat. Astfel, potrivit alin. (6¹) al articolului citat, ridicarea mandatului de deputat are loc în caz de:

„a) stabilire, prin actul de constatare rămas definitiv, a încheierii directe sau prin intermediul unei persoane terțe a unui act juridic, luării sau participării la luarea unei decizii fără soluționarea conflictului de interese real în conformitate cu prevederile legislației privind reglementarea conflictului de interese;

b) nedepunere a declarației de avere și interese personale sau refuz de a o depune, în condițiile art. 27 alin. (8) din Legea nr. 132 din 17 iunie 2016 cu privire la Autoritatea Națională de Integritate;

c) dispunere de către instanța de judecată, prin hotărâre irevocabilă, a confiscării averii nejustificate.”

În baza *Legii cu privire la Autoritatea Națională de Integritate* nr. 132/2016 [142] și a *Legii privind declararea averii și a intereselor personale* nr. 133/2016 [153], organul competent de verificare a respectării regimului de declarare a averii și a intereselor personale, a regimului conflictelor de interese și a incompatibilităților este *Autoritatea Națională de Integritate*, autoritate competentă atât să constate, cât și să examineze în fond unele contravenții în domeniu și să aplice sancțiunile contravenționale corespunzătoare.

Totodată, potrivit art. 2 alin. (8¹) din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994: „[î]n cazurile menționate la alin. (6¹), la cererea Autorității Naționale de Integritate, ridicarea mandatului se hotărăște de Parlament, cu votul majorității deputaților aleși.”

Analizând cumulativ dispozițiile legale citate (dar și alte prevederi ale *Legii cu privire la Autoritatea Națională de Integritate* nr. 132/2016 și *Legii privind declararea averii și a intereselor personale* nr. 133/2016), putem conchide că comiterea faptelor expuse mai sus constituie temei juridic atât pentru sancționarea contravențională a deputatului, cât și pentru sancționarea constituțională a acestuia, prin *ridicarea mandatului de deputat*. În opinia noastră, natura acestor două forme de răspundere juridică permite aplicarea lor cumulată în baza aceluiași temei juridic [165, p. 38; 171, p. 226], chiar dacă acest moment nu este expres prevăzut de lege.

Dincolo de aceasta, atragem atenția la faptul că potrivit *Codului contravențional*, examinarea în fond a contravențiilor prevăzute la art. 313² – *Nedecларarea sau nesoluționarea conflictului de interese* și art. 313⁴ – *Încălcarea regimului juridic al incompatibilităților și limitărilor aplicabile funcției publice sau funcției de demnitate publică*, revine după competență, instanței de judecată. Pe cale de consecință, pornind de la faptul că pentru trimiterea în judecată a deputatului este nevoie (potrivit art. 95 din *Legea-cadru* nr. 39/1994) de ridicarea imunității parlamentare, considerăm că procedura atragerii la răspundere contravențională a acestui subiect în asemenea cazuri devine extrem de complicată și greoaie. În opinia noastră, tot ce ține de constatarea și examinarea încălcărilor regimului de declarare a averii și a intereselor personale, a regimului conflictelor de

interese și a incompatibilităților trebuie să țină de competența Autorității Naționale de Integritate, deputatului revenindu-i dreptul de a contesta în instanța de judecată actele acesteia.

În fine, conchidem că instituția răspunderii contravenționale a deputaților necesită o atenție distinctă din partea legiuitorului, întrucât și această categorie de subiecți de drept, în baza principiului egalității, trebuie să răspundă pentru orice încălcare a legii și, în același timp, să fie în aceeași măsură protejați de lege, prin consacrarea unor proceduri clare și simple de atragere la răspundere, precum și a posibilității de a contesta legalitatea desfășurării acestora, în virtutea accesului liber la justiție, recunoscut tuturor la nivel constituțional.

5.1.4. Răspunderea constituțională a deputaților. Pornind de la statutul distinct al deputaților, cu mult mai importantă în context, considerăm a fi răspunderea constituțională a acestora [166, pp. 85-89], formă de răspundere puțin studiată în doctrină.

Succint, amintim că, în opinia cercetătorilor, răspunderea juridică constituțională survine pentru violarea normelor constituționale, altfel spus pentru comiterea *delictelor constituționale*, definite ca fapte (acțiuni sau inacțiuni) ilegale comise de către subiecții raporturilor juridice constituționale, care atentează asupra valorilor sociale protejate de către Constituție [193, p. 24].

Alături de șeful statului, parlament, guvern, miniștri, membrii comisiilor electorale, judecători, autoritățile administrației publice locale și partidele politice [79, p. 6], subiecți ai răspunderii constituționale pot fi și *deputații*. Ideea se confirmă și de faptul că la baza statutului juridic al acestora stau normele constituționale, ceea ce denotă că deputații reprezintă un subiect de importanță constituțională (cu statut constituțional – e.n.), moment caracteristic practic majorității statelor lumii.

În general, reiterăm că răspunderea acestor subiecți este strâns legată de obligația respectării Constituției și a legilor, a drepturilor și libertăților cetățenilor, a intereselor statului, care de altfel și constituie obiect al delictelor constituționale comise de ei [171, p. 227; 165, p. 38].

În contextul dat, cercetătorul rus В.А. Виноградов (V.A. Vinogradov) menționează că aceste obligații sunt asumate în momentul depunerii jurământului la investirea în funcție, încălcarea căruia constituie un temei distinct pentru survenirea răspunderii constituționale [274, p. 194] (care cu regret nu este propriu și Republicii Moldova). În continuare, autorul citat, precizează că deputații pot comite următoarele delikte constituționale:

- încălcarea Constituției, a legilor și a drepturilor și libertăților omului;
- neexecutarea obligațiilor funcționale sau executarea inadecvată a acestora;
- nerespectarea regimului incompatibilităților;
- abuzul de competențe și drepturi.

Referitor la măsurile de răspundere constituțională ce pot fi aplicate pentru comiterea unor astfel de abateri/delikte constituționale, cercetătorul indică următoarele [274, pp. 212-214]:

- lipsirea de împuterniciri (revocarea sau retragerea mandatului);
- invalidarea alegerii deputatului;
- sancțiuni juridico-constituționale cu caracter procedural (avertismentul, înlăturarea temporară de la activitatea parlamentului etc.);
- sancțiuni juridico-constituționale cu caracter financiar (lipsirea de remunerație).

În opinia autorilor autohtoni, pe care o susținem, o asemenea abordare a subiectului este prea largă, nefiind justificată atribuirea măsurilor de răspundere disciplinară la categoria sancțiunilor constituționale, deoarece, prin aceasta, se denaturează într-o anumită măsură însăși esența răspunderii constituționale [79, p. 5].

În ceea ce ne privește (în condițiile nivelului actual de dezvoltare a teoriei răspunderii constituționale), considerăm că răspunderea constituțională a deputaților poate fi identificată în principal în baza sancțiunii aplicate, care poate consta în *încetarea mandatului* (în caz de incompatibilitate), *ridicarea mandatului* (ca încetare forțată a mandatului) și *ridicarea imunității parlamentare*. În acest sens, temeiurile pot fi diferite, însă obligatoriu reglementate în Legea Fundamentală a statului și în Legea-cadru în domeniu [165, p. 38; 171, p. 228].

Apelând la cadrul juridic în domeniu, constatăm că potrivit art. 69 alin. (2) din *Constituția Republicii Moldova*, art. 2 alin. (6) din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994, calitatea de deputat încetează: la data întrunirii legale a Parlamentului nou-ales, în caz de demisie, de ridicare a mandatului, de incompatibilitate sau de deces.

Deci, ca sancțiune constituțională calitatea de deputat (mandatul de deputat) încetează în caz de *ridicare a mandatului* și în caz de *incompatibilitate*.

Referindu-ne la *incompatibilitate*, precizăm că potrivit în art. 70 alin. (1) din *Constituția RM*: „Calitatea de deputat este incompatibilă cu exercitarea oricărei alte funcții retribuite, cu excepția activității didactice și științifice.” La rândul său, art. 3 din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994, stabilesc că mandatul de deputat este incompatibil cu:

- a) funcția de Președinte al Republicii Moldova;
- b) funcția de membru al Guvernului;
- c) funcția de Avocat al Poporului, de Avocat al Poporului pentru drepturile copilului;
- c¹) funcția de ales local;
- d) exercitarea oricărei alte funcții remunerate, inclusiv a funcției acordate de un stat străin sau organizație internațională, cu excepția activității didactice și științifice desfășurate în afara programului stabilit de Regulamentul Parlamentului.

Persoanele mandatate de Parlament cu misiuni temporare în organele centrale ale administrației de stat pot cumula exercitarea acestei misiuni cu mandatul de deputat pe o durată de cel mult 6 luni (art. 4).

Pe cale de consecință, potrivit art. 5 alin. (1) deputatul care se află în unul din cazurile de incompatibilitate enunțate trebuie să demisioneze, în termen de 30 de zile de la data validării mandatului, din funcția incompatibilă cu mandatul de deputat. În cazul în care deputatul se află în unul din situațiile de incompatibilitate și nu a depus, în termenul menționat, cererea de demisie din funcția incompatibilă, mandatul lui încetează de drept la expirarea termenului (alin. (2) al art. 5).

Din aceste prevederi legale se poate conchide că deputatul poate să-și piardă mandatul (ca sancțiune constituțională) în cazul nerespectării regimului incompatibilităților [79, p. 6]. Important e ca mecanismul de constatare a incompatibilității să fie funcțional și aplicat potrivit legii [166, p. 88]. În acest sens, prof. V. Popa afirmă că pentru Parlamentul Republicii Moldova este ceva obișnuit că unii deputați pe perioada exercitării mandatului său continuă să-și administreze întreprinderile private [207, p. 99], ceea ce contravine evident și flagrant regimului incompatibilităților.

Referitor la *ridicarea mandatului*, sunt relevante dispozițiile art. 2 alin. (6¹) din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994 în care se precizează că ridicarea mandatului de deputat are loc în caz de:

a) stabilire, prin actul de constatare rămas definitiv, a încheierii directe sau prin intermediul unei persoane terțe a unui act juridic, luării sau participării la luarea unei decizii fără soluționarea conflictului de interese real în conformitate cu prevederile legislației privind reglementarea conflictului de interese;

b) nedepunere a declarației de avere și interese personale sau refuz de a o depune, în condițiile art. 27 alin. (8) din *Legea cu privire la Autoritatea Națională de Integritate* nr. 132/2016;

c) dispunere de către instanța de judecată, prin hotărâre irevocabilă, a confiscării averii nejustificate.

În toate aceste cazuri, la cererea Autorității Naționale de Integritate, ridicarea mandatului se hotărăște de Parlament, cu votul majorității deputaților aleși. Cu regret, în pofida reglementării constituționale și normative a instituției ridicării mandatului de deputat, legea nu dezvoltă concret mecanismul realizării acestei instituții. Momentul dat a fost constatat de însăși Curtea Constituțională, care a atras atenția în mod special la faptul că încetarea calității de deputat prin „ridicarea mandatului” poate avea loc în condițiile expres prevăzute de Constituție, de legile care reglementează organizarea și funcționarea Parlamentului și care definesc statutul deputatului [123, §66]. În lumina acestei realități, ne expunem pentru elaborarea și adoptarea unei legi în domeniu (sau completarea cadrului normativ existent cu norme corespunzătoare), măsură absolut necesară pentru anularea caracterului declarativ al instituției ridicării mandatului de deputat și asigurarea realizării efective a acesteia.

O altă sferă de manifestare a răspunderii constituționale ține de procedura *ridicării imunității parlamentare* (reglementată în capitolul 5 din *Regulamentul Parlamentului*). În literatura de specialitate [323, p. 7], *ridicarea imunității parlamentare* este calificată drept o sancțiune constituțională ce survine pentru un comportament incompatibil cu statutul înalt de deputat în Parlament.

Astfel, potrivit art. 95 alin. (1) din *Regulamentul Parlamentului*, în cazul în care deputatul a comis o infracțiune sau o contravenție, Procurorul General poate cere Parlamentului ridicarea imunității acestuia pentru a efectua măsuri procesuale de reținere, percheziționare, arestare sau trimitere în judecată.

Dincolo de reglementarea detaliată a procedurii de ridicare a imunității, *Regulamentul Parlamentului* nu prevede soluția ce urmează în cazul în care deputatul este totuși găsit vinovat de comiterea infracțiunii, stipulând doar în art. 98 alin. (2) momentul că în cazul încetării urmăririi penale sau a procedurii contravenționale, precum și al achitării definitive de către instanța judecătorească, cazul este considerat consumat și hotărârea Parlamentului de ridicare a imunității își pierde valoarea juridică [79, p. 5]. În viziunea noastră [166, pp. 88-89], această lacună legislativă necesită o remediere/completare corespunzătoare, întrucât, consecința juridică a condamnării deputatului ar trebui să constea în încetarea de drept a mandatului acestuia, care în esență, de asemenea, este o măsură de răspundere constituțională.

În concluzie, precizăm că chiar dacă legiuitorul autohton evită a reglementa răspunderea constituțională a deputaților, acești subiecți totuși sunt pasibili de o asemenea formă de răspundere, deoarece sunt subiecți individuali care în activitatea lor pot să admită derogări de la normele constituționale și chiar abuzuri de drepturile constituționale. Altfel spus, chiar dacă răspunderea constituțională a deputaților *de iure* nu este consacrată, *de facto* aceasta poate fi atestată și dedusă din normele juridice în materie, fiind categoric distinctă față de alte forme de răspundere juridică a acestora.

Dat fiind statutul lor juridic deosebit, deputații pot și trebuie recunoscuți la nivel normativ ca subiecți ai răspunderii constituționale, iar temeiurile survenirii acesteia urmează a fi extinse [172, p. 306]. Modificări și completări importante în acest sens se impun în Constituție și în însăși legea ce reglementează statutul deputaților (implicit și în *Regulamentul Parlamentului*), cu precizarea concretă a răspunderii constituționale ce poate surveni în cazurile de încălcare a Constituției și a legislației constituționale, cu concretizarea conținutului acestor delictе și, în același timp, elaborarea unui mecanism eficient de aplicare a acesteia.

5.2. Imunitatea parlamentară – factor de limitare a răspunderii deputatului

5.2.1. Originea și justificarea imunității parlamentare. Prin Hotărârea nr. 8 din 19 iunie 2012 [123, §21-22], Curtea Constituțională a reiterat că „mandatul parlamentar definește o demnitate publică obținută prin alegerea deputatului de către electorat, în vederea reprezentării acestuia în realizarea competențelor Parlamentului. Conținutul mandatului parlamentar este prestabilit prin Constituție, lege, regulamentele parlamentare sau pe cale cutumiară, fiind dedus din exercitarea prerogativelor ce alcătuiesc competența Parlamentului, și reprezintă totalitatea drepturilor și obligațiilor deputatului, care pot fi de natură politică și patrimonială, precum și garanțiile libertății de exercitare a mandatului și independenței deputatului”. Observăm că din conținutul mandatului parlamentar fac parte atât drepturile și obligațiile deputatului, cât și garanțiile libertății de exercitare a mandatului și independenței acestuia, care presupun și *imunitatea* [159, pp. 292-295; 171, p. 234].

Potrivit cercetărilor [253, p. 7], originea *imunității parlamentare* derivă din activitatea Parlamentului britanic desfășurată în perioada 12 ianuarie – 12 februarie 1397 (în legătură cu condamnarea deputatului T. Haxey pentru trădare).

În Franța, necesitatea de a asigura iresponsabilitatea membrilor Parlamentului pentru opiniile exprimate în exercitarea mandatului lor a apărut după revoluția din 1789. Iresponsabilitatea acestora a fost consacrată prin celebrul decret din 23 iunie 1789 (propus de Mirabeau), urmat de decretul din 26 iunie 1790 în care s-a proclamat garanția împotriva oricărei urmăriri penale a membrilor Adunării, fără consimțământul acesteia din urmă [253, p. 8].

În general, această instituție juridică a fost gândită ca o protecție acordată deputaților împotriva acțiunilor celorlalte puteri în stat, acțiuni ce ar putea fi determinate de dorința de a confisca voința și conștiința parlamentarilor [85, p. 15].

Prin urmare, în literatura de specialitate [61, pp. 46-47], *imunitatea parlamentară* este apreciată ca fiind un mijloc de protecție a mandatului parlamentar față de eventualele presiuni sau abuzuri care s-ar comite împotriva persoanei sale. Ea are scopul de a garanta libertatea de exprimare a parlamentarului și protejarea acestuia împotriva urmăririlor judiciare represive, abuzive sau șicanatorii. Important este că imunitatea protejează mandatul în sine, având caracter obiectiv și imperativ, de aceea, ea nu constituie un drept subiectiv, la care parlamentarul ar putea renunța, și nici un privilegiu, contrar egalității cetățenilor în fața legii. Așadar, *imunitatea* este consecința unui imperativ al statutului constituțional al Parlamentului și al principiului potrivit căruia parlamentarii sunt în serviciul poporului.

În esența sa, *imunitatea* definește dreptul democratic al parlamentarilor la liberă exprimare în exercitarea atribuțiilor lor. Justificarea acestei imunități derivă din ideea că puterea legiuitoare trebuie să fie perfect independentă față de celelalte puteri în stat, ceea ce nu se poate obține decât

prin asigurarea celei mai complete libertăți, în exprimarea opiniilor și voturilor membrilor Parlamentului. De aceea, această imunitate este admisă în toate țările cu regim parlamentar, fără nici o excepție [230, p. 110].

În încercarea de a justifica existența acestei instituții, Comisia de la Veneția, în *Raportul privind întinderea și ridicarea imunităților parlamentare* (CDL-AD(2014)011) din 14 mai 2014, a stabilit:

„38. Argumentul principal invocat împotriva *imunității parlamentare* îl constituie principiul egalității în fața legii, care este, de asemenea, un element al statului de drept. Orice formă a *imunității parlamentare*, prin definiție, presupune faptul că deputaților în Parlament li se oferă o protecție juridică specială în raport cu alți cetățeni care nu o au. Pentru ca democrația să funcționeze este deosebit de important ca membrii legislativului înșiși să respecte cu strictețe legile pe care le adoptă pentru alții și că ei sunt responsabili atât din punct de vedere juridic, cât și din punct de vedere politic pentru acțiunile lor. Reglementările privind *imunitatea parlamentară* reprezintă un obstacol în acest sens, întrucât sunt pasibile a fi aplicate greșit și pot obstrucționa justiția. Însăși existența acestor reglementări contribuie la subminarea încrederii publicului în legislativ și, totodată, creează dispreț față de politicieni și față de sistemul democratic ca atare.

39. Din aceste considerente poziția normativă de bază a Comisiei de la Veneția este că reglementările naționale privind *imunitatea parlamentară* trebuie privite ca fiind legitime doar în măsura în care acestea pot fi justificate în raport cu cerințele publice exagerate. Acestea nu trebuie să depășească limitele proporționalității și necesității într-o societate democratică. [...]” [216].

La rândul său, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, (în jurisprudența sa – cauzele *A. v. Marea Britanie* (nr. 35373/1997, CEDH-2002-X), *Cordova v. Italia* (nr. 45649/1999, CEDH 2003-I), *C.G.IL v. Italia* (nr. 46967/2007 din 24 februarie 2009) și *Tsalkitzis v. Grecia* (nr. 11801/2004 din 16 noiembrie 2006), a temperat efectele imunității de jurisdicție acordată parlamentarilor, consacrand principiul conform căruia nu este compatibil cu preeminența dreptului, într-o societate democratică, faptul că un Stat poate sustrage de la competența tribunalelor o serie întreagă de acțiuni civile și penale și să poată exonera de orice responsabilitate grupuri sau categorii extinse de persoane.

Totodată, Curtea a recunoscut faptul că statele acordă o *imunitate parlamentară*, mai mult sau mai puțin extinsă, și că aceasta este o practică de lungă durată, care vizează scopurile legitime care sunt protecția libertății de exprimare a Parlamentului și menținerea separării puterilor legislativă și judiciară. Diferitele forme în care se poate manifesta *imunitatea parlamentară* pot, de fapt, să servească protecției unei democrații politice eficiente, piatră unghiulară a sistemului Convenției, tocmai în măsura în care acestea tind să protejeze autonomia legislativă și opoziția parlamentară.

Sub acest aspect, trebuie să recunoaștem că anume opoziția parlamentară este cea mai vulnerabilă, fapt confirmat de datele referitoare la cererile de ridicare a imunității (anii 2001-2011), depuse de Procuratura Generală la Parlamentul Republicii Moldova, care ilustrează existența unei constante în practica organelor de drept de a cere ridicarea imunității parlamentare exclusiv în privința deputaților care reprezentau opoziția parlamentară [116].

Din aceste considerente, cât și din altele asemenea, instituția *imunității parlamentare* necesită o reglementare și aplicare diligentă, cu respectarea strictă a limitelor proporționalității și necesității într-o societate democratică. Deci, ea trebuie să servească ca un mijloc de protecție pentru deputat și instituția parlamentară în ansamblu și nu ca o pârgie de presiune „politică” a minorității parlamentare de către forțele politice majoritare.

În ordinea dată de idei, în una din hotărârile sale recente, Curtea Constituțională reține că legiuitorul constituant a considerat necesar să introducă în textul Legii fundamentale garanții ce trebuie respectate în cazul ridicării *imunității parlamentare*, ca o condiție pentru efectuarea unor măsuri și acțiuni procesuale restrictive (*reținere, arest, percheziție*) și trimiterea în judecată, penală sau contravențională, a parlamentarilor. Această procedură urmărește prevenirea riscului exercitării sale cu rea-credință, abuziv sau șicanator, ca instrument de presiune ori constrângere a parlamentarilor [119, §17].

Or, altfel spus, *inviolabilitatea parlamentară* în Republica Moldova asigură deputaților o protecție împotriva urmăririlor judiciare pentru fapte care nu au legătură cu funcția parlamentară, care pot afecta funcționarea Parlamentului și perturbă serenitatea lucrărilor parlamentare. De aceea, încuviințarea Parlamentului are ca scop prevenirea unor astfel de posibile abuzuri [116].

5.2.2. Imunitatea parlamentară versus iresponsabilitatea deputatului. În continuare, vom preciza că noțiunea de *imunitate parlamentară* nu este o noțiune omogenă. În acest sens, Curtea Constituțională a Republicii Moldova [116] (citând date din *Raportul Comisiei de la Veneția cu privire la regimul imunităților parlamentare* (CDL-INF (96)7) [262]), accentuează că în pofida diversității noțiunilor și a descrierilor utilizate de legislațiile naționale și a întinderii protecției în diverse state, majoritatea statelor europene recunosc **două categorii de imunitate** pentru parlamentari:

- pe de o parte, **„iresponsabilitatea parlamentarului”** sau **„libertatea sa de exprimare”** cu privire la urmărirea judiciară pentru opiniile și voturile exprimate în exercitarea funcțiilor acestuia;

- pe de altă parte, **„inviolabilitatea parlamentară”** sau **„imunitatea în sensul strict”**, care îl protejează de orice arestare, detenție sau urmărire judiciară fără autorizarea camerei de care aparține.

Garanțiile oferite de aceste două aspecte ale *imunității parlamentare* (iresponsabilitate / inviolabilitate, libertatea de exprimare / libertatea de a nu fi arestat) sunt complementare [262].

Destul de importante sunt în context și abordările doctrinare ale acestor categorii [61, pp. 46-47; 17, p. 203; 18, pp. 42-43]. Astfel, *iresponsabilitatea* (*lipsa răspunderii*) este pentru voturile și opiniile exprimate în exercițiul mandatului, apărând două drepturi de bază ale parlamentarului: dreptul de vot și libertatea cuvântului. Iresponsabilitatea este *absolută*, în sensul că nu poate fi ridicată și se referă la orice fel de răspundere: penală, contravențională sau civilă. Ea este *perpetuă*, apărând parlamentarul și după expirarea mandatului. Este o imunitate de fond, întrucât privește actele intrinseci mandatului, cum sunt votul, amendamentele, luările de cuvânt, întrebările, interpelările, rapoartele și avizele prezentate din partea comisiei din care face parte etc. [61, p. 47; 41, p. 74; 42, p. 83].

În același timp însă, *iresponsabilitatea juridică* pentru votul sau opiniile exprimate nu exclude răspunderea disciplinară pentru încălcarea regulamentelor, răspunderea politică a parlamentarului și nici răspunderea sa penală sau civilă pentru săvârșirea unor fapte străine mandatului pe care îl exercită. Ea nu apără pe parlamentar pentru faptele săvârșite în afara mandatului (articole, manifestații, declarații la televiziune sau radio etc., sau pentru proferarea de injurii chiar la tribuna Parlamentului). Este o *imunitate funcțională*, întrucât privește exercițiul mandatului [61, p. 47].

Pe cale de consecință, iresponsabilitatea deputatului este *specială*, fiindcă se raportează numai la anumite „acțiuni”, derivând din opiniile emise de parlamentar în cursul exercitării mandatului său și pentru care „nu poate fi urmărit sau prigonit”. Dar ea este și *relativă*, fiindcă nu se aplică decât în anumite condiții. Imunitatea durează pe tot timpul mandatului pentru faptele săvârșite în timpul exercitării acestuia. Nici membrii Parlamentului, nici corpul legiuitor din care el face parte nu pot renunța sau încuviința renunțarea la această imunitate, fiindcă ea este dictată de un interes public și, deci, este de ordine publică [230, p. 11].

Inviolabilitatea se referă la interdicția arestării, percheziționării, reținerii sau trimiterii în judecată, pentru fapte penale sau contravenționale, a parlamentarului fără încuviințarea Parlamentului. Este o *imunitate de procedură*, întrucât poate împiedica actele de procedură menționate doar pe durata mandatului; după încetarea acestuia, el nu mai este apărat, iar pe perioada imunității termenul de prescripție este suspendat. Inviolabilitatea se referă exclusiv la răspunderea penală și cea contravențională, nu și la cea civilă [61, p. 48; 65, p. 274].

Prin urmare, inviolabilitatea parlamentarului se referă numai la fapte străine de exercitarea mandatului acestuia. Are ca scop să împiedice ca un parlamentar să fie privat de posibilitatea de a-și exercita funcția din cauza urmăririi represive și arbitrare, inspirate din motive politice.

Inviolabilitatea nu suprimă represiunea, ci întârzie declanșarea procedurii represive și, deci, suspendă cursul acțiunii penale sau contravenționale [61, p. 48].

Altfel spus, imunitatea nu conferă parlamentarului privilegii absurde în raport cu cerințele legii penale. Ea nu îl protejează la modul absolut decât în ceea ce privește opiniile și voturile exprimate în virtutea mandatului ce i-a fost încredințat în mod democratic de către alegători. Pentru infracțiunile ce nu au nici o legătură cu îndeplinirea acestui mandat, parlamentarul răspunde juridic ca oricare alt cetățean, singurele înlesniri ce i se recunosc fiind de ordin procedural [230, p. 111].

În concluzie, subliniem [171, p. 243] necesitatea imunității parlamentare ca o garanție valoroasă a mandatului parlamentar în lumea contemporană. Important este ca aceasta să nu fie absolutizată, deoarece astfel îi va fi distorsionată menirea – parlamentarul devenind o persoană intangibilă, ceea ce contravine esenței statului de drept.

5.3. Inviolabilitatea în contextul răspunderii penale a deputaților

5.3.1. Inviolabilitatea parlamentară în plan comparat. Un stat poate fi un stat de drept real numai cu condiția respectării exacte și executării stricte a legii de către toți subiecții de drept fără excepții, fapt ce presupune că pentru încălcarea acesteia trebuie să răspundă toți în egală măsură [172, p. 297]. Acest moment este cu atât mai mult valabil pentru funcționarii publici și, în special, pentru cei ce dețin funcții de demnitate publică, din categoria cărora fac parte și parlamentarii [173, p. 50].

Cu toate că prestigiul funcției de parlamentar impune o anumită conduită din partea titularului acesteia, fapt ce implică buna-credință în exercitarea mandatului, identificarea și urmărirea în permanență a interesului public, respectul față de instituțiile statului, față de alegători și colegii parlamentari, în fapt, toate aceste momente nu reprezintă altceva decât simple deziderate ce sunt încălcate constant. Dacă, în mod normal, cea mai mică abatere de la acestea ar reprezenta un temei suficient pentru ca deputatul să-și înainteze demisia și să părăsească astfel funcția publică, cu regret, acest lucru nu se întâmplă, ba mai mult, instituția Parlamentului și a mandatului parlamentar devin un mijloc de protecție față de organele jurisdicționale [213, pp. 202-203].

Sub acest aspect, considerăm că, în perioada contemporană, una dintre cele mai stringente provocări la adresa statului de drept, a democrației și a drepturilor omului constă în echilibrul fragil dintre *imunitatea parlamentară* (ca mijloc de protecție a mandatului de deputat [159, p. 293]) și atragerea la răspundere efectivă a parlamentarilor pentru fărâdelegile comise. În concret, de cele mai multe ori, ultima este completamente exclusă aflându-se sub paravanul protector al *imunității parlamentare*. Cauzele pot fi mai multe, însă pentru a schimba accentele este necesară reglementarea coerentă și suficientă a însăși procesului de atragere la răspundere a acestor subiecți

„speciali” și aplicarea cu bună-credință a legislației în domeniu, cu respectarea valorilor și principiilor statului de drept [173, p. 51; 157, p. 5].

Ținând cont de aceste momente, în cele ce urmează ne propunem o trecere în revistă a „mecanismului de atragere la răspundere penală a deputaților” astfel cum este reglementat de lege (*Constituția Republicii Moldova, Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994 și *Regulamentul Parlamentului*) și interpretat de instanța constituțională a Republicii Moldova (în ultima perioadă problema răspunderii parlamentarilor a constituit subiect distinct de reflecție pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova, alegerile căreia sunt mai mult decât relevante pentru conștientizarea profundă a menirii imunității parlamentare într-un stat de drept). Evident, punctul de pornire al acestui demers privește, în mod special, instituția *imunității parlamentare*, de care, după cum am văzut, depinde substanțial atragerea la răspundere penală a deputaților.

Inițial, vom reitera că potrivit art. 13 din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994 [150], deputatul este considerat pe toată durata mandatului său ca fiind în exercițiul funcțiunii, motiv pentru care orice agresiune împotriva sa este asimilată infracțiunii de ultraj și sancționată conform dispozițiilor legale (chiar dacă nu ține de subiectul demersului nostru, atragem atenția că *Codul penal* al RM în vigoare [56] nu prevede o asemenea infracțiune (sancționând distinct doar atentarea la viața Președintelui Parlamentului – art. 342), deci, sub acest aspect, norma citată pare a avea un caracter declarativ). De protecție juridică similară – precizează Legea în continuare – beneficiază și membrii familiei: soț, soție, copii și părinți, în cazul în care agresiunea împotriva acestora presupune presiuni asupra deputatului în legătură cu exercitarea mandatului său (aceeași situație – legea penală evită reglementarea unor asemenea momente) [171, p. 246].

Dincolo de acest aspect, cea mai importantă măsură de protecție de care se bucură un deputat este *imunitatea sa parlamentară*. Mai mult, în opinia Curții Constituționale de această măsură de protecție depinde în general funcționarea normală a întregului sistem politic și juridic al statului [117].

Dat fiind faptul că subiectul nostru de cercetare privește „imunitatea în sens strict” sau „inviolabilitatea parlamentară”, în cele ce urmează ne vom axa, în special, pe specificul acesteia.

Sub aspect comparativ (abordat de asemenea de instanța constituțională [116]), se poate spune că gradul de extindere al *inviolabilității parlamentare* variază mult de la o țară la alta. Natura însăși a acestui aspect al imunității dă naștere, pentru aplicarea ei, la o diversitate de regimuri juridice.

Anumite state nu cunosc această instituție (Olanda, San Marino). În unele țări, cum ar fi Marea Britanie, extinderea acesteia este foarte limitată: inviolabilitatea se aplică numai sub aspect civil, iar sub aspect penal parlamentarul nu beneficiază de nici o protecție anume și este tratat în

mod egal cu ceilalți cetățeni. În Irlanda și în Norvegia inviolabilitatea parlamentară face ca parlamentarul să nu fie arestat în timpul unei sesiuni parlamentare sau în drumul spre sau de la locația sesiunii, oferind, deci, o protecție limitată parlamentarului.

Majoritatea statelor europene însă, acordă deputaților lor, pe durata mandatului acestora, o *imunitate extra-funcțională pentru situațiile penale* (Albania, Germania, Austria – dacă fapta în sine nu este străină de funcțiile politice – Cipru, Spania, Grecia, Ungaria, Lituania, Polonia, Rusia, Serbia, Elveția), și/sau o *protecție împotriva constrângerii și măsurilor de privare de libertate* (arestarea sau detenția în toate țările care prevăd imunitatea în fața urmăririlor penale, la care se adaugă Belgia, Franța, Georgia, Italia, Portugalia și România). Aceste urmăriri sau măsuri penale nu pot fi puse în aplicare decât cu autorizarea adunării legislative, cu excepția Ciprului.

În multe state, extinderea inviolabilității a fost limitată ca urmare a unor reforme constituționale. Astfel, în Franța, în urma reformei constituționale din 1995, autorizația camerei nu mai este necesară pentru declanșarea procedurilor penale, ci doar pentru reținere, arestare și celelalte măsuri de control judiciar. Aceeași evoluție s-a produs în Italia, unde Legea constituțională nr. 3 din 29 octombrie 1993 a exclus necesitatea unei autorizații prealabile a camerei pentru demararea procedurilor penale în cazul parlamentarilor. În România, de la reforma constituțională din 2003, un parlamentar poate face obiectul unei anchete judiciare sau poate fi urmărit penal pentru fapte care nu au legătură cu exprimarea voturilor sau opiniilor sale politice în decursul mandatului parlamentar.

În Germania, există în Bundestag o practică care constă în ridicarea, de o manieră generală la începutul legislaturii, a imunității parlamentare pentru toate tipurile de infracțiuni (cu excepția celor cu caracter defăimător din punct de vedere politic). Această măsură vizează protecția tuturor membrilor Parlamentului, astfel încât aceștia să nu atragă asupra lor atenția mass-media în cazul în care se derulează o procedură pe numele lor.

Pentru ceea ce se numește extinderea *ratione materiae a inviolabilității parlamentare*, și anume faptele aflate sub *imunitate parlamentară*, există în majoritatea statelor europene o tendință de excludere a cazurilor de flagrant delict din aria de extindere a imunității. În acest caz, autorizația legislativului nu e necesară, ceea ce nu o împiedică pe acesta de a se pronunța ulterior asupra urmăririlor penale sau arestării, pentru a solicita eventual suspendarea sau ridicarea (printre altele, Georgia și România). Anumite legislații exclud din câmpul inviolabilității unele fapte datorită naturii sau gravității lor și a pedepsei (Constituția portugheză exclude, în anumite condiții, infracțiunile sancționate cu pedepse cu închisoarea de peste trei ani).

Durata imunității parlamentare variază și ea de la stat la stat. Anumite regimuri parlamentare extind acest privilegiu la procedurile penale demarate pe numele deputatului, înaintea alegerii sale (Germania, Belgia, Spania, Ungaria, Italia, Portugalia). În alte state, deși

autorizația Parlamentului nu este necesară pentru continuarea procedurilor penale deja demarate, adunarea poate, fie din oficiu, fie la cererea părții interesate, să solicite suspendarea procedurilor penale sau ridicarea măsurilor de constrângere pe perioada mandatului parlamentar (Franța, Polonia, Elveția).

În fine, ținem să precizăm că deputații Parlamentului European beneficiază de asemenea de privilegii și imunități în baza *Protocolului (nr.7) privind privilegiile și imunitățile Uniunii Europene, anexat tratatelor UE* [212] (în continuare Protocol), care conferă acestora regimul juridic al imunității parlamentare clasice, de care beneficiază membrii forurilor legislative naționale.

Art. 8 din Protocol stabilește că *membrii Parlamentului European nu pot fi cercetați (anchetați), reținuți sau urmăriți în justiție și nu pot face subiectul altor proceduri legale pentru opiniile sau voturile exprimate în cadrul exercitării funcțiilor lor*. În măsura în care această imunitate urmărește protecția libertății de exprimare și independența membrilor Parlamentului, ea constituie o imunitate absolută care se opune oricărei proceduri judiciare cu privire la o opinie sau la un vot exprimate în exercitarea funcțiilor parlamentare (Hotărârea Curții de Justiție din 21.10.2008, *Marra*, Rec. 2008, pct. 27).

În art. 9 din același Protocol se precizează valabilitatea imunității parlamentarilor inclusiv pe perioada deplasării la și de la locul reuniunii Parlamentului European, precum și faptul că imunitatea nu poate fi invocată în caz de flagrant delict și nici nu poate constitui o piedică pentru Parlamentul European de a ridica imunitatea unuia dintre membri. Astfel, art. 9 din Protocol este considerat a urmări să asigure independența membrilor Parlamentului European, împiedicând ca anumite presiuni, care constau în amenințări cu arestarea sau cu urmăriri penale, să fie exercitate asupra acestora pe durata sesiunilor Parlamentului European.

În sensul Protocolului, imunitatea membrilor Parlamentului include cele două forme de protecție recunoscute în mod obișnuit membrilor parlamentelor naționale din statele membre [106, p. 226]: imunitatea cu privire la opiniile și la voturile exprimate în exercitarea funcțiilor parlamentare, respectiv inviolabilitatea parlamentară, care comportă în principiu o protecție împotriva procedurilor judiciare.

5.3.2. Inviolabilitatea parlamentară în Republica Moldova. Inițial, considerăm necesar a reitera că *inviolabilitatea parlamentară* în Republica Moldova este garantată la nivel constituțional în art. 70 alin. (3) din Legea Supremă. În pofida semnificației acesteia pentru protecția mandatului parlamentar, în practică s-a încercat deja de câteva ori de a se renunța la aceasta. Chiar dacă Curtea Constituțională s-a pronunțat pozitiv pe marginea acestei inițiative (în anul 2001 – Avizul nr. 1 din 25 ianuarie 2001; în anul 2011 – Avizul nr. 1 din 25 noiembrie 2011; în anul 2015 – Avizul nr. 2

din 10 noiembrie 2015; și în anul 2016 – Avizul nr. 4 din 18 aprilie 2016 [21, §37]), în prezent imunitatea parlamentară continuă a fi valabilă.

Privind în esență acestei instituții, constatăm că potrivit Curții Constituționale domeniul de aplicare a *inviolabilității parlamentare* poate fi analizat sub patru aspecte esențiale [116]:

- *ratione personae* (beneficiarii protecției),
- *ratione temporis* (începutul și sfârșitul protecției),
- *ratione loci* (limitele spațiale ale protecției) și
- *ratione materiae* (actele acoperite de inviolabilitate).

(1) Sub aspectul ***ratione personae*** – inviolabilitatea este *intuitu personae* și se aplică exclusiv persoanelor care au calitatea de deputat (în acest sens, art. 94 alin. (3) din *Regulamentul Parlamentului*, prevede expres: „Inviolabilitatea nu se extinde asupra membrilor familiei deputatului”).

(2) Sub aspectul ***ratione temporis*** – deputații beneficiază de *inviolabilitate parlamentară* din momentul alegerii, dar sub condiția rezolutorie a invalidării alegerii lor (art. 69 alin. (1) din *Constituția Republicii Moldova*) și până în momentul expirării mandatului, depunerii mandatului (demisia deputatului), ridicării mandatului sau încetării de drept a mandatului de deputat [117].

(3) Sub aspectul ***ratione loci*** – locul săvârșirii infracțiunii (sau a contravenției) de către deputat nu are nici o influență asupra aplicării *inviolabilității parlamentare*.

(4) Sub aspectul ***ratione materiae*** – domeniul de aplicare al *inviolabilității parlamentare* în Republica Moldova se limitează la cauze penale (și contravenționale, prin asimilare). Constituția nu operează nici o distincție în funcție de natura și gravitatea faptei comise.

Pornind de la cele menționate, reiterăm că imunitatea deputatului împotriva răspunderii penale (precum și contravenționale) nu trebuie considerată a fi o posibilitate de evitare a răspunderii pentru infracțiunile săvârșite. Imunitatea este stabilită în scopul stopării urmăririi represive sau abuzive din motive politice, pentru a determina un anumit comportament al deputatului sau a-l face docil față de unele forțe. În cazul săvârșirii cu adevărat a unor infracțiuni, imunitatea deputatului se *suspendă* (noțiune sinonimă în cazul dat celei de *ridicare* – e.n.) de către Parlament. Totuși, dacă deputatul a săvârșit infracțiunea, iar Parlamentul nu suspendă imunitatea, poate aceasta servi drept motiv pentru eliberarea de răspundere? Cercetătorii neagă acest lucru, susținând că după expirarea mandatului, fostului deputat i se va aplica răspunderea penală, deoarece inviolabilitatea acestuia acționează numai pe perioada mandatului. Deci, inviolabilitatea nu suprimă represiunea, ci o amână pentru o perioadă de timp [65, pp. 274-275]. Or, în opinia Curții Constituționale, imunitatea fiind limitată în timp și reglementată prin reguli specifice, nu constituie decât un *obstacol procedural temporar* în calea desfășurării procedurilor penale, obstacol care însă nu anulează pentru partea interesată posibilitatea de soluționare definitivă a litigiului [116].

În același timp, este important de precizat că *inviolabilitatea nu împiedică orice acțiune de urmărire* față de deputat. Potrivit art. 70 alin. (3) din *Constituția Republicii Moldova*, art. 10 din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994 și art. 94 alin. (2) din *Regulamentul Parlamentului*, „fără încuviințarea Parlamentului, deputatul nu poate fi: reținut, arestat, percheziționat și trimis în judecată, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă”.

În acest sens, art. 11 din *Legea despre statutul deputatului în Parlament* nr. 39/1994, stabilește: „(1) În caz de infracțiune flagrantă, deputatul poate fi reținut la domiciliu pe o durată de 24 de ore numai cu încuviințarea prealabilă a Procurorului General. Acesta va informa neîntârziat Președintele Parlamentului asupra reținerii. [...]. (3) Reținerea, arestul sau percheziția deputatului în alte împrejurări sau din alte motive nu se admite”.

Astfel, protecția inviolabilității operează doar pentru anumite măsuri procesuale restrictive, enumerate expres și exhaustiv de Constituție și legislația în vigoare: *reținere, arest, percheziție*. Doar cu aceste rezerve, în privința deputatului poate fi pornită și exercitată urmărirea penală fără necesitatea ridicării imunității. Totodată, la finalizarea urmăririi penale trimiterea cauzei în judecată de către procurorul care a întocmit rechizitoriul poate fi efectuată doar după ridicarea imunității deputatului, în condițiile stabilite de *Regulamentul Parlamentului* [157, p. 8].

În fine, ținând cont de faptul că *imunitatea deputatului* este ridicată la etapa trimiterii cauzei în judecată, executarea unei sentințe penale împotriva deputatului nu necesită ridicarea separată a imunității, or, aceasta este parte integrantă a procesului judiciar, pentru care deputatul nu mai beneficiază de protecția inviolabilității [116].

Prin urmare, putem conchide următoarele momente importante [171, p. 255, 173, p. 58]:

- în privința deputatului *poate fi pornită și exercitată urmărirea penală fără necesitatea ridicării imunității*;

- ridicarea imunității *este obligatorie* pentru aplicarea reținerii, arestului și percheziției;

- aplicarea unor asemenea măsuri de constrângere *fără ridicarea imunității parlamentare* se admite doar în caz de infracțiune flagrantă;

- *trimiterea cauzei în judecată* poate fi efectuată *doar după ridicarea imunității* deputatului.

Procedura ridicării imunității parlamentare se regăsește reglementată în art. 94-98 din *Regulamentul Parlamentului*. Respectiv, art. 95 alin. (1) stipulează: „În cazul în care deputatul a comis o infracțiune sau o contravenție, Procurorul General poate cere Parlamentului ridicarea imunității acestuia pentru a efectua măsuri procesuale de reținere, percheziționare, arestare sau trimitere în judecată”. Alin. (5) al aceluiași articol precizează că: „Cererea de ridicare a imunității deputatului se înaintează pentru fiecare infracțiune sau contravenție separat. [...]”.

Deci, cererea privind reținerea, arestul, percheziționarea sau trimiterea în judecată penală ori contravențională a deputatului este adresată Președintelui Parlamentului de către Procurorul

General. La rândul său, Președintele Parlamentului o aduce la cunoștința deputaților în ședință publică în cel mult 7 zile și o înaintează spre examinare Comisiei juridice pentru numiri și imunități care, în cel mult 15 zile, va constata existența unor motive temeinice pentru acceptarea sau respingerea cererii. Hotărârea este adoptată prin votul secret a cel puțin jumătate plus unu din membrii Comisiei. Procurorul General depune (este obligat) în Comisie toate documentele pe care aceasta le solicită. În caz de refuz, Comisia face apel în Parlament.

În continuare, potrivit art. 97 din *Regulament*: „(1) Raportul Comisiei juridice, pentru numiri și imunități se supune examinării și aprobării de către Parlament în cel mult 7 zile de la prezentarea acestuia Biroului permanent. (2) Prezența la ședința plenară a deputatului în privința căruia se cere ridicarea imunității este obligatorie. Absența motivată a acestuia atrage suspendarea examinării cererii. Absența nemotivată a deputatului nu împiedică examinarea cererii în lipsa lui. (3) Președintele Comisiei juridice, pentru numiri și imunități sau un alt membru al acesteia prezintă raportul comisiei pe marginea examinării cererii Procurorului General. (4) Procurorul General va motiva cererea de ridicare a imunității deputatului și va răspunde la întrebările deputaților, după care va fi ascultat deputatul în privința căruia a fost înaintată cererea de ridicare a imunității, și el va răspunde la întrebări. (5) Înainte de votare, deputații sînt în drept să-și exprime poziția asupra cererii de ridicare a imunității deputatului. (6) Parlamentul decide asupra cererii Procurorului General cu votul majorității deputaților aleși, exprimat *secret* (e.n.). (8) Rezultatele votării *secrete* (e.n.) se perfectează prin hotărîre a Parlamentului, care va încuviința ridicarea imunității deputatului sau va respinge cererea Procurorului General. (9) Hotărîrea Parlamentului se remite Procurorului General în termen de 3 zile de la data adoptării.”

Potrivit art. 98 alin. (2) din *Regulamentul Parlamentului*: „În cazul încetării urmăririi penale sau a procedurii contravenționale, precum și al achitării definitive de către instanța judecătorească, cazul va fi considerat consumat și hotărîrea Parlamentului de ridicare a imunității își va pierde valoarea juridică.”

Referitor la procedura dată de ridicare a *imunității parlamentare*, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a obiectat, susținând că *imunitatea parlamentară* nu trebuie folosită ca un scut, care să creeze deputaților un statut privilegiat în fața justiției și a legii, dincolo de activitatea strict parlamentară. De asemenea, deputații nu se pot substitui justiției și să facă paravan în jurul colegilor parlamentari, ascunzându-și poziția prin *votul secret*, netransparent. Din contra, deputații trebuie să-și asume responsabilitatea pozițiilor politice exprimate, *votul deschis fiind obligatoriu*.

Respectiv, Curtea a accentuat necesitatea ca Parlamentul să hotărască asupra cererii de ridicare a imunității prin votul *deschis* al majorității deputaților *prezenți*, în ședință publică (respectând prevederile art. 74 din *Constituție*), argumentând că doar în condițiile respectării procedurii constituționale, Parlamentul are libertatea deplină de a decide cu privire la cererea de

încuviințare a ridicării imunității, prin hotărârea adoptată în ședința plenului exercitându-și dreptul de a aproba sau de a respinge cererea cu un atare obiect [119, §17]. În mod corespunzător, Curtea a declarat neconstituționale prevederile ce stabilesc caracterul secret al votului în procedura ridicării imunității parlamentare.

În ceea ce privește motivele temeinice care trebuie să stea la baza acceptării sau respingerii cererii de ridicare a imunității, este relevantă poziția Comisiei de la Veneția [216], care a stabilit următoarele criterii pentru ridicarea *inviolabilității parlamentare*: - existența unor temeiuri deschise, serioase și corecte; - deputatul vizat a fost prins în flagrant delict; - incriminarea adusă este deosebit de gravă; - cererea se referă la o conduită penală care nu este legată nemijlocit de exercitarea atribuțiilor parlamentare, dar vizează actele comise în legătură cu alte atribuții personale sau profesionale; - este necesar de a permite continuarea procedurilor pentru a nu obstrucționa justiția și a proteja autoritatea și legitimitatea parlamentului.

În fiecare din cazurile menționate, motivele corespunzătoare trebuie să fie apreciate. În cazul în care solicitarea se bazează pe temeiuri deschise, serioase și corecte și dacă nu sunt motive pentru a suspecta *fumus persecutionis* (că la originea acțiunii penale se află intenția de a aduce atingere activității politice a deputatului – situație în care imunitatea nu este ridicată), în acest caz trebuie să existe o probabilitate mare în favoarea ridicării inviolabilității. Aprecierea de bază urmează să se rezume la faptul că inviolabilitatea ar urma să fie menținută doar în cazurile în care este justificată în legătură cu anumite considerente și este proporționată și necesară pentru a garanta funcționarea democratică și eficientă a Parlamentului sau drepturile oricărui grup de deputați.

Urmând această logică, Comisia precizează [216] că decizia pe care Parlamentul o ia cu privire la cererea formulată în acest sens nu face decât să evalueze dacă solicitarea este făcută cu bună-credință, în spiritul loialității instituționale, și dacă aceasta vizează fapte de natură să justifice atingerea adusă – prin măsurile menționate – statutului de parlamentar. O conduită contrară ar încălca atribuțiile exclusive ale puterii judecătorești și principiul separației puterilor în stat. Important este că încuviințând sau respingând cererea, Parlamentul nu se transformă într-un organ de jurisdicție. Ridicarea imunității nu are nici o semnificație în ce privește calificarea juridică a faptei, care este un atribut exclusiv al instanței de judecată [61, pp. 48-49].

În același context, Curtea Constituțională menționează că pornind de la *efectul temporar* al *inviolabilității parlamentare* asupra procedurilor penale, *structurile parlamentare nu pot interveni asupra cursului justiției*. Examinând cererea de ridicare a *imunității parlamentare*, acestea trebuie să evalueze doar dacă inviolabilitatea, în calitatea sa de întrerupere temporară a procedurii din justiție, trebuie ridicată pe loc sau dacă nu este cumva preferabil să se aștepte până la expirarea mandatului de parlamentar.

Astfel, Parlamentul doar poate suspenda cursul justiției, fără a interveni sau a participa la acesta. Din această perspectivă, cererea înaintată Parlamentului trebuie să conțină minimul necesar pentru informarea deputaților și să nu conducă la substituirea Parlamentului în atribuțiile specifice puterii judecătorești, cu încălcarea prezumției nevinovăției [116].

Același lucru este valabil și în situația ridicării imunității în vederea trimiterii în judecată a persoanei și recunoașterii calității de inculpat, întrucât aceasta nu are semnificația recunoașterii vinovăției persoanei, care ține de competența exclusivă a instanței de judecată [119, §83]. După cum se știe, trimiterea în judecată constă în înaintarea dosarului de urmărire penală instanței competente care, în baza probelor prezentate, urmează deja să condamne sau să achite persoana.

Cu toate acestea, nu putem trece cu vederea posibilitatea oferită de lege Parlamentului (în special, art. 11 alin. (2) din *Legea despre statutul deputatului în Parlament*), „de a dispune revocarea imediată a reținerii deputatului la domiciliu (pentru 24 ore), dacă consideră că nu există temei pentru reținere”, care contravine evident poziției anterioare, întrucât presupune o ingerință neîntemeiată și ilegală a legislativului în cursul justiției. Argumentele se bazează pe următoarele considerente [171, p. 261]:

- în primul rând, legea permite aplicarea reținerii la domiciliu a deputatului doar în cazul comiterii de către acesta a unei *infracțiuni flagrante*;

- în al doilea rând, o asemenea reținere *este admisă de lege* fără a cere Parlamentului ridicarea *imunității parlamentare* a deputatului în cauză;

- în al treilea rând, pornind de la cele două momente expuse, devine clar că în cazul surprinderii unui parlamentar în flagrant delict, el urmează a fi urmărit penal conform normelor generale (adică poate fi supus măsurilor de constrângere procesuală, de care este protejat de *imunitatea parlamentară* – reținere, arest și percheziție);

- în al patrulea rând, *Codul de procedură penală al Republicii Moldova* [53], stabilește expres temeiurile aplicării reținerii (art. 166 alin. (1) pct. 1), subiecții competenți atât să aplice asemenea măsură (printre care în mod special se implică și Procurorul General), cât și să decidă asupra eliberării persoanei reținute (în baza temeiurilor prevăzute la art. 174 din CPP). Competența de a decide în acest caz îi revine judecătorului de instrucție, care în baza art. 166 alin. (7) din CPP, examinează chestiunea arestării sau, după caz, a eliberării persoanei reținute.

Prin urmare, pornind de la aceste circumstanțe, nu este clar cum ar putea Parlamentul, în situația în care un deputat a fost prins în flagrant delict, să se implice și să decidă asupra existenței sau inexistenței temeiurilor pentru reținere (care amintim, poate dura doar 24 de ore), și eventual să ceară revocarea imediată a reținerii acestuia. În viziunea noastră, o asemenea substituie în atribuțiile justiției este inadmisibilă. În același timp, nu credem că ar fi posibil ca într-un termen atât de scurt, Parlamentul să reușească o convocare, o analiză cât de cât profesionistă și obiectivă

a situației și a temeiurilor care au stat la baza aplicării reținerii, pentru a le aprecia justetea (or, după cum s-a enunțat anterior, Parlamentul trebuie doar să evalueze dacă solicitarea (de ridicare a imunității) este făcută cu bună-credință, în spiritul loialității instituționale, și dacă aceasta justifică atingerea adusă statutului de parlamentar) [171, p. 262].

Din aceste considerente, intervenția Parlamentului în cursul urmăririi penale a deputatului, *permisă de lege*, pare a fi mai mult o pârghie de protecție a acestuia și eludare a răspunderii pentru fapta comisă. Altfel spus, adeseori, intervenția Parlamentului este „interpretată” ca o protecție justificată a deputatului, care demonstrează nevinovăția acestuia și lipsa temeiurilor de a fi atras la răspundere (situație caracteristică și cazurilor în care Parlamentul refuză ridicarea imunității).

Pe de altă parte, o asemenea intervenție a Parlamentului, pe lângă faptul că este inacceptabilă într-o societate democratică, în raport cu valorile statului de drept, mai este inutilă și susceptibilă de diferite interpretări, întrucât legea prevede doar competența Parlamentului de a dispune *eliberarea deputatului reținut la domiciliu*, neprecizând nimic în privința celorlalte măsuri procesuale ce pot fi aplicate față de deputat. Respectiv, apare întrebarea, dacă între timp, s-a decis (de către subiecții competenți) aplicarea arestului și a percheziției, atunci cum ar putea Parlamentul să protejeze deputatul în cauză? Teoretic, este puțin probabil ca legislativul să rămână pasiv (dacă s-a ajuns totuși până aici); cu certitudine va merge mai departe solicitând revocarea măsurilor aplicate. Prin urmare, norma legală în discuție, nu doar investește Parlamentul cu competențe improprie acestei autorități publice (încălcând astfel principiul constituțional al separației puterilor în stat), dar constituie și o sursă de incertitudini care prin interpretări extensive ar putea duce la depășiri excesive a competențelor Parlamentului și abuzuri din partea acestuia. Într-un final, aceste momente deturnează practic sensul și menirea instituției *imunității parlamentare* și consolidează iresponsabilitatea și intangibilitatea deputaților [171, p. 263].

În concluzie, recunoscând că subiectul abordat nu este nici pe departe unul epuizat, precizăm că mecanismul atragerii la răspundere penală a parlamentarilor cuprinde două etape distincte, interdependente: *procedura ridicării imunității parlamentare* (ca formă de răspundere constituțională [166, pp. 85-89]) și *procedura penală propriu-zisă* (soldată eventual cu atragerea efectivă la răspundere penală a deputatului și aplicarea pedepsei penale).

Cele mai mari dificultăți prezintă procedura ridicării *imunității parlamentare*, fără de care răspunderea penală a deputatului practic este imposibilă. Acest lucru implică necesitatea unei diligențe sporite din partea legiuitorului în reglementarea tuturor aspectelor importante ale procedurii în cauză, pentru a se evita „abuzuri” ilegale și neîntemeiate de natură să consolideze iresponsabilitatea și intangibilitatea parlamentarilor care compromit direct principiile și valorile statului de drept.

5.4. Concluzii la capitolul 5

Generalizând asupra subiectului abordat în acest ultim capitol al lucrării, reliefăm următoarele concluzii importante la care am ajuns:

- În exercițiul mandatului parlamentar deputații sunt pasibili de următoarele forme de răspundere juridică [172, p. 299; 171, p. 219; 165, p. 36]: *disciplinară, contravențională, constituțională și penală*, o eventuală cumulare fiind posibilă doar între răspunderea penală și cea constituțională.

- *Răspunderea disciplinară*, chiar dacă nu este expres consacrată ca atare (legiuitorul neoperând cu asemenea sintagme ca „răspundere disciplinară”, „abatere disciplinară”, „sanctiune disciplinară”), este aplicabilă deputaților, întrucât disciplina este indispensabilă oricărei activități umane, inclusiv a demnitarilor publici. Interdicțiile impuse deputaților de *Regulamentul Parlamentului*, precum și sancțiunile prevăzute în cuprinsul acestuia (pentru încălcarea prevederilor sale), conturează indubitabil instituția *răspunderii disciplinare a deputaților*. Așadar, deputații sunt pasibili de *răspundere disciplinară*, putând fi sancționați disciplinar de președintele ședinței, președinții comisiilor parlamentare și de Parlament cu votul majorității deputaților prezenți, în funcție de abaterile comise.

- Referitor la problema atestată în jurisprudența constituțională, legată de propunerea de a sancționa absențele nemotivate ale deputaților cu pierderea mandatului, considerăm că pentru absențe nemotivate deputații nu ar trebui să fie sancționați cu pierderea mandatului, întrucât aceasta reprezintă în esență o abatere disciplinară pentru comiterea căreia *Regulamentul Parlamentului* prevede măsuri de sancționare disciplinară, inclusiv cu caracter pecuniar. Mai mult, pierderea mandatului ca măsură de sancționare (de natură constituțională) în esență sa nu implică o disciplinare a deputatului, fiind astfel net distinctă de specificul sancțiunilor disciplinare (avertisment, mustrare etc.), care urmăresc acest scop.

- *Răspunderea contravențională a deputaților* nu este reglementată expres în legea-cadru, fiind admisă doar posibilitatea aplicării măsurilor de constrângere contravențională față de acești subiecți (ca persoane fizice) în condiții procedurale specifice. În baza *Codului contravențional*, se poate constata că deputatul poate fi atras la răspundere contravențională atât în calitate sa de persoană fizică, cât și în calitate sa de demnitar public. În acest din urmă caz, sancțiunea contravențională poate fi aplicată de către *instanța de judecată, Centrul Național Anticorupție, Consiliul Național de Integritate și poliție* (și subiecții care îndeplinesc atribuțiile acesteia). Pentru comiterea unor contravenții, deputatul poate fi atras cumulativ atât la răspunderea contravențională, cât și la cea constituțională. Este vorba despre contravențiile prin care se încalcă regimul de declarare a averii și a intereselor personale, a regimului conflictelor de interese și a incompatibilităților, pentru care poate interveni sancțiunea constituțională – *ridicarea mandatului*

(și respectiv, *încetarea de drept a mandatului* – în cazul nerespectării regimului incompatibilităților). În opinia noastră, natura acestor două forme de răspundere juridică permite aplicarea lor cumulată în baza aceluiași temei juridic [165, p. 38; 171, p. 226].

- Dat fiind faptul că examinarea unora dintre aceste contravenții este dată de lege în competența instanței de judecată (ceea ce inevitabil implică necesitatea ridicării imunității parlamentare), considerăm că procedura atragerii la răspundere contravențională a deputaților în asemenea cazuri devine extrem de complicată și greoaie. În opinia noastră, tot ce ține de constatarea și examinarea încălcărilor regimului de declarare a averii și a intereselor personale, a regimului conflictelor de interese și a incompatibilităților trebuie să țină de competența Autorității Naționale de Integritate, deputatului revenindu-i dreptul de a contesta în instanța de judecată actele acesteia.

- În fine, conchidem că instituția *răspunderii contravenționale a deputaților* necesită o atenție distinctă din partea legiuitorului, întrucât și această categorie de subiecți de drept, în baza principiului egalității, trebuie să răspundă pentru orice încălcare a legii și, în același timp, să fie în aceeași măsură protejați de lege, prin consacrarea unor proceduri clare și simple de atragere la răspundere, precum și a posibilității de a contesta legalitatea desfășurării acestora, în virtutea accesului liber la justiție, recunoscut tuturor la nivel constituțional.

- În pofida faptului că legiuitorul autohton evită a reglementa *răspunderea constituțională a deputaților*, acești subiecți sunt pasibili de o asemenea formă de răspundere, deoarece sunt subiecți individuali (cu statut constituțional) care în activitatea lor pot admite derogări de la normele constituționale și chiar abuzuri de drepturile constituționale. Altfel spus, chiar dacă răspunderea constituțională a deputaților nu este consacrată expres, aceasta poate fi atestată și dedusă din normele în materie, fiind categoric distinctă față de alte forme de răspundere juridică a acestora.

- Pornind de la nivelul actual de dezvoltare a teoriei răspunderii constituționale, *răspunderea constituțională a deputaților* poate fi identificată în principal în baza sancțiunilor aplicate, care pot consta în *încetarea de drept a mandatului* (în caz de incompatibilitate, dar și de condamnare definitivă de către instanța de judecată), *ridicarea mandatului* (ca încetare forțată a mandatului) și *ridicarea imunității parlamentare*. În acest sens, temeiurile pot fi diferite, însă obligatoriu reglementate în Legea Fundamentală a statului sau în Legea-cadru în domeniu [165, p. 38; 171, p. 228].

- În contextul analizei acestor sancțiuni constituționale și a temeiurilor în baza cărora sunt aplicate deputaților, au fost constatate unele neajunsuri mai ales în ceea ce privește mecanismul de realizare a acestora. În special, este vorba despre lipsa reglementării legale a mecanismului de *ridicare a mandatului de deputat* și lipsa reglementării finalității procedurii de *ridicare a imunității parlamentare* în cazul în care deputatul este găsit vinovat de comiterea infracțiunii. Respectiv, în primul caz propunem elaborarea și adoptarea unei legi în domeniu (sau completarea cadrului

normativ existent cu norme corespunzătoare), ca măsură absolut necesară pentru anularea caracterului declarativ al instituției *ridicării mandatului de deputat* și asigurarea realizării efective a acesteia. În cel de al doilea caz, considerăm necesară reglementarea expresă a *încetării de drept a mandatului de deputat* ca consecință a condamnării definitive a acestuia.

- Pornind de la semnificația deosebită a *răspunderii constituționale a deputaților*, considerăm că aceasta urmează a fi consolidată substanțial la nivel constituțional și legislativ. Modificări și completări importante în acest sens se impun în Constituție și în însăși legea ce reglementează statutul deputaților (implicit și în *Regulamentul Parlamentului*), cu precizarea concretă a răspunderii constituționale ce poate surveni în cazurile de încălcare a Constituției și a legislației constituționale, cu concretizarea conținutului acestor delictе și, în același timp, elaborarea unui mecanism eficient de aplicare a acesteia [172, p. 306].

- La capitolul *imunității și inviolabilității parlamentare* subliniem că *imunitatea* (în sensul său de *iresponsabilitate, lipsă de răspundere* pentru voturile și opiniile exprimate în exercițiul mandatului) este absolut necesară pentru garantarea independenței și libertății de exprimare a deputatului în exercitarea mandatului său reprezentativ (aceasta fiind o imunitate *absolută, perpetuă, de fond și exclusiv funcțională*). La rândul său, *inviolabilitatea* (ca imunitate de procedură ce se referă la fapte străine de exercitarea mandatului) este la fel de necesară mai ales pentru că are ca scop să împiedice ca un parlamentar să fie privat de posibilitatea de a-și exercita funcția din cauza urmăririi represive și arbitrare, inspirate din motive politice.

- Din această perspectivă, este evident că excluderea (anularea) imunității parlamentare ar reprezenta nu doar o suprimare a unor garanții oferite de Constituție deputatului pentru exercitarea liberă și independentă a unei părți a suveranității naționale, dar și o amenințare directă, mai ales la adresa opoziției parlamentare și a pluralismului politic în general. Important este în context ca *imunitatea parlamentară* (în calitatea sa de garanție valoroasă a mandatului parlamentar în lumea contemporană) să nu fie absolutizată, deoarece astfel îi va fi distorsionată menirea – parlamentarul devenind o persoană intangibilă, ceea ce contravine esenței unui stat de drept.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Finalizând studiul asupra *teoriei răspunderii parlamentare*, rezumăm următoarele idei generale care conturează esența acestei instituții:

„Răspunderea parlamentară” reprezintă o instituție de drept parlamentar, care cuprinde *răspunderea Parlamentului* și *răspunderea parlamentarilor* pentru încălcarea diferitor norme, de drept sau de altă natură; o instituție similară „responsabilității ministeriale”, care devine tot mai actuală și necesară, în prezent, în contextul consolidării responsabilității și răspunderii statului și a autorităților acestuia în condițiile edificării statului de drept [171, p. 265].

Răspunderea Parlamentului și a deputaților se bazează pe doi piloni importanți: *teoria răspunderii puterii publice* ca fundament și temei esențial ce justifică necesitatea și indispensabilitatea răspunderii parlamentare în statul de drept contemporan și *teoria reprezentării* în calitatea sa de determinantă a esenței instituției parlamentare și a măsurii/limitei răspunderii parlamentare.

I. Răspunderea Parlamentului:

Vorbind nemijlocit despre *răspunderea Parlamentului*, precizăm că aceasta urmează a fi percepută ca o condiție absolut necesară procesului de responsabilizare a puterii pentru modul în care își exercită funcțiile, fiind un indicator relevant al naturii de drept a statului.

Formele principale de răspundere a forului legislativ sunt: *răspunderea politică* (care în cea mai mare parte este una convențională) și *răspunderea juridică* (ce se reduce la *răspunderea constituțională*).

Referitor la teoria răspunderii politico-morale a Parlamentului, considerăm că, strict vorbind: doar deputații sunt pasibili de *răspundere politico-morală* (putând fi sancționați cu excluderea din partid), sancțiune ca poate interveni atât pe parcursul exercitării mandatului, cât și la finele acestuia; în timp ce Parlamentul este pasibil doar de *răspundere politică* care, de regulă, intervine la expirarea mandatului și implică drept sancțiune nealegerea pentru un nou mandat.

Cu toate acestea însă, din perspectiva sancțiunii politice principale aplicate (nealegerea pentru un nou mandat), *răspunderea politică* a Parlamentului, dar și a parlamentarilor, este *iluzorie*, întrucât Parlamentul nu se realege în aceeași componentă și nici parlamentarilor nu sunt aleși individual, ci pe listele propuse de partidele politice. Respectiv, și efectul sancțiunii politice date se răsfrânge direct asupra partidelor care participă la alegeri, și nu asupra parlamentarilor nemijlocit care, cât nu ar fi de paradoxal, ar putea să obțină și mai multe mandate consecutiv în pofida blamului expus de popor la alegeri față de activitatea/conduita întregului Parlament în timpul exercitării mandatului său.

În sensul său strict deci, în opinia noastră, de *răspundere politică* poate fi pasibil doar deputatul, sancțiunea politică fiindu-i aplicată de partidul care l-a înaintat în calitate de candidat (prin excluderea din partid) [171, p. 266].

Privind instituția răspunderii Parlamentului din perspectiva *tipului de mandat* pe care îl exercită, sunt importante două momente:

–În condițiile *mandatului imperativ*, răspunderea privește doar *parlamentarii*, care pot fi revocați individual atât de către electorat (prin alegeri, pentru neonorarea angajamentelor asumate), cât și de către partidul din care fac/au făcut parte în cazul schimbării afilierii politice și nu numai (pentru încălcarea disciplinei de partid, a principiilor și regulilor politice etc.). În ambele cazuri răspunderea este una juridică, în condițiile în care temeiurile, subiecții și procedura sunt reglementate expres de Constituții și legi.

–În raport cu mandatul imperativ (care determină revocarea membrilor Parlamentului), *mandatul reprezentativ* nu poate avea ca efect acest tip de revocare, întrucât, odată aleși deputații întruniți în adunarea parlamentară au un mandat general, colectiv, dat de întreaga națiune și nu doar de circumscripția electorală în care au fost aleși. Caracteristic acestui tip de mandat sunt asemenea măsuri de răspundere, precum: *revocarea în ansamblu a Parlamentului* (care presupune dreptul de revocare colectivă a corpului legislativ – ca excepție) și *dizolvarea Parlamentului* (în condițiile prevăzute de Constituție).

Dincolo de diferențele ce există între sistemele de drept ale diferitor state, suntem de părerea că *răspunderea juridică a Parlamentului* în ansamblul său este posibilă doar în condițiile mandatului reprezentativ, prin intermediul instituției *dizolvării* (ca sancțiune constituțională), moment caracteristic și Republicii Moldova [171, p. 267].

În același context, precizăm că principalele măsuri de sancționare juridico-constituțională a Parlamentului Republicii Moldova sunt: *dizolvarea* (dată în competența comună a Șefului de stat și a Curții Constituționale) și *declararea neconstituționalității legilor* (competența exclusivă revenindu-i Curții Constituționale), care este văzută ca o răspundere pentru activitatea legislativă.

Răspunderea Parlamentului pentru activitatea legislativă ține de esența sa, întrucât acesta este calificat *expressis verbis* la nivel constituțional, ca fiind unica autoritate legislativă în stat. Deci, chiar dacă Parlamentul ocupă o poziție privilegiată în rândul organelor statului, datorită modalității de desemnare și a competențelor stabilite prin Constituție, principiul statului de drept impune ca însăși puterea legiuitoare să fie supusă controlului, urmând ca în emiterea actelor sale să se conformeze dispozițiilor constituționale. Pornind de la faptul că Parlamentul este obligat în activitatea sa (în special, legislativă) să se supună doar legii și Constituției, deducem că orice abatere de la normele acestora în materie de legiferare (și nu numai) ar implica pe cale de consecință răspunderea sa (anticipată de verificarea constituționalității legii).

Deci, responsabilizarea Parlamentului pentru activitatea sa legislativă se realizează prin intermediul *controlului de constituționalitate*, care în esență, are o contribuție decisivă la

realizarea echilibrului instituțional în cadrul statului, garantând conformitatea activităților fundamentale ale acestuia cu prevederile Constituției [171, p. 268].

Răspunderea Parlamentului pentru activitatea legislativă (sub aspectul expus) reprezintă o formă distinctă de răspundere juridică – *răspunderea constituțională*.

Pornind de la legislația în vigoare și de la principalele idei ale teoriei răspunderii constituționale, conchidem că pentru încălcarea normelor constituționale intervine răspunderea constituțională, iar Parlamentul este un veritabil subiect al acestei răspunderi (putând fi sancționat în acest sens indiferent de existența sau forma vinovăției) în cazul în care adoptă legi, declarate ulterior neconstituționale, se află în imposibilitatea de a forma Guvernul sau blochează procedura de adoptare a legilor. Nu este exclus faptul că la o analiză atentă și profundă a textului constituțional să poată fi identificate și alte temeuri în baza cărora să intervină răspunderea constituțională a Parlamentului, însă pentru aceasta este nevoie de o teorie a răspunderii constituționale bine fundamentată și dezvoltată suficient [171, p. 269].

Un ultim aspect al răspunderii Parlamentului, ce merită o atenție distinctă, este legat de eventualele prejudicii cauzate prin legi declarate neconstituționale. Chiar dacă legislația în vigoare nu prevede survenirea răspunderii în asemenea cazuri, este clar că vătămarea patrimonială a drepturilor persoanei nu poate rămâne în afara răspunderii, indiferent cine s-ar face vinovat de aceasta. Subiectul responsabil de garantarea drepturilor persoanei în acest caz evident este *statul*.

În acord cu această idee, la nivel de lege este stabilit că „daunele pricinuite persoanelor fizice și juridice prin aplicarea unui act normativ recunoscut ca fiind neconstituțional se repară în condițiile legii”. Prin urmare, în asemenea situații statul trebuie să desbăgubească persoanele care au fost prejudiciate prin acte normative neconstituționale (inclusiv, legi). Paradoxal este însă, că la nivel constituțional (art. 53) este stabilită obligația statului de a răspunde patrimonial doar în cazul în care persoanele au fost prejudiciate prin acte administrative ilegale și erori judiciare. În opinia noastră, este absolut necesară consacrarea obligației statului de a despăgubi și prejudiciile cauzate prin acte normative neconstituționale, caz în care vom vorbi despre o răspundere indirectă a Parlamentului pentru activitatea sa legislativă, o răspundere patrimonială intermediată de stat.

Recomandări:

1. Pornind de la faptul că Constituția Republicii Moldova prevede măsuri de sancționare constituțională a Parlamentului (cum ar fi dizolvarea, declararea neconstituționalității actelor acestuia), cazuri și temeuri concrete în care pot interveni acestea, instanțe competente să le aplice, considerăm a fi necesară consolidarea în textul Legii Fundamentale a *răspunderii constituționale* a Parlamentului Republicii Moldova, cu precizarea expresă a formei date de răspundere juridică.

2. În condițiile în care în ultima perioadă, Curtea Constituțională a Republicii Moldova este tot mai mult sesizată cu cazuri de abatere/încălcare a normelor din Regulamentul Parlamentului, se

impune a fi necesară elaborarea și implementarea unui mecanism de atragere la răspundere a Parlamentului – prin anularea actelor acestuia pentru încălcarea normelor legale, inclusiv de tehnică legislativă, care reglementează procesul legislativ. În lipsa unui astfel de mecanism, sancționarea abaterilor admise de Parlament rămâne în afara ariei de competență a Curții Constituționale, ceea ce echivalează cu lipsa unei responsabilizări și disciplinări a Parlamentului în cadrul procesului legislativ.

3. În vederea consolidării principiului constituțional al răspunderii reciproce a statului și cetățeanului, considerăm necesar a contura clar și consolida, inclusiv la nivel constituțional, răspunderea statului pentru „daunele pricinuite persoanelor fizice și juridice prin aplicarea unui act normativ recunoscut ca fiind neconstituțional”, care presupune în esență o răspundere indirectă a Parlamentului ca for legislativ suprem în stat.

II. Răspunderea parlamentarilor:

În general, răspunderea parlamentarilor trebuie să se bazeze *responsabilitatea* acestora, care la moment nu este clar conturată și nici corespunzător asumată (ținând cont de faptul că ei nu sunt obligați să depună jurământul de credință). În viziunea noastră, un asemenea moment este unul esențial în activitatea unor asemenea funcționari publici (cum sunt demnitarii parlamentari), mai ales că anume ei sunt cei care decid în mare parte soarta țării, a societății și a fiecăruia dintre noi.

Mai mult, ținând cont de faptul că deputații își obțin mandatul direct de la popor, prin intermediul alegerilor, considerăm că este absolut necesară depunerea unui jurământ în fața poporului, prin care să-și asume responsabilitatea pentru misiunea importantă asumată – reprezentarea și realizarea intereselor generale ale societății (mai ales că mandatul parlamentar este unul reprezentativ, deputații nefiind obligați „să dea seama” în fața electoratului pentru activitatea desfășurată).

Data fiind obligativitatea jurământului de credință pentru funcționarul public, responsabilitatea constituie un principiu, o obligație și o condiție indispensabilă funcționării administrației publice, a autorităților statului, deci și a statului în ansamblu. În acest context, suntem de părerea că demnitarii parlamentari nu trebuie să constituie o excepție, dar la fel ca și toți funcționarii publici și ceilalți demnitari să-și asume responsabilitatea în calitate sa de principiu, obligație și condiție indispensabilă funcționării legislativului în condițiile unui stat de drept [171, p. 269-270].

Recomandare: În vederea responsabilizării deputaților, propunem completarea textului constituțional și al Regulamentului Parlamentului cu o obligație distinctă a acestora – de a depune jurământul la investirea în funcție (cu reglementarea concretă a conținutului jurământului).

Referitor la *răspunderea juridică a deputaților*, precizăm că aceștia în exercițiul mandatului sunt pasibili de următoarele forme de răspundere: *disciplinară, contravențională, constituțională și penală*.

a) *Răspunderea disciplinară*, chiar dacă nu este expres consacrată ca atare (legiuitorul neoperând cu asemenea sintagme ca „răspundere disciplinară”, „abatere disciplinară”, „sancțiune

disciplinară”), este aplicabilă deputaților, întrucât disciplina este indispensabilă oricărei activități umane, inclusiv a demnitarilor publici. Interdicțiile impuse deputaților de *Regulamentul Parlamentului*, precum și sancțiunile prevăzute în cuprinsul acestuia (pentru încălcarea prevederilor sale), conturează indubitabil instituția *răspunderii disciplinare a deputaților*. Așadar, deputații sunt pasibili de *răspundere disciplinară*, putând fi sancționați disciplinar de președintele ședinței, președinții comisiilor parlamentare și de Parlament cu votul majorității deputaților prezenți, în funcție de abaterile comise [167, p. 56].

Referitor la problema atestată în jurisprudența constituțională, legată de propunerea de a sancționa absențele nemotivate ale deputaților cu pierderea mandatului, considerăm că pentru absențe nemotivate deputații nu ar trebui să fie sancționați cu pierderea mandatului, întrucât aceasta reprezintă în esență o abatere disciplinară pentru comiterea căreia *Regulamentul Parlamentului* prevede măsuri de sancționare disciplinară, inclusiv cu caracter pecuniar. Mai mult, pierderea mandatului ca măsură de sancționare (fiind de natură constituțională) în esență să nu implice o disciplinare a deputatului, fiind astfel net distinctă de specificul sancțiunilor disciplinare (avertisment, mustrare etc.), care urmăresc acest scop [167, p. 56].

În rezultatul analizei efectuate, constatăm că dincolo de abateri, sancțiuni și procedura aplicării, cadrul nostru normativ nu oferă deputaților atrași la răspundere disciplinară posibilitatea de a contesta (nici în ordine internă, nici externă) măsurile și sancțiunile ce le sunt aplicate în vederea apărării drepturilor lor, fapt ce ne duce la ideea că pe acest segment deputații sunt privați de accesul liber la justiție (în sens larg).

Pe cale de consecință, în condițiile în care, realitatea din ultimele decenii a demonstrat cât de acerbă poate fi „confruntarea” dintre majoritatea parlamentară și opoziție, suntem de părerea că garantarea independenței deputatului necesită a fi consolidată și prin recunoașterea dreptului de acces liber la justiție în procesul disciplinar, altfel spus, a posibilității deputatului de a contesta în ordine internă și externă a actelor procedurale de atragere la răspundere disciplinară. O astfel de posibilitate ar consolida nu doar independența deputatului, poziția *per ansamblu* a opoziției, dar și ordinea și legalitatea în cadrul forului legislativ.

b) *Răspunderea contravențională a deputaților* nu este reglementată expres în legea-cadru, fiind admisă doar posibilitatea aplicării măsurilor de constrângere contravențională față de acești subiecți în condiții procedurale specifice. În baza *Codului contravențional*, se poate constata că deputatul poate fi atras la răspundere contravențională atât în calitatea sa de persoană fizică, cât și în calitatea sa de demnitar public. În acest din urmă caz, sancțiunea contravențională poate fi aplicată de către *instanța de judecată*, *Centrul Național Anticorupție*, *Consiliul Național de Integritate* și *poliție* (și *subiecții care îndeplinesc atribuțiile acesteia*). Pentru comiterea unor contravenții, deputatul poate fi atras cumulativ atât la răspunderea contravențională, cât și la cea constituțională.

Este vorba despre contravențiile prin care se încalcă regimul de declarare a averii și a intereselor personale, a regimului conflictelor de interese și a incompatibilităților, pentru care poate interveni sancțiunea constituțională – *ridicarea mandatului* (și respectiv, *încetarea de drept a mandatului* – în cazul nerespectării regimului incompatibilităților). În opinia noastră, natura acestor forme de răspundere juridică permite aplicarea lor cumulată în baza aceluiași temei juridic [165, p. 38; 171, p. 226].

Dat fiind faptul că examinarea unora dintre aceste contravenții este dată de lege în competența instanței de judecată (ceea ce inevitabil implică necesitatea ridicării imunității parlamentare), considerăm că procedura atragerii la răspundere contravențională a deputaților în asemenea cazuri devine extrem de complicată și greoaie. În opinia noastră, tot ce ține de constatarea și examinarea încălcărilor regimului de declarare a averii și a intereselor personale, a regimului conflictelor de interese și a incompatibilităților trebuie să țină de competența Autorității Naționale de Integritate, deputatului revenindu-i dreptul de a contesta în instanța de judecată actele acesteia.

În fine, suntem de părerea că instituția *răspunderii contravenționale a deputaților* necesită o atenție distinctă din partea legiuitorului, întrucât și această categorie de subiecți de drept, în baza principiului egalității, trebuie să răspundă pentru orice încălcare a legii și, în același timp, să fie în aceeași măsură protejați de lege, prin consacrarea unor proceduri clare și simple de atragere la răspundere, precum și a posibilității de a contesta legalitatea desfășurării acestora, în virtutea accesului liber la justiție, recunoscut tuturor la nivel constituțional.

c) În pofida faptului că legiuitorul autohton evită a reglementa *răspunderea constituțională* a deputaților, acești subiecți sunt pasibili de o asemenea formă de răspundere, deoarece sunt subiecți individuali (cu statut constituțional) care în activitatea lor pot să admită derogări de la normele constituționale și chiar abuzuri de drepturile constituționale. Altfel spus, chiar dacă răspunderea constituțională a deputaților nu este consacrată expres, totuși aceasta poate fi atestată și dedusă din normele juridice în materie, fiind categoric distinctă față de alte forme de răspundere juridică a acestora.

Pornind de la nivelul actual de dezvoltare a teoriei răspunderii constituționale, *răspunderea constituțională a deputaților* poate fi identificată în principal în baza sancțiunilor aplicate, care pot consta în *încetarea de drept a mandatului* (în caz de incompatibilitate, dar și de condamnare definitivă de către instanța de judecată), *ridicarea mandatului* (ca încetare forțată a mandatului) și *ridicarea imunității parlamentare*. În acest sens, temeiurile pot fi diferite, însă obligatoriu reglementate în Legea Fundamentală a statului sau în Legea-cadru în domeniu [165, p. 38; 171, p. 228].

Recomandări:

1. În contextul analizei acestor sancțiuni constituționale și a temeiurilor în baza cărora sunt aplicate deputaților, au fost constatate unele neajunsuri mai ales în ceea ce privește mecanismul

de realizare a acestora. În special, este vorba despre lipsa reglementării legale a mecanismului de *ridicare a mandatului de deputat* și lipsa reglementării finalității procedurii de *ridicare a imunității parlamentare* în cazul în care deputatul este găsit vinovat de comiterea infracțiunii. Respectiv, în primul caz propunem elaborarea și adoptarea unei legi în domeniu (sau completarea cadrului normativ existent cu norme corespunzătoare), ca măsură absolut necesară pentru anularea caracterului declarativ al instituției *ridicării mandatului de deputat* și asigurarea realizării efective a acesteia. În cel de al doilea caz, considerăm necesară reglementarea expresă a *încetării de drept a mandatului de deputat* ca consecință a condamnării definitive a acestuia.

2. Pornind de la semnificația deosebită a *răspunderii constituționale a deputaților*, considerăm că aceasta urmează a fi consolidată substanțial la nivel constituțional și legislativ. Modificări și completări importante în acest sens se impun în Constituție și în însăși legea ce reglementează statutul deputaților (implicit și în *Regulamentul Parlamentului*), cu precizarea concretă a răspunderii constituționale ce poate surveni în cazurile de încălcare a Constituției și a legislației constituționale, cu concretizarea conținutului acestor delictе și, în același timp, elaborarea unui mecanism eficient de aplicare a acesteia [172, p. 306].

d) Referitor la *răspunderea penală a deputaților*, precizăm că mecanismul aplicării acesteia implică particularități distincte, cuprinzând două etape distincte, interdependente [171, p. 272]:

- *procedura ridicării imunității parlamentare* (ca formă de răspundere constituțională); și
- *procedura penală propriu-zisă* (soldată eventual cu atragerea efectivă la răspundere penală a deputatului și aplicarea pedepsei penale).

Cele mai mari dificultăți prezintă procedura ridicării *imunității parlamentare*, fără de care răspunderea penală a deputatului practic este imposibilă. Aceasta implică necesitatea unei diligențe sporite din partea legiuitorului în reglementarea tuturor aspectelor importante ale procedurii în cauză, pentru a se evita „abuzuri” ilegale și neîntemeiate de natură să consolideze iresponsabilitatea și intangibilitatea parlamentarilor care compromit direct principiile și valorile statului de drept

Cea mai periculoasă în acest sens este posibilitatea oferită de lege Parlamentului „de a dispune revocarea imediată a reținerii deputatului la domiciliu (pentru 24 ore), dacă consideră că nu există temei pentru reținere” (moment ce contravine evident competenței acestuia de a suspenda doar cursul justiției, fără a interveni sau a participa la acesta), întrucât presupune o ingerință neîntemeiată și ilegală a legislativului în sfera de activitate a puterii judecătorești.

Recomandare: Din considerentele expuse (anterior, în lucrare), intervenția Parlamentului în cursul urmăririi penale a deputatului, permisă de lege, pare a fi mai mult o pârghie de protecție a acestuia și eludare a răspunderii pentru fapta comisă. În vederea anulării acestui „rol” al Parlamentului, propunem excluderea unei astfel de atribuții din competența acestuia.

La capitolul *imunității și inviolabilității parlamentare* subliniem că *imunitatea* (în sensul său de *iresponsabilitate, lipsă de răspundere* pentru voturile și opiniile exprimate în exercițiul mandatului) este absolut necesară pentru garantarea independenței și libertății de exprimare a deputatului în exercitarea mandatului său reprezentativ (aceasta fiind o imunitate *absolută, perpetuă, de fond și exclusiv funcțională*). La rândul său, *inviolabilitatea* (ca imunitate de procedură ce se referă la fapte străine de exercitarea mandatului) este la fel de necesară mai ales pentru că are ca scop să împiedice ca un parlamentar să fie privat de posibilitatea de a-și exercita funcția din cauza urmăririi represive și arbitrar, inspirate din motive politice.

Din această perspectivă, este evident că excluderea (anularea) imunității parlamentare ar reprezenta nu doar o suprimare a unor garanții oferite de Constituție deputatului pentru exercitarea liberă și independentă a unei părți a suveranității naționale, dar și o amenințare directă, mai ales la adresa opoziției parlamentare și a pluralismului politic în general. Important este în context ca *imunitatea parlamentară* (în calitatea sa de garanție valoroasă a mandatului parlamentar în lumea contemporană) să nu fie absolutizată, deoarece astfel îi va fi distorsionată menirea – parlamentarul devenind o persoană intangibilă, ceea ce contravine esenței unui stat de drept.

În concluzie, dat fiind faptul că răspunderea Parlamentului este un subiect atât nou în peisajul democrației Republicii Moldova, cât și în arealul științific, considerăm că sunt necesare ample cercetări științifice (prezenta fiind în acest sens doar una de debut) de natură să contribuie la dezvoltarea unei teorii fundamentale a răspunderii organului legislativ suprem și a membrilor acestuia (identificată ca *teoria răspunderii parlamentare*), care să stea la baza responsabilizării puterii publice în Republica Moldova ca stat de drept și democratic [171, p. 273].

Propuneri pentru cercetări viitoare. Pornind de la faptul că cercetarea de doctorat realizată ne-a permis să identificăm o serie de aspecte ale subiectului ce nu s-au bucurat de o dezvoltare doctrinară pe măsură, dar care prezintă interes științific la moment, considerăm că pe viitor, o atenție teoretică distinctă merită asemenea momente importante precum:

- *răspunderea pentru încălcarea normelor de procedură legislativă;*
- *răspunderea pentru prejudiciile cauzate de legile declarate neconstituționale;*
- *răspunderea constituțională a deputaților și delimitarea acesteia de alte forme de răspundere juridică;*
- *ridicarea imunității parlamentare, ridicarea mandatului de deputat și încetarea de drept a mandatului parlamentar;*
- *asigurarea respectării principiului răspunderii reciproce a statului și a cetățeanului etc.*

BIBLIOGRAFIE

Surse în limba română:

1. ALEXANDRU, I. *Drept administrativ*. București: Lumina Lex, 2005. 360 p.
2. ALEXIANU, G. *Curs de drept constituțional*. Vol. III. București: Editura Casei Școalelor, 1934. 236 p.
3. *Analiza Promo-Lex privind posibilitatea și oportunitatea desfășurării referendumului republican în aceeași zi cu alegerile parlamentare din 24 februarie 2018*. Chișinău, 2018. [URL]: https://promolex.md/wp-content/uploads/2018/11/Opinie_Promo-LEX_Referendum-Alegeri_27.11.2018-2.pdf.
4. ANGHEL, I.M., ANGHEL, V.I. *Răspunderea în dreptul internațional*. București: Lumina Lex, 1998. 376 p. ISBN 973-9186-28-9
5. ANGHEL, I.M., DEAK, F., POPA, M.F. *Răspunderea civilă*. București: Editura Științifică, 1970. 450 p.
6. ANGHEL, M. *Răspunderea internațională a statelor*. București: Lumina Lex, 1997. 320 p.
7. ANTONIU, G. *Explicații preliminare ale noului Cod penal*. Vol. II. București: Universul Juridic, 2011. 592 p. SBN/ISSN: 978-973-127-570-3
8. ANTUFIEV, S., RACU, P. *Teze de doctorat în domeniul dreptului susținute în Republica Moldova. 1971-2019: Bibliografie / Prefață de Irina Iacob, dr. drept*. Chișinău: Biblioteca Publică de Drept, 2020. 139 p.
9. *Aplicarea sancțiunii disciplinare funcționarului public*. Ghid metodic. Cancelaria de Stat a Republicii Moldova. Chișinău, 2014. 67 p. [URL]: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/ghid-aplicare_sanctiuni_disciplinare_2909.pdf.
10. APOSTOL TOFAN, D. *Drept administrativ*. Vol. I. București: All Beck, 2003. 321 p. ISBN 973-6553-30-2
11. APOSTOL, P. *Norma etică și activitatea normată*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1968. 182 p.
12. ARNĂUT, V. *Procesul legislativ: reglementări naționale și aspecte de drept comparat*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2019. 151 p.
13. ARSENI, Al. *Corpul electoral – exponentul juridico-statal al suveranității naționale*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr. 13, pp. 7-13. ISSN 1811-0770
14. ARSENI, Al. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol. I. Chișinău: CEP USM, 2005. 502 p.
15. ARSENI, Al. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol. II. Chișinău: CEP USM, 2014. 467 p. ISBN 978-9975-71-543-0
16. ARSENI, Al. *Legitimitatea puterii de stat – fenomen complex și indispensabil societății umane contemporane*. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2014. 301 p.
17. ARSENI, Al. *Legitimitatea puterii de stat – principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan. Argumentare științifică și confirmare practică*. Monografie. Chișinău: CEP USM, 2014. 420 p. ISBN 978-9975-71-604-8
18. ARSENI, Al. *Suveranitatea națională de la construcție teoretică la realizare practică*. Chișinău: CEP USM, 2013. 188 p. ISBN 978-9975-71-433-4
19. ARSENI, Al., COSTACHI, Gh. *Mandatul parlamentar – împuternicire politico-juridică întru realizarea suveranității naționale prin reprezentare*. În: Revista Națională de Drept, 2013, nr.4(150), pp. 15-20. ISSN 1811-0770.
20. ARSENI, Al., IVANOV, V.M., SUHOLITCO, L. *Drept constituțional comparat*. Chișinău: CEP USM, 2003. 295 p. ISBN 9975-70-356-9
21. *Avizul Curții Constituționale nr. 4 din 18.04.2016 asupra inițiativei de revizuire a articolului 70 din Constituția Republicii Moldova (imunitatea deputatului)* (Sesizarea nr. 38c/2016). În: Monitorul Oficial nr. 114-122 din 29.04.2016.

22. *Avizul Curții Constituționale nr. 4 din 21.09.2010 privind constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.179-181/22 din 24.09.2010.
23. AVORNIC, Gh. și alții *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Cartier Juridic, 2004. 656 p. ISBN 9975-79-275-8
24. BAIEȘ, S., ROȘCA, N. *Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică*. Ediția a V-a. Chișinău: S.n., 2014. 392 p. ISBN 978-9975-53-306-5
25. BALTAG, D. *Teoria răspunderii și a responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007. 440 p. ISBN: 978-9975-920-49-0
26. BALTAG, D. *Unele aspecte ale răspunderii juridice constituționale*. În: Legea și Viața, 2007, nr. 8, pp. 4-8. ISSN 1810-309X
27. BALTAG, D. *Unele considerații referitoare la responsabilitatea și răspunderea juridică a funcționarilor publici*. În: Integritatea în serviciul public: repere etice, Materialele conferinței internaționale științifico-practice (27 octombrie 2006). Chișinău: Transparency International-Moldova (Tipografia Bons Offices), 2006, pp. 231-233. ISBN 978-9975-9757-9-7
28. BALTAG, D. *Unele considerații referitor la dimensiunea socială a responsabilității juridice*. În: Revista Națională de Drept, 2006, nr. 1, pp. 18-23. ISSN 1811-0770
29. BALTAG, D., GUȚU, A. *Teoria generală a dreptului (curs teoretic)*. Chișinău: Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”, 2003. 336 p.
30. BANTUȘ, A., PÎRĂU, I. *Responsabilitatea și răspunderea: asemănări, deosebiri, interferențe*. În: Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării europene, Materialele conferinței teoretico-științifice internaționale (28 ianuarie 2006). Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2006, pp. 481-487. ISBN 978-9975-78-017-9
31. BANTUȘ, I. *Protecția mandatului parlamentar – mecanism inerent în realizarea suveranității naționale*. Chișinău: Reclama, 2002. 220 p. ISBN 9975-930-64-6
32. BANTUȘ, I. *Protecția mandatului parlamentar – mecanism inerent în realizarea suveranității naționale*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2002. 141 p.
33. BARAC, L. *Elemente de teoria dreptului*. București: All Beck, 2001. 274 p. ISBN 973-655-155-5
34. BARAC, L. *Răspunderea și sancțiunea juridică*. București: Lumina Lex, 1997. 276 p. ISBN 973-588-013-x
35. BĂDESCU, M. *Concepte fundamentale în teoria și filosofia dreptului. Teoria răspunderii și sancțiunii juridice*. Vol. I. București: Lumina Lex, 2001. 132 p. ISBN 973-588-376-7
36. BĂDESCU, M. *Sancțiunea juridică în teoria, filosofia dreptului și în dreptul românesc*. București: Lumina Lex, 2002. 316 p. ISBN 973-588-418-6
37. BĂDESCU, M. *Sancțiunea juridică: teză de doctorat*. Universitatea din București. Facultatea de Drept. București, 2000. 156 p.
38. BOBOȘ, Gh. *Teoria generală a dreptului*. Cluj-Napoca: Dacia, 1994. 278 p.
39. BOBOȘ, Gh. *Teoria generală a statului și dreptului*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1983. 423 p.
40. BONTEA, O. *Caracterele de bază ale statului de drept și a societății civile*. În: Analele Universității Libere Internaționale din Moldova. Drept. Vol. 5. Chișinău: ULIM, 2004. ISBN: 9975-934-55-2
41. BORDEI, L. *Principiile democrației pluraliste în activitatea parlamentară*. Chișinău: ULIM, 2010. 138 p. ISBN 978-9975-101-45-5
42. BORDEI, L. *Principiile democrației pluraliste în organizarea și funcționarea Parlamentului Republicii Moldova*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2010. 163 p.
43. BOROI, G. *Drept civil. Persoanele*. București: All Beck, 2002. 424 p. ISBN 973-655-117-2
44. CĂLINOIU, C., DUCULESCU, V. *Drept parlamentar*. București: Lumina Lex, 2006. 383 p.
45. CĂRNAȚ, T. *Drept constituțional*. Ediția a 2-a. Chișinău: Print-Caro SRL, 2010. 513 p. ISBN 978-9975-4069-3-2

46. CETERCHI, I., CRAIOVAN, I. *Introducere în teoria generală a dreptului*. București: All, 1998. 186 p. ISBN 973-571-243-1
47. CIOBANU, A.S., COMAN-KUND, F. *Drept administrativ. Sinteze teoretice și exerciții practice pentru activitatea de seminar*. Ed. a III-a. București: Universul Juridic, 2008. 256 p. ISBN: 978-973-127-107-1
48. CIOCHINĂ, M. *Unele considerații privind răspunderea membrilor Parlamentului în lumina Legii nr. 96/2006 privind Statutul deputaților și al senatorilor*. În: Răspunderea în dreptul constituțional/ coord. E.S. TĂNĂSESCU. București: C.H. Beck, 2007, pp. 58-71. ISBN 978-973- 115-120-5
49. *Codul administrativ al Republicii Moldova*, nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 309-320 din 17.08.2018.
50. *Codul civil al Republicii Moldova*, nr.1107-XV din 06.06.2002. Republicat în temeiul Legii de modernizare nr. 133 din 15.11.2018. În: Monitorul Oficial nr. 66-75 din 01.03.2019.
51. *Codul contravențional al Republicii Moldova*, nr. 218 din 24.10.2008. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78-84 din 17.03.2017 (actualizat prin Legea nr. 113 din 15.08.19).
52. *Codul de conduită a funcționarului public*, adoptat prin Legea nr. 25-XVI din 22.02.2008. În: Monitorul Oficial nr.74-75/243 din 11.04.2008.
53. *Codul de procedură penală al Republicii Moldova*, nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial nr. 104-110 din 07.06.2003.
54. *Codul electoral al Republicii Moldova* nr. 1381 din 21.11.1997. Republicat în baza Legii nr. 154 din 20.07.2017 în Monitorul Oficial nr. 451-463 din 29.12.2017 (versiune în vigoare din 30.12.18 în baza modificărilor prin Legea nr. 238 din 08.11.18, MO441-447/30.11.18).
55. *Codul jurisdicției constituționale*, nr. 502 din 16.06.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 53-54 din 28.09.1995.
56. *Codul penal al Republicii Moldova* nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în: Monitorul Oficial nr. 72-74 din 14.04.2009 (cu modificări și completări până la data de 04.10.2016).
57. *Codul penal al României* (Legea nr. 301/2004). [URL]: <http://anp.gov.ro/documents/12412/136168/Codul+Penal+al+Rom%C3%A2niei.pdf/7fd6b4fc-a94e-4bab-bf79-14215deecf08>. (accesat la 28.10.2016).
58. *Codul penal al României*, din 17 iulie 2009 (actualizat) (LEGEA nr. 286). Publicat în: Monitorul Oficial al României nr. 510 din 24 iulie 2009, în vigoare din 1 februarie 2014. [URL]: <http://www.avocatconstanta.com/Noul%20Cod%20Penal%20actualizat.pdf>. (accesat la 28.10.2016).
59. COJOCARU, E. *Statul și răspunderea juridică civilă*. În: Statul de drept și problemele minorităților naționale. Materiale ale Conferinței teoretico-științifice internaționale (11-12 ianuarie 2002, mun. Bălți). Chișinău: Universul, 2002, pp. 84-87. ISBN 9975-9631-3-7
60. Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția) și Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (OSCE / BIDDO) *Opinie comună pentru Republica Moldova cu privire la proiectele de legi pentru modificarea și completarea unor acte legislative (sistemul electoral pentru alegerea Parlamentului)* adoptată de Consiliul pentru alegeri democratice la cea de-a 59-a reuniune (Veneția, 15 iunie 2017) și de Comisia de la Veneția la cea de-a 111-a sesiune plenară (Veneția, 16-17 iunie 2017). [URL]: <https://promolex.md/wp-content/uploads/2017/06/RO-Opinia-Comisiei-de-la-Venetia-2017.pdf>.
61. CONSTANTINESCU, M., AMZULESCU, M. *Drept parlamentar. Sintează*. București: Editura Fundației România de Măine, 2001. 256 p.
62. CONSTANTINESCU, M., DELEANU, I., IORGOVAN, A., MURARU, I., VASILESCU, FL., VIDA, I. *Constituția României comentată și adnotată*. București: Monitorul Oficial, 1992. 320 p. ISBN 978-973-567-017-7
63. CONSTANTINESCU, M., MURARU, I. *Drept parlamentar*. București: Gramar, 1994. 276 p. ISBN 973-9004-58-X

64. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016 (cu modificări și completări ulterioare aduse prin Legea nr. 256 din 25.11.2016 și Legea nr. 70 din 13.04.2017).
65. *Constituția Republicii Moldova. Comentariu*. Chișinău: ARC, 2012. 576 p. ISBN: 978-9975-61-700-0
66. *Constituția României*, adoptată în ședința Adunării Constituante din 21 noiembrie 1991, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 233 din 21 noiembrie 1991, intrată în vigoare în urma aprobării ei prin referendumul național din 8 decembrie 1991. Revizuită și republicată în Monitorul Oficial al României nr. 767 din 31 octombrie 2003.
67. *Constituția României: comentariu pe articole*. /Coord. MURARU, I., TĂNĂSESCU, E.S. București: C.H. Beck, 2008. 1507 p. ISBN 978-973-115-419-0
68. *Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale*, adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, ratificată prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 1298-XIII din 24.07.1997 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 341)
69. COSTACHI, Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2019. 864 p. ISBN 978-9975-56-700-8
70. COSTACHI, Gh. *Cultura și educația juridică – elemente necesare pentru edificarea statului de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2014. 672 p. ISBN 978-9975-53-380-5
71. COSTACHI, Gh. *Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*. Monografie. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, 2009. 328 p. ISBN 978-9975-4078-1-6
72. COSTACHI, Gh. *Prin știință spre un stat de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2011. 864 p. ISBN 978-9975-78-981-3
73. COSTACHI, Gh. *Statul de drept: între teorie și realitate*. Monografie. Chișinău, 2000. 244 p.
74. COSTACHI, Gh., CUȘMIR, V. *Probleme ale statului de drept și administrării democratice*. Chișinău: „Tipografia Sirius”, 2001. 288 p. ISBN 9975-9603-1-6
75. COSTACHI, Gh., HLIPCA, A. *Unele probleme privind răspunderea în dreptul constituțional*. În: Revista Națională de Drept, 2008, nr. 8, pp. 23-28. ISSN 1811-0770
76. COSTACHI, Gh., HLIPCĂ, P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Monografie. Ediția a II-a, revăzută și completată. Chișinău: S.n., 2011. 664 p. ISBN 978-9975-78-941-7
77. COSTACHI, Gh., HLIPCĂ, P. *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*. Monografie. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2010 (Tipografia Universității “Transilvania” din Brașov). 624 p. ISBN 978-9975-4078-0-9
78. COSTACHI, Gh., IACUB, I. *Responsabilitatea ministerială – instituție indispensabilă Republicii Moldova ca stat de drept*. În: Legea și Viața, 2013, nr. 5, pp. 4-11. ISSN 1810-309X.
79. COSTACHI, Gh., MURUIANU, I. *Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional*. În: Legea și Viața, 2013, nr. 12, pp. 4-7. ISSN 1810-309X.
80. COSTIN, M. *Răspunderea juridică în dreptul R.S. România*. Cluj-Napoca: Dacia, 1974.
81. COZMA, D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova*: Monografie. Sub redacția științifică a doctorului habilitat în drept, prof. Gh. COSTACHI; Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Chișinău: S.n., 2019. 488 p. ISBN 978-9975-56-640-7
82. COZMA, D. *Reflecții asupra răspunderii constituționale a judecătorilor*. În: Revista științifică internațională „Supremația dreptului” (Ucraina), 2017, nr. 2, pp. 17-22. ISSN 2345-1971
83. CREANGĂ, I., GURIN, C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: TISH, 2005. 400 p. ISBN 9975-947-63-0
84. CRISTE, M. *Scurtă analiză comparativă a jurisdicției constituționale în țările Uniunii Europene*. În: Dreptul, 2010, nr. 4, pp. 179-185. ISSN 1018-0435

85. CRISTE, M. *Statutul parlamentarilor*. În: *Legea și Viața*, 2005, nr. 4, pp. 13-18. [ISSN 1810-309X](#)
86. DAHL, R. *Despre democrație*. Iași: Institutul European, 2003. 189 p.
87. DĂNIȘOR, D.C. *Constituția României comentată. Titlul I. Principii generale*. București: Universul Juridic, 2009. 363 p. [ISBN 978-973-127-129-3](#)
88. DĂNIȘOR, D.C. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Editura Științifică, 1997. 784 p.
89. DĂNIȘOR, D.C. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. București: C.H. Beck, 2007. 784 p. [ISBN 978-973-11-5087-1](#)
90. DĂNIȘOR, D.C., DOGARU, I., DĂNIȘOR, GH. *Teoria generală a dreptului*. București: C.H. Beck, 2006. 592 p. [ISBN 9789731153032](#)
91. *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, adoptată la New York la 10 decembrie 1948. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 217-XII din 28.07.1990 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 11).
92. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. II. București: Europa Nova, 1996. 480 p. [ISBN 973-918-33-60](#)
93. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat. Vol. I. București: Europa Nova, 1996. 333 p. [ISBN 973-918-33-52](#)
94. DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale*. Arad: Servo-Sat, 1998. 439 p. [ISBN: 973-9442-23-4](#)
95. DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale*. București: C.H. Beck, 2006. 922 p. [ISBN 9789736559570](#)
96. DELEANU, I. *Revizuirea Constituției. Temele revizuirii*. În: *Revista de Drept Public*, 2003, nr. 2, pp. 35-40.
97. *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. București: Arc, Gunivas, 2007. 2312 p. [ISBN 978-9975-908-04-7](#)
98. DOGARU, M. *Răspunderea penală a persoanelor juridice*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2019. 213 p.
99. DOLDUR, C. *Probleme actuale privind obligativitatea deciziilor Curții Constituționale a României pronunțate în exercitarea controlului de constituționalitate a legilor*. În: *Liber Amicorum Ioan Muraru: Despre constituție și constituționalism; Studii*. București: Hamangiu, 2006, pp. 125-131. [ISBN 973-8957-73-7](#)
100. DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol. II. București: Lumina Lex, 2000. 368 p. [ISBN 973-588-052-0](#)
101. DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol. I. București: Lumina Lex, 1998. 416 p. [ISBN 973-588-052-0](#)
102. DRĂGANU, T., DELEANU, I. *Studii de drept constituțional*. Cluj-Napoca: Dacia, 1975. 200 p.
103. DUCULESCU, V., CĂLINOIU, C., DUCULESCU, G. *Constituția României comentată și adnotată*. București: Lumina Lex, 1997. 480 p. [ISBN 973-588-014-8](#)
104. DUMINICĂ, R. *Criza legii contemporane*. București: C.H. Beck, 2014. 162 p. [ISBN 9786061803071](#)
105. ENACHE, M. *Controlul parlamentar*. Iași: Polirom, 1998. 264 p.
106. ENACHE, M. *Statutul membrilor Parlamentului European*. În: *Dreptul*, 2012, nr. 8, pp. 224-245. [ISSN 1018-0435](#)
107. EREMIA, M.-C., DRAGNEA, D.M. *Introducere în dreptul constituțional. Note de curs*. Ediția a 2-a. București: Hamangiu, 2007. 352 p. [ISBN: 978-973-1720-54-](#)
108. FABIAN, G., MIHU, N., VERESS, E. *Parlamentul European*. București: Wolters Kluwer, 2007. 456 p. [ISBN 978-973-88517-4-0](#)
109. FLOREA, M. *Responsabilitatea acțiunii sociale*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1976. 296 p.

110. GHITĂ, I., MADARIAGA, I. *Opoziția. Trecutul și prezentul unei instituții politice*. București: Humanitas, 1992. 232 p. ISBN 973-28-0332-0
111. GUCEAC, I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. I. Chișinău: Reclama, 2001. 275 p. ISBN 9975-930-26-3
112. GUCEAC, I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. II. Chișinău, 2004. 494 p. ISBN 9975-70-399-2.
113. GUCEAC, I. *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*. Chișinău: Academia de Poliție „Ștefan cel Mare” a MAI al RM, 200-2001. 373 p. ISBN 9975-930-04-2.
114. GUSTI, D. *Opere. B. Etica*. București, 1968. 562 p.
115. HLIPCĂ, P. *Aspecte ale modului de organizare a puterii de stat în România și Republica Moldova din perspectiva integrării europene (studiu comparativ)*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2010. 193 p.
116. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 20.01.2015 pentru interpretarea articolului 1 alin. (3) combinat cu articolele 69 și 70 din Constituția Republicii Moldova (imunitatea și încetarea mandatului deputatului)* (Sesizarea nr. 6b/2014). În: Monitorul Oficial nr. 33-38 din 13.02.2015.
117. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 21 din 24.06.2015 Pentru interpretarea articolelor 69 alin. (2), 70 alin (1), 99 și 100 din Constituția Republicii Moldova (incompatibilitățile deputaților)* (Sesizarea nr. 1b/2015). În: Monitorul Oficial nr. 340-346 din 18.12.2015.
118. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 23 din 09.11.2011 privind interpretarea articolului 116 alin. (4) din Constituția Republicii Moldova* (Sesizarea nr. 32b/2011). În: Monitorul Oficial nr. 203-205 din 25.11.2011.
119. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 27 din 17.11.2015 pentru controlul constituționalității Hotărârii Parlamentului nr. 172 din 15 octombrie 2015 privind încuviințarea ridicării imunității parlamentare a deputatului în Parlament Vladimir Filat* (Sesizarea nr. 39a/2015). În: Monitorul Oficial nr. 69-77 din 25.03.2016.
120. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 30 din 01.10.2013 pentru interpretarea articolului 85 alin.(1) și alin. (2) din Constituția Republicii Moldova (dizolvarea Parlamentului)* (Sesizarea nr. 22b/2013). În: Monitorul Oficial nr. 352-357 din 28.11.2014.
121. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 5 din 14.03.2019 cu privire la confirmarea rezultatelor referendumului republican consultativ din 24 februarie 2019* (Sesizarea nr. 47d/2019). În: Monitorul Oficial nr. 111-118 din 29.03.2019.
122. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 7 din 04.03.2016 privind controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 1115-XIV din 5 iulie 2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova (modul de alegere a Președintelui)* (Sesizarea nr. 48b/2015). În: Monitorul Oficial nr. 59-67 din 18.03.2016.
123. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 8 din 19.06.2012 privind interpretarea articolelor 68 alin. (1), (2) și 69 alin. (2) din Constituție* (Sesizarea nr. 8b/2012). În: Monitorul Oficial Nr. 131-134 din 29.06.2012.
124. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 9 din 14.02.2014 pentru interpretarea articolului 135 alin. (1) lit. a) din Constituția Republicii Moldova* (Sesizarea nr. 52b/2013). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78-79/9 din 01.04.2014.
125. IACUB, I. *Răspunderea politică și juridică a membrilor Guvernului: reglementări, viziuni și argumente*. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței științifice internaționale din 22 mai 2015. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2015, pp. 230-236. ISBN 978-9975-3019-3-0.
126. IACUB, I. *Recursul administrativ potrivit Codului Administrativ al Republicii Moldova. Cererea prealabilă*. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței internaționale științifico-practice din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău: S.n., 2018, pp. 72-81. ISBN 978-9975-3222-0-1
127. IACUB, I. *Responsabilitatea reciprocă a statului și a persoanei ca principiu constituțional*. În: Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului, Masă rotundă cu

- participare internațională din 11 decembrie 2013. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2014, pp. 152-168. [ISBN 978-9975-4241-8-9](#).
- 128.IACUB, I., CARP, S. *Eroarea ca temei al răspunderii patrimoniale a statului*. În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaționale din 22-23 martie 2019. Chișinău: Iulian, 2019, pp. 21-27. [ISBN 978-9975-3222-0-1](#)
 - 129.IACUB, I., CHIPER, N. *Responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat: principiu constituțional indispensabil integrării Republicii Moldova în familia europeană*. În: Europa în derivă. De la unitate în diversitate, la diversitate fără unitate. Efecte juridice, sociale, politice, economice și culturale, materialele conferinței internaționale desfășurată în cadrul Universității Petrol-Gaze din Ploiești, din 10 iunie 2016. Ploiești, 2016, pp. 141-150. [ISBN 978-606-28-0462-6](#)
 - 130.IACUB, I., COSTACHI, Gh. *Cultura juridică a funcționarului public – garanție a securității persoanei în statul de drept*. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2015, nr. 5, pp. 17-23. [ISSN 2345-1130](#)
 - 131.IACUB, I., COSTACHI, Gh. *Cultura juridico-morală a subiecților puterii în contextul respectării demnității umane*. În: Interferența dreptului intern și internațional în realizarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, materialele mesei rotunde cu participare internațională consacrată zilei adoptării Declarației Universale a Drepturilor Omului, din 10 decembrie 2014. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2015, pp. 32-45. [ISBN 978-9975-115-68-1](#)
 - 132.IANCU, Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Lumina Lex, 2007. 568 p. [ISBN 978-973-758-108-2](#)
 - 133.IANCU, Gh. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a III-a. București: Lumina Lex, 2005. 638 p. [ISBN 973-588-968-4](#)
 - 134.ILIE, A.-R. *Angajarea răspunderii penale a persoanei juridice*. București: C.H. Beck, 2011. 400 p. [ISBN 978-973-115-977-5](#)
 - 135.IONESCU, C. *Contencios constituțional*. București: Universul Juridic, 2010. 252 p. [ISBN 978-973-127-333-4](#)
 - 136.IONESCU, C. *Principiul suveranității poporului – factor structurant al democrației constituționale*. În: Revista de Drept Public, 1996, nr. 1-2, pp. 22-28. [ISSN 1224-4872](#)
 - 137.IONESCU, C. *Rolul reprezentanței naționale în sistemul constituțional*. În: Dreptul, 1997, nr. 11, pp. 6-15. [ISSN 1018-0435](#)
 - 138.IORGOVAN, A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. I. București: All Beck, 2001. 648 p. [ISBN 973-655-144-X](#)
 - 139.IORGOVAN, A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. II. București: All Beck, 2002. 640 p. [ISBN 973-655-147-4](#)
 - 140.*Legea contenciosului administrativ*, nr. 793 din 10.02.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 57-58 din 18.05.2000 (abrogată).
 - 141.*Legea cu privire la actele normative*, nr. 100 din 22.12.2017. În: Monitorul Oficial nr. 7-17 din 12.01.2018.
 - 142.*Legea cu privire la Autoritatea Națională de Integritate*, nr. 132 din 17 iunie 2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 245-246 din 30.07.2016.
 - 143.*Legea cu privire la Curtea Constituțională*, nr. 317 din 13.12.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 8 din 07.02.1995 (actualizată prin Legea nr. 302 din 30.11.18, MO 462-466/12.12.18).
 - 144.*Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public*, nr. 158 din 04.07.2008. În: Monitorul Oficial nr. 230-232 din 23.12.2008.
 - 145.*Legea cu privire la Guvern*, nr. 136 din 07.07.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 252 din 19.07.2017 (cu modificări și completări până în 26.04.2018).
 - 146.*Legea cu privire la procuratură*, nr. 3 din 25.02.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 69-77 din 25.03.2016.

147. *Legea cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 117-119 din 15.08.2002.
148. *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică* nr. 199 din 16.07.2010. În: Monitorul Oficial nr. 194-196 din 05.10.2010 (actualizată în baza Legii nr. 63 din 05.07.2019).
149. *Legea Curții de Conturi*, nr. 261 din 05.12.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 237-240 din 31.12.2008.
150. *Legea despre statutul deputatului în Parlament*, nr. 39 din 07.04.1994. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 59-61 din 15.04.2005.
151. *Legea nr. 96/2006 privind Statutul deputaților și al senatorilor*. Republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I nr. 49 din 22 ianuarie 2016. [URL]: http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act3_1&par1=0.
152. *Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului*, nr. 797 din 02.04.1996. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 50 din 07.04.2007.
153. *Legea privind declararea averii și a intereselor personale* nr. 133 din 17.06.2016. În: Monitorul Oficial nr. 245-246 din 30.07.2016.
154. *Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești*, nr. 1545-XIII din 25.02.1998. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 50-51/359 din 04.06.1998.
155. LORINCZ, L., STRĂOANU, M. *Răspunderea juridică, parte integrantă a răspunderii sociale*. În: Studii și cercetări juridice, 1970, nr. 1, pp. 7-20.
156. MARINESCU, C.Gh. *Responsabilitatea socială și răspunderea juridică*. În: Probleme actuale ale științelor socio-umane în condițiile integrării europene, Materialele conferinței teoretico-științifice internaționale (28 ianuarie 2006). Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2006, pp. 210-216. ISBN 978-9975-78-017-9
157. MICU, V. *Considerații generale asupra inviolabilității parlamentare*. În: Revista științifică internațională „Supremația dreptului”, Ucraina, 2018, nr. 4, pp. 5-9 (0,5 c.a.) ISSN 2345-1971
158. MICU, V. *Formele de răspundere a parlamentului contemporan*. În: Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători, materialele conferinței științifice cu participare internațională a doctoranzilor, din 25 mai 2016. Chișinău: S.n., 2016, pp. 191-194. ISBN 978-9975-933-84-1
159. MICU, V. *Imunitatea – garanție a mandatului parlamentar*. În: Teoria și practica administrării publice, Materialele conferinței științifico-practice internaționale din 20 mai 2016 (Chișinău). Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2016, pp. 292-295. ISBN 978-9975-3019-6-1
160. MICU, V. *Mandatul parlamentar ca funcție publică*. În: Teoria și practica administrării publice, materiale ale conferinței științifice internaționale, din 17 mai 2018. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2018, pp. 314-317. ISBN 978-9975-71-978-0
161. MICU, V. *Mandatul parlamentar: noțiune, trăsături și tipologie*. În: Revista științifică internațională „Supremația dreptului” (Ucraina), 2017, nr. 2, pp. 36-44. ISSN 2345-1971
162. MICU, V. *Noțiunea de răspundere parlamentară: conținut și accepțiuni*. În: Revista științifică internațională „Supremația dreptului” (Ucraina), 2016, Tom I, pp. 112-116. ISSN 2345-1971
163. MICU, V. *Principiul responsabilității în dreptul public*. În: Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători, materialele conferinței științifice cu participare internațională a doctoranzilor, din 15 iunie 2017. Ed. a VI-a. Vol. II. Chișinău: UAȘM, 2017, pp. 162-170. ISBN 978-9975-108-15-7
164. MICU, V. *Privire generală asupra răspunderii statului contemporan*. În: Legea și Viața, 2016, nr. 10, pp. 40-44. ISSN 1810-309X
165. MICU, V. *Răspunderea ca element al statutului parlamentarului*. În: Legea și Viața, 2017, nr. 5, pp. 35-39. ISSN 1810-309X

166. **MICU, V.** *Răspunderea constituțională a Parlamentului.* În: Revista științifică internațională „Supremația dreptului” (Ucraina), 2016, nr. III, pp. 85-89. [ISSN 2345-1971](#)
167. **MICU, V.** *Răspunderea disciplinară și contravențională a deputaților.* În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței științifice internaționale din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău: Iulian, 2018, pp. 52-57. [ISBN 978-9975-3222-0-1](#)
168. **MICU, V.** *Răspunderea juridică a statului: forme și temeiuri.* În: Защита прав человека, научно-практическая конференция, 26 октября 2017 (г. Комрат). Комрат: Institutul pentru Democrație, 2018, pp. 24-31. [ISBN 978-9975-3000-2-5](#)
169. **MICU, V.** *Răspunderea parlamentară ca formă de răspundere instituțională.* În: Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaționale din 23-24 martie 2018. Chișinău: S.n., 2018, pp. 69-74. [ISBN 978-9975-3078-3-3](#)
170. **MICU, V.** *Răspunderea parlamentară: teorie și practică. Culegere de studii științifice la tema tezei de doctor în drept.* Chișinău: S.n., 2017. 184 p. [CZU: 342.53\(478\)](#)
171. **MICU, V.** *Răspunderea parlamentară: teorie și practică.* Monografie. Chișinău: S.n., 2017. 304 p. [ISBN 978-9975-53-778-0](#)
172. **MICU, V.** *Răspunderea Parlamentului în contextul răspunderii statului contemporan.* În: Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor omului, materiale ale mesei rotunde cu participare internațională consacrate Zilei internaționale a drepturilor omului, din 11 decembrie 2015. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2016, pp. 297-309. [ISBN 978-9975-115-99-5](#)
173. **MICU, V.** *Răspunderea penală a parlamentarilor – garanție a respectării principiilor statului de drept (legislație și jurisprudență relevantă).* În: Обучение в области прав человека. Сборник статей. Chișinău: Institutul pentru Democrație, 2017, pp. 50-63. [ISBN 978-9976-4474-9-2](#)
174. **MICU, V.** *Răspunderea penală a persoanelor juridice de drept public.* În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, Materialele Conferinței internaționale științifico-practice din 4-5 noiembrie 2016. Chișinău: Iulian, 2016, pp. 204-210. [ISBN 978-9975-3078-1-9](#)
175. **MICU, V.** *Răspunderea și responsabilitatea ca fenomen social.* În: Legea și Viața, 2017, nr. 6, pp. 36-40. [ISSN 1810-309X](#)
176. **MICU, V.** *Reflecții asupra Parlamentului ca autoritate reprezentativă și unica autoritate legislativă în stat.* În: Știința juridică în condițiile de integrare europeană a Ucrainei și Moldovei: repere moderne de dezvoltare juridică, Materialele conferinței internaționale științifico-practice, din 24-25 martie 2017. Chișinău: S.n, 2017, pp. 65-72. [ISBN 978-9975-3078-3-3](#)
177. **MICU, V.** *Reflecții asupra răspunderii politice a Parlamentului.* În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2018, nr. 4, p. 19-22. [ISSN 2345-1130](#)
178. **MICU, V.** *Responsabilitatea puterii publice – garanție a respectării drepturilor omului.* În: Interferența dreptului intern și internațional în realizarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, Materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2016. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2017, pp. 72-78. [ISBN 978-9975-108-14-6](#)
179. **MICU, V.** *Teoria reprezentării în organizarea statului contemporan.* În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2017, nr. 2, pp. 15-18. [ISSN 2345-1130](#)
180. **MICU, V., COSTACHI, Gh.** *Imunitatea penală a statului și a autorităților acestuia.* În: Legea și Viața, 2019, nr. 2, pp. 4-8. [ISSN 1810-309X](#)
181. **MICU, V., COSTACHI, Gh.** *Răspunderea disciplinară a parlamentarilor.* În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2020, nr. 1, pp. 22-30. [ISSN 1810-309X](#)
182. **MIHAI, Gh. C., MOTICA, R. I.,** *Fundamentele dreptului. Optima justitia.* București: All Beck, 1999. 191 p. [ISBN 978-973-943545](#)

183. MOCANU-SUCIU, A. *Răspunderea funcționarilor publici*. București: C.H. Beck, 2015. 283 p. ISBN: 606-18-0509-9
184. MONAC, C. *Parlamentul și securitatea națională*. București: Regia Autonomă, „Monitorul Oficial”, 2006. 472 p.
185. MONTESQUIEU, Ch. L. *Despre spiritul legilor*. Vol. I. București: Editura Științifică, 1964. 532 p.
186. MORARU, E. *Unele aspecte ale răspunderii juridice a statului în dreptul intern*. În: *Legea și Viața*, 2011, nr. 9, pp. 43-39 ISSN 1810-309X.
187. MURARU, I., CONSTANTINESCU, M. *Drept parlamentar românesc*. București: All Beck, 2005. 448 p. ISBN 973-655-792-8
188. MURARU, I., TĂNĂSESCU, E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. a 13-a. Vol. II. București: C.H. Beck, 2009. 290 p. ISBN 973-655-811-8
189. MURUIANU, I. *Argumente în favoarea unei teorii a constrângerii constituționale*. În: *Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova*, Materialele conferinței științifico-practice internaționale (2010, Bălți). Chișinău: 2010, pp. 64-74 ISBN 978-9975-78-917-2
190. MURUIANU, I. *Instanța răspunderii constituționale: determinări conceptuale*. În: *Legea și Viața*, 2011, nr. 8, pp. 17-20. ISSN 1810-309X.
191. MURUIANU, I. *Răspunderea statului – condiție indispensabilă a democratizării societății noastre*. În: *Esența, caracterul și impactul reformei (modificărilor) constituționale: perspective și mecanismul realizării*, Materialele mesei rotunde din 30 martie 2010. Chișinău: S.n., 2010, pp. 56-65 ISBN 978-9975-4226-1-1
192. MURUIANU, I. *Spre o teorie a răspunderii juridice a statului*. În: *Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept*, conferință științifică internațională (din 3 mai 2011, mun. Chișinău). Chișinău: S.n., 2011, pp. 131-139. ISBN 978-9975-53-002-9
193. MURUIANU, I. *Subiecții răspunderii constituționale: considerații generale*. În: *Legea și Viața*, 2013, nr. 5, pp. 23-27. ISSN 1810-309X.
194. NEGRU, B. *Responsabilitatea și răspunderea juridică într-un stat democratic de drept*. În: *Revista Națională de Drept* 2006, nr. 12, pp. 43-47. ISSN 1811-0770
195. NEGULESCU, P. *Curs de drept constituțional român*. Editat de Alex Th. DOICESCU. București, 1927. 576 p.
196. NIȚOIU, R., ȘOROP, Al. *Teoria generală a dreptului*. Ed. a III-a. București: C.H. Beck, 2008. 420 p.
197. ORLOV, M., BELECCIU, Șt. *Drept administrativ*. Chișinău: „Elena–V.I.”, 2005. 270 p. ISBN 9975-935-88-5
198. *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, adoptat la 16 decembrie 1966 la New York. Ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990, în vigoare din 26 aprilie 1993 (publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, Vol. I, p. 30).
199. PASCA, V. *Codul penal comentat. Partea generală*. Vol. I. București: Hamangiu, 2007. ISBN 978-973-1720-64-7
200. PĂTULEA, V., ȘERBAN, S., MARCONESCU, G.I. *Răspundere și responsabilitate socială și juridică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988. 320 p.
201. PĂVĂLEANU, V. *Răspunderea penală a persoanei juridice în România și în dreptul comparat*. În: *Universalitate, Multidisciplinaritate, Cunoaștere*, conferință internațională a XXI-a ediție. Iași, 24-26 mai 2013. [URL]: http://www.umk.ro/images/documente/publicatii/conferinta2013/vasile_pavaleanu.pdf. (accesat la 28.10.16).
202. PĂVĂLEANU, V. *Răspunderea penală a persoanei morale în noul Cod penal francez*. În: *P.L.* nr. 3/1999.
203. PÎNZARU, T. *Asigurarea juridică a implicării cetățeanului în procesul decizional al autorităților de guvernare și reprezentative*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2015. 190 p.

- 204.POPA, N. *Prelegeri de sociologie juridică*. București: Tipografia Universității din București, 1989. 150 p.
- 205.POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: Actami, 1998. 336 p. ISBN 973-9300-19-7
- 206.POPA, N. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 2002. 289 p. ISBN 973-655-197-0
- 207.POPA, V. *Drept parlamentar al Republicii Moldova*. Monografie. Chișinău: ULIM, 1999. 232 p. ISBN 9975-920-15-2
- 208.POPA, V. *Dreptul public*. Chișinău: Academia de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, 1998. 460 p.
- 209.POPESCU, R.D. *Răspunderea Parlamentului în dreptul constituțional*. București: C.H. Beck, 2011. 476 p. ISBN 978-973-115-94-0-9
- 210.PRISCA, N. *Aspecte juridice ale raportului de reprezentare care se stabilește între deputat și alegătorii săi*. În: *Analele Universității din București, Seria Științe Sociale, Științe Juridice*, Anul XIII, 1964, pp. 27-38. ISSN 0068-3310
- 211.*Proiect de hotărâre a Parlamentului pentru elaborarea proiectului de lege cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova privind revocarea deputaților*, înregistrat la Biroul Permanent al Parlamentului Republicii Moldova la data de 25.06.2019. [URL]: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/90.2019.ro.pdf>.
- 212.*Protocolul (nr.7) privind privilegiile și imunitățile Uniunii Europene, anexat tratatelor U.E.* În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, din 09.05.2008. [URL]: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/ro_protocol_7_from_c_11520080509ro_02010328.pdf.
- 213.PUPĂZAN, C.G. *Răspunderea penală a aleșilor*. București: Hamangiu, 2016. 352 p. ISBN 978-606-27-0638-8
- 214.RAILEAN, P. *Funcțiile Curții Constituționale într-o societate democratică*. În: *Importanța instituțiilor democratice în asigurarea drepturilor omului*, Materialele conferinței teoretico-științifice internaționale, 27-28 decembrie, 2010, mun. Bălți. Chișinău, 2011, pp. 199-208. ISBN 978-9975-106-68-9
- 215.RAILEAN, P. *Mecanismul jurisdicțional de asigurare a legalității în statul de drept*. Monografie. Chișinău: S.n., 2015. 608 p. ISBN 978-9975-53-509-0
- 216.*Raportul Comisiei de la Veneția privind întinderea și ridicarea imunităților parlamentare* (CDL-AD(2014)011) din 14 mai 2014 – apud *Hotărârea Curții Constituționale nr. 2 din 20.01.2015 pentru interpretarea articolului 1 alin. (3) combinat cu articolele 69 și 70 din Constituția Republicii Moldova (imunitatea și încetarea mandatului deputatului)* (Sesizarea nr. 6b/2014). În: *Monitorul Oficial* nr. 33-38 din 13.02.2015.
- 217.*Regulament de procedură al Parlamentului European*. Parlamentul European de legislatura a 9-a, iulie 2019. [URL]: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RULES-9-2019-07-02_RO.pdf.
- 218.RUSU, V. *Statutul deputatului în contextul parlamentarismului contemporan*. Monografie. Chișinău: CE USEM, 2016. 221 p. ISBN 978-9975-3116-1-8
- 219.RUSU, V. *Statutul și profesionalizarea activității deputatului în contextul parlamentarismului contemporan*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2015. 170 p.
- 220.SABĂU-POP, O.A. *Probleme ale răspunderii penale ale statelor în dreptul internațional*. În: *Curentul Juridic*, 2004, An. IV, nr. 3-4. [URL]: http://revcurentjur.ro/old/arhiva/attachments_200434/recjurid043_48F.pdf. (accesat la 19.09.2016).
- 221.SAFTA-ROMANO, E. *Arhetipuri juridice în bibliie*. Iași: Polirom, 1997. 198 p. ISBN 973-683-026-8
- 222.SMOCHINĂ, C. *Parlamentul European: de la primele construcții la instituirea Constituției pentru Europa*. Monografie. Chișinău: Bons Offices, 2006. 160 p. ISBN 978-9975-928-98-4
- 223.SMOCHINĂ, C. *Parlamentul European: evoluție și probleme juridice*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2005. 150 p.

- 224.STRETEANU, F. *Răspunderea penală a persoanei juridice potrivit Legii nr. 278/2006*. În: Caiete de drept penal, 2006, nr. 3. [URL]: https://www.umk.ro/images/documente/publicatii/conferinta2013/vasile_pavaleanu.pdf.
- 225.STRETEANU, F. *Tratat de drept penal. Partea generală*. Vol. I. București: C.H. Beck, 2008. 720 p. ISBN 978-973-115-232-5
- 226.STRETEANU, F., CHIRIȚĂ, R. *Răspunderea penală a persoanei juridice*. București: C.H. Beck, 2007. 496 p. ISBN 973-115-064-2
- 227.TĂMAȘ, S. *Dicționar Politic. Instituțiile democrației și cultura civică*. București: Șansa, 1996. 415 p. ISBN 973-9167-57-8
- 228.TITULESCU, N. *Opere complete*. Vol. I. Ediție îngrijită de I.M. Oprea și I.C. Grecescu. București: All Beck, 2001. 392 p.
- 229.TRAILESCU, A. *Răspunderea patrimonială pentru actele administrative de autoritate nelegale*. București: C.H. Beck, 2013. 296 p. ISBN 978-606-18-0254-8
- 230.TURIANU, C. *Imunitatea în dreptul român*. În: Dreptul, 2003, nr. 2, pp. 110-113. ISSN 1018-0435
- 231.ȚURCAN, O. *Codul administrativ – factor de consolidare a accesului la justiția administrativă în Republica Moldova*. În: Legea și Viața, 2019, nr.8, p. 42-45. ISSN 1810-309X.
- 232.VARGA, A. *Constituționalitatea procesului legislativ. Monografie*. București: Hamangiu, 2007. 368 p. ISBN 978-973-1720-35-7
- 233.VIDA, I. *Constituția României comentată și adnotată*. București: Editura Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 1992. 320 p.
- 234.VONICA, R.P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000. 600 p. ISBN 973-588-218-3
- 235.VRABIE, G. *Drept constituțional și instituții politice contemporane*. Iași: Editura Fundației Chemarea, 1992. 272 p.
- 236.VRABIE, G. *Organizarea politico-etatică a României. Drept constituțional și instituții politice*. Vol. II, Ediția a II-a revăzută și reîntregită. Iași: Editura Cugetarea, 1999. 376 p.
- 237.ZAPOROJAN, V., STRATAN, S. *Incidența unei hotărâri definitive și irevocabile de condamnare asupra mandatului parlamentar*. În: Revista Națională de Drept, 2015, nr. 4, pp. 31-35. ISSN 1811-0770

Surse în limba franceză, engleză etc.:

- 238.AVRIL, P., GICQUEL, J. *Droit parlementaire*. Paris: Montchrestien, 1988. 261 p.
- 239.BARTHELEMY, J., DUEZ, P. *Traite de droit constitutionnel*. Paris: Dalloz, 1994. 960 p.
- 240.BUCIGALUPO, S. *La responsabilidad penal de las personas juridicas*. Barcelona: Bosch, 1998. 428 p.
- 241.CAPITANT, H. *Vocabulaire juridique*. Paris: PUF, 1936. 80 p.
- 242.CHAUTEBOU, B. *Droit constitutionnel et science politique*. Paris, 1982.
- 243.ESMEIN, A. *Elements de droit constitutionnel francais et compare*. Paris: Edition Pantheon, 2001. 1295 p. ISBN 2-913397-25-5
- 244.FAVOREU, L. *Droit constitutionnel*. 4^e edition. Paris: Dalloz, 2001. 861 p. ISBN 2-247-04320-8
- 245.GICQUEL, J. *Droit constitutionnel et institutions politiques*. 19^e edition. Paris: Montchrestien, 2003. 770 p.
- 246.GICQUEL, J., GICQUEL, J.E. *Droit constitutionnel et institutions politiques*. 22^e edition. Paris: Montchrestien, 2008. 798 p. ISBN 978-2707616227
- 247.HAMON, F., TROPER, M. *Droit constitutionnel*. 30^e edition. Paris: LGDJ, 2007. 908 p. ISBN 978-2275031354
- 248.HART, L.A. *Ascription of responsibility and rights*. In: Freedom and responsibility. Readings in philosophy and law. Stanford, California: Stanford University Press, 1961, pp. 145-148.
- 249.HERMANN, J. *Le juge penal, juge ordinaire de l'administration?* Paris: Dalloz, 1998.

250. HIDALGO, R., SALOMON, G., MORVAN, P. *Entreprise et responsabilité pénale*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence (L.G.D.J.), 1994. 168 p.
251. JAUME, L. *La représentation: un fiction malmenée*. In: Pouvoirs, 2006, nr. 120, pp. 5-16. [URL]: <https://www.cairn.info/revue-pouvoirs-2007-1-page-5.htm>.
252. LAROUSSE – Responsabilitate [URL]: <http://www.larousse.fr/encyclopedia/rechercher?q=responsabilite>.
253. *L'immunité parlementaire dans les états membres de la Communauté Européenne et au Parlement Européen*. Parlement Européen. Document de travail. Série Affaires Juridiques W-4, 1993. 130 p.
254. MENI, Y., SADOON, M. *Conception de la représentation et représentation proportionnelle*. In: Pouvoirs, 1985, nr. 32, pp. 5-14.
255. PACTET, P. *Institutions politiques. Droit constitutionnel*. 17e édition. Paris: Armand Colin, 1998. 638 p.
256. PICARD, E. *La responsabilité de personnes morales de droit public: fondements et champs d'application*. In: Revue des sociétés, 1993, pp. 261-262.
257. POPESCU, M. *International environmental responsibility*. In: Impact of Socioeconomic and Technological Transformations at a National, European and World Level. Research in economics, health and innovative materials, products and processes, 2015, Volume nr.6, pp. 248-270. [URL]: <http://www.nos.iem.ro/bitstream/handle/123456789/219/Popescu%20Mihaela.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
258. PRADEL, J. *Droit pénal comparé*. Éd. 2. Paris: Dalloz, 2002. 1116 p.
259. PRADEL, J. *Droit pénal général*. Éd. 14. Paris: Cujas, 2002. 733 p.
260. PRELOT, M., BOULOUIS, J. *Institutions politiques et droit constitutionnel*. 10e édition. Paris: Dalloz, 1987. 954 p. ISBN 978-2247-007-6-91
261. *Recommendation No. R(88)18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities* (adopted by the Committee of Ministers on 20 October 1988 at the 420th meeting of the Ministers' Deputies). [URL]: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804f3d0c>. (accesat la 31.10.2016).
262. *Report on the Regime of Parliamentary Immunity*, CDL-INF (96)7, Strasbourg, 4 June 1996 (adopted by the Sub-Commission on Democratic Institutions on the basis of a draft report drawn up by Mr G. W. Maas Geesteranus with the assistance of the Secretariat of the European Commission for Democracy through Law, was approved by the Commission during its 27th meeting which took place on 17 and 18 May 1996). [URL]: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1996\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1996)007-e).
263. ROUSSEAU, D. *La justice constitutionnelle en Europe*. 3e édition. Paris: Montchrestien, 1998. 160 p. ISBN: 978-2707610782
264. SARTRE, J. *L'Existentialisme est un humanisme*. Suisse: Nagel, 1964. 120 p.
265. VAN DER HULST, M. *The parliamentary mandate, a global comparative study*. Geneva. Inter-Parliamentary Union, 2000. 162 p. ISBN 92-9142-056-5

Surse în limba rusă:

266. АБДРАШИТОВ, В.М. *Ответственность государств за международные преступления и защита прав человека*. В: Вестник ВолГУ, Серия 9, Вып. 4, 2005, Ч.1, pp. 58-60. ISSN: 2587-6325
267. АВАКЬЯН, С.А. *Санкции в советском государственном праве*. В: Советское государственное право, 1973, №11, pp. 29-36
268. АВДЕЕНКОВА, М.П. *Конституционно-правовые санкции и конституционно-правовая ответственность*. В: Государство и Право, 2005, №7, pp. 85-89 ISSN 0132-0769
269. АКОПЯН, Г., АКОПЯН, Р. *Парламент как субъект конституционно-правовой ответственности*. În: Justiția Constituțională în Republica Moldova, 2006, № 3, pp. 54-60.

- 270.БАБАДЖАНИЯН, К.А. *Взаимная ответственность личности и государства как основа гармонизации взаимоотношений между ними (теоретико-правовой аспект)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2013. 22 р.
- 271.БОГОЛЕЙКО, А.М. *Соотношение конституционно-правовой и политической ответственности*. В: Теоретико-методологические и конституционные основы развития системы права Республики Беларусь: сборник статей. Серия «Гуманитарные науки». Белорусский государственный университет. Минск: Право и Экономика, 2011. [URL]: https://law.bsu.by/pub/26/Bogoleiko_3.pdf.
- 272.ВЕДЯХИН, В.М., ШУБИНА, Т.Б. *Защита права как правовая категория*. В: Правоведение, 1998, №1, pp. 67-79.
- 273.ВИНОГРАДОВ, В. *Конституционное правосудие: проблемы реализации мер конституционно-правовой ответственности*. В: Конституционное право: Восточноевропейское обозрение, 2002, №4 (41), pp. 89-93.
- 274.ВИНОГРАДОВ, В.А. *Конституционная ответственность: вопросы теории и правовое регулирование*. Москва, 2000. 288 р.
- 275.ВИНОГРАДОВ, В.А. *Конституционно-правовая ответственность: системное исследование*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2005. 48 р.
- 276.ВИНОГРАДОВ, В.А. *Ответственность в механизме охраны конституционного строя*. Москва: Институт права и публичной политики, 2005. 420 р.
- 277.ВЫРЛЕЕВА-БАЛАЕВА, О.С. *Взаимная ответственность государства и личности как один из способов ограничения публичной власти*. В: Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия «Юридические науки», 2011, №4(7). [URL]: http://edu.tltsu.ru/sites/sites_content/site1238/html/media71251/Vyrleeva-Balayeva.pdf.
- 278.ДОРОНИНА, О.М. *Иммунитет депутата законодательного (представительного) органа государственной власти субъекта Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2009. 27 р.
- 279.ЗАБРОВСКАЯ, Л.В. *Конституционно-правовая ответственность в ретроспективном формате*. В: Закон и Право, 2003, №3, pp. 29-34. ISSN: 2073-3313
- 280.ЗИНОВЬЕВ, А.В. *Конституционная ответственность*. В: Правоведение, 2003, №4, pp. 4-16. ISSN: 0869-5873
- 281.КАРАСЕВ, А.Т. *Депутат в системе представительной власти (конституционно-правовое исследование)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Екатеринбург, 2009. 55 р.
- 282.КЕМБАЕВ, Ж.М. *Юридическая ответственность государств-членов Европейского союза за нарушение норм европейского права*. В: Современное право, 2010, №8, pp. 123-126. ISSN: 1991-6027
- 283.КОЛОСОВА, Н.М. *Конституционная ответственность в Российской Федерации: Ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации*. Москва: Городец, 2000. 191 р.
- 284.КОЛОСОВА, Н.М. *Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006. 368 р.
- 285.КОЛОСОВА, Н.М. *Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2006. 46 р.
- 286.КОЛЮШИН, Е.И. *Конституционное (государственное) право России. Курс лекций*. Москва: Издательство МГУ, 1999. ISBN 5-211-04088-0.

287. КОНДРАШЕВ, А.А. *Конституционно-правовая ответственность в Российской Федерации: теория и практика*. Москва: Юрист, 2006. 345 р. ISBN 5-7975-0843-5
288. КОНДРАШЕВ, А.А. *Теория конституционно-правовой ответственности в Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2011. 58 р.
289. КОНОВАЛОВ, П.В. *К вопросу о конституционно-правовой ответственности органов судебной власти в Российской Федерации*. In: Бизнес в законе, 2008, №1, pp. 260-262. [URL]: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-konstitutsionno-pravovoy-otvetstvennosti-organov-sudebnoy-vlasti-v-rossiyskoy-federatsii>.
290. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик, принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г. [URL]: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#14>.
291. Конституция Китайской Народной Республики, принята на 5-ой сессии Всекитайского Собрания Народных Представителей пятого созыва, обнародована и официально введена в действие Всекитайским Собранием Народных Представителей 4 декабря, 1982 года, с поправками, принятыми 12 апреля, 1988 на первой сессии Всекитайского Собрания Народных Представителей седьмого созыва, и 29 марта, 1993 года на первой сессии Всекитайского Собрания Народных Представителей седьмого созыва. [URL]: www.wbconsult.ru/files/docs/Constituion_KNR.doc.
292. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). [URL]: <http://pravo.by/main.aspx?guid=6351>.
293. Конституция Туркменистана, принята Верховным Советом и промульгирована Президентом Туркменистана 18 мая 1992 г., с изменениями и дополнениями от 27.12.1995 г. [URL]: http://niyazov.sitecity.ru/ltext_1310122033.phtml?p_ident=ltext_1310122033.p_1610153_929.
294. КРАСНОВ, М.А. *Ответственность в системе народного представительства*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 1993. 34 р.
295. КРАСНОВ, М.А. *Парламентская ответственность депутата*. В: Конституционный строй России: вопросы парламентского права. Ред. кол. ГЛУШКО, Е.К., КОЗЛОВ, А.Е., СТЕПАНОВ, И.М. Москва: Институт государства и права, 1995, pp. 94-108.
296. КРЫСАНОВ, А.В. *Конституционно-правовая ответственность выборных и должностных лиц федеральных органов государственной власти*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Челябинск, 2014. 25 р.
297. КУРМАНОВ, М.М. *Проблемы конституционно-правовой ответственности, прекращения, продления полномочий законодательного органа субъекта Российской Федерации и депутатов: теоретико-прикладной анализ*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва, 2010. 51 р.
298. ЛИПИНСКИЙ, Д.А. *Регулятивная функция конституционной ответственности*. В: Конституционное и муниципальное право, 2003, № 4, pp. 21-24. ISSN 1812-3767
299. ЛУЧИН, В.О. *Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации*. Москва: Издательство ЮНИТА-ДАНА, 2002. 687 р. ISBN 978-5-238-00364-1
300. ЛУЧИН И.А. *Ответственность государств-членов ЕС за нарушение норм европейского права*. В: Проблемы современной экономики, 2006, №3/4 (19/20). [URL]: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1115>.
301. МАЛЬКО, А.В. *Конституционная политика как особая разновидность правовой политики*. В: Конституционное и муниципальное право, 2010, № 4, pp. 2-5 ISSN 1812-3767
302. МАЛЬКО, А.В., КУШХОВА, Б.З. *Ответственность публичной власти в современной России: проблемы совершенствования*. В: Вестник СГАП, 2009, №5, pp. 8-11.

303. МАНКЕВИЧ, И. *Конституционная ответственность судей в Российской Федерации: ее субъекты, основания и санкции*. *Ип*: Молодой учёный, 2014, №3 (72), pp. 146-147. [ISSN 2072-0297](#)
304. МАРКУНИН, Р.С. *Юридическая ответственность депутатов и органов представительной власти: общетеоретический аспект*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Саратов, 2013. 31 р.
305. МАРОВ, И.В. *К разработке проблемы международно-правовой ответственности государства перед личностью*. В: Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Юриспруденция, 2010, № 1, pp. 91-97. [ISSN 2072-8557](#)
306. МАРТИНЮК, Р. *Парламентська відповідальність Уряду в Україні: особливості нормативного регулювання*. В: Право України, 2008, № 9, pp. 19-25.
307. МИЛУШЕВА, Т.В., ФИЛАТОВА, А.В. *Концепция ответственности публичной власти в России*. *Ип*: Современное право, 2008, №11, pp. 44-48. [ISSN: 1991-6027](#).
308. МИРОНОВ, О.О. *Механизм действия советской конституции*. Красноярск: Издательство Красноярского Университета, 1988. 82 р.
309. МИХАЙЛЕНКО, О.В. *Имущественная ответственность за вред, причиненный осуществлением власти: теоретические аспекты и проблемы ее реализации на практике*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Ростов-на-Дону, 2007. 31 р.
310. МИШИН, В. М. *Механизм ответственной власти*. Под ред. В.В. ГОЛОВКО. Днепропетровск: Центр политического анализа, 2001. [URL]: <http://n-t.ru/ri/mi/mv.htm>.
311. МИШИН, В. *Правовые аспекты становления гражданского общества в Молдове: реальность и перспектива*. *Ип*: Aspecte juridice ale societății civile: realități și perspective, Materiale ale conferinței teoretico-științifice internaționale (din 26-27 februarie 2003). Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, pp. 16-22. [ISBN 9975-78-228-0](#)
312. МИШИН, С. *Конституционная характеристика парламентаризма в Республике Молдова: сравнительно-правовой анализ*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013. 185 р.
313. МИШИН, С. *Конституционная характеристика парламентаризма в Республике Молдова: сравнительно-правовой анализ*. Монография. Кишинев: S.p., 2013. 252 р. [ISBN 978-9975-53-249-5](#)
314. МОРОЗОВА, Л.А. *Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих*. В: Материалы круглого стола. Государство и Право, 2000, № 3, pp. 20-36.
315. НАКОНЕЧНЫЙ, Д.В. *Конституционно-правовая ответственность органов законодательной (представительной) власти в Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2012. 27 р.
316. ОКУЛИЧ, И.П. *Депутат законодательного (представительного) органа государственной власти субъекта Российской Федерации: Правовой статус. Природа мандата. Проблемы ответственности*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Челябинск, 2003. 36 р.
317. ПАВЛЕНКО, Р.М. *Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід*. Автореф. дис... канд. політ. наук. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: 2001. 16 р.
318. ПОЛЯКОВ, С.Б. *Принцип взаимной ответственности государства и личности: теоретико-правовые и прикладные аспекты*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Нижний Новгород, 2011. 59 р.
319. РОМАНОВА, В.В. *Юридическая ответственность государства*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Казань, 2007. 29 р.
320. РУСАНОВ, А.В. *К вопросу о соотношении политической и конституционно-правовой ответственности*. В: Вестник Томского государственного университета, выпуск 1 (57), 2008, pp. 336-339. [ISSN: 1998-8613](#)

- 321.РЫБАКОВ, О.Ю. *Российская правовая политика в сфере защиты прав и свобод личности*. С.Пб.: Юридический центр Пресс, 2004. 470 р. ISBN 5-94201-390-X
- 322.САВИН В.Н. *Ответственность государственной власти перед обществом*. В: Государство и Право, 2000, №12, pp. 64-72.
- 323.СЕРГЕЕВ, А.Л. *Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть вторая)*. В: Конституционное и муниципальное право 2003, № 1, pp. 23-28. ISSN 1812-3767
- 324.СЕРГЕЕВ, А.Л. *Конституционная ответственность федеральных органов государственной власти Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2006. 36 р.
- 325.СЕРЕБРЯННИКОВ, В.В. *Ответственность власти*. В: Представительная власть: мониторинг, анализ, информация, 1996, nr. 8 (15). [URL]: http://niiss.ru/mag11_otvets_vlas.shtml.
- 326.СИВОПЛЯС, А.В. *Идея взаимной ответственности государства и личности как способ ограничения политической власти*. В: Трансформация научных парадигм и коммуникативные практики в информационном социуме, Сборник научных трудов конференции. Национальный исследовательский Томский политехнический университет, 2012, pp. 305-306. ISBN 978-5-4387-0196-5
- 327.СОПЕЛЬЦЕВА, Н.С. *Иммуниеты в конституционном праве Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Челябинск, 2003. 32 р.
- 328.СОРОКА, С. *Взаимодействие высших органов государственной власти в процессе парламентской ответственности правительства в странах ЕС*. В: Środokowo europejskie Studia Polityczne. Central European Political Studies, 2015, nr. 3, pp. 45-63. [URL]: https://www.researchgate.net/publication/320402617_Vzaimodejstvie_vyssih_organov_gosudarstvennoj_vlasti_v_processe_parlamentskoj_otvetstvennosti_pravitelstva_v_stranah_ES.
- 329.ФЕДЮНИН, С.С. *Конституционно-правовая ответственность депутатов законодательных (представительных) органов государственной власти и высших должностных лиц субъектов Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Ставрополь, 2011. 30 р.
- 330.ФОМИЧЕВА, О.А. *Институт парламентской ответственности как обеспечение эффективности законотворческого процесса*. В: Актуальные проблемы юридической науки и практики: сборник научных трудов по материалам Ежегодной международной научно-практической конференции (г. Гатчина, 19–20 мая 2016 г.). Гатчина: Изд-во ГИЭФПТ, 2016. Т.1.
- 331.ФОМИЧЕВА, О.А. *К вопросу об институте парламентской ответственности*. В: Вестник Омского университета, Серия «Право», 2014, № 4 (41), pp. 94-99. ISSN 1990-5173
- 332.ХАБРИЕВА, Т.Я. *К вопросу о месте российского парламентского права в системе права*. В: Парламентские процедуры: проблемы России и зарубежный опыт: материалы научной конференции (Москва, 21–23 марта 2002 г.) / под ред. С.А. Авакьяна. Москва: Изд-во МГУ, 2003, pp. 20-27. ISBN 5-211-04796-6
- 333.ХАЧАТРЯН, А.С. *Конституционно-правовая ответственность парламентариев Федерального Собрания Российской Федерации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2011. 26 р.
- 334.ХУСАИНОВ, З.Ф., ФОМИЧЕВА, О.А. *Парламентское право: учебное пособие*. Казань: Казан. ун-т, 2013. 166 р.
- 335.ЧЕПУС А.В. *К вопросу о форме парламентской ответственности Правительства РФ*. В: Право и политика: теоретические и практические проблемы: сборник материалов 2-й Международной научно-практической конференции, посвященной 20-

- летию ЮФ РГУ им. С.А. Есенина 4 ноября 2013 года. Рязань: Концепция, 2013, Вып. 2, pp. 227-230.
336. ЧЕПУС, А.В. *Ответственность как принцип взаимодействия Федерального Собрания и Правительства Российской Федерации*. В: Пробелы в российском законодательстве, 2012, №6, pp. 8-12. [ISSN 2072-3164](#)
337. ЧЕПУС, А.В. *Парламентская ответственность правительства как форма конституционной ответственности: общая характеристика*. В: Конституционное право, муниципальное право, Юридическая наука, 2013, № 4, pp. 45-48.
338. ЧЕПУС, А.В. *Парламентская ответственность правительства Российской Федерации: современное состояние и перспективы*. Москва: Nota bene, 2014. 440 p.
339. ЧЕПУС, А.В. *Парламентский контроль над деятельностью правительства РФ*. В: Правовое государство: теория и практика, 2014, № 2 (36), pp. 70-74. [ISSN: 1818-4227](#)
340. ЧЕПУС, А.В. *Правительство России как субъект парламентской ответственности*. В: Теория и практика современной юридической науки, Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции, № 2. Самара, 2015, pp. 31-43.
341. ЧЕПУС, А.В. *Региональные проблемы парламентской ответственности в Российской Федерации*. В: Вестник ВГУ. Серия: Право, 2014, № 4, pp. 52-59. [ISSN 1995-5502](#)
342. ЧЕПУС, А.В. *Совершенствование конституционного законодательства в области парламентской ответственности Правительства РФ*. В: Журнал российского права, 2015. Т. 3, №7, pp. 226-228. [ISSN 1605-6590](#)
343. ЧЕХАРИНА, В.И. *К вопросу о парламентской ответственности депутатов*. В: Труды Института государства и права РАН, 2017, Том 12, № 6, pp. 104-120. [ISSN 2073-4522](#)
344. ШЕВЧЕНКО, А.В. *Международно-правовая ответственность государств*. В: Будущее Науки, 2016, ТОМ 2, pp. 297-301. [ISBN 978-5-9908273-0-1](#)

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Micu Victor, declar pe proprie răspundere că materialele prezentate în teza de doctor se referă la propriile activități și realizări, în caz contrar urmând să suport consecințele, în conformitate cu legislația în vigoare.

Micu Victor _____

Data: _____

CURRICULUM VITAE

MICU Victor

25 februarie 1967

Membru detașat al Consiliului Superior al Magistraturii

Studii:

1983 – 1987	- Tehnicumul de Electrificare și Mecanizare din Soroca;
1990 – 1994	- Facultatea Drept Universitatea "A. I. Cuza", București, România;
2016 – prezent	- doctorand la Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Experiență profesională:

07.07.2017 – prezent	- Membru detașat al Consiliului Superior al Magistraturii, judecător la Curtea Supremă de Justiție
martie 2015 – august 2018	- Lector la Catedra drept civil și procedura civilă, ULIM
18.01.2014 – 01.09.2019	- Formator, Institutul Național al Justiției
17.06.2014 – 16.07.2019	- Președinte al Consiliului Superior al Magistraturii
18.01.2014-07.07.2017	- Membru detașat al Consiliului Superior al Magistraturii, judecător la judecătoria Râșcani, mun. Chișinău
24.12.2010 – 18.01.2014	- Judecător al Judecătoriei Râșcani mun. Chișinău
23.03.2010 – 24.12.2010	- Președinte interimar al Judecătoriei Râșcani mun. Chișinău
30.03.2006 – 23.03.2010	- Președinte al Judecătoriei Râșcani mun. Chișinău
15.03.2002 – 30.03.2006	- Vicepreședinte al Judecătoriei Râșcani mun. Chișinău
01.06.1998 – 15.03.2002	- Judecător al Judecătoriei Râșcani mun. Chișinău
11.11.1996 – 01.06.1998	- Consultant superior al Curții Supreme de Justiție
11.07.1996 – 2003	- Lector la Catedra de Drept civil și procedură civilă, ULIM
15.11.1994 – 11.07.1996	- Lector la Catedra de Drept penal și criminologie, ULIM

Domenii de interes științific:

- drept constituțional,
- drept parlamentar.

Activitate științifică

Participări:

- la numeroase seminare, congrese și conferințe științifico-practice naționale și internaționale (Austria, România, Lituania, Italia, Germania, Ucraina, Federația Rusă, Belarus, Cehia).
- la diferite proiecte de cercetare științifică și de schimb de experiență interinstituțională și interstatală.

Publicații științifice

- 11 comunicări științifice în materialele conferințelor științifice naționale și internaționale;
- 12 articole științifice în reviste științifice de profil naționale și internaționale;
- 1 culegere de articole științifice;
- 1 monografie (*Răspunderea parlamentară: teorie și practică*), care a însumat principalele rezultate științifice obținute în procesul de cercetare a teoriei și practicii răspunderii parlamentare.

1. monografii:

- 1.1. **MICU, V.** *Răspunderea parlamentară: teorie și practică*. Monografie. Chișinău: S.n., 2017. 304 p. ISBN 978-9975-53-778-0.

2. culegeri de studii științifice

2.1. **MICU, V.** *Răspunderea parlamentară: teorie și practică. Culegere de studii științifice la tema tezei de doctor în drept.* Chișinău: Print-Caro SRL, 2017. 184 p. [CZU: 342.53\(478\)](#)

3. articole în reviste

3.1. în reviste din Registrul Național al revistelor de profil, cu indicarea categoriei

3.1.1. **MICU, V.** *Privire generală asupra răspunderii statului contemporan.* În: *Legea și Viața*, 2016, nr. 10, pp. 40-44 (0,77 c.a.) Categoria C. [ISSN 1810-309X](#)

3.1.2. **MICU, V.** *Teoria reprezentării în organizarea statului contemporan.* În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2017, nr. 2, pp. 15-18 (0,56 c.a.). Categoria C. [ISSN 2345-1130](#)

3.1.3. **MICU, V.** *Răspunderea ca element al statutului parlamentarului.* În: *Legea și Viața*, 2017, nr. 5, pp. 35-39 (0,66 c.a.). Categoria C. [ISSN 1810-309X](#)

3.1.4. **MICU, V.** *Răspunderea și responsabilitatea ca fenomen social.* În: *Legea și Viața*, 2017, nr. 6, pp. 36-40 (0,80 c.a.). Categoria C. [ISSN 1810-309X](#)

3.1.5. **MICU, V.** *Reflecții asupra răspunderii politice a Parlamentului.* În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2018, nr. 4, pp. 19-22 (0,5 c.a.). Categoria C. [ISSN 2345-1130](#)

3.1.6. **MICU, V., COSTACHI, Gh.** *Imunitatea penală a statului și a autorităților acestuia.* În: *Legea și Viața*, 2019, nr. 2, pp. 4-8 (0,5 c.a.). Categoria C. [ISSN 1810-309X](#)

3.1.7. **MICU, V., COSTACHI, Gh.** *Răspunderea disciplinară a parlamentarilor.* În: *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*, 2020, nr. 1, p. 22-30 (0,94 c.a.). Categoria C. [ISSN 1810-309X](#)

3.2. în reviste internaționale

3.2.1. **MICU, V.** *Noțiunea de răspundere parlamentară: conținut și accepțiuni.* În: *Revista științifică internațională „Supremația dreptului”*, Ucraina, 2016, Tom I, pp. 112-116 (0,62 c.a.). [ISSN 2345-1971](#)

3.2.2. **MICU, V.** *Răspunderea constituțională a Parlamentului.* În: *Revista științifică internațională „Supremația dreptului”*, Ucraina, 2016, nr. III, pp. 85-89 (0,52 c.a.). [ISSN 2345-1971](#)

3.2.3. **MICU, V.** *Mandatul parlamentar: noțiune, trăsături și tipologie.* În: *Revista științifică internațională „Supremația dreptului”*, Ucraina, 2017, nr. 2, pp. 36-44 (0,9 c.a.) [ISSN 2345-1971](#)

3.2.4. **MICU, V.** *Considerații generale asupra inviolabilității parlamentare.* În: *Revista științifică internațională „Supremația dreptului”*, Ucraina, 2018, nr. 4, pp. 5-9 (0,5 c.a.) [ISSN 2345-1971](#)

4. articole în culegeri științifice

4.1. culegeri de studii științifice

4.1.1. **MICU, V.** *Răspunderea penală a parlamentarilor – garanție a respectării principiilor statului de drept (legislație și jurisprudență relevantă).* În: *Обучение в области прав человека. Сборник статей.* Chișinău, 2017, pp. 50-63 (0,89 c.a.) [ISBN 978-9976-4474-9-2](#)

4.2. culegeri de materiale ale conferințelor internaționale

4.2.1. **MICU, V.** *Imunitatea – garanție a mandatului parlamentar.* În: *Teoria și practica administrării publice, Materialele conferinței științifico-practice internaționale din 20 mai 2016 (Chișinău).* Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2016, pp. 292-295 (0,48 c.a.) [ISBN 978-9975-3019-6-1.](#)

4.2.2. **MICU, V.** *Răspunderea penală a persoanelor juridice de drept public.* În: *Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, Materialele Conferinței internaționale științifico-practice din 4-5 noiembrie 2016.* Chișinău: Iulian, 2016 (Tipogr. «Cetatea de Sus»), pp. 204-210 (0,52 c.a.) [ISBN 978-9975-3078-1-9](#)

4.2.3. **MICU, V.** *Reflecții asupra Parlamentului ca autoritate reprezentativă și unica autoritate legislativă în stat.* În: *Știința juridică în condițiile de integrare europeană a Ucrainei și Moldovei: repere moderne de dezvoltare juridică, Materialele conferinței internaționale științifico-practice din 24-25 martie 2017.* Chișinău: S.n., 2017, pp. 65-72 (0,68 c.a.) [ISBN 978-9975-3078-3-3](#)

4.2.4. **MICU, V.** *Răspunderea parlamentară ca formă de răspundere instituțională.* În: *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene, materiale ale conferinței științifice internaționale din 23-24 martie 2018.* Chișinău: S.n., 2018, pp. 69-74 (0,48 c.a.) [ISBN 978-9975-3078-3-3](#)

4.2.5. **MICU, V.** *Mandatul parlamentar ca funcție publică.* În: Teoria și practica administrării publice, materiale ale conferinței științifice internaționale, din 17 mai 2018. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2018, pp. 314-317 (0,37 c.a.) [ISBN 978-9975-71-978-0](#)

4.2.6. **MICU, V.** *Răspunderea disciplinară și contravențională a deputaților.* În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței științifice internaționale din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău: Iulian (Tipogr. «Cetatea de Sus»), 2018, pp. 52-57 (0,4 c.a.) [ISBN 978-9975-3222-0-1](#)

4.3. culegeri de materiale ale conferințelor naționale

4.3.1. **MICU, V.** *Răspunderea parlamentului în contextul răspunderii statului contemporan.* În: Rolul instituțiilor democratice în protecția drepturilor omului, Materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2015. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2016, pp. 297-309 (0,73 c.a.) [ISBN 978-9975-115-99-5](#)

4.3.2. **MICU, V.** *Formele de răspundere a parlamentului contemporan.* În: Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători, materialele conferinței științifice cu participare internațională a doctoranzilor, din 25 mai 2016. Chișinu: S.n., 2016, pp. 191-194 (0,27 c.a.) [ISBN 978-9975-933-84-1](#)

4.3.3. **MICU, V.** *Responsabilitatea puterii publice – garanție a respectării drepturilor omului.* În: Interferența dreptului intern și internațional în realizarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, Materialele mesei rotunde cu participare internațională din 8 decembrie 2016. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2017, pp. 72-78 (0,49 c.a.) [ISBN 978-9975-66-565-0](#)

4.3.4. **MICU, V.** *Principiul responsabilității în dreptul public.* În: Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători, materialele conferinței științifice cu participare internațională a doctoranzilor, din 15 iunie 2017. Ed. a VI-a. Vol. II. Chișinău: UAȘM, 2017, pp. 162-170 (0,60 c.a.) [ISBN 978-9975-108-15-7](#)

4.3.5. **MICU, V.** *Răspunderea juridică a statului: forme și temeuri.* În: Защита прав человека, научно-практическая конференция, 26 октября 2017 (г. Комрат). Комрат: Institutul pentru Democrație, 2018, pp. 24-31 (0,6 c.a.). [ISBN 978-9975-3000-2-5](#)

Cunoașterea limbilor:

Limba engleză - Bine

Date de contact:

Mun. Chișinău, str. Drumul Crucii 83, bloc ”B”

Telefon: 022-990-811

e-mail: micu.victor67@gmail.com